KAIS.KÖN.HOF BIBLIOTHEK
73.666-B
Neu-

Digitized by Google

Österreichische Nationalbibliothek

+Z223261306

73666-B.

Digitized by ÖNB 2016

Digitized by Google

SEVERILA,

ili

slika iz progonstva kršćanah u Sisku.

Historična pripoviest iz četvrtoga stoljeća,

napisao ju

Ivan Krst. Tkalčić.

U ZAGREBU,

Tiskom i troškom Albrechtovim.

1866.

Digitized by Google

Sicut nostra fides totum devicerat Orbem,
Sic stabit victrix semper in Orbe fides!

P. P. Paulić.

Zlieh bogovah zakon gine,
Pade na tle zakon stari,
Bogu istinom svud se čine
Slavne crkve, sveti oltari.

Palmotić. Kristiada piev. XXIV.

Digitized by Google

Prečastnomu Gospodinu

FRANJI ŠLOJSNIGU,

začastnomu kanoniku sbora Čazmenskoga, podarcidjakonu kotara Sisačkoga,

svomu župniku

posvećuje

Pisac.

Digitized by Google

Digitized by Google

Predgovor.

Spomenici prastare Ninive, koje danas radina ruka na svietlo iznaša iz mraka, koj ih tolike stotine godinah prikrivao, sbore nam klinovim svojim pismom o dielih Asurskih kraljah i o junačtvu toga naroda. Gorostasne razvaline Thebah na obajuh obalah Nilskih, preostatci Labirinta, Memfijske piramide, sricaju nam danas, pošto su tolika stoljeća mučale, ne samo povjest svojih Faraunah, već i prosvjetu starih Egipćanah, koji su graditeljstvo pomno spajali sa rezbarstvom i slikarstvom. Keltički grobovi u Evropi daju nam svjedočanstvo prve evropejske prosvjete. Rimski slavoluci, Theatra, Circi i izpod Vezuvova pepela izvadjeni Pompej, pokazuju naobraženost i silu toga naroda. A stiene Katakombah odkrivaju nam sliku prvoga kršćanskoga svieta!

I naša domovina, koju su prije dvanaest stoljećah naselili praotci naši, nije priličila ni na divljačku Sibiriju, ni na pustu Saharu, jer u njoj bi jur sedam viekovah prije njihova dolazka usadjena rimska prosvjeta, koju, prem u njezinu cvietu Gotski, Hunski i Obarski mač okrnjio, to ju ipak iz zemlje izčupati kadar bio nije, a na preostaloj ovoj stabljici, razvili su kasniji došljaci, pradjedi naši, naobraženost svoju.

Ako je slavno za pojedinca, da ga kakova veza spaja sa kojom u povjesti starom i slavnom obitelju, a to će biti, mnijem, slavno i za svaki narod, kad putem prastarih spo-

Digitized by Google

menikah dozna, da i njega nieka nit veže sa klasičnim kojim svietom!

Ali žalibože! u narodu se našem malo haje, da se naidje na zlatan onaj ključ, kojim bi si vrata otvorio, da se sastane s onim, čiju je baštinu ubaštinio. Malo se u nas propitkuje, kud su nošeni rimski orlovi, netraži se mjesto, gdje se učenjaci i umjetnici sastajali; vrhu Triklina, gdje se bogataš razkošno častio, tako je porasla trava kao i vrhu onoga kutića, gdje je iznemogli i prezreni rob, koru ogorjela kruha suzami kvasio. Dà, što još više, ako nam zemlja plugom il motikom uvriedjena, pokaže u svojoj utrobi sliede stopah rimskih, to se malo ili ništa na njih neobzira, već takove spomenike kao kakove krivce rinu iz tmine u veću tminu, dà i mnoge je mrak zaboravnosti za uvieke prikrio! Da indi što veću pomnju za sačuvanje rimskih starinah probudim medju našinci, a to mi ih valjalo pobliže upoznati sa javnim i sukromnim životom toga naroda, ili kao u živoj slici predočiti mu stare Rimljane. Da pako i kršćanski čitatelj nadje kakovu nasladu, a to mi bilo od prieke nužde, uzeti iz povjesti takovu crtu, kojom se i jedno i drugo označiti može, a to bi po mojem mnienju bio progon Diokleci-janov, i biskupovanje Kvirinovo u Sisku, pošto se u to upravo vrieme poganstvo, što najjaće moglo, diglo, da uništi križ, a kršćanstvo opet, da razori idolske žrtvenike.

Kameni grob, koji leži pred Sisačkom župnom crkvom, a nosi nadpis:

HVIC. ARCÆ. INEST. SEVE
RILLA. FAMVLA. XPI. QVÆ.
VIXIT. CVM. VIRO. NOVEM.
CONTINVIS. ANNIS. CVIVS.
POST. OBITVM. MARCELLIANUS. SE
DEM. HANC. VIDETVR. CONLOCASSE.
MARITVS.

Digitized by Google

služio je za temelj ovoj mojoj pripovjesti, nu iz njega samo to doznadoh, da Severila bijaše kršćankom (jer $\overline{\text{XPI}}$ jest kratica od ΧΡΙΣΤΙ) i devet godinah Marcelijanovom ženom; da pako bijaše odlične obitelji, dokazuje i sam krasno izvajan mramorni grob.

Kad o Severili nemogoh doznati više, potražih, nebi li glede Marcelijana što obreo. Ali i ovdje nisam bio sretniji. Našao sam doduše, da za carevanja Valentijanova (364 do 375) Prefekt Italije i Ilirika bijaše Volcatij Rufin, a ovoga da izmjeni Probo. Za Probova prefektovanja da bijaše u Iliriku magister militum njeki Equitij, a Dux Panoniae Valeriae Marcelijan, a Rector Consularis Panoniae Saviae Messala. Glede toga Marcelijana doznah, da je Gabinija kralja (vandalskoga?) pod koprenom prijateljstva pozvao u gosti, i da ga, protiva svakomu zakonu gostoljubja, ubiti dao, što bijaše povodom grozovita rata. — Nu pomenuti Marcelijan nije nikako mogao biti Severilinim suprugom, jer je Severila živila u Panoniji Saviji, a taj Marcelijan u Panoniji Valeriji, t. j. medju Dunavom i Dravom. Kada indi nemogoh pronaći dobu, u kojoj je živila Severila, stavih ju za Kvirinova biskupovanja.

Ali ni legenda o Sisačkom biskupu Kvirinu nije mi pružala baš mnogo gradiva, jer tu se samo pripovjeda, da je Kvirin dočuvši za novo progonstvo naumio uteć iz Siska, ali pošto bila mu namjera odkrivena, bio je potajno uhvaćen i utamničen; pa najposlje, pošto bi pred sudištem ostao stalan u vieri, da ga sudac Maksim odaslao u Sabarlju, gdje je i umro mučeničkom smrću.

Ali i glede dobe Kvirinove smrti neslažu se povjestničari, jer ju njeki stavljaju u god. 308 il 309, dočim jedinomu Krčeliću „vierojatnijom“ se čini god. 304. Ja sam u svojoj pripovjesti uzeo god. 303; pa da me tko toga radi neukori, opravdat ću se. U rimskom Martirologiju, na dan

*

Digitized by Google

4. lipnja, ovako stoji: Sisciae in Illyrico, S. Quirini Episcopi, qui sub Galerio Praeside, pro fide Christi, ut Prudentius scribit, molari saxo ad collum ligato in flumen praecipitatus est....“ Martirologij veli dakle, da je za Galerija Predstojnika, privezanim kamenom o vratu Kvirin bio utopljen, i to da Prudentij tako piše. — U knjizi: Vitae SS. priscorum patrum, koju izda Alojzio Lipoman, Veroneski biskup, na str. 186, natiskana je: Vita et mors S. Quirini martyris, Episcopi Ecclesiae Siscianae, per Aurelium Prudentium virum consularem scripta, iz koje ovo izvadih:

Insignem meriti virum	Hunc sub Galerio Duce
Quirinum placitum Deo,	Qui tunc Illyricos sinus
Urbis moenia Sisciae	Urgebat ditionibus
Concessum sibi martyrem	Ferunt Catholicam fidem
Complexu patrio fovent.	Illustrasse per exitum.

Iz navedene dakle pjesme sliedi: da je biskup Kvirin umro, kada je Galerij Ilirikom vladao. — A koje to bijaše godine?

Kajo Valerij Dioklecijan zasjednù god. 284 rimski priestol, on kao bistar muž uvidi, da je jednomu čovjeku tegobno vladati tako prostranom carevinom, s toga si u pomoć uzme jednoga sucara i dva podcara. Sucarem proglasi Maksimijana, a podcari Konstancija Klora i Galerija. Ova si četvorica ovako podiele carstvo: Dioklecijan zavlada iztokom, ustoliv se u Nikomediji; Maksimijan zapadom sa stolicom u Mediolanu. Podcaru Galeriju podpadne Ilirik, t. j. Dalmacija, Norik, Panonije, Dacije, Moesia i Thracia, a Konstanciju Kloru: Galija, Hispanija i Britanija. — Dioklecijan s Maksimijanom carevahu samo do proljeća god. 305, kada ostave priestolje, proglasiv ipak prije oba podcara svoja Konstancija Klora naime i Galerija pravimi cari (augusti). Ova dva nova cara odaberu si opet dva podcara: Maksimina Daju i Severa. Podcaru Maksiminu zapadne Azija i Egipat, Se-

Digitized by Google

veru Italija i Afrika, a Konstanciju ostane kao i prije Galija, Hispanija i Britanija, a Galeriju Ilirik.

Je li indi Kvirin umro dok je Galerij upravljao Ilirikom kao podcar (286—305), ili pako dok je njim vladao kao car (305—311)?

Svaka skoro legenda Kvirinova počima se: Tempore persecutionis Diocletiani et Maximiani, t. j. za progonstva Dioklecijanova i Maksimijanova. Kako nas povjest uči progonstvo Dioklecijanovo i Maksimijanovo, nije dužje potrajalo nego od 23. veljače 303 do proljeća god. 305, jer se tada i Dioklecijan i Maksimijan odrekli vlade. Ono pako progonstvo, koje se nastavilo od god. 305 i trajalo do god. 311, nikakovim pravom nemože se prozvati Dioklecijanovim, već Galerijevim i Maksiminovim, koji su ga god. 305 iznovice proglasili. Ako je dakle Kvirin umro za Dioklecijanova progonstva, to je morao umrieti prije proljeća god. 305. Po Prudencijevoj zatim pjesmi i po rimskom Martirologiju Kvirin bi umro: „sub Galerio Duce“, „sub Galerio Praeside“; a Galerij bijaše „Dux“, „Praeses“ = vojvoda, samo do g. 305, jer te već godine posta pravim carem (augustom). Kvirin dakle umrie dok je Galerij kao podcar upravljao Ilirikom, t. j. do proljeća god. 305.

Godinu pako 303 kao godinu Kvirinove smrti uzeo sam, jer se najbolje sklada sa legendami Kvirinovimi; veli se bo ondje: da pošto bi došao carski Edikt, da je odmah zapoviedio sisački poglavica Maksim uhvatiti Kvirina, nu začuv svetac od svojih prijateljah za taj nalog, da je naumio pobjeć, ali bivši još u gradu, da ga prepoznaše i uhvatiše. Pošto bi pako saslušan bio, veli legenda, da je Maksim odmah za trimi dani poslao ga u Sabariju, gdje ga na 4. lipnja utopiše. Dioklecijan, kako saznasmo, proglasi 23. veljače god. 303 progonstvo kršćanah; od veljače pako do lipnja više je nego tri mjeseca, pa u to vrieme mogao je i u Sisak

Digitized by Google

stignuti carski ukaz, Kvirin biti uhvaćen, odveden u Sabariju i utopljen!

Kako glede dobe Kvirinove smrti, isto tako i glede mjesta povjestnici se neslažu, jer jedni uzimaju Sisak, a drugi Sabariju. Ja sam sliedio legende, akoprem ljepšom bi izpala pripovjest, da sam mučeničtvo Kvirinovo smjestio u Sisak, kako sam u nacrtu imao.

Običaje rimske, njihov način mišljenja i sve one bezrednosti, u koje je ugreznuo taj narod za dobe carevah, nacrtah što po starožitnostih, što po njekih rimskih piscih, a kršćanske pako po kršćanskih.

Još nješto! U svojoj pripovjesti pribrajam Panonce, t. j. prasjedioce ove zemlje, u kojoj bijaše pozorište naše pripovjesti, k slavjanskomu narodu. Glede njihove narodnosti naši historici jošter se nisu odvažili proglasiti tu historičnu dogmu; svakomu je dakle prosto, pošto još sub judice lis est, stojati uz ovo il ono mnenje. Što pako navedoh, da se Panonci razgovarali s Rimljani, to svatko, koj uzčita rieči Velleja Patercula: „in omnibus Panoniis non disciplinae tantummodo, sed linguae quoque notitia Romanae, plerisque etiam litterarum usus, et familiaris erat animorum exercitatio", dovoljno će se uputiti; a osobito još ako promisli, da su se Panonci što kao vojnici u rimskoj vojsci što u svakdanjem obćenju s Rimljani latinskomu jeziku bar nješto priviknuli.

Sada mi pako koju progovoriti trieba o pozorištu naše pripovjesti! — Zemljište, na kom bi se sbio pripovjedani čin, prozvano bijaše po Rimljanih „Panonija", koja po Dioklecijanu podieljena bijaše na troje; na Panoniju Saviu (savsku) sa glavnim gradom Siskom, na Panoniju Valeriju sa stolicom u Sabariji i na dolnju Panoniju sa Sriemom glavnim gradom. U savskoj dakle Panoniji, na utoku Kupe u Savu, u Sisku gradu, pozorište jest naše pripovjesti!

Digitized by Google

Kada je Sisak sagradjen to se nezna*), ali da je prije rodjenja Isusova postojao medju Kupom i Savom, i da bijaše valjano utvrdjen Kupom, zidom i velikom jarugom, posvjedočuju rimski pisci, u kojih se spisih napominje on sad pod imenom Sisciae, sad Segestae, a stanovnici mu Sisćani ili Segesćani, koji nebijahu ni latinskoga ni grčkoga podriekla, a okolica mu Sisačka ili Segestička.

Na ovu zemlju udarali su Rimljani prije Oktavijana dvakrat, ali bez svakoga uspjeha, jer niti mogahu dobiti taocah, ništo što ina, što Sisćane jošter većma uzobjesti. Treći krat, i to god. 719 od sagradjenja Rima a 35 prije Isusa, za konsulah Sexta Pompeja i L. Kornificija udari opet na Sisćane Oktavijan, i to: „niti uvriedjen od Panonacah“, kako Dio Kasij opazuje, niti ikakvo zločinstvo mogavši im predbaciti, već samo s toga uzroka, da svoju vojsku u boju vježba i tudjimi dobri hrani držeć sve ono za pravedno, što jači čini od slabijega.“ Ali pisac Apijan uvjerava nas, da se Oktavijanu prohtjelo Siska radi riekah Kupe i Save, po kojih bi živež i ratne sprave dovažiti mogao za vojsku, kojom naumi udariti na Dake i Bastarne, koji stanovahu prieko Dunaja, a Sisak, kao nerimski, da bi ga u tom podhvatu smetati mogao; a drugo i s toga, što je Oktavijan smatrao Sisak kao vrata, kroz koja bi najlašnje uljeznuo u cielu Panoniju.

Pošto bi indi Oktavijan zauzeo Japodski grad Metul (današnju Metliku) krene pobjedonosnu vojsku u Panoniju, da zauzme Sisak. U Panoniji tada, po Apijanovu svjedočanstvu, nebijaše mnogo gradovah, nego na sela, i to razštrkana po polju, bijaše ona napučena. U cielom narodu nebijaše jedne obćenite vlade, nebijaše obćenite viećnice, nego polag plemenah i obiteljih viećahu. Brojila je pako oko sto tisu-

*) Pripovjeda se oko Siska, da je grad Sisak prozvan tako po njekakovom vodji, koji se zvao Sisa.

Digitized by Google

ćah za oružje vrstnih muževah, ali jer nebijaše obćenita vladara ni oni se nemogahu složiti.

Kada dakle nahrupi u Panoniju Oktavijan, nisu ga dočekali Panonci na otvorenom polju, već raztrkavši se po svojih šumah više razbojnički, nego li junački, navaljivahu i davljahu one rimske vojnike, koji bi se od svojih četah odciepili bili. Nadajuć se ipak Oktavijan, da će starješine narodne izaći jurve i poklonit mu se, to se uzprezà od paljenja im selah i poljah. Ali kada pak nitko neizadje, to ih hoti on sám izazvati, s toga poče pustošiti mačem i vatrom cielu okolicu osam danah, i tako dopre u ravnicu Sisačku do rieke Save pod grad Sisak.

Videći Sisčani tako silna neprijatelja pred svojimi vratmi, poslaše upitati ga: što li namjerava s njimi? A na to im Oktavijan odgovori: neka primu posadu, neka mu dadu sto taocah, a to zato, da se tim sjegurnije uzmogne služiti gradom protiva Dakom, a napokon neka mu saberu i snesu što više tko može žita. Takovomu odgovoru Sisački velikaši scieniše, da baš nebi bilo prigovarati, ali prostiji puk bijaše strašno uzrogoboren radi posade naime i žita, nu ne radi taocah; jer je znao, da će u taoce velikaška dieca ići. Kada tako Oktavijanu stignu nepovoljan odgovor, približi obsadu ka gradu, a Sisčani ju nemogahu živu ni gledati, nego udilj kao bjesni vrata zatvoriše i zategoše za zidove. Na to Oktavijan načini prieko Kupe most, pa zapovjedi grad prosekom i prokopom obkoliti.

Da pako što prije poluči svoju svrhu, pozove rimsko brodovlje iz Mysije, koje mu doplovi po Dunaju i Savi pred grad Sisak, koga tako sa vode obkoli, a na kopnu pako načiniti dade jošter dva nasipa. Sisčanom indi valjalo je sa dvajuh stranah boriti se! Što se dotiče brodovlja Sisačkoga, manjkale su im doduše velike ladje, ali ipak na svojih čunovih tako su vješto vojevali, da su višeputih i suzbili rim-

Digitized by Google

sko brodovlje, dà ubili su i Menu, liberta Sexta Pompeja, koji je kod te bitke sudjelovao. A glede one bitke, koja bijena bila na kopnu, to su Sisčani ona dva nasipa, buduć ih češće bez uspjeha napadali, smugorjem i drugim palivom nastojali sažeći. — Druge Panonce, išavše Sisčanom u pomoć, Oktavijan iz zasjede što ubija što raztjera, te se već nijedni Panonci neusudiše priskočiti obsjednutim u pomoć — Osamljeni tako Sisčani, pretrpiv sve zlo obsade, napokon triđeseti dan jedva budu umekšani, te tada prvi put počeše prositi. Oktavijan zapanjen njihovom kriepošću, pa i prošnjami ganut, uljeznù u grad Sisak, i tu niti ih koga pogubi, ni iz domovine iztjera, nego primiv novčanu globu, stranu grada od ostaloga grada zidom razstavi, pa u nju metnu posadu od dvadeset i pet kohortah (10.500 vojnikah).

Predobiv Oktavijan Sisak, ode u Rim, a naumi na proljeće se opet povratiti u Iliriju; ali jer se bijaše glas razneo, da mu Sisčani posadu satrli, već zimi put pospješi. Došav u Sisak, osvjedoči se, da zlo nije onoliko, koliko se glasalo tim, da glas nebijaše bez temelja, jer sbilja vojnici mu bili u velikoj pogibelji, Sisčani bo nenadano nasrnuše na njih, pa ih uprav zato mnogo poubiše, jer se nenadanoj navali ni nadali nisu. I tako ih Oktavijan opet ukroti! I od to doba dodje Sisak u rimsku vlast.

Da svladane narode zadrže Rimljani pod svojim gospodstvom, to su u predobljene gradove odaslali stanoviti broj rimskih i italskih obiteljih, koje bijahu javnim zaključkom dovedene na stanovito mjesto, da ondje občinu osnuju i da budu u njekom smislu kao kakova posada, koja bi priečila svaki ustanak takova podjarmljena naroda. Takovi rimski il italski doseljenici, kojim se u staro doba odmjerila $^1/_3$ občinskoga posjeda, narečeni bijahu Colonija, koja dobila je ime od svojih utemeliteljah (carah), kadšto od legije, koja joj dala doseljenike. Koloniste sačinjavahu sami gra-

Digitized by Google

djanstvo, iz koga uzimalo se i gradsko vieće i poglavarstvo gradsko. Starosjedioci nisu bili dionici vlade. U starije doba sastojalo je vieće iz 30 viećnikah, a u poglavarstvu bijahu glave „duoviri“ prema konsulom u Rimu. Ustroj kolonijah bijaše jednak s onim u gradovih italskih s ordo decurionum, II viri, IIII viri, II viri quinquenales, praefecti, quaestores, aediles. Uprava indi i sudstvo bijaše u rukuh magistrata, koj se svake godine birao. U posljednje doba republike i za carevah deducirali su se u provincije ponajviše veterani ili izsluženi vojnici. Iz ovih imale su sastojati kolonije rimske u naših stranah. Tomu pako za dokaz navadjam nadpis na krasno izvajanom grobu, koj se nalazi u vojnom Sisku u dvorištu g. Antuna Bobeka:

M·AVREL·GLABRIO
VETERAN·LEG·XIIII·T·X·G·SIBI·
ET·SEPTVMIÆ·CONIVGI·VIVVS·FECIT.

Nastaje indi pitanje, je li i kada je u Sisku utemeljena kolonija i tko bijaše njezinim utemeljiteljem?

Plinij pišuć o Panoniji veli: U njoj su kolonije Emona (Ljubljana) i Siscia. Dakle već za Plinija († 79 po Is.) bijaše Sisak kolonijom. A da se uvjeri čitatelj o vierodostojnosti Plinijova izvješća, navesti ću mu jedan spomenik za svjedoka. God. 1779. kopajuć na groblju Sisačkom temelj za kapelu sv. Kvirina, obretoše kamen (koj je i dan danas u istoj uzidan), premda mu prva tri redka oštećena, to se ipak na podnožju mu liepo razabire:

. . . . . .
IMP·ANTONINI
AVG·
RESPVBL·
SISCIANOR·

„Imperatoris Antonini Augusti, Respublica Siscianorum“. Dakle za vlade Antonina (138—171) t. j. 59 godinah izza

Digitized by Google

Plinijeve smrti obstojala je „Respublica Siscianorum“. — „Respublika, piše mi dr. Franjo Rački (koga glede toga upitah), jest obći izraz za našu obćinu (kolonističku), nu je veoma riedak izraz — a pod njim može se razumjevati i kolonija i municipium.“

Tko je dakle utemeljitelj kolonije Sisačke? Od Oktavijana, koj je prvi zauzeo Sisak, pa do izvješća Plinijeva, ovi su carevi carevali: Oktavijan, Tiberij, Kaligula, Nero, Galba, Otto, Vitelij, Vespasian i Tito. — Od svih napomenutih carevah utemeljiteljem Sisačke kolonije ili bi mogao biti Oktavijan ili, što se meni vierojatnije čini, Tiberij. Povjestničar bo Dio ovako pripovjeda: Rieka Kupa (Colops), koja tečaše kraj zidovah (Sisačkih) ····· a sada cieli grad obtiče, privedena bí onamo od Tiberija velikom strugom.“ Tiberij, posin cara Oktavijana, dade za konsulah M. Emilia Lepida i Arruncija Nepota, Sisak sa svih stranah zidom opasati i načini ga svojom oružnicom (god. 4 po Is.), pa budući se u ono doba Panonci pod Batoni i Pinezom dizali na oružje, da se otresu rimskoga jarma, te je Tiberij prinuždeu bio smiestiti u Sisak rimsku koloniju, da si ta vrata od čitave Panonije osigura.

Ali protiva tim svim našim dokazivanjem prosvjeduje spomenik, uzidan u kući gje. Khern u vojnom Sisku, koga zato navadjam, jer na koliko se siećam, nije jošter tiskom obćinstvu objelodanjen. Taj indi spomenik ovako glasi:

D. M.
M·MVLVIO·NARCISSO·AN·LX·T·M·
MVLV·NARCISSIANO·AN·XXVI·AVG·COL·SEPT·SISC·
MVLVIA·FVRNIA·MARITO·T·FIL·KARISSIM V·F·

Po tom dakle zvao bi se Sisak: Augusta Colonia Septimia. Katančić u knjizi „Specimen philologiae etc.“ navadja takodjer jedan spomenik, na kom se čita: COL. SEPT. SISCIANOR, i taj se nalazio prieko Kupe, u ranarnika Antolčića

Digitized by Google

dakle i taj u vojnom Sisku. Po višerečenom, ako su kolonije dobivale ime od svojih utemeljiteljah, to bi, kako ta dva napisa svjedoče, utemeljiteljem Sisačke kolonije bio car Septimij Sever (193—211). Ali da to nepostoji, svjedok nam je višenapomenuti Plinij, koji je čitavo stoljeće živio pred Septimijom, pa ipak pribraja Sisak medju kolonije, i zatim gorinavedeni nadpis, gdje za Antonina, koji je takodjer živio pred Septimijom, pa ipak Sisak zove respublikom = kolonijom. Kako se indi to sklada?

Za carevah Komoda i Pertinaksa (190—193) bijaše u Panoniji prokonsul (zapovjednik vrhovni) Septimij Sever. Po Pertinaksovoj indi smrti, pošto 16.000 vojnikah Pretorijanacah, proglasi carem prebogatoga rimskoga razkošnika Didija Julijana, to su panonske legije proglasile carem svoga prokonsula Septimija Severa, sirske Pescenija Nigra, a britanske pako Albina. Da si Septimij osjegura krunu, pohiti s panonskimi četami u Rim, naloži senatu, da Didija Julijana smaknu, a njega carem priznaju. Senat ga posluhnu! a nakon toga zavojšti ostala tri protucara i sretno ih svlada. Panonskim indi legijam imadjaše Septimij zahvaliti svoj priestol, pa da im naplati trud, panonske veterane načini po Panoniji ili bar u Sisku kolonisti. To je moje mnienje, a temeljim ga na višenapomenutom grobu u g. Ant. Bobeka, koga sagradi Glabrio veteran još za svoga života sebi i svojoj ženi Septumiji, budući, kako rekoh, veterani bijahu deducirani za koloniste. A što me u tom podupire jest, što svi spomenici sa „Kolonija Septimija“ obreteni su li u sadanjem vojnom Sisku a u našem gradjanskom niti jedan. Septimij indi utemelji prieko Kupe novu Sisačku koloniju, budući da je Tiberijova već ovkraj Kupe postojala.

Naši arheolozi pako tumače tu stvar tako, da se Septimij Sever ima samo smatrati zaštitnikom Sisačke kolonije, ali ako to postoji, tada bi svaka kolonija svakim novim ca-

Digitized by Google

rem njegovo ime dobila, jer je dužnost svakoga vladara bila štititi koloniste! — No o tom se tada samo izvjestno pisati bude moglo, kad u nas procvate epigraphika i starinarstvo!

A sada nam preostaje, da pobližje opišemo Sisak.

Grad Sisak, koga je pasao u jajastoj slici tri hvata široki zid, a s jedne strane obticala Kupa, koja se slivala u strugu izkopanu na zapovjed Tiberijevu (ta struga danas se zove Kontraba, valjda pokvareno iz contraaqua), pa tako obtekši ga sa svih stranah vraćala se u naravno korito, imao je, kako se iztražujuć pronašlo četvera vrata. Sjeverna, gdje je danas kapela sv. Kvirina, južna ili mala vrata u sriedini zida, koja su vodila prieko struge u polja, treća rečena savska radi puta, koji je vodio prema Savi, a četvrta ili zapadna, kojimi se prolazilo prieko kupskoga mosta. Pod cielim pako gradom pružao se golemi zidani prokop (kanal) tako visok, da je konjik mogao krozanj projašiti, dà i konjem se okrenuti. Pripovjedaju ljudi, da se taj kanal proteže izpod Kupe do Hrastovice! Na taj se kanal slučajno namierili god. 1799 kopajuć najme temelj za kapelu sv. Kvirina, izmaknu se jednomu težaku željezna motka i propade u zemlju. Radnici najviše iz znatiželjnosti počmu dublje kopati i tako naidju na taj kanal.

Naši arheolozi spominju kamen nadjen u Sisku, koji glasijaše: PALATIVM·
SISC·
pa s toga zaključuju, da je carska palača u Sisku bila. Na koliko nam je iz povjesti znano, jedini Tiberij sproveo je zimu (god. 7 po Is.) u Sisku, pa ako i nisu carevi stolovali u Sisku, to ipak nagadjati možemo, da u Sisku bijaše carska palača vaviek spremna za primiti cara, ako bi ga put naneo u Sisak.

U Sisku bijaše skladište za talijansko-noričku trgovinu, kojoj bijaše glavna cesta rieka Sava. Tu bijaše i stolica

Digitized by Google

predstojnika savske Panonije, t. j. propraetora, ili kako ga kašnje ozivahu praesesom ili korektorom; zatim nadstojnika državne blagajne (Thesaurorum Siscianorum Praefectus) i oskrbnika sisačke kovnice (Monetae Siscianae Procurator). Tribun (t. j. major) Alpinorum Cohortis Tertiae i rimsko brodovlje: Classis primae Panoniae Servitia Aegentisium. U Sisku bijaše i kovnica novacah sa sgradami dakako, u kojih se ruda za kov ugotavljala. Nu pod kojim carem počeli se kovati novci u Sisku? Pokojni kanonik zagreb. Bolto Krčelić u knjizi „Notitiae Prael.“ p. 9 apodiktično tvrdi, da se pod Neronom carem (54—68), i tomu za dokaz navadja tobožnji Neronov novac, koj bi nosio ovakov naslov: Nero Claud. Caes. Aug., a na drugoj strani: Annonae — Ceres, a pod linijom Sisc. Ali Krčelić nemože nam iz dvajuh razlogah služiti za svjedoka: prvo s toga, što novac, koga Krčelić napominje, nije bio čist već tečajem vremena izlizan, sam bo pisac o njem ovako veli: residua distincte legere non valuimus; a drugo, što Krčelić nije se razumio u rimsku numismatiku kako bi valjalo, on bo u istoj knjizi na str 14 podmećuje novce Maximinu Tračaninu (235—238), koji su kovani za cara Maximijana i caesara Maximina Daje (286—305). Tako n. pr. Maximinu Tračaninu podmetnuti novac u Krčelića ovako bi glasio: Imp. C. Val. Maximinnus P. F. Aug. — na drugoj strani: Genio Augusti. Sisc. B. Drugi opet imao bi taj napis: Cai. Val. Maximinnus Nob. C., na drugoj strani Perpetuitas Augg. Sisc. B. Da je Krčelić ovdje pogrješio, vidi se bjelodano: prvo što novci Maximina Tračanina nose većinom takov naslov: Maximinus Pius Aug. Germ. Drugo: ime Maximina Tračanina vaviek se piše sa jednim *N.*, a ne, kako Krčelić navadja, sa dva *NN.* On dakle u rieči „Maximianus“ uzeo je „*A*“ pred „*N*“ takodjer za *N* pa tako iz Maximianus načinio Maximinnus. Nesjećam se takodjer, da bi

Digitized by Google

se Maximinu Tračaninu ikada pridjevao naslov „Caius Valerius“, dočim Maximijanu vaviek se pridavao taj pridjevak, kao i povjest svjedoči i novci po njem kovani; tako n. pr. njegov novac u mojoj sbirci nosi i sasvim se liepo čitati može: Imp. C. Cai. Val. Maximianus. P. F. Aug., druga stran: Genio Imperatoris. Vidi se takodjer i odatle, da su novci Maximijanovi i Maximina Daje, jer nose naslov: Perpetuitas Augg. (Augustorum) a za Maksimina Tračanina jedan bijaše t. j. on sam „Augustus“, dočim za Maksimina Daje bijahu Dioklecijan i Maksimijan, dakle „Augusti“.

Krčelićev dakle dokaz o Nerovoj kovnici u Sisku nestoji. — Drugi opet pisci vele, da bijaše kovnica u Sisku pod carem Gallienom (g. 253) i navadjaju iz Harduina sliedeći novac: α) Gallienus Aug. (krunjena glava), β) Siscia Aug. sjedeća božica drži desnom sulicu, a lievom rog — cornucopiae — a odozdo potok sa lengerom); nu taj novac kao i onaj, koji nosi naslov: Imp. C. M. Aur. Probus P. F. Aug. — Siscia Probi Aug., nemogu se uzeti za novce kovane u Sisku, jer na njih nije naznačen grad Siscia kao grad kova, kako to imaju ini novci, već je kao pridjevak ka carevomu imenu: Siscia Augustova, Siscia Probova Augustova; ova dva indi napomenuta novca imala sta biti kovana kao uspomena novca, što ih dadoše kovati Sisćani Galijenu i Probu, što su ih ova dva cara štitila proti Sarmatom.

U mojoj sbirci, gdje se nalaze našasti novci u Sisku počam od II. triumvirata do cara Theodosija i Arkadija, istom Diokleciјanovi novci nose biljeg, da su u Sisku kovani, kao n. pr. Imp. C. Diocletianus. P. F. Aug. — Genio Populi Romani — Sis. Mikoczy pako navadja ovoga: Imp. Diocletianus P. F. Aug. — Sacra. Monet. Augg. Et. Caess. Nostr. Sis. Po tom dakle

Digitized by Google

za Dioklecijanova istom carevanja dobio je Sisak kovnicu; a da je to najvjerojatnije, svjedoče nam ne samo više napomenuti novci Dioklecijanovi, već i povjest, koja nam pripovjeda, da je pod tim carem Panonija preustrojena bila i da ju je on rado takodjer posjećivao!

Da je do Arkadija (395—408) i Theodosija II. (408—450) postojala kovnica u Sisku, svjedoče nam novci tih carevah, noseći napis „Sisc“ kao grad kova, nu dalje slutimo, da se nisu kovali novci, jer bjesnoća Atiline († 453) čorde, ako i nije upravo i Sisak sa zemljom sravnila, a to ga ipak težko nakazila.

Hram Jupitrov a u njem svećenstvo svakoga čina da bijaše n Sisku, svjedoči nam nadpis u Krčelića: F·P·AEL·MARCIANO·FLAM·····PRÆF·AN·XX·AVVÆ·MAXIMI ···· kao takodjer i legenda o sv. Kvirinu, gdje korrektor Maksim ponudja tomu biskupu, da će ga postaviti, ako zanieka Isusa, Jupitrovim velikim svećenikom.

Kraj nadgrobnih spomenikah ini spomenici bijahu najviše podignute: Jovi Optimo, Maximo, Cereri, Genio loci i Diis Deabusque omnibus.

Glasoviti takodjer opekari bijahu u Sisku kao Appian, Strobili, Fronto, Fortis, Cresci i Octavi.

Ovdje bijahu i javna kupališta, ta naslada razkošnih Rimljanah, nalaze se bo olovne cievi, kuda bi voda i doticala i odticala iz kupeljih; dà naidjoše i mozaikom pločene kupelji.

Mast ili boja, čiem si bojadisali sobe, bijaše obična u Sisćanah kao i u Pompeju, crvena, a kadkada nadje se i žuta.

Što se pako dotiče sisačkoga groblja, ono bijaše izvan grada Siska, zakon bo rimski od XII Tabulah: in urbe neve sepelito, neve urito; prepovjeda svako pokapanja il žganje mrtvacah u gradu. Bijaše pako sisačko groblje izvan Tibe-

Digitized by Google

rijeve struge s jedne i s druge strani puta, koj vodi prama Savi, na tom bo mjestu izkopaše liepe što kamene što olovne liesove, a i sada ih ima jošter ondje mnogo pod zemljom. Tu bijaše i Severilin grob, dok ga nije pokojni sisački župnik Josip Volović smjestiti dao pred župnu crkvu.

Toliko mislim, da bude dosti rečeno o poganskom Sisku, a sada ću progovoriti u kratko, kako bijaše sa kršćanstvom ovdje.

Da bi u početku kršćanstva biskupija u Sisku postojala, to bi se samo nagadjati dalo odatle, što tako važan grad, kao Sisak, bez njega biti mogao nebi, nu kako rekoh, to bi se samo nagadjati moglo. Lazij napominje, da je za Decijeva carevanja (god. 249) sisačkim biskupom bio njeki Kastus. — Samuel pako Timon u njekoj odluci Kornelija pape (god. 252) čita sisačkoga biskupa, ali bezimena. Za stalno pako znademo, da je početkom četvrtoga stoljeća vladičio u Sisku Kvirin, a njega nasljedio Marko, koj u sriedičkom saboru držanom god. 347 prisustvovao bijaše i saborskim se člankom podpisao „Marcus a Savia, de Siscia". Za Markom biskupovao je u Sisku Konstantin, koga nalazimo god. 381, gdje se podpisao člankom sabora držanoga u Akvileji. God. 390 nalazimo takodjer u milanezkom saboru podpisanoga Konstantina, ali bez naslova biskupije.

Od tada pa do 530 god. nenalazimo biskupa u Sisku, valjda radi ratovah, koji bijahu uzrokom, da su sve biskupije u Moesii i obojoj Panoniji propale. I sisačka biskupija nadošavšimi Gothi i Huni, ako nije propala, bijaše bar odciepljena od svoje metropolije sriemske i prionula svakako u VI. stoljeću uz solinsku metropoliju, dakle uz dalmatinsku crkvu, kao što se to vidi iz držanoga sabora solinskoga god. 530, na kojega spisih nalazimo Ivana biskupa sisačkoga, a na drugom saboru god. 532 Konstantina takodjer iz Siska.

Digitized by Google

Kašnje nenalazimo više biskupah u Sisku. Historici vele, da je u hrvatsko-obarskom ratu propala sisačka biskupija. Rimski martirologij navadja više mučenikah iz Sriema, Murse (Osieka) i Singinduna (Vinkovacah), nu iz Siska navadja jedinoga Kvirina. Neka nemisli ipak nitko, da i sisačka crkva nije imala svojih mučenikah, jer spomenici protivno dokazuju. God. najme 1787, kada bi se gradio drum prieko napomenutoga sisačkoga groblja, obretoše liesove, u kojih su našasta tjelesa na kršćansku pokopana, najme bez pogrebna novca i svietiljke tako nazvane vječnoga ognja, već mjesto toga našaste bijahu staklenke sa stalom krvi. Znamo pako, da starim kršćanom običajno bijaše, da su sahranjujuć tjelesa onih, koji su krv za Isusa prolili, i staklenku sa njihovom krvi uzza njih u grob položili. Pa na temelju toga opisah i ja u pogl. XII. smrt njekih Sisčanah.

Toliko mi u kratko napomenuti od potrebe bilo glede moje pripovjesti. A napokon, opraštajuć se sa čitateljem, molim ga, da ovaj moj prvenac na romantičnom polju odviše strogo nesudi, buduć da kod nas jošter to polje na ugaru leži. Veoma bi me pako radovalo, da mi se koj domorodac iz sriemskih stranah, tih „razkošah rimskih“ sličnom pripovjesti odazove.

Pisah u Sisku na 6. siečnja 1866.

Iv. Tkalčić.

Digitized by Google

Poglavje prvo.

Prije petnaest stotinah i njekoliko godinah, u koje doba pada ta naša pripoviest, bio je Sisak mnogo i veći i krasniji nego li danas; tada bo bijaše kao voćka u najljepšem cvietu, a sada pako priliči stabaljcu uzniklu iz sjemena, što ga stablo već na umoru baci u njedra zemlje, da kada ono iztrune, u mladjem zamjenu nadje.

Bilo je to godine 303. po Isukrstu; sniegu se jur od davna zameo svaki trag, zemlja zaodjenula se zelenim plaštem, a toplo proljeće razpupalo cvieće i ruže. Nuz oživljelu narav oživljeli i ljudi! Polja napunila se marljivimi seljaci, po Kupi, koja je tvrdu ledenu odoru svukla, plovijahu žitarice ladje, ili joj prosiecahu valove čunići poslenih ribarah, ili vesla robovah, vozeć u zahladju svoga gospodara, da se zabavi na vodi. Tiesne gradske ulice činjahu se radi vreve ljudih još tiesnijimi, jedni bo prolažahu ovamo, drugi onamo, jedni izlazili iz grada, a drugi ulazili; a ovim posljednjim pridružimo se i mi, mili čitatelju!

Uljezni indi sa mom, sa onoga puta, koj od Save vodi, kroz ogromna gradska, na tri luka svedena vrata, od kojih srednji bijaše za teretna i ina kola, a dva krajna za pješake, u panonski grad, Sisak. Neka te ni najmanje neplaši onaj u stražari ukočeni vojnik, komu se na ugladjenoj kacigi i koplju, na koje se naslonio bješe, proljetno sunce odsjeva, nije to ratoborni veteran, već tiro (novak), koj uzdiše još za otčinskim ognjištem, pa udubljen u misli, niti vidi izlazećih niti ulazećih.

Prva ulica, koju bi tim putem unišav putnik, opazio, vodila je u srce cieloga grada t. j. na forum (trg). Kao što sada, tako i u stara vremena bijaše trg najljepšim i najži-

Digitized by Google

vahnijim predielom svakoga grada, a osobito manjega, kao što bijaše Sisak; jer se tamo radi tiesna prostora slegle sve javne sgrade, i sav promet.

Na sisačkom indi foru odsjevao se u sunčanih tracih ogroman Jupitrov hram, koga slabo polažahu Sisčani, jer premda Jupitru nadienuše i naslov „Nundinarius“ (Jupiter trgovački), ipak mu hram malo vidio trgovacah, nu tim se više proletarijah (skitalicah) odmaralo u hladu krasnoga mu korintičkoga stupovja. Ovomu hramu na desno bijaše Basilica ili sbornica, u kojoj ne samo držahu se javni sudovi, već se i simo sakupljivahu trgovci, da se porazgovore o dnevnom prometu, naličila je indi nješto i našoj burzi. Tik basilike nalazile se — bez čega, odkako je grieh zavladao svietom, nemože biti niti jedan grad — javne tamnice. Jupiterovu hramu na lievo kočio se Aerarium (državna blagajna) i Horreum (državna žitnica). Na protivnoj strani opet ogromna sgrada, iz koje dopiralo je do ušijuh često, no za svakoga Sisčana ugodno udaranje, ono bijaše Monetaria ili kovnica novacah, milija sgrada od istoga Jupitrova hrama! A medju ovimi kuće što trgovačke, pune svakojake robe, što inih odličnijih gradjanah.

U sredini fora bijaše kameniti kip cara Tiberija, koj je Sisak obkopom učvrstio i opasao zidom; a oko njega ini spomenici, na kojih se i danas još čita, da podignuti bjehu Jovi Optimo Maximo (Jupitru najboljemu i najvećemu) i Cereri, boginji žita.

Forum vrvio je od ljudih, tu se kupovao živež, tu se najprije saznale gradske novosti, i ovamo rado dolažahu i bezposleni bogataši, da se sretnu s kojim prijateljem, pa da ga pozovu k sebi u gostove.

„Moderate! kamo tako spiešiš?“ zaviknu upravizlazeći iz basilike trgovac jednomu muževne dobe Sisčanu, koj je u svojoj sintezi (odjeća, kakovom se većinom odjenuše oni, koji su u gostove pozvani bili), hrlio kroz forum.

„O Kvintilijane!“ reče osvrnuv se prijašnji, »slava bogovom, da te opet vidim, jer već je prešao i jedan lustrum (deset godinah; uzimalo se obično u šali), što se nevidjesmo; pa kako si?“

»Upravo hrdjavo,“ odvrati trgovac, „jer posao veoma nazaduje. Kako čuh netom u basilici, iz noričke trgovine

Digitized by Google

ljetos nebude upravo ništa, jer tamo se usjevi liepo kažu, pa je i ciena žitu veoma pala".

„Ali to sve Italija nadomjesti — trgovac nemože nikada štetovati".

„Prodji se Moderate Italije; tamo već nismo slali žita, skoro da i nepamtim; nevode već naši carevi ratovah, kako je bilo prijašnjih vremenah, gdje smo svako zrno skupo prodati mogli, a sada eto mi jadnici trgovci kod punih žitnicah podnosimo Tantalove muke."

„Htio si reći gladujemo za novcem — ali pričekaj der, nije ni Rim bio u jednom danu sagradjen, tako ni tvoja ogromna blagajna u Atriju nemože se u tili čas napuniti".

„Dii meliora!" (da bi bogovi dali), uzdahnu Kvintilijan, „nu bojim se, da iz toga nebude ništa; ljetina se liepo kaže."

„Pa što zato, je li je tko s Jupitrom sklopio ugovor, da nebi mogao tučom i povodnjom u jedan čas dati trgovini drugi pravac. Dok sam ja trgovao, bijahu i za mene plodne godine, pa što? accidit in puncto, te gledaj me sada; tako mi Cerere, ja si trgovinom priskrbih koju sesterciju, pa sad bolje živim, nego Lukul, gosteć se s prijatelji."

„Valjda i sada ideš kojemu u toj sintezi?" upita ga Kvintilijan.

„Pozvao me Korektor Maksim, valjda bude šta neobična, jer mi rekao, da dodjem za jedan sat prije."

„Ako polaziš k Maksimu, a to ajdemo zajedno; ja ću kod njega za danas biti musca (muha — tako se zvali nepozvani gostovi)."

I oba se zapute prama Kuriji.

Kurija ili kuća nadstojnika savske Panonije, izvana bijaše krasno urešena, kako je dolikovalo njegovoj časti, nu još većma krasiše ju dva dućana sa svake strane kućnih vratah po jedan, s lieva najme kiporežčev, a s desna zlatarov. U lievom nećeš opaziti samo djelo dlieta, već i slike bogovah, izlijanih iz kova, kojimi bijahu sve police i ormari natrpani. Tu možeš kupiti Jupitra, Dianu, Ceres, Fortunu i ine bogove u uložnicah i bez njih. Ovdje bijahu stupići sa čovječjimi i zvjerskimi glavami za kućni ures, tamo motriš Oscilla ili slike božjega obraza, najviše Bakovóga, što si kupovahu za polja i trsja, te ih tu tako povjesili po drvu, da

*

Digitized by Google

su se po vjetru kretati mogle; bijaše bo obće vjerovano, da prama kojoj se strani često obraćahu takovi obrazi, da postane mnogo plodnijom. Ovdje se kupovale i sve sprave potrebne za službu u hramu, kao acerra ili kovčežić za tamjan, kadionica, kandelabri, mali žrtvenici za kâd. Tu si dobiti mogao uljenicah mjedenih i srebrnih u svakojakom obliku, i slikami bogovah, sa jednom vatrom ili sa više njih.

U zlatara pako, da si pogan, kupio bi si prsten, u kom je uložen kamenčić sa izdubenom slikom Jupitrovom, Marsovom ili Genijevom; ili da si trgovac kupio bi u prstenu uloženu Ceres, a da si vojnik uzeo bi si Marsa, ili kako Tezej ubija Minotaura. Da imaš ženu kupio bi joj monile ili zlatan ovratnik. Tu se u suncu odsjevahu crotalia ili naušnice, spathalia ili stigmalia, uresi ženski. Kupiti bi mogao, ako si prijatelj gostbah, diatretu t. j. zlatnu čašu sa umjetno prepletenom zlatnom mrežicom i laskavim nadpisom: „bibe, vivas multis annis“ (pij! poživio mnogo godinah).

Nu pustimo dućane, pa uljeznimo kao Umbrae (siene — nepozvanici) sa Kvintilijanom i Moderatom u Kuriju, te posjetimo Maksima.

Kroz ulična vrata, koja bijahu čitav dan otvorena, stupi sa mnom u tiesni hodnik. Pozdrav „Salve“ (dobro došao), koj čitaš u mozaičnom pločniku, obodrit će te, pa ugnuv se pseta, koje bijaše ovdje na lancu prikopčeno, nad kojim čitaš „cave canem“ (budi na oprezu radi psa), uljezni kroz Ostium ili nutarnja vrata u Atrij.

Atrij bijaše četverouglasto prostorje, sa obijuh stranah okruženo sobami. U Atriju na sriedi umjetnoga mozaična poda, nalazi se poduboka četverokutna nakapnica (impluvium), u koju se sakupljavala kišnica, jer krov u sriedi Atrija imao je četverouglasti otvor, kuda bi svietlost, a kad bi zakišilo, i ona padala u Atrij, pa da se on nesmoči, sakupljavala se, kako rekoh, u nakapnicu, a iz nje odticala bi podzemnimi cievi u gradske prokope. Kod nakapnice gledaj maleni, tronožni žrtvenik za Lare (kućne bogove), koj se mogao i prinesti i na kom im se svaki dan prinašao kâd. Blizu njega na najvidljivijem mjestu, opazit ćeš veliku drvenu škrinju, okovanu mjednimi i željeznimi obruči, to bijaše blagajna gospodarova, pa da ju tako lasno nemože nitko oteti, prikopčena bila jakimi kvakami za kameni pod.

Digitized by Google

Još jedan ures nepregledni u Maksimovu Atriju, koj ti predočuje sjajnu prošlost njegove obitelji. To bijahu obrazi djedovah (imagines majorum), koji bršljanom danas ovjenčani, iz svojih otvorenih uložnicah pogledavahu na došljake. Duboka doista misao ležala je u tom starinskom običaju, obraze djedovah smjestiti u Atrij, da najme jezgru ciele kuće, kao što bijaše Atrij, načine i dvoranom za djedove, da bi se najme mladež, zrijuć crte onih, koji su za dobro domovine radili i riečju i činom, ukriepila i podpalila. Ti obrazi ponačinjeni bijahu što iz voska, što iz mramora iztesani, ili iz mjedi izlijani. Kod većih svečanostih ovjenčala bi jih unučad.

U Atriju primao je domaćina zaštićenike i druge neodlične pohode, koje bi uviek najavio sluga — Atriensis. Ovdje bi svako jutro domaćin davao naloge svojim robovom, i dok se još Rimljanke nisu stidile ručnoga djela, tkanja i šivanja, ovdje ga obavljahu; riečju, u Atriju sticao se sav život. —

Upravo prama ulazu (ostium) ili nutarnjim kućnim vratam, na gornjoj strani Atrija bijaše Tablinum, soba ukusnim mozaičnim podom i krasnom slikarijom urešena; pa buduć *bio* Maksim u državnoj službi, to mu ona ujedno služila i za pismohranu poveljah i državnih pisamah. Tablinu na lievo bijaše blagovalište (triclinium), a na desno soba za dragocjene riedkosti, a tik nje tiesan hodnik za robove, da mogu, nestupivši ni u blagovalište ni u tablinij, prolaziti u nutrnju sgradu. Prodjimo i mi tim tiesnim hodnikom, pa eto nas u peristilu, četverouglastu triemu, koga po sriedi, gdje bijaše i mramorom opasan bunar, riesilo je dvanaest stupovah. Peristilu na desno bila je kuhinja, a pod njom podrum, na lievo pako spavaonice, što za došljake, što za one gostove, koji ustavši od Maksimova stola nebi mogli pogoditi puta kući; a na zadku uprav prama tablinu bijaše opet poveće blagovalište, a za njim Viridarium ili vrtić.

Prošavši i proučiv slog ciele kuće, vratimo se u tablinum, gdje nadjemo Maksima sa cielom obitelji. Korektor sjedjaše za stolom sa svojim sinom Marcelijanom, a pred njimi umjetno izdjelana biela mramorna ploča sa više crnih crtah providjena, na obronku koje uklesao je veoma vješto klesar: victus leva te, ludere nescis, da lusori locum (pobiedjeni

Digitized by Google

ustani -- igrati neumiješ, ustupi igraču mjesto); igrahu bo se obće obljubljenu igru duodecim scriptorum (dvanaest pisacah; nalik na naš šah).

Ovu dvojicu motrila je Valerija, Maksimova žena, i stariji sin Kornelij.

Maksim bijaše čovjek visok; krasnih crtah njegova lica još mu nisu godine izbrisati mogle, kojih, sudeć mu po ono nešto bielih kosah, imao je do petdeset. U njem bijaše za pohvaliti, što je osobito ljubio pravicu, i nitko se potužiti nebi mogao proti njemu, da mu je ikada nepravo dosudio, pa budući pun čuvstva, bijaše osobito sklon sirotinji i trpećim. Ali jedno bijaše mu pogrješka, što je više zapoviedi, ma bile one protiva njegovomu i obćemu osvjedočenju, štovao kao svetinju, dà za težki grieh si smatrao i pomisliti samo, da im u najmanjoj točki protuslovi, češa radi imenova ga car Dioklecijan predstojnikom savske Panonije. Maksim pripadao je k onoj stranki, koja je težila poganstvo izvući iz one kaljužine, u koju ugrezlo bijaše, nu žalibože obterećen državnimi poslovi, pa k tomu okružen nadrimudraci, zanešenimi poganskimi svećenici, i ljudmi, koji su svakoj znanosti rat naviestili, ostao je uviek samo kod puke želje. Kršćanstvo u njegovih očiuh nebijaše drugo, van njekakova židovska sljedba, koja se iza razorenoga po Titu Jerusolima prostrla po cielom svietu; sljedba, sastavljena iz neznalicah, ribarah i robovah, koji štuju križ, to Rimljanom najveće ruglo.

Njegova žena Valerija, koja na svom licu nosaše znatne ostatke velike ljepote, stvorena bijaše za usrećiti svoga muža, jer njoj u njedrih kucalo iskreno srce, a kraj toga bijaše ženska razborita i ljubka, pa premda rodila petero djece, od koje joj samo dva sina ostala živa, nosaše ipak u licu još crte, koje su neizrecivu ljepotu nekoč odavale; u crnih joj očijuh žarilo se, kao kada tinjajuću vatru vjetar svojim dahom još jedanput u život privadja. Njezina blagost i dobrota postala je poslovicom, i doista svojim posredovanjem u muža, otrla je sirotinji mnogu suzu.

Kornelij, njihov najstariji sin, bijaše u proljeću života, ali iz njegovih nježnih i pravilnih, nu modrobliedih i iztrošenih crtah, iz njegovih zagaslih očiuh, gatati bi se dalo, da je već izkusio više života nego li mnogo stariji od njega. Na njegovih malih kao u ženske rukuh nabreknute modre

Digitized by Google

žilice bijahu znakovi tromosti i uspalih živacah. Što se pako njegovih svojstvah tiče, to izpovieditи moramo, da je mnogo dara posjedovao, ali već za mlada razkalašen nije oćutío nikada prave volje za naukom; čim je poodrastao, stupi po nagonu svoga srca medju vojnike, gdje — bilo hrabrošću, bilo otčevim ugledom — domakne se doskora časti Centuriona, te kao takov bijaše za vremena ove pripoviesti u Sisku na odpustu njekoliko mjesecih. Kao vojnik, slobodan od nadziranja roditeljskoga, a uza to mlad i neizkusan u zlu družtvu zaboraviv roditeljske opomene, priviknuo zlu, podav se piću i razkoši; što je pako sve imalo za posljedice lahkoumnost i bezvjerstvo.

Njemu sasvim protivan bijaše Marcelijan, ljubimac materin, kojoj je sasvim naličio kao jedna pola jabuke drugoj; liepa ona smiesa živahnosti i ozbiljne umiljnosti, koja mu je sievala iz visoka otvorena čela, živahnih i žarkih crnih očijuh, nadkritih gustimi, liepo mu svijenimi crnimi obrvami, učinì ga svakomu milim. Njegovu punu i rumenu licu liepo je dolikovala crvena tunika, koju mu smaragdom urešene fibulae (kopče) spajahu k vitku njegovu stasu, i zlatan lanac sa bulom, koga nosaše o vratu. Njeko vrieme obučavao ga Akrij, i to tolikim uspjehom, da je sam filosof prinuždeu bio izpovieditи, da još tako umna mladića obučavao nije. Svršiv nauke, ostà kod kuće, pa i onako težeći za izobraženošću, čitao bi neprestano grčke i latinske pisce; govorio je malo, nu više mislio; riedko je polazio družtva, pa ako je išao kamo, a to samo otcu za volju, te se čuvao pića i nepristojnih razgovorah, bijaše bo vrlo stidan; česa radi štovahu ga i pogani i kršćani, pa doisto, čestitijega mladića nebijaše u cielom Sisku.

Sva su četvorica duboko šutila; igrači micahu pazljivo po ploči kamenčiće, nijedan bo od njih nije htio izgubiti igre.

„Otče! ti si ad incitas redactus“, opomenu smijuć se Marcelijan otca, koj je zlo povukao kamenčić.

„Prenaglio si se, sinko, ja jošter negubim;“ odvrati mu otac.

„Neznam, eto gledaj!“ i povuče kamenčić, te smijuć pokaza mu prstom na ploči „victus leva te“ — pobiedjeni ustani. —

Mati i Kornelij nasmiju se sladko.

Digitized by Google

„Mehercle! dobio je igru; nebih bio ni mislio, da bude tako sretne ruke;“ progovori dignuv se od stola Maksim.

„Otče!“ reče Kornelij, „neka te neboli nimalo glava radi toga, jer to nije ipak naš posao; stari Rimljani, kojih smo mi vriedni potomci, nisu ni sanjali o takovoj igrački, koju su iznašli ljudi bezposličari, pa se s toga i po njihovom imenu zove igrom dvanaest pisacah“.

„Brate!“ prognjevi ponješto Marcelijan, „nemisli, da u vojničkih samo žilah teče čista rimska krv, a u naših, koji se na knjigu i zanate dasmo, da protiče barbarska. O da dodju samo iz grobovah svojih naši stari, vratili bi se opet u nje, kad bi ugledali vas, tobožnje vrle svoje sinove.“

„Ja pako mislim,“ poče se opravdavati Kornelij, „da nebi, jer smo i mi junaci, koji prkosimo kao i oni svakoj pogibelji! Trebaš dokazah, uzmi mene za primjer, pa ako jošter poživim, tada ćeš istom vidjeti od mene velikih djelah“.

„Da bi bogovi dali!“ nasmjehnu se Marcelijan, „ali sve mi se čini, da Praefica mortuum laudat“, (neznatna pohvala i nevjerojatna).

„Varaš se, Marcelijane! nisam ja sgoljni sanjar, koj bih gradio kule po zraku, ja znam što će reći vojnik, i što bradati sophista“.

I bio bi dalje govorio, da neopazi u Atriju Moderata sa Kvintilijanom, koji su u gostove jur prispjeli.

Poglavje drugo.

Razkoš toli u nošnji i pokućtvu, koli u gostbah veoma rano donešena bila iz Azije u Rim, gdje se za čudo brzo i udomila, i to tako, da ju niti strogi Censori, kao Tito Sempronij, Grach, Sula, Cezar i August izkorjeniti nisu mogli; jer običaj nadjača strogost.

Nu ne samo odličniji Rimljani okaljaše se njom, već i isti prosti ratoborni puk na toliko se razmazio, da mu jedina težnja bila, opetovano vikati: „panem et circenses!“ (gostbe i igre). Pa ne samo da je to bivalo u Rimu, već i

Digitized by Google

ondje, kamo dodjoše sinovi toga sedmobriežuljasta grada, tamo donesoše i tu razmaženost, iz koje proteče ćudoredna razvraćenost, bezvjerje i taština, koja se na takov stupanj popè, da se svaki gost smatrao nenaobraženim, ako nebi, došav u kuću, proslavio nakit sobni i gospodara, već umah se sjeo, nerazgledav dragocjenostih. S toga i naša dva gosta, Moderat i Kvintilijan, pošto bi Maksimu i domaćim nazvali „A v e“ (zdravo) i ogrlili ga, zabave se promatranjem sobe.

„Ala krasne slike!“ začudi se Kvintilijan motreć ostavljenu Arijadnu, kako nariče za odplovivšim Tezejevim brodom, „kao da ju narisala ruka Apelova ili Jaje Kizičke, mogla bi riesiti isti Jupitrov dvor na Olimpu.“

„Same malenkosti!“ odvrati ponosno Maksim.

„Liepa kandelabra!“ uzdahnu Moderat, motreć ogromni srebrni sviećnjak, koga nad glavom držao Atlas; „isti Dioklecijan žudio bi ga imati u svom triklinu.“

„Same malenkosti“, opetovà kućegazda, komu je to laskanje godilo; „nestoji bo više od petnaest talentah.“*)

„Petnaest talentah, vah!“ začudi se Moderat; „to je odviše, pa ti tu svotu tako malenom cieniš, a koliko se ja uznojih za jednu sesterciju.“**)

„Tko te nebi, Moderate, dobro poznao, skupo bi te prodao,“ našali se kućegazda; „nekazuj se tako škrtim, kad u istinu nisi; ta na tvom stolu nikada nemanjka ribah iz Pesinunta, ni egipatskih datuljah, ni tasičkih orahah, ni španjolskoga žira, a za sve to, kako mislim, prodje nekoliko tisućah sestercijah.“

„Same malenkosti,“ odvrati veseli starac, pa da izbjegne daljemu nasrtivanju Maksimovu, okrene se domaćici, kojoj bijaše već dosadilo Kvintilijanovo pripoviedanje o zlu prometu. „Domina Valerija! ti mi se upravo činiš kao druga Kornelija, mati obiuh Grahah, jedan ti sin s oružja slovi, a drugi s razboritosti.“

„Stari lukavče,“ nasmije se domaćica, „ti o mladosti prerano sudiš; a neznaš li, da je ta doba podvržena mnogim promjenam, nitko bo nije blažen prije smrti, osim tebe, koj si nasliedio Kroeza.“

---

*) 20.000 stotinjakah.
**) 5 novčićah naših.

Digitized by Google

„Kroeza nasliedio?“ opetovà Moderat; „da li ondje, kada je Solona ugostio, ili pako kada je zavapio: o Solone! Solone!?“

„Dakako onda, kada je ugostio grčkoga mudraca.“

„Nije onaj sretan, Domina Valeria! koj je bogat, već onaj, koj je zadovoljan; a ja se jadan žalostim, što mi snieg počeo padati na vlasi i bradu; ja sam sada, Domina Valerija, kao vino, koje kada odviše ostari, octom se pretvori.“

„O Jovijalni starče! bar se tim tješi, da je u starcu savjet“.

„Ali više putah i slaže,“ primjeti veseljak.

U taj par unidje vjerni Maksimov prijatelj Sever sa svojom kćerju Severilom, djevojkom od kakovih sedamnaest proljećah. „Ave Domina Severila!“ reče domaćica, poljubiv se s njom nakon Severova pozdrava; „pa gledaj ju, kako se spremila, kao da ide na vjenčanje“.

„Negovori mi tako, Valerijo! kada dobro znadeš, da što takova nerado slušam.“

„Pravo sam imala, kad netom rekoh, da je u tebi Vesta izgubila vriednu svećenicu; cieli ti se Sisak klanja, a ti birati nećeš; nebi bilo baš s gorega, da ti još ovoga ljeta Himenej upali baklju.“

Stidno djevojće oblije rumen i poniknuv nije znalo, što da odgovori, kad ju na svu sreću iz zabune spase tri nova gosta, Edil Lucij, njegov prijatelj Akrij, omotan u kabanicu, kakovu mudraci običavahu nositi, i njihova u m b r a — Fibij.

Svršiv obične pozdrave i zakone udvornosti sjednu na bogato urešena subselija (klupe) k ostalim gostom, te povedoše razgovor, kako je Moderat običavao kazati: de rebus cunctis et quibusdam aliis“ (o svačem i ničem). Kvintilijan tužio se na kukavan promet, Edil pripoviedao znamenitosti gradske, Akrij razpravljao stara i zahrdjala filosofična načela, Kornelij hvastao se svojim junačtvom, Fibij svemu se čudio, a Moderat začinjao bi razgovor umnimi dosjetkami.

Maksim, koj bijaše podosta pun obredah, naznačiď je Nomenklatora, koj bi odredio kod stola mjesto svakomu gostu. Čim bi se indi gostovi dobrano porazgovorili i Moderatovim dosjetkam nasmijali, podju na poziv Nomenklatorov u T r i k l i n i j (blagovalište), ukusnom slikarijom urešen, koj,

Digitized by Google

premda bijaše istom podne prošlo, bijaše ipak zavjesami pomračen, a prosvietljivahu ga dva ogromna kandelabra, sa svake strane stola po jedan. Kojekuda po dvorani vidjahu se mali kotlići na dugačkih trijuh noguh, iz kojih dizao se miris dragomasti i tamjana; kraj zida pako, na dvajuh visokih tronožnatih stolovih, kojih gornju stran nošahu na rtih svojih krilah po tri sphinge, sjalo se srebrno posudje, i zlatni nakiti vješto poredani.

Svaki i ponješto samo imućniji Rimljan posjedovao je tako zvani lectus triclinarius (ležište), na koj se ponamjestili gostovi u blagovalištu — triclinium — da se uz jelo i piće zabave. Taj lectus triclinarius pasao je četverokutni stol sa triuh stranah, sastojao pako iz triuh ležištah, nalik počivaljkam današnjih vojnikah po glavnih stražah, udešen tako, da su se na svako smjestiti mogle tri osobe, i to tako, da legnuv se jedan kraj drugoga lievim laktom na dušeke, desnicom bi uzimao jelo sa stola i prinašao ga k ustnam.

Stolnu molitvu izmjeni libacija (žrtva) za bogove, pa buduć Vesta, kao božica ognjišta bila u svakoga Rimljana i kućnom boginjom, to se njoj po zakonu prvoj poklone.

Po svršenom obredu posipahu robovi cviećem počivaljke i pòd, svakoga pako gosta napose ovjenčaše sa opletenimi oko brezovine ružicami, bršljanom i ljubičnjakom, kao sredstvom, koje bi priečilo djelovanju vina.

Gostovi zauzeše po Nomenklatoru naznačena mjesta.

Buduć pako da žene neležahu na počivaljkah kao mužkarci, to Valerija sa Severilom zauzmu mjesto na pročelju stola, a mužkarce Nomenklator tako poreda, da na srednjoj počivaljki zauzmu mjesta Edil, Sever i Kvintilijan, na gornjoj Moderat, Akrij i Marcelijan, a na dolnjoj Maksim, Kornelij i umbra Fibij.

Na prostrtom stolu sa zlatom vezenim stolnjakom, ponamješteni jurve bijahu likovi bogovah, medju kojimi osobito se odlikovao Bakov, i glede veličine i glede umjetnosti, nu manjkala nije ni sveta solenka, ni Lari — kućni bogovi.

Buduć pako, da ima gostovah, s kojimi nije se još čitatelj pobliže upoznao, to mu ih mi predstavimo. Onaj prvi na srednjoj počivaljki nizak, modrih i vrlo upalih očiuh plavokosi gost, ono je Edil Lucij, koga njegov zavinuti kao u

Digitized by Google

orla nos a podeble ustne, nisu baš osobito preporučivale glede ljepote. Ali on umio je, što mu maćuha narav dozvolila nije, svojom udvornom kadkada silovitom umiljatošću i rječitošću pribavit si. Njegovo žuto i pjegavo lice, kada bi uzplamtilo, odkrilo je silu jur oslabljenih ali neugaslih strastih, a k ovim slabućam pridružila se i ta, što bijaše veoma osvetoljubiv, i nebijaše gospodarom svoga jezika. Njemu kao Edilu bijaše dužnost paziti na javne sgrade: kao hrame, puteve, vodovode, kloake itd., sigurnost i čistoću gradsku, da se zdrava roba uvaža u grad, da su podpune mjere i vage. Globnimi novci mogli su Edili, za obće dobro upravljati po svojoj volji, a mnogo službenikah izvršivalo bi njihove naloge.

Do njega legnuo Sever, koj, sudeć po izvanjštini, mogao je proživiti do kakovih šestdeset jesenih, nizka uzrasta, te suha no košćata tiela. Izpod crnih obrvah velike mu crne oči sjaše mladenačkom vatrom, na licu čitalo mu se nješto uzvišena i zapovjedajućega, a hod i držanje bijaše mu pristojno i ponosno. Izprva bijaše on poganom, nu pokojna ga žena Julija, koja ne samo da mu je doniela liep miraz, već što više, ona ga sklonula, da se odrekao poganstva. S pokojnom Julijom, koja mu bila prva i posljednja supruga, imao je jedino diete Severilu, koju je ljubio kao zjenicu u svojem oku, i koju, pošto bijaše i sam vrlo učen, podučavao. Premda u obće bijaše ljubljen radi učenosti i neporočna života, i zvan u svako družtvo, nu ipak ga riedko gdje kod zabavah viditi bilo.

Uz Severa bio je Moderat, njegov vršnjak, s kojim se već upoznasmo.

Onaj na gornjoj počivaljki poprieko Maksimu, ono je Kvintilijan, koj je prije njekoliko godinah izabrao si trgovačkoga boga Merkura svojim zaštitnikom, a novac svojim kumirom. U najljepših godinah, ženskoga oblika, spadao je medju prve sisačke gizdeline, a i onako liepa, ljepšim ga činila biserom obšivena tunika i prstenje, koje mu se svjetlucalo na svakom prstu; da nije vazda sanjao o trgovini; doista bi bio jedan od onih, koji u svako družtvo dobro prispiju, ali njegova vječna tužba o zločestu prometu, učinila ga vrlo dosadnim.

Tik njega izvalio se Akrij, čovjek ugodna lica, modrih očijuh, kestenjastih kosah, kakova boja taštim Rimljankam

Digitized by Google

osobito omilila. On bi mogao biti valjanim prijateljem, koristnim gradjanom i izvrstnim čovjekom, da nije bio osvetoljubiva srca, i da si nije upilio u glavu, da je filosof, kojim imenom zvahu ga i njegovi prijatelji. Nije dugo vremena bilo tomu, što je došao u Sisak, i tu si svojom rječitošću otvorio ulaz u sve otmenije kuće. Velik bijaše štovatelj Epikurov, ali dakako njegov nauk sliedio nije, već njegovih učenikah, koji su jednostavna pravila svoga učitelja sasvim preokrenuli. Priučen družtvu, pa k tomu usisav Epikurejacah nauk, u tom životu do veselja i zabavah drugoga niti tražio nije.

Kraj njega zapadne mjesto njegovu štovatelju Fibiju, čovjeku ovisoku i u jeseni godinah. U Fibija jedino bijaše za pohvaliti njegovu umjerenost, čemu pomogne ta okolnost, što bijaše neizmjerni štovatelj bogovah, u njegovoj bo kući mogao bi bio opaziti bogove majorum i minorum gentium, dapače to bezgranično štovanje bogovah tako ga daleko zavelo, da gdje bi samo opazio pomazan ili ovjenčan kamen, pohrlio bi k njemu, te kleknuo pred njim i preporučivao bi mu se u zaštitu.

Jedva bi gostovi zauzeli bili opredieljena mjesta, al eto uz sviranje unidju ovjenčani robovi, noseć u srebrnih zdjelah prvi obrok, koj je sastojao iz smokavah, osušena voća, sardelah, u mak kuhanih jajah, salate i obljubljene šparge, koju ni tolika stoljeća nisu mogla izkorjeniti na sisačkih poljanah, te se i dan danas nasladjuju Sisčani odivljelom jur, nu zato ipak vrlo tečnom špargom, koju režu po okolici slabašna djeca, i svezav ju u buturice, nose na prodaju.

Ove sliedili su uzastopce drugi, takodjer ovjenčani, noseć u desnoj ruci srebrni peharčić sa djulvodom, a u lievoj krasni mantile (ručnik); te opraše prije blagovanja pozvanim ruke.

„Da si milostiv, Bako!“ pomoli se i pokloni domaćina pred slikom vinskoga boga, koja ga predstavljala, kako opojen spava pod rodnim trsom, proliv punu bukaru vina. Osim dvojice poklonili se svi gostovi, pa poduprv se lievim laktom o dušeke, zablagovaše.

Suvišno bilo bi i napomenuti, da se jeduć mnogo razgovaralo nije, jer punimi ustmi niti se može a i niti pristoji govoriti; nu čim bi prošao bio prvi obrok, a gostovi odoljeli

Digitized by Google

gladu, razmašu im se i jezici, jedan pohvali tečnost jelah, drugi bogati sobni ures, treći ovo, četvrti ono. Valerija pripoviedala Severili o novom načinu česanja vlasih, a Maksim slavio svoga kuhara i ina.

Taj živahni razgovor na brzom prekinuše trsovim lišćem ovjenčani dječaci, noseć u velikih posudah murrhinskih izabrana vina, pjevajuć uz to Anakreonovu začinku:

Nit za Giga, Sardah kralja
Marim, nit me želje taru,
Nit što za me zlato valja,
Nit zavidim kom vladaru.

Sve mi brige u tom stoje:
Nakadit se, ovjenčati,
Ono uživat danas što je,
Jer o sutra tko će znati?
i
Dakle zdravlje dok mamo,
Neka skrbi biesi nose;
Do polnoći bar nikamo.
Pijmo, pleš'mo, vesel'mo se!

A za milost Baka boga,
Žrtve obilne treba dati,
Nenadana bol da koga
Neprisili pit prestati! *)

Na tako veselo pjevanje pojavi se gostovom oko ustnah radostan smieh, ali gospodarovo se čelo namrači, bijaše bo u velikoj neprilici, koga da imenuje basileom (stola ravnateljem). Edil činio mu se premalo jovialnim, a Moderat nebijaše upravo odanim štovateljem Bakovim, Sever pako preozbiljan; a da imenuje Akrija ili Fibija, koji nebijahu u nikakovoj državnoj službi, tim bi uvriedio prisutne državne činovnike, pa sve misli u jednu smisliv odluči, da ždriebi (kocke) odlučuju; zapovjedi indi robovom, da mu ih donesu.

„Kvirites!“ (Rimljani), progovori tresuć u ruci ždriebi, „zlo je glavi bez oka, nu gorje družtvu bez basileja, a tko bude, neka jactus Veneris**) odluči,“ i baciv ždriebi, nena-

*) Prievod Antuna Starčevića u „Nevenu“ g. 1853.

**) Jactus Veneris, tako se zvao onaj hitac, kada bi sa četiri ždriebi pogodio tko dvadeset i četiri oka; a kada bi načinio samo četiri, tada se je zvao „jactus canis“ (pasji hitac).

Digitized by Google

čini ni deset okah. Gostovi bacahu redomice, ali riedko koj načini više od dvadeset, dok Korneliju neposluži vještina, te baciv ždriebi pogodi dvadeset i četiri oka.

„Živio! novi naš basileju Kornelio!“ pozdrave ga gosti.

„Pazi! da nebi zloporabio svoju vlast, pa mjesto krotkoga basileja izvrgao se u strogoga tirana;“ primetnu Moderat.

„Ja ću,“ odvrati mladi veseljak, „samo milostiv biti prama onim, koji se tako vladali budu, da ih robovi budu morali nositi kući, a s onimi ću strogo postupati, koji svoje cyathe (vrče) nebudu praznili do maloga prsta. Sada mislim, da ste me razumjeli; čuvajte se indi.“

Gostovi obećali mu sliepu pokornost.

„Kornelio!“ umoli ga Moderat, „ako nas tako sravnaš, da svi popadamo bezsviestni od vina na svoje počivaljke, Edepol! (tako mi boga), ja ti sutra sam donesem gramineam coronam*) za toliko junačtvo“.

„Pravo si kazao, Moderate!“ pohvale ga gostovi; „mi odobravamo, što si rekao.“

„Nebojte se, tako će i biti;“ uvjeravao ih mladi basilej, te uzev pun vrč, nazdravi gostovom sa „bene vobis“ — da ste zdravo — i izkapi ga.

„Bene tibi“ — zdrav bio — odazvali se prisutni.

„I oženio se“ nadoda šaljivo Moderat.

Gostovi udare u smieh.

„Dakle bene tibi, Moderate!“ nazdravi mu basilej, radi tvoje umne primjetbe.“

Moderatu napuniše robovi cyathus. „Zdrav ja, a zdravo i moja stara prijateljica Valerija!“ progovori šaljivac iztrusiv ga do dna“.

„Tako valja!“ pohvali ga Kornelij, „ugledali se svi u tebe, onda mi nemanjka zelen vienac.“

Medjutim progovori i nazdravljena Valerija: „da smo zdravo i veselo; pa buduć nepijem vina, to pruža tebi, Mo-

---

*) Graminea corona t. j. vienac spleten iz trave, dobio je samo onaj vodja, koj bi spasio u najvećoj opasnosti cielu vojnu silu. Taj zeleni vienac, kojim jedino vojnici mogli su ovjenčati takovoga junaka, spleten bijaše s trave, ubrane na onom mjestu, gdje su neprijatelja hametom porazili.

Digitized by Google

derate, moja ruka punu ovu čašu tako, kako se ljubećoj ljubovniku dati pristoji.“

Gostom se osobito dopadne, što je domaćica tako vješto Moderatu ulila i još jednu čašu.

Za njom bijaše nazdravljeno Maksimu, koj preda Severili, a ona umoli Marcelijana, da se mjesto nje zahvali; što je i učinio drage volje, nu prigodom pijenja odala mu se i nehotice misao na ustih: „dulcis anima vivas“ — sladka dušo da poživiš — to bijahu one rieči, radi kojih prviput zadrkta Severilino srce, a Edilovo se oko pomuti.

Zatim nazdravljeno bijaše Edilu, a za njim Severu.

„Mili Kornelijo! štedi me;“ umoli ga starac, jer jedva se pridignuh od bolesti;“ i htjede si umiešati vode.

„Nepomaže, pij! ja sam i strog i pravedan,“ zaprieti basilej. „Uzmite mu vrč i napunite mu ga tom sladkom kapljicom, koja veseli srce, a duhu podaje snagu i veselje“.

„Dopusti mu sinko miešati;“ uteče se za Severa, Valerija.

„Izdaja! tko je vlastan miešati se u moju kraljevsku vlast? Pij, Nepomaže!“

„Tvoja mati Valerija,“ utečè se domaćica za starca, „koja misli, da neimaš tvrdje srce od Koriolana.“

„Dakle neka mu bude, što moliš,“ dozvoli Kornelij, „ali u buduće tko samo išto progovori, taj će onoliko ciatah morati iztrusiti, koliko ima slovah u mojem imenu.“

Zatim bude nazdravljeno i ostalim gostom.

„Što ima u Sisku nova, Edile! ti bi bar morao znati; indi kazuj,“ upita Lucija Korektor.

„Danas upravo ništa, osim što me onaj sriemski došljak Hostilij, koj je onomadne izplatio Glabrijevu villu, umolio jutros, da mu doznačim izvoz kamenja iz bližnjih gorah za popravak njezin.“

„Kako mi njeki kazuju, on je bogat žitni trgovac, koj će na veliko žitnu trgovinu otvoriti u Sisku, što mi je upravo žao, jer će naši domaći trgovci tim mnogo štetovati;“ bocnu šaljivi Moderat prisutnoga Kvintilijana.

„U istinu! ovamo dolazi svaki smet,“ poče se Kvintilijan ljutiti; „misle, da će namah trgovinom obogatiti, a nam samo domaćim posao kvare,“

„Zar je taj došljak u istinu žitni trgovac?“ upita Sever.

Digitized by Google

„Što bi bio,“ osori se Edil, „to je jadan kršćan, koj pobojav se progonstva, koje se netom pojavilo u Sriemu, došao je ex Scylla in Caribdim — iz dima u vatru. Upravo mi žao, da ga baš u to doba furije doniele u Sisak; da njega nebi bilo, sada bi već Akrij posjedovao krasnu kuću; da je na moje, ja bih ga proćerao.“

„Da nebi taj·došljak“, uvjeravao je gostove Moderat, „bio bogataš, već bi Edil upotrebio bio svoju vlast, ali čovjek bogat, a Edilova je dužnost bogataše štititi, — vexat censura columbas.“

„Moderat neima krivo,“ pohvali ga Kornelij; „on se dobro razumije u edilske zakone.“

Razjareni nad takovom šalom Edil upravo otvori usta na svoje opravdanje, nu svojom besjedom preteče ga Marcelijan, upitav: „pa kakova je to sljedba, ti kršćani? mnogo se od njih pripovieda, progone ih, a oni se ipak na očigled množe.“

„O koj ti opaki genij stavlja u usta to smradno ime,“ izlije Edil svoj jad na Marcelijanu, što mu svojim umiešavanjem prepriečio, ukoriti Moderata.

„Puki sanjari,“ odvrati filosof, nepazeć na Edilovu primjetbu, „hvataoci muhah, koji nebroje niti jednoga poštena čovjeka, jer k njim samo pristaju robovi, taj siromašni i neuki puk, ribari i proletarci, pa preziru naše bogove.“

„Kako ja dočuh,“ primieti Moderat, „oni vjeruju ipak u njekakova boga, dà, i u dojdući život.“

„Puka tlapnja,“ odgovori ljutit jošter Edil, „oni svakoga boga niekaju, samo slave njekakvoga židovskoga Theosopha, o kom vele, da je mnogo čudah proizveo; a što se glede dojdućega života tiče, nevjeruju niti što je crna pod noktom, jer dok sam bio u Rimu, često sam se s njimi razgovarao, no oni mi se smijahu u brk, kada povedoh rieč o Plutonu i o Hadu.“

Sever bijaše spreman odgovoriti, ali na plahi pogled svoje kćeri umre mu rieč u grlu.

„Ti bi nas, filosofe,“ umoli domaćina Akrija, „liepo zabaviti mogao, pripoviedajuć nam poviest kršćanske sljedbe; tebi doista i ona bude znanom, a ja ju zaželjeh čuti, jer mora biti vrlo zanimivom.“

Digitized by Google

„O Akrij to može“, to bijaše prva rieč, koju izusti prigodom gostbe Fibij, „on umije razglabati o Esopu i o Tersitu.“

„Doisto o samih celebritetih ljepote“, opazi Moderat.

Akrij opojen već slavljem, koje mu predstojalo, da mu se bolje govoriti dade, nakvasi suho si grlo, pa odloživ vrč otvori usta da počme, ali uprav u taj čas pokažu se robovi noseć drugi obrok, i svu pozornost povuku na se. I doista imali su gostovi što i gledati.

U Triklin bo banuše ovjenčani robovi, noseć u srebrnih zdjelah koji ogromna paunova jaja, koji pečene paune, koji fazane, koji inu domaću i inozemnu perad, a sprovadjalo ih mjesto pjevanja i gudbe paunsko kreštanje, jer mnogi medju njimi izgledahu upravo kao orijaški paunovi, glava s kljunom bijaše kao u pava, tielo pokrito paunovim perjem, dà i ogromne paunske repove vukoše za sobom.

„Eto Kvirites, kakovih ogromnih paunovah imade u mom Aviariu (ptičnjaku), pokušajmo, kakova im je teka meso,“ reče Korektor Maksim svojim začudjenim gostovom.

„No prije nam valja pozdraviti bogove,“ opomenu gostove stola ravnatelj, „koji su nas tako mirisavim pečenjem nadarili.“

Osim Severa svi su izpunili želju basilijevu, pa uzamši ogromne srebrne žlice načnu kalati jaja, gdje u svakom nadjoše tustu prepelicu, ovijenu tankim žutanjkom.

Pošto bi se već potrošio i drugi tako obrok uz živahno razgovaranje, koje suvišno bi bilo ovdje nacrtati, i izpili vrčeve namienjene Gracijam, umoli Maksim Akrija, da započme poviest o kršćanih.

„Kršćanom“, poče filosof ozbiljno pripoviedati, „toj sljedbi valja zamet tražiti u davnoj davnini, i to u čarobnjačkoj zemlji u Egiptu, gdje je od pamtivieka živio narod židovski bez vjere, običajah i zakona. Tomu jadnomu narodu smilovao se njeki Osirisev svećenik iz Heliopala imenom Osarsip, te dao mu zakon i običaje, i tim postavljen glavom toga puka promienio si ime, prozvav se Mojsijom, koj je onaj isti, koga sadanji kršćani Mesijom zovu; on, kako rekoh, svojimi čarobijami — koje bi ovdje i suvišno bilo potanko nabrajati — zavede taj puk tako daleko, da ga je počeo štovati kao boga. Od svih se njegovih činah najviše o

Digitized by Google

onom pripovieda, da je svoju ženu Hevu kamenom pretvorio, što je okusila njekakovo voće, koje bi njega bezsmrtnim bilo učinilo. On je dakle radi žene, koja mu tim činom štetovala, morao umrieti. Po njegovoj pako smrti baštinili su njegov nauk u čarobiji učenici njegovi, koji se za tili čas prostrli po svoj egipatskoj zemlji, i tako se izopačili, da su jedne noći svu egipatsku prvorodjenu djecu podavili i pojeli, česa radi razljućeni Egipćani dignu se i proćeravši ih sagnaše ih u more, gdje se svi podavili, oda šta i ono se more do dana današnjega zove mrtvim morem, i morska ta voda od njihovih se tielesah tako okužila, da je sve živo u njoj pokrepalo. Egipćani mišljahu, da su tim oslobodili sviet od te kuge, nu ljuto se prevariše, jer ipak se jedan od njih spasio, i taj, čini mi se, da se je zvao Isus. Kršćani pripoviedaju, dapače rišu po svojih hramovih, da je on tri dana i tri noći probavio bio u njekakovoj ribi, nu koj temeljito prouči stvar, taj će si ju ovako protumačiti, da se je Isus morao na moru dočepati kakova drveta, koje ga istom treći dan bacilo na obalu. Kašnje imao je on dvanaest sinovah, najstariji medju njima bijahu — kako židovi vele — Kain i Abel, no u kršćanskih knjigah dolaze oni pod imenom Petra i Pavla. Petra njegova vlastita braća prodala su u sužnja zato, što im napustio lisice, privezav im goruće baklje na repove, medju usjeve, i tim im sav živež popalio. Petar indi — kako rekoh — bijaše prodan u sužnja Pontiju Pilatu, neznam, što je u njega počinio bio, jer se glede te stvari neslažu kršćanska predavanja; čini mi se, da bijaše nješto glede ženitbenih odnošajah. Bilo indi što mu drago, Pilat ga utamniči, ali naš Petar kao drugi Dedalus načini si u tamnici krila i pomoćju svoje čarobije uteče, nu nesretno, jer slomila mu se jedna kreljut, pa padši opet na zemlju bude uhvaćen i predan Pontskomu Pilatu.

Ovaj ga radi toga, što se iznevjerio svomu gospodaru, (kod tih posljednjih riečih mogao bi bio pozoran motritelj opaziti na govorniku veliku promjenu, glas mu zadrhtao, lice sad probliedilo sad pocrvenilo, po tielu zadrhtao, kao da ga obašla groznica), dade razapeti na ogroman janikulum (križ). Po njegovoj smrti brat mu Juda, koj je bio najviše uzrok, da su ga prodali, objesio se — kako vele — na zamčicu, a Pavao pako prodje širom svieta razprostiruć Petrov

*

Digitized by Google

nauk, koga ogrliše kršćani, a osobito pročaste križ, te se za najsretnije drže, ako mogu progonstvo, dà i istu smrt za njega podnieti, jer misle, da se tada uspodobiti mogu njemu, i po smrti k njemu prispjeti tamo njekuda medju oblake, kamo je Petar, kako oni vjeruju, prenešen bio s janikula na ognjenih kolih i konjih.“

„Pa kako je smiešna poviest njihove vjere; tako su im mrzki običaji, noćju se najme sastaju, i tu se gosteć dječjim mesom i krvlju, i nasladjujuć se u nečistih zabavah, postaju kugom cieloga svieta.“

„I sam Apolo mogao bi se u skupu bogovah proslaviti tako umnom razpravom;“ pohvali umukloga filosofa Fibij.

„Tko toga nevjeruje,“ pridoda Moderat, „neka plati tisuću sesterciah.“

Na bezsramno Akrijevo pripoviedanje nije mogao Sever na ino nego uzavrieti pravednim gnjevom, te ga niti plahi pogled svoje kćeri suzdržati nemogaše, da tako gadnu laž neoprovrgne.

„Braćo!“ zavapi Sever, „samo onakovi ljudi, koji neimaju ni pojma o kršćanskih običajih ni zakonih, kadri su, kako eto Akrij, svojim podlim ocrnjivanjem sramotiti kršćane; jer da znadete, Kvirites! i ja sam kršćan!“

Da je udario u sried Triklina grom, nebi se bolje prepali prisutni, kako se prepadoše na Severove besjede, umuknuše kao kamen i mučeć motrijahu starca.

„Jest,“ nastavi kršćan medju pogani, „jest, ja se ponosim, što pripadam k onoj malenoj ali izabranoj družbi, koju vi tako prezirete i proganjate, k onoj rekoh družbi, koja ne priznaje ine plemenštine do krieposti, i doista kriepost je stalno i trajno naše dobro, jer mi bogatstvo preziremo, držeć se onoga, da nevaljanac ostane nevaljancem, ma i od Jupitra lozu vukao, bogatstvo jest vremenito i časno, koje se seli od jednoga k drugomu kao ptice selice, a kriepost ide s nami i preko groba.“

„Akrij reče, da u kršćanah neima čestita čovjeka, ja neću da se opravdavam, ili da koga tužim, nu to znam, da je bezprikoran život veće jamstvo od prisege, a to je u kršćanih; moglo bi biti, da se je medju stotinom našao jedan opak; a u vas je svaki deseti.“

„Na slavu kršćanah, a na ruglo naše,“ odazva se Maksim, „moram iskreno izpovieditи, da što eto sedmu već Sa-

Digitized by Google

turnaliu provedoh u Sisku, nesaslušah niti jednoga kršćana, što je jasnim dokazom, da su čestiti ljudi.“

„Ali oni nieču naše bogove“, htjaše se opravdati filosof, „pa ne samo da neprinašaju Jupitru nikakove žrtve, dà što još više, i iste vruće njegove štovatelje zavadjaju u svoje bezvjerje, oni mu se očito rugaju, te i njemu i njegovim hramovom, kao što njekoč Titani, naviešćuju rat.“

„A i imaju posve pravo,“ poče opet Sever, „jer što bi čovjek imao i štovati u vašem Jupitru? Vam se zapovieda, i to državnim zakonom, da štujete Jupitra i ine bogove, a istim vam se zakonom strogo nalaže, da ćudoredno i pošteno živite. Vaš indi sâm zakon stoji s vašimi bogovi u najvećoj oprieci, jer vaši su bogovi najveći nećudorednjaci. Ta isti Jupiter, komu su tolike hekatombe junacah spaljene, i za volju koga rieke nedužne krvi proliste, ubio si je, ta to vam sami vaši Flamines (svećenici) kazuju, vlastitoga otca. Jupiter bijaše, stidim se i izreći — preljubnik. — Pa što su ini bogovi? strastvena bića! Po zakonu i po ljudskom srcu vi nebi smjeli ubijati, a otcoubojici izkazujete božanstvenu čast? Vam se nalaže, i to strogim zakonom, da neoskvrnjujete ženitbe, a vi se molite preljubniku? Što je to drugo nego protuslovje, nego lakrdija? U vašem je Jupitru i vaših bogovih pohlepa za slavom, taština, najveća nećudorednost, i takove skvrne, kojih bi se svaki, koj samo ime čovječje nosi, sramiti morao. Eto vas je osam proti meni, dokažite mi, da imam krivo, ja se kazni pokoravam, ma i glavom platio.“

Kao da su oniemili, tako umukoše; nu jedini filosof prihvatio se još jednoga sredstva, nebi li stekao bar njim slavje, koje mu Sever obratio u prikor.

„A kakovi ste pa vi kršćani, koji podižete učione razpuštenosti, zavadjate nevinu mladež na sramna djela, sisajuću koljete djecu i krv im pijete, a mesom im se hranite na tyetističkih gostbah, te tim svako čuvstvo već u klici ugušujete, a sudeć po vami, kakovi moraju biti vaši bogovi?“

„Filosofe, čuo si netom iz Korektorovih ustiuh, da što je sedam godinah u Sisku, kršćana još saslušao nije; pa kamo ćeš većega jamstva? Nu ako ti znadeš ili tko mu drago za njihov i najmanji prekršaj, prosto ti bilo javiti; a što govoriš o naših gostbah i ostalih bogumrzkih činih, to ako si ih vidio, pa ih odao nisi, podpadaš strogomu državnomu zakonu,

Digitized by Google

koj zapovieda, da se zlo javiti ima odmah, dok većim nepostaje, — principiis obsta; — ako ih pako nisi vidio, to ili si sam tu priesnu laž skovao, što je nedostojno za jednoga mudraca, kakovim se ti gradiš, ili si ju čuo; ako si ju čuo, a to bi opet kao pošten Rimljan, komu je blagostanje države na srcu, opet prijaviti morao, da izadje djelo na vidjelo. Ti koriš i osudjuješ naše svete sastanke, a nije ti ni na kraju pameti pohuliti toliko množtvo hramovah, bludnoj Veneri posvećenih, gdje usuprot ženitbena ljubav neima niti jedincatoga; ti vidiš u naših očiuh slamku, a u svojih brvna nećeš viditi. Jest doduše, mi imademo gostbe, ali na njih niti nepijemo krvi, niti nejedemo tiela, koje bi već podpalo pod žalac smrti, o čem se u ostalom kod punih cyathah, kao o najsvetijoj stvari razpravljati nepristoji.“

Sever umuknù; i grobna tišina zavlada u Triklinu.

„Što se mene tiče,“ javi se Moderat, koj je mirno slušao cielu tu razpravu, i za nje kadkada po koju kap iz svoga cyatha posrknuo, „mi dodjosmo ovamo, da se poveselimo, a ne, kako je i Sever već pametno napomenuo, da se prepiremo, koliko ima bogovah i kakovi su. Jupiter je dobar, ponosan, upravo razsipan bog; svi su bogovi dobri, a naš Bako ponajbolji; više putah doduše našali se i malo neslano s čovjekom, nu tko će mu to zamjeriti, jer razvedri srce i proćera brige, pa tko se baš proti njemu osigurati želi, neka Neptuna pozove u pomoć, i stvar je svršena. Ni Merkuru nebi bilo prigovoriti, ali u tom je vrlo pogriešio. što je u svoju zaštitu uzeo trgovce s tati, kao da u jednu te istu kategoriju spadaju i jedni i drugi. I Apolo bio bi dobar bog, da se netuže na njega, što mora svagdje imati svoj nos, pa što ja vidio, zamučati nezna. Cereru bi za ljetos pohvalio, nu eto biede, takove si neprijatelje stekla u trgovcih, osobito u Kvintilijanu, da ako bi ju gdje uhvatili, oba bi joj oka izkopali. I Minerva, i Venus, i Mars, i Pluto, svi su dobri bogovi, jošter nikoga ujeli nisu, svima čast. Pa Kvirites! da vam ozbiljno rečem, pustimo mi i Severa i kršćane u miru, neka svaki štuje onoga boga, koj mu je po ćudi, dakle i kršćani svoga, nas lje zato neće zaboljeti glava; pa, ako nije našim bogovom po volji, da ih kršćani neštuju; zar ćemo mi slabi ljudi vojevati za slavje njihovo? Deorum injuriae Diis curae!“

Digitized by Google

Filosof već je otvorio na široko usta, da ukori u dobroćudnoga Moderata tako žalostnu posljedicu lahkoumnosti u vjeri svojih otacah, nu Maksim ga preteče. „Edepol! (tako mi boga), Moderate, slava ti! ti si pravi filosof, samo ti manjka brada i pallium, ti si umirio obje stranke.“

„Nerekoh li pravo, Moderate!“ nadostavi domaćica, „da je u starijih saviet.“ —

Kršćani imali su doduše veliku i težku kušnju, najdraže sveze kadra bi bila sasvim razriešiti jedna samo rieč: ja sam kršćan. U svakom poganskom poduzeću obraćalo bi se na koje božanstvo, prije svake gostbe bijaše libacija za bogove, dà i isti vienci na kućnih vratih bijahu bogovom posvećeni, a kršćani sudjelovati moradoše kao članovi obitelji, ili kao prijatelji. Gdje im se i najmanja sgoda pružila, tu se poganskim običajem gledali ukloniti, a gdje toga nije bilo, tu se tako vladali, da nisu povriedili zakon Isukrstov; pa kada bi već dotle došlo, da biraju medju demoni i križem, oni su voljeli, ma stojalo ih i glave, više se pokoriti bogu, nego li ljudem. — Da nije bilo Flamenah, Augurah i inih poganskih svećenikah, koji su ih dražili proti kršćanom, još prije Konstantina Velikoga dobili bi oni bili podpunu slobodu vjeroizpoviedanja, jer i sami pogani sbijahu lakrdije iz svojih bogovah, sgrada bo poganstva poduprta bila jedino svećenici. Isti rimski carevi bijahu im skloni, Aleksander Sever postavio je Isusovu sliku u svoj domaći hram, dà htio ga javno po senatu proglasiti, da i on spada medju bogove rimskoga carstva. Marko Aurelij nagadjao je takodjer na jednoga boga. I u našem družtvu kod Maksima — osim jedinoga Fibija — svi ostali nebijahu njihovi štovatelji, nu što kao državni činovnici, što iz osobne koristi prisiljeni bijahu štititi svoje bogove na javnosti, a u domaćih krugovih, kako eto Moderat, izsmjehavahu jih; nebijaše dakle nikakovo čudo, što se opet udobrovoljili i nastavili prvanji prepirkom prekinuti razgovor, za koje vrieme unidju opet ovjenčani te lùkom i strielicami oružani robovi, noseć treći obrok liepo izpečena cieloga vepra; koga kada bi Scisor (rezač) porezao, nadje u njem pečeno odojče, što poredaše robovi po stolu.

Nakon ovoga obroka zapovjedi Maksim robovom, da donesu zadnji, koj je sastojao iz samih slastičah i voća.

Sada uljeznu u Triklin plesači, lakrdijaši, čaratani i pje-

Digitized by Google

vačice, koji na sto i sto načinah zabavljahu veselo družtvo, koje si zamieni uvehle vience sa sviežimi, pijuć takodjer iz ovjenčanih cyathah na slavu muzah, junakah, u zdravlje carah i državnih činovnikah, mudracah i pjesnikah. Tom prigodom nije zaboravio basilej nazdraviti u zdravlje prijateljah i srcu priraštenih, a mnogi gostovi upaljeni i ljubavju i vinom dvostruko slaviše ljepotu i prednosti svoje božice.

„Maksime! deder mi ždriebi, da vidim, je li me moja ljubi," umoli Edil za ždriebi i baciv ih načini jactus Veneris.

„Da živi moja božica, koja me ljubi," izusti i iztrusi devet vrčah, jer toliko se iztrusilo vrčah u zdravlje ljubovnice, koliko je slovah u njezinom imenu."

„Da živi i moja Albina", oveseli se filosof, baciv takodjer i on dvadeset i četiri oka, te izpije šest vrčah.

„Da živi i moja!" odazva se Kvintilijan, koj takodjer načini jactus Veneris; i svi koji bacaše, načiniše dvadeset i četiri oka.— Neka se tomu čitatelj nečudi, što je sada svaki gost pogodio Venerin hitac, mora bo znati, da je za takovu porabu imao Maksim i izkrivljene ždriebi, unutra olovom napuštene, a to zato, da se gostovi bolje ponapiju.

U takovih zabavah i onako u zakritom triklinu niti opazili nisu, da je dan jurve na izmaku, s toga Maksim, da se gostovi malo prozrače, pa kašnje na Comisaciji da uzmognu okriepljeni dvojako piti, zapovjedi robovom, da mu donesu zapečaćene srećke, pa svaki je gost, koj htio kupiti srećku morao u to ime jedan cyathus izprazniti. Kada bi srećke tako razdieljene bile, nasta vučenje brojevah, svaka bo imala je svoj dobitak što od osobite vriednosti, kao krasne slike na platnu, ili srebrno posudje, što pako šaljiva; tako n. pr. Moderat dobio je ogromno iz voska načinjeno diete, dočim Kvintilijana zapadne krasna slika; Severila dobila srebrni cyathus sa nadpisom „SITIO — IMPLE" (žedjam, napuni me). Akrija zapade ogroman češalj za bradu, Severa Ovidijevi pretvori (metamorphose, pjesme poganske), Fibija kita cvieća, a stražnjega Edila poveći srebrni prstan sa nadpisom „VTERE FELIX" (sretno se služio).

„Utere felix", pročita glasno veseo Edil laskavi nadpis, „o da bi samo bogovi dali."

„Molim te, Edile," umoli Moderat, „pokaži mi taj prstan, koj te toliko oveselio."

Digitized by Google

Edil i onako malo natrušen pruži mu ga, nepazeć je li ga već Moderat dohvatio, spusti ga, i on pade pod stol.

„Dii avertite omen," zamrmlja plahi Kvintilijan.

„Bonum omen," pridoda domaćina, „jer će Edil valjda doskora ovakovoga dobiti;" a uz to pokaza snimiv sa svoga prsta zlatan prstan, na koj uložen bijaše karneol, a u njem urezan jedan Rimljan na konju sa hastom, kako čovjeka gazi, a kraj konjika, kako mu genij pruža polumjesec i zviezdu.*)

„Ehem! krasna prstena," začudi se Edil promatrajuć Maksimov prsten, „a gdje si ga kupio?"

„Prošle godine, kada sam posjetio Dioklecijana u Sriemu, tada mi ga je on darovao i ovako protumačio: Genij da znači njega, pa što pruža Rimljanu na konju mjesec i zviezdu, da tako on je meni predao vlast u Panoniji, koja nosi u svom grbu mjesec i zviezdu, a što Rimljan gazi čovjeka, da bi to meni Panonci tako pokorni bili."

„Veoma dobro protumačeno," odazvali se gostovi.

„Dakle ovaj indi, zadnji još vrč genio Imperatoris", nazdravi basilej, „tko nepije reus sit in devotione."

Svi su iztrusili svoje cyathe, nu mnogi radi njih dodjoše na Styxovu kaljužinu.

Pošto bi tako svršili objed, i sunce se primaklo na zapad, pozove Maksim gostove u Tablinij na igre i razgovor, da se otriezne, da uzmognu kašnje novimi silami poći na Comisatiju, gdje se samo pilo.

Učinivši indi zadnju libaciju, pošto si oprali ruke, i robovi im natakli sandalija, odu u Tablinum.

---

*) Više pomenuti srebrni prstan izkopan bi lani u Sisku, a zlatnoga nadjoše prije njekoliko godinah u jednom sarkofagu.

Digitized by Google

Poglavje treće.

Za Peristilom Maksimove kuće, kako jurve napomenuh, nalazio se Viridarij (vrt) putevi izprekrižan, a pojedini mu dielovi smješteni bijahu u krasne zelene okvire, koje je bujno šimširovo rašće sačinjavalo. U sredini ovieh dizahu se maleni humci, obrubljeni cjelinom, na kojih razno cvieće što istom upupalo, što procvalo. Oko uglovah pojedinih u zelene okvire smještenih dielovah dizahu se što javori, što voćke, koje bi proplitao bršljan, i to tako, da se stablo zelenilo u bršljanovom lišću, a grane mu i u svom zelenilu i opet u bršljanovom; koj propliću grane jednoga stabla dohvatio bi se drugoga, i tim svojim propletivanjem počinio po vrtu više krasnih zelenih slavolukah.

U sriedi Viridarija blizu zidane nakapnice (cisterne), iz koje crpili bi vodu za nakvašivanje njegovo, stajala je, četirimi tankimi korintičnimi stupovi poduprta, sjenica, u njoj mramorna klupa i stol, a pred njom pako dva kamenita kipa, jedan predstavljaše boginju Floru, sa košaricom cvieća, a drugi boginju Ceres, koja držaše u jednoj ruci srp, u drugoj pako snop pšenice.

Ovamo dodje Severila, pošto bi se gostovi iz Triklina slegli u Tablinum, nevikla bučnomu družtvu, da se naužije svježa zraka.

Što nemogosmo u blagovalištu kod svietla uljenicah dobro razabrati, to nam odkrivaju blagi traci zapadajućega sunca. Severila bijaše pupoljak, komu se istom sedamnaesto proljeće javilo. U njezinom crnom vatrenom oku, koje se nije nikada pomutilo, nego, kada vidjè. da kriepost trpi, bje nješto očarajućega, jer se u njem odsjevalo blago srce i bistar duh. Crne si vlasi kao krilo gavranovo, a mekane kao svilu, sakupila, kako i po sadašnjici gospodje običavaju, u sitnu svilnu mriežicu. Njezin ljubki posmieh na koraljnih ustnah

Digitized by Google

kadar bi bio razoružati grčke junake pred Trojom, a prsi joj dizahu se ljubko i navieštivahu zadovoljstvo.

Liepa bijaše doisto! nu njeka ugodna stidljivost, činila ju tim ljepšom, čim je veća stran njezina spola u Sisku manje poznavala ovu nježnu čednost, bez koje ljepota neima dražesti. Sisački mladići šaptahu, da je krasnija od iste Venere.

Da se tolika ljepota i duševna i tielesna neporuži, izruči ju na smrtnoj postelji pokojna njezina mati što vruće mužu si Severu, koj je i saviestno izpunjivao želju mile si Julije, pazeć na svoju jedinicu, kao na zienicu svoga oka.

Šetajuć se Severila po vrtu, zanašahu joj se oči sad za šarenimi lepiri, što pršijahu na laganih krilcih po travi, sad bi promatrala marljivu pčelu, koja preplašiv se nje, kad bi posegla za ružom, poletila s jednoga cvieta na drugi, sad bi nogom poplašila i onako plahu cikadu, koja bi veselo pred njom poskakivala, a sad bi birala cviće, i nabravši ga pošla u sjenicu, da ga savije.

Medjutim Marcelijanu, komu je slika Severilina prigodom blagovanja razpalila goruće i onako srce, veselo družtvo učini mu se nesnosnim, jer mu manjkala ona, koja ga oživljavala, pa tjeran unutarnjom njekakovom silom, ostavi gostove i ode u Viridarij.

Tisuće mislih križale mu se po glavi, stiska, nada, tuga i ljubav, to sve izmjenice jurišalo na njegovo nepokvareno srce, pa još k tomu pridruži se miris cvatućega cvieća, ta moćna ljubezna namama, koja mu podpali krv, mjesto da mu ju ohladi. On je želio sam sebi izbjeći, ćeznuo za Severovom kćerju, pa ipak želio kod svakoga koraka, da ju nenadje. U lavorenju povjetarca, trepetanju lišća, činilo mu se, da nju čuje; slavuljev glas, koj je zapadajućemu suncu pjevao himnu, učinio mu se, kao odzivom zatravljena njegova srca. On je tražio Severilu, i našao ju u sjenici.

»Severilo!« uzkliknu zatravljeni mladić, »slava bogovom, da te ovdje nadjoh.«

Djevojče se zabuni. — »Sklonih se ovamo,« reče sabrav se, da si uberem malenu kitu, jer u mojem Viridariju neuspjeva tako cviće, kao u ovom.«

»Zato ti neuspieva, jer ga svojom ljepotom zastidjuješ.«

»Marcelijane!« reče poglednuv ga stidno djevojče, i tom rieči htijaše ukoriti mladića.

Digitized by Google

„Zar te uvriedih, Severilo?“ poče se opravdavati mladić, „što ti rekoh, da si liepa kao božica, zar te nezove cieli Sisak, da si druga Venus, pa meni jedinomu, ako samo opetujem, što su toliki ini izustili, za zlo uzimaš.“

„A i kako nebi, kad me takovimi besjedami vriedjaš, prispodabljajuć me ženi, koja mora biti sablaznom svakoga nevinoga srca.“

„Oprosti mi indi, nije bilo u meni zle nakane; ja rekoh, kako ćutih, pa da se u istinu neljutiš, pokloni mi tu malenu kiticu.“

Dobro djevojče pruži mu uprošeno cvieće.

„O kako je krasna ta kitica,“ reče Marcelijan primiv drhćućom rukom cvieće i pomirisav ga, „kao da ga sama Flora savila. Severilo! tako mi Gracijah, ovaj je dan najsretniji za mene, njega ću za vječnu uspomenu dvostruko bjelilom označiti, jer, sladka dušo! vidim da me ljubiš. Ja sam dugo tu tajnu u srcu nosio, ali neće usta, da ju zadrže. Severilo! o tko te može jedanput samo viditi, da ga neočaraš? a ja te vidih više putah;“ i htjede ogrliti kršćanku.

„Odstupi, Marcelijane!“ trgnu se ona iz njegova zagrljaja, „neoskvrni mojih ustnah, jer gospodin moj Isukrst zna, da se nisu jošter pod tudjim poljubcem potresle ustne služkinje njegove.“

Da su se obje slike, koje bijahu pred sjenkom srušile, nebi ga postavile u veću zabunu, kako ga postavi tih njekoliko riečih.

„Severilo!“ umoli ju nakon kratke stanke, „o neužacaj se od moga poljubca: tako mi bogovah, vjeruj mi dušo, da sačuvah i ja za tebe poljubac mojih takodjer neoskvrnutih ustnah.“

„Negovori, Marcelijane!“ prekinu mu rieč djevojka; tvoje su ustne oskvrnute od idolskih žrtvah, a ja sam kršćanka.“

„Ti si kršćanka? pa što zato, ljepota je svagdje kraljicom, a od tvoje ljepote ja sam očaran. Pa zar je kršćanom zabranjeno ljubiti?“

„Nije, moj mladiću! mi moramo iste svoje neprijatelje ljubiti, naš zakon zove se zakonom ljubavi.“

„Ako je dakle tomu tako, zašto neljubiš i nepoljubiš mene, koj te obožavam?“

Digitized by Google

„Marcelijane!“ nastavi Severila, „tvoje srce zavriedilo bi, da te ljubim, nu netraži da te poljubim, jer — kako rekoh — od idolskih žrtvah tvoje su ustne oskvrnute“.

„Veliš, dušo, da su mi ustne oskvrnute, a reci mi, čim ih očistiti mogu?“ uprosi ju iza kratke stanke Marcelijan.

„Jedino kao kršćan.“

„Kao kršćan? ah toga učiniti nemogu, da ostavim žrtvenike svojih bogovah, pa da prigrlim onu vjeru, koja, kako Akrij pripoviedaše i kako sviet govori, jedino se oslanja na čarobiji i u svom krilu takove sastanke vodi, na koje ako i pomislim, pocrvenim od stida. Tom vjerom da se očiste moje ustne? oskvrnule bi se — nu ne samo one, već i srce; da prigrlim onu vjeru, koju proklinjem, jer mi dvie najmilije osobe, tebe i otca tvoga, svojimi čarobijami zavela u bezdušno kolo.“

„Marcelijane! bog ti prostio što govoriš, nu čuj mene: Akrijevo pripoviedanje jest smiesa; on je o onom govorio, o čem nije nikada ni čitao, niti što istinita slušao; čuo si, kako ga moj otac u svem pobio, a ja obrani moga otca ništa primietiti nemogu, a potanko razpravljati o kršćanstvu nije za sada vremena; nu ipak čuj der jednu rieč od mene.

„Ti veliš, da ti se kršćanstvo mrzi, a zašto? jer ga nisi proučio! Nu pitaj se glede svoje vjere, može li biti ona vjera spasonosnom, koja na široko otvara vrata svakoj bezrednosti, upitaj si samo razum, pa što ti on veli: da svaki čovjek težiti mora za savršenstvom, t. j. da se prikuči na koliko je reći smjeti do boga; pa ako vi ono činite, što su vaši bogovi činili, vi mjesto da postajete savršeniji, padate u kal svake bezrednosti, vi vojujete proti svomu razumu, proti svomu osvjedočenju. Nu naša vjera nije takova; mi imamo zakon, donešen iz nebesah, mi štujemo jednoga najsvetijega i prečista duha, i zato se i nam zapovjeda, da budemo čisti kao golubovi, a u običajih da budemo sveti, kao što i jesmo, jer sve ono, što vaši o nami govore, ružna je izmišljotina; oni nas zato mrze i kleveću na nas, jer smo bolji od njih.

„Marcelijane! uvidit ćeš i sam da je tako, promotri samo taj ogromni sviet, njegov red, njegovu upravu, njegov ustroj. Tko ga stvorio? tko naučio ptice pjevati? tko cviće zaodjeo mirisom? Bog! nitko drugi. Pa čemu više bogovah? njihovo sudjelovanje sasvim bi ovdje nepotrebno bilo, jer ako

Digitized by Google

niti jedan po sebi nije kadar ništa proizvesti, to je on biće ograničevo, to nije tada bog; a to doisto znaš, da ma i hiljada ograničenih bićah nemože niti jedan svemogući čin učiniti! Zašto indi bogovi?"

Severila govoraše i na dalje uzpaljena svetošću predmeta, a Marcelijan srkao bi kao pčela iz cvieta sladki sok, tako i on iz njezinih ustiuh nove, nu sladke nauke. Pa je li se tomu čuditi? Tko bo bi poganskomu mladiću o tajnah kršćanske vjere i riečcu kazao? Koj mu ikada svete nauke javio? Koj mu pokazao temelj, na kom je spas svieta svoju crkvu sagradio? A sada prvi krat čuo je iz ustiuh, koje mu svi koralji nadomjestiti nebi mogli, onim glasom, koj mu uviek i uho i srce zanesao, koj mu se učini kao svetom glasbom, koja duboko u njegovu unutarnjost doprla i nju neizkazanim skladnoglasjem napunila.

„Severilo!" reče sav uznešen mladić, „povedi me indi ti do onoga mjesta, gdje ću moći pogledati na pravi Olimp, gdje stanuje tvoj bog, ja ću te rado slieditи i vjerovati, da nije niti jedan bog od onih bio pravim, kojemu se dosele klanjah."

„Sladki brate!" odvrati mu Severila, koja bijaše nadahnute naravi, po kakovoj je bog na zemlji vazda promjene stvarao, „ja ću govoriti sa svojim otcem, koj te povesti može do biskupa Kvirina, a on te potanko o svem podučiti može. Neprotivi se sv. duhu; uteci k Isukrstu, jer si jošter slab, a on te doisto pokriepiti hoće, jer je i sam rekao: dodjite k meni svi, koji se trudite i obterećeni jeste, ja vas pokriepiĥ. Jest, on će tebe pokriepiti, tminah će ponestati, bura se utiešiti, i Bog sám, kako je njekoč hodao po Samarijskom jezeru, hoće po utišanih valovih doći, da tvoju dušu oslobodi. Pa akò to učiniš," pridoda ona, „tada ću i ja taj dan dvostruko bjelilom označiti."

U taj par stupi tražeć si kćer u sjenicu Sever, koj je dočuo posljednje rieči svoga djeteta, koje željaše jednu ovcu izbaviti iz zamkah vražjih.

„Djeco moja!" progovori starac, „kako vidim, nije vam po volji bučno družtvo, jer se skloniste u ovu zabit."

„Zabit, rekao si, Severu!" prihvati Marcelijan, „pa ako i jest zabitno mjesto, a to ga nebih dao za sva svietovna družtva, jer ovdje napunilo mi se srce njekakovim nadzemalj-

Digitized by Google

skim veseljem, kao da mi se čini, da neživim na zemlji, već negdje na Olimpu, čuo sam bo iz Severilinih ustiuh nove nečuvene nauke, za kojimi tako čeznem, da mi se nemože prije srce smiriti, dokle ih neproučim. Čuo sum o kršćanstvu. Mili Severu! povedi me ti do onih, koji me nasititi mogu.“

„Sinko moj!“ reče mu tronuti starac, „naša vjera mnogo traži, ali zato obilato naplaćuje. Ako imaš čistu nakanu, ja ću te večeras jošter povesti u naš krug, gdje ćeš slušati moći naš nauk i viditi naše običaje, osvjedočit se, da kršćani nisu onakovi, za kakove ih sviet drži.“

„Jest, večeras povedi me, mili otče!“ umoli ga ganuti Marcelijan, „ja ću te rado sliediti.“

Poglavje četvrto.

Od svih ulicah, kojimi se hodalo na Forum, najkrasnijom bila via Savana, t. j. prva ulica, u koju bi unišao putnik kroz savska vrata; tu ulicu nazivahu kršćani medju sobom „svetom ulicom“, a to stoga, što je u njoj obitavalo najviše kršćanah, stanovao njihov biskup sa svećenici, tu im bila učiona, sastalište, crkva, rječju sve, što im bijaše najmilije, steklo se u toj ulici.

Progonstvo, koje najviše potaknuše nenavistni Auguri, Haruspices, i ini poganski svećenici, davalo je od sebe, čim bi Kajo Valerij Dioklecijan po Karinovoj smrti († 284) odjenuo se carskim grimizom, sve znakove, da će ga doskoro ponestati, pošto se on počeo izkazivati prijaznijim kršćanstvu, dozvolio kršćanom slobodu bar prividnu vjeroizviedanja, propustiv ih na državne časti i podieliv im dvorske službe.

Žalibože, da tom izkazanom blagodati kršćani ni u samom Rimu, a kamo li na udaljenih obalah Kupe i Save, radi pretežnije česti poganah i mržnje njihovih svećenikah služiti se nemogoše. Oni se noćju svejednako sastajahu i tad obsluživahu tajne sv. vjere.

Već je sunce davno zapalo bilo, a mjesec sa svojimi zviezdami izašao na plavetni dvor nebeski, da prosvietli po-

Digitized by Google

šavšim vjernim staze i ulice do njihovoga sastališta u biskupovom stanu, gdje se jur mnogi sakupili bili.

Podjimo indi čitatelju! budući da i mi pripadamo toj obćini, u svetu ulicu, uljeznimo kroz Vestibul u sjajno razsvietljen Atrij, u kom nećemo sada opaziti, kao u Maksimovom, niti žrtvenik za Lare, niti lovorom ovjenčane imagines majorum (slike pradjedovah); -- nu što rekoh, i ovdje su imagines majorum — eno tamo kod Tablina visi Propeti trnovom krunom ovjenčan, a kod njega Marija mati njegova, to su doisto slike pradjedovah, koji nas u duhu preporodili za nebo.

Atrij bijaše pun, nu nebijaše čuti žamora, kako je žalibože u današnjih kršćanskih sastancih, starci bo i mladići, bogati i robovi, djeca i žene moljahu se mučke uprievši oči u Spasitelja, preporučujuć mu svoje nevoljno stanje.

Okružen sa svećenici i djakoni stupi iz pokrajne sobe Atrija izza kratkoga vremena, čim se kršćani sakupili bili, starac bielih kosah i sniežne brade, mila pogleda, u crveno izvezenoj togi. Na njegov dolazak popadaše sakupljeni na koljena, a svatko je njekim veseljem motrio ljuveno lice čovjeka, koj je navršio dva čovječja vieka; to bijaše sisački biskup — Kvirin.

„Mila djeco! bog s vami!“ pozdravi siedi biskup vjerne i blagoslovi ih.

„Djeco moja!“ nastavi starac, pošto bi se vjerni podigli, „božjom nam je pomoći opet jedan dan prošao, prignimo koljena i uzdignimo srce bogu svomu za primljene blagodati. Prikažimo večernje posvetilište ljubavi milomu Stvorcu, a umolimo ga, da nad nami i noćju bdije angjeo čuvar; toga radi i sakupiste se, o premilo stado moje, u sveti ovaj sastanak, ali znajte, da molitva samo pravednikova otvara nebesa, zato ako je koj medju vami uvriedio brata, propustio dobro, nesuprotivio se griehu, da se pokaje, jer bez pokajanja neima milosti.“

Biskup umuknu. — Svatko oborio oči, i gledajuć preda se izpitivao saviest, nebi li našao duševnu ranu, da ju odkrije duševnomu liečniku. I gle! protura se kroz sriedinu čovjek slabo odjeven, izgorjela lica, suh, nažuljenih rukuh, bosonog, te padši pred biskupa zavapi tužno: „Oprosti mi, biskupe! sagriešio sam proti Bogu, učinio sam zlo pred Sve-

Digitized by Google

višnjim! Ti znadeš, da sam rob, da obavljam najteže poslove, radi kojih se ipak do danas nepotužih. Ali eto jadna mene! upravo danas izbacih iz pameti trpljivoga Spasitelja; jer kada bi me moj Prokurator gladna i žedna gonio na posao, zaželjeh mu smrt, a mojemu gospodaru da mu polje korovom i dračem rodi. Ja priznajem svoju krivnju i obećajem, da toga više učiniti neću."

„Sinko!" ukori ga biskup, ti si zlo uradio, ti si prekoračio zapovjed ljubavi, koja glasi: da moramo i za tlačitelje moliti; kao što nas Isukrst učio i svojim primjerom pokazao. Ti si kršćan, vladaj se indi po Krstovoj nauci; pa budući se kaješ, ja ti opraštam i oprostio ti bog; podji u miru i moli se Višnjemu za onoga, komu si zlo poželio, pa se zasrami pred sobom, da budeš sutra drugačiji nego što si danas bio."

Pokajani rob dignu se suznih očiuh, te ode na prijašnje mjesto.

Njega odmah izmjeni mladić od kakovih jedanaest godinah, koji je takodjer padši pred Kvirinom počeo se ovako tužiti: „Sveti biskupe! i ja sam učinio veliko zlo, zaboravio sam na opomene svoga učitelja Gabinija, pa nisam obuzdao strasti"; i jecanje prekinu mu dalnju izpovied.

„No kazuj mi, milo diete!" ohrabri ga starac, „što si počinio?"

„Kada podjoh danas," nastavi mladi pokornik, „kraj Fora kući, opazih na hrpi više mojih vršnjakah, koji se o nječem dogovarahu; opazivši mene zovnuše me: „ajde amo, Karine! ti si uviek bio čestit drug kod svih naših igarah, nećeš ni sada uzmanjkati." Ja se sklonih na njihovu molbu, i došav medju njih upitam ih, što žele? „Mi bi rado igrali punički rat — reknu mi — pa nitko neće da bude Fabij Kunktator", te nahrupiše na mene s molbami, da im budem ja. S početka ustručavah se, nu ipak najposlje privolih; te uzeh štit i sulicu, predvodio sam Rimljane proti Rufu, koj je zastupao Hanibala. Izprva išlo je sve u redu, ali upustiv se u bitku, došlo je tako daleko, da sam se s Rufom počupao i opsovao ga, bacio štit i sulicu, te otišao kući. Ja tvrdo obećajem, da u buduće takova šta činiti neću."

„Dragi Karine! velik si grieh počinio, ja ti ga zrijuć na tvoje suze opraštam, a moli se Bogu, da ti ga i on oprosti; sutra pako prvi tvoj korak da bude do Rufa, koga umoli,

Digitized by Google

da ti on oprosti, a u buduće se ćuvaj svake srdjbe ili osvete, najbolji pako uztok tomu jest, da bježiš svaku zgodu, koja bi bila opet povodom sličnoga čina; podji indi u miru.«

Nakon njega izpoviedili su još njeki kršćani svoje slaboće, a biskup ih liepo podučio, ljubko pokarao, i oprosti im.

Poslje javnoga izpoviedanja griehah, djakon Šabin odčita ulomak iz Pavlovih poslanicah, koga učeni biskup vjernim protumači; njegovo tumačenje suvišno bi bilo ovdje i napominjati, mnijem bo, da svakomu čitatelju dobro su znane istine vjere.

Još nije siedi biskup dobro ni svršio svoj govor, kad eto medju odabrane stupi krasan mladić vitka stasa, komu su crne kose pale do ramenah, a izpod obrvah gledala mu dva crna blistajuća oka; sudeć po odjeći i prstenju držahu ga kršćani za poganskoga uhodu.

»Biskupe i ostali vjerni!« progovori mladić proturav se do Kvirina, »na vaših očiuh čitam, da se s moga dolazka prepadoste; ako se brat brata boji, to se bojte i vi onda mene, jer sam ja vaš brat, premda sam tudjina, a to sam ipak osvjedočen, da ćete me kao brata priznati, jer znajte, da sam i ja kršten u ime otca i sina i svetoga duha.«

»A odkuda si, mili sinko?« upita ga blagim glasom biskup.

»Ja sam Sriemac, zovem se Hostilij, progonstvo, koje je netom uzavrielo u Sriemu, gdje je i moj otac žrtvom pao, sklonilo me, da sam se doselio u vaš krug.«

»Zar je opet progonstvo buknulo u Sriemu?«

»Nije tomu još ni godina, što je Dioklecijan posjetio Sriem, pa tu zanešen krasnom okolicom, odlučio sagraditi ondje hram sunčanomu bogu, i u tu svrhu sabrati dao do šest stotinah meštarah, što rezbarah što kamenarah, da izklešu stupove za Apolov hram. Medju timi meštri bila su i četiri kršćana, po imenu Klaudij, Kastor, Simforian i Nikostrat, glasovita rezbara. Ovim indi, videći car vještinu njihovu, naloži, pošto bi najme stupovje pohvalno izklesali bili, da iztešu i glavice za njih. Carskoj se volji oni pokoriše. Slučilo se pako, da je sa rečenom četvoricom radio njeki štovatelj bogovah, imenom Simplicij, komu ne samo da nije posao išao od ruke, već mu se i isto dlieto, kojim je klesao, lomilo. Videć to Nikostrat, upita ga: »Simplicio! brate, zašto

Digitized by Google

se lomi tvoje dlieto?“ — „Neznam ni sam,“ odgori mu onaj, „nu ako ti umiješ učvrstiti ga, a ti mi učini tu ljubav.“ Umoljeni uze iz njegovih rukuh dlieto, i označiv ga križem, reče: „u ime Isusovo pokriepilo se ovo željezo, da bude valjanim za svaku radnju;“ i željezo se učvrstilo! Simpliciju dalo se to na čudo, te počme svoja četiri druga glede te stvari upitivati, a oni mu pako počeše besjediti i podučavati ga u kršćanstvu, i tako podučena privedoše biskupu Cirilu, koj ga noćju u tamnici i okrsti.“

„Pa zar više nije Irenej sriemskim biskupom?“ upita došljaka svećenik Gabinij, „kada sboriš o biskupu Cirilu.“

„Irenej još živi i vladikuje u Sriemu,“ odgovori Hostilij, „nu Cirila uhvatio je Dioklecijan prigodom zadnje vojne sa Perzi u Antiokiji, i odsudio ga na robiju u sriemske rude. Ovaj u tamnici okrsti Simplicija, koj je nakon toga veselo i marljivo s rečenom četvoricom i dalje klesao kameno stupovje. Jedva bijaše rečena četvorica pohvalno svršila opredieljeni si posao, naloži im car, da izdubu u kamenu velike zdjele, a kraj toga, buduć bio boležljiv, zapovjedi istim, da mu iztešu i sliku Eskulapovu, kao za zavjet. Nije dugo postojalo vrieme, predoče klesari umjetno izradjeno posudje, ali Eskulapova kipa nebijaše medju njim, upita ih indi, zašto nisu izvršili njegove zapoviedi, a oni mu jave, da kip uboga čovjeka nikada izvajati neće, pisano bo jest: njim su slični oni, koji ih tvore i koji se uzdaju u nje. Tim uvriedjen Dioklecijan, i ujedno saznav da su kršćani, naloži im iznovice i to pod prietnjom smrti jur naznačeni posao, ali ni to nepomogne, kršćani ostanu kod rieči. Naloži tada car momu otcu Lampadiju, da sudbeno proti njim postupa, nu ni toga neprepadoše se ovi slavni zatočnici, već neustrašivo izpoviediše Isukrsta, te radi toga na carsku zapovied nadju u rieci Bosutu svoj hladan grob.“

Prigodom Hostilijeva pripoviedanja mnogi je uzdah proletio Atrijom, i u mnogom se oku zablistala kap, što se suzom zove, valjda radi takmačenja, što sisački kršćani nezavriediše, da ih sliede.

Nu ni to nije bilo daleko

„A kako je tvoj otac, koga si malo prije spomenuo, zavjedočio svojom krvlju svetu vjeru?“ upita Hostilja biskup.

*

Digitized by Google

„Moj pokojni otac Lampadij, dok se jošter klanjao bogovom, bio jedan od višjih carskih dvoranah u Sriemu, i tu posjedovao liepo bogatstvo, a kao višji carski službenik predsjedao bi parnici, koja se podigla medju našimi filosofi i gorepomenutom petoricom kamenarah, i tu ga kršćanska dokazivanja tako ganu, da je vruće zaželio uputiti se o kršćanstvu, nu dugo je vremena ostao kod puke želje, nije bo znao, na koga da se u toj stvari uputi. Slučilo se pako, da jednim proljetnim jutrom zaputio se, da lovi u sriemskih brdinah, pa loveć zvieri, sam bi uhvaćen od razbojnikah, oplienjen i zlostavljen, pa ga još tako ranjena privežu za jedno drvo, da ga prvo prolazeće divlje zviere razdere. Ali prije grabežljivca namjeri se nanj ovca — jedan najme starac, prolazeći mimo, opaziv ga u tako nesretnom stanju, razrieši mu sveze i više ga odnese, nego li odvede u svoju pećinu; i tu prostriev mu ležište, dvoraše ga većma nego li otac vlastita sina. Taj starac, kako mi otac kašnje kazivao, bijaše kršćan, koj se sklonio u brda, da u tihoj samoći posveti svoj život bogu. Ovomu indi starcu javi moj otac želje, koje dugo vremena sakrivene nosaše u prsiuh, a on mu liečeć tielo, liečio svojim naukom i dušu. Moj roditelj primajuć tielesni liek uzimao je ujedno i duševnoga, on je običavao s njim pjevati, i s njim moliti, pa kad sasvim ozdravi na tielu, a u kršćenju preporodi ga na duši, odpusti ga davši mu blagoslov, taj pustinjak, kući, gdje se dakako glas raznio, da je mrtav, nu valjda ga bog, kako je običavao govoriti moj otac, zato ranjena i mrtva na duši ostavi u gorah, da zdrava i živa povede u Sriem.“

„O dubino bogatstva, mudrosti i znanja božjega! kako su nedokučivi tvoji sudi, i nevidivi tvoji putevi!“ uzdahnu obrativ oči prama nebu ganuti biskup.

„Jedne indi večeri;“ nastavi Hostilij svoju pripoviest, o sjećam se sada, kao da je danas, sjedili smo oba u Atriju, i tu povedši rieč, poče mi blage uspomene otac pripoviedati o savršenstvu kršćanske vjere nad poganskom. Ja ga začudjeno motrih i nemogoh vjerovati svomu sluhu, da bi moj otac — tako revan štovatelj bogovah — mogao tako govoriti. To moje začudjenje neizbjegnu oku otčevomu, pa mi najposlje sve potanko, kako vam prije nacrtah, javi, da je najme kršćan, te da želi, da bi se i ja okanio bludnje pogan-

Digitized by Google

ske, i upoznao s tom vjerom. Otčeve me rieči neobično ganù; ja mu obrekoh sve učiniti, što uzhtije od mene. Dan bijaše obrečen, kada bi imali zajedno pod izlikom da idemo u lov, posjetiti pustinjaka, da on nadomjesti u pouci ono, što mi otac kazati nemogaše, i da me okrsti.

Ali težke žalosti! one večeri prije urečena polazka do pustinjaka, došav kući nadjoh otca si svega ogrezla u krvi. Njeki najme njegov rob opažao ga čestokrat, gdje klečeć moli, što umah probudi u njem sumnju, nije li njegov gospodar kršćan, a to ga jošter bolje u tom osvjedočilo, što je moj otac vrativ se od pustinjaka satro sve kipove poganskih bogovah. On indi, kako kašnje doznah, javi sve ovo Jupitrovu svećeniku, koj ga, što kao zapovied i volju bogovah, što uz obećanje, da će mu izposlovati slobodu, tako predobije, da je svojom rukom probo prsi svoga gospodara, — ljubezna mi otca. Došav indi kući, osupnuh se, kao da sam gromom udaren, i gorko zaplakah. Tim plačem i suzami, koje mu padahu na bliedo lice, probudi se ranjenik iz nesviestice, i tad odkrije, tko ga je probo, i zakle me onom ljubavi, koju sin otcu duguje, da oprostim nezahvalnomu slugi, izruči mi svoje bogatstvo i savjetova me, da ako želim duže vremena živu nosati glavu, da bježim odanle, jer će — reče — i o tvom životu raditi; a osobito naznači mi kao pribjeg grad Sisak, jer ondje da ću naći i biskupa i vjerne. Nu još prije nego izdahnù, reče mi tiho, da mu podam vrč s vodom — ja kleknuh pred njim, a on me tada okrsti u ime otca, i sina, i duha svetoga.“

Opis toga prizora sve vjerne ganù do suzah.

„Izkazav još“, završi Sriemac suzami svoj govor, „zadnje sinovlje počitanje prama umrlomu otcu, prodadoh sve svoje, pa se doselih ovamo, i tu se u bivšoj Glabrijevoj kući, koja po kupu postà mojom vlastitosti, nastanih, te izpitkujuć za vas, dodjoh nakon njekoliko danah eto u vaš krug, moleć vas, da me primite kao svoga brata.“

„A to ćeš nam i biti!“ zaori sto glasovah kao iz jednoga grla.

„Sine mučenika, neplači!“ tješio Hostilija biskup, „ja ću ti biti otac, ja ću te podučavati, tiešiti i rukovoditi, da nezalutaš s puta, kojim si pošao, jer premda si kršten, to u vjeri dovoljno podučen nisi, a na tebe mlada i neizkusna vre-

Digitized by Google

bati će kao gladni lavi, tražeć da ti dušu proždru, a za oprieti im se treba postojanosti u vjeri. Mi se sakupljamo eto svake večeri ovdje, i tu se čita sv. pismo i tumače istine iz neba donešene; ovamo valja i tebi spiešiti, jer bez vjere nije se moći dopasti Bogu. Nu, mili sinko! sama vjera bez dobrih djelah jest mrtva! Ti si malo prije napomenuo, da si nemalen imutak baštinio od otca, i ovdje jur kupio kuću, nu dobro se sjećaj uviek riečih spasiteljevih: da će prije uže proći kroz uho igle, nego bogataš unići u carstvo nebesko, tako se indi služi novcem, da tvoreć dobra ovdje sakupljaš blago u onu riznicu, gdje ga moljac nemože izjesti, ni tati izkopati i ukrasti. Pruži ruku sirotinji bez razlike dobe, spola i vjere, jedno bo sunce grije dobra i zla, i jedna kiša natapa polje kako pravednikovo tako i griešnikovo; steri bolestniku, izkupljuj nevine tamničnjare i sužnje, da ti nepredbaci Gospodin: bijah gol, a nisi me zaodjenuo, žedjao sam, a nisi mi dao napitka vode hladne; umirah od glada, a ti tvrda srca ni koricom kruha smilio mi se nisi; bolovah, a nisi me liekom posjetio, jer što jednom svojoj braći učinio nisi, to nisi niti meni učinio. Napomenuo si sinko! da si gospodar, a ti čuj: naša vjera odsudjuje robstvo, svi smo slobodni; ako je Isukrst sve ljude spasio od robstva djavolskoga, to ih i spasio od svakoga tjelesnoga; pa ako se već po zakonu božjem nije smjela zavezati gubica volu, koj bi vršio, pa ako je istim zakonom naloženo bilo, da ako magarac tvoga neprijatelja padne pod bremenom, da ga pridigneš; a kako još više, da neuzkratiš stvoru, koj je na sliku božju stvoren, hranu, i da ga nemučiš nepodnosivim teretom. Ako imaš robovah, udieli im slobodu, ako ih neimaš, nekupuj si ih, već tko ti služi, onomu neuztegni zaslužene plaće, ako nećeš, da ti ju Višnji ondje nesuztegne. Čuvaj se neumjerenih gostbah, a osobito postavi stražu svojim očima, jer niti si svetiji od Davida, niti umniji od Salomona, vino bo i ženske mnoge dovedoše u bezvjerje."

I duže bi bio dobri starac tumačio Hostiliju kršćanski moral, da ga nisu dva nadošla gosta svratila na ini razgovor.

Došao je najme Sever sa — Marcelijanom.

„Častni biskupe!" progovori starac Sever povedši Marcelijana pred biskupa, „evo vodim ovcu, koja ostaviv griešno

Digitized by Google

stado žudi pribrojiti se odabranoj čredi Gospodnjevoj, dovedoh žedna k vrutku vode izviruće na život vječni; dodjoh eto s Marcelijanom, sinom Maksimovim, koj je spreman pravomu i živomu bogu za volju satrti kumire, kojim se do sada klanjao, razoriti žrtvenike, i namienjeni im kâd za uviek zaniekati. On bo žudi postati kršćanom.“

Na sniežnoj biskupovoj bradi zablisnu dva bisera, što mu se odronila iz očiuh.

„U istinu,“ odazva se mladić, „dodjoh ovamo, da iz ustah tvojih, veliki učitelju! slušam one istine, što si ih ti i vi ostali blaženi umrli jurve našli, a meni, ne po mojoj krivnji, sakrite bijahu; te istine ja tražim, molim te indi, neodbij mi prošnje.“

„Drage volje, mili sinko!“ reče biskup, „javit ćemo ti sve, da nam nebi jednom gospodin predbaciti mogao: dječaci zaiskaše hljeba, a nije bilo nikoga, da im ga odlomi. Nu reci mi prije svega, imaš li čistu nakanu?“

„Biskupe!“ progovori Marcelijan, „još nikada se nisu potresla ova usta poradi laži, ni ovo lice porumenilo zatečeno u varanju; moja je čvrsta volja, odreć se poganstva.“

„Bilo ime tvoje blagoslovljeno, Gospodine! uzdahnu biskup, „koj jedini prosvietljuješ one, koji putuju u tminah, i u sieni smrtnoj sjede, da im se uprave stupaji na put mira. Proslavite, sinci, Gospodina!“ potaknu Kvirin sakupljene, „eto gledajte veliko njegovo milosrdje,“ pokazav rukom Hostilija, „ove večeri dovede nam jednoga iz sriemskih stranah, koga sazva kao Abrahama iz Harana u Kaldeji, da mu se duša neokuži krivoboštvom; i ovoga mladića, koga spasi u moru kumirstva jur tonućega, kao Petra iz genezaretskoga jezera. Pomolimo se indi braćo za njih; da im rieč božja padne na plodnu zemlju i donese stostruki plod.“

Tiho moljaše se Isukrstov svećenik i vjerni za svoja dva novostečena brata; a nakon molitve započe biskup obučavanje ove dvojice.

„Sinci moji! slušajte božji nauk i neodbacujte ga. Težko tudjini označiti gradske ulice, već ga urodjenik sam voditi mora, da u nepoznatom gradu nezabludi; povesti ću vas indi i ja do onoga nebesnoga Jerusolima, gdje obitava bog s mirijadami angjelah.“

Digitized by Google

„Temelj, na kom se osniva sveta vjera naša, jest bivstvovanje božje!“

„Mi vjerujemo u jednoga samo neumrla duha, koga zovemo bogom i koga slabim našim umom shvatiti nemožemo, nu ipak toliko o njem znademo, koliko je zadosta upoznati, da je dostojan najveće ljubavi i štovanja. On je postavio sunce, mjesec i zviezde, i ovu zemlju, koja je pokrivena njegovim imanjem, on je postavio medju ravnicom i brdom, i sazidao ovo veliko i silno more, koje svojimi rukami grli krug zemaljski, i u njem sve plovuće veliko i malo, komu se ni broja nezna; sve je on to iz ništa proizveo. Njegov je dan i noć, on je stvorio zoru i sunce, ljeto i zimu. Njegova jakost ublažuje i uznemiruje more, i duh njegov vlada silne valove. Munje, koje se kriese, njegov je stvor, oblaci šalju svoje glasove, a nebesa navještuju njegovu pravdu. On bijaše prije nego učinjeno bilo sunce i stvorena zemlja; on je od vieka i biti će do vieka, njemu je tisuća godinah kao današnji dan, koj je prošao, i kao vrieme noćnoga bdienja, koje je trikrat kraće od dana. On će gledati propast nebesnih tjelesah i zemlje, nu njega nestati neće, sve će ostariti kao odjeća, ali on će svedjer biti onaj isti, i njegova godišta neće dospjeti; jer u njega neima ni siene o promjeni, a kamo li kakova samo promjena?“

„Nu ne samo da je vječan, već on je i posvudan, neima bo mjesta, kamo da pobjegneš od njegova duha, ili da se sakriješ izpred njegova lica, ako uzadješ na nebo, ondje je, ako sidješ u pakao, eno ti ga i ondje, ako uzmeš krila brža od zore, i otidješ na kraj mora i ondje te nadje moć njegova; on je svagdje, u njem živimo, krećemo se i jesmo; pa buduć on svagdje, zato sve znade, dà i najtanje naše misli. On čini sve što hoće, u njega ništa nije nemoguće, pa buduć najsvetiji, samo dobro čini, i kriepost ljubi, i nagradjuje, a zlo kazni; on je najljubezniji i najistinitiji.“

„Takovoga boga mi izpoviedamo i njemu se klanjamo, koga pogani nepriznavaju, no svojom krivnjom, jer da upitaju samo životinje, one bi ih podučile; da popitaju nebesne ptice, i one bi im kazale; da progovore zemlji, a ona bi im odgovorila, pripoviedale bi im takodjer i ribe morske: a tko je taj, koj nezna, da je sve ovo tako uredila ruka Gospodnjeva? Bezsviestni su doisto onakovi ljudi, koji ga nepriznа-

Digitized by Google

vaju, i koji iz vidivih dobarah nemogu doći u poznanje onoga, koj biva, ni nerazgledavajuć mu djelah, spoznati, koj je njihov tvorac, nego misle, da su bogovi i vladaoci kruga zemaljskoga, oganj, vjetar, uzduh ili bludeće zviezde, ili mnoš vodah, ili sunce il mjesec. Ako indi oni zanešeni ljepotom takovih stvarih, namisliše, da su oni bogovi, imali bi pripoznati, da je mnogo ljepši njihov Gospodin, koj ih stvorio, jer iz veličine i ljepote, koja je u stvoru, lasno se može doći do poznanja njegova stvoritelja."

„Ali osim ovoga vidivoga svieta stvorio je Višnji po svojoj slici u nebu, bezbrojene čete čistih duhovah, angjelah, kao najljubeznije svoje djelo, koji imaju razum i volju, a tiela neimaju, a na zemlji stvori čovjeka, koga malo niže postavi za angjeli, jer i njemu dade razum i volju, i postavi ga gospodarom nad svimi ostalimi stvorovi, nad pticami i ribami i nad svakom životinjom. Ali žalibože i jedan i drugi stvor nije se udostojiti htio tolike božje ljubavi. Jedan bo diel angjelah zavede budalasta oholost, te se podignu proti drugoj božjoj osobi, Slovu, gradeć se njim jednak; na to ih bog, kao žrtvu svoje vječne pravde, iz bivše njihove slave rinu u jaz paklenih mukah, dočim ostali veći diel tih duhovah ostà vjeran, slaveć veličje njegovo."

„Medjutim jošter je prvi par ljudih na zemlji uživao se svoje sreće, a tim jal palih duhovah uzpiri proti sebi. Lucifer bo, vodja zlih duhovah, nagovori po ustiuh zmije prvu ženu Hevu, da okuša s drveta, čije kušanje Bog za izpit njihova posluha, njim zabranio bijaše. Ona po vražjem napućenju želeć takodjer ravna postati bogu, okusi s drveta, dà i svoga muža učini sukrivcem toga prekršaja, i tim obojica izgube svoju nevinost, podlegnu pod jaram tugah, nevolje, neznanstva, i vječna smrt duše padne im za kaznu; nu da nezdvoje, dobri im se bog smilovà, obećajuć im Spasitelja. Premda poganstvo daleko se odmetnulo od istine, nu ipak sasvim ju iz svojih knjigah izrinuti nije moglo. — O Prometeju najme pripovieda se, da je sagriešio, hoteć ugrabiti bogovom njihovu tajnu; s toga kaznio ga Jupiter, prikovav ga na kamenitu stienu. Tko se drugi u Prometeju razumjeva, nego prva dva čovjeka Adam i Heva, što zaželiše bogu biti ravna, pa s toga ih bog kaznio raznimi nevoljami? Nu ajdemo dalje.

Digitized by Google

„Obećav bog ljudem Spasitelja, da se dostojnije za njegov doček priprave, dade im ostale sebi vjerne duhove, koje mi angjelî nazivamo, za učitelje, vodje i čuvare. Ali čovjek neposluhnu ni sada glas Višnjega, jer kada bi se pomnožio narod, dobri pomiešavši se zlimi zaniekaše opet svoga boga, a iz toga neposluha porodi se grabež, ubojstva, ratovi i tisuća drugih zalah haračilo bi svietom, što sve pozove boga na osvetu. Obći potop očisti opet krug zemaljski od bezbožnih stanovnikah; jedini pravedni Noah sa svojom obitelji, što u poganskih pričah dolazi pod imenom Deukaliona i Pirhe, nadje milost pred pravednim sudcem, te se sa svojimi spasi na božju zapovied u jednoj ladji. Po obćem potopu Noahova kuća postà koljevkom čovječanstva. Ali žalibože čovjek se tom božjom kaznom nepopravi, opet prvim griehom pokvarenu čovječju narav vragovi zavedu, i to tako daleko, da zaniekav svoga boga počeo se klanjati drvenim i kamenim kipovom. Raztužen otac, bez vjere u boga, za svòjim sinom, koj mu prije vremena umro, učinio je sliku smrću ugrabljenoga sina, i počeo je kao boga štovati onoga, koj je nedavno umro kao čovjek, i naredio medju svojimi slugami, da ga štuju i da mu prinašaju posvetilišta. Na isti način i osobe onih, koje ljudi nemogahu u lice častiti, jer bijahu veoma udaljene, donašahu njihove slike iz daleka, oni zaželili očito viditi sliku onoga kralja, koga htijahu počastiti. I tako je s vremenom ovaj opaki običaj još jače utvrdjen, i ova navada obslužavana bila kao zakon, a i okrutnici dadoše zakon, da izdjelane slike ljudske imaju biti štovane, te tako malo po malo množtvo puka počelo je držati za boga onoga, koj je malo prije bio čašćen kao čovjek, i njemu podigoše hramove, narediše svećenike i svečanosti, pa tako neizkazujuć štovanja pravomu bogu, propadoše n najveće opačine, kao: proliće krvi, ubojstva, prevare i kradje, blud i nevjernost, bune, kletve i u jaz svake razkoši. Da to zlo nepostigne najveći vršak, odabere si bog narod židovski, i učini s njim osobit ugovor; nu i ovdje su zli duhovi razapeli svoje mriežе, te i narod židovski poput inih narodah počeo greznuti u štovje zlih duhovah. Ali da se tomu zlu doskoči, poslao milostivi bog k njemu svojim duhom nadahnute ljude, koje mi proroci nazivljemo, koji bi ga podučavali o štovanju pravoga boga, i kriepili ga u borbi proti obće vladajućemu zlu Nu njeki samo

Digitized by Google

posluhnuše glas višnji, dočim ini, nehajeć za božje opomene, ostavljeni sami sebi, bludili su u noći neznanstva k vječnoj propasti, dok neprispjè ono žudjeno vrieme, gdje pokaza bog svoju moć, ljubav i dobrotu napram ljudem, kada poda svoga jedinoga sina kao odkupninu za nas griešne, dok neposla svetoga, da trpi za prestupnike zakona, pravedna za sinove osvete, neumrloga za na vječnu smrt odsudjene, a taj se zvao Isus, koga se čovječanstvo rado spominja. Jest doisto usried ove toli tamne noći ukaže se Isus, kao blago sunašce ogranulo u tamnosti proizvedenoj od zlih duhovah, te božanstvenim duhom svoje vjere otopi okorjela ljudska srca, kao proljetni vjetar omrzlo cviećе.“

„Isukrst, koj nas naučio štovati pravoga boga, i skinuo nam verige, kojimi nas zli duhovi vezali, on je pravi i jedini sin božji, nu ne sin njegov pùteni, naš bo bog neima tiela, već duševni. On je pravi bog od boga pravoga, svietlo od svietla; kao što zraka sunčana proizlazi od sunca, kao njegov proizvod nepromieniv niti neumaliv njegova bića, na isti način proizlazi ona iz njega neoddruživ se od njega, i ona proizlazi iz njega bez i najmanjega vremenita sudjelovanja, dà što više. čim se sunce pomoli, to se odmah porodi i svietlo (zrake njegove), njegovim razširivanjem, šire se i one, i u sebi odsjevaju cielu njegovu krasotu. To je isto tako po riečih sv. pisma Isukrst, čisti proizvod (izticanje) slave svemogućega boga, on je sjajnost vječne svietlosti i neomrljano ogledalo božjega veličanstva, i prilika njegove dobrote; ili kako apostol veli: „odsjev veličanstva božjega i prilika njegova bića“. Naše sv. knjige zovu ga: Slovo, mudrost, boga, poslanika božjega. On je u otcu, a otac je u njem po sjedinjenju Duha, komu se mi ujedno s otcem i njegovim sinom Isukrstom klanjamo kao pravomu bogu. Jer kao što opet proizlazi toplina od sunca i njegovih zrakah, nepromieniv ni neumaliv njihova bića, na isti takodjer način proizlazi ona neoddruživ se od sunca i njegovih zrakah, i to proizhodi bez ikakova i najmanjega vremenita medjuprostora, da čim se pokaže sunce i njegove zrake, i u isti hip dodje i toplina, isto tako proizlazi taj oganj, duh sveti, koj uzpaljuje srce ljudsko, od otca, kao od sunca, nu posredno od sina, kao od sunčanih zrakah. Mi dakle vjerujemo u otca, i u sina,

Digitized by Google

koj iz otca proizlazi, i u svetoga duha, koj po sinu proizlazi od otca, kao toplina po sunčanih zrakah od sunca.“

„Moć indi ovoga sv. duha obsjeni bezgriešnu jednu djevojku Mariju, i ona začè, te porodi za carevanja Augustova u Betlemu sina božjega, Isusa, što u sirskom jeziku znači Spasitelj. On je druga božja osoba, koja se zato učovječila, da izbavi narod čovječji iz uzah griešnih, da mu pokaže put u nebo, a ne kako se za vaše bogove pripovieda, da su dolazili u ljudskih slikah na zemlju, da zavedu ljude u propast vječnu; on bo dignu čovječanstvo i učini ga kćerju milosti i baštinicom neumrlosti. Jedva bi se on porodio, već zli duhovi radili mu o propasti, potaknuli slavohlepna Iruda, da mu života dodje; nu može li vrag nahuditi učovječenomu bogu? Isus uteče u Egipat, pa po Irudovoj smrti vrati se s majkom u Nazaret, i tu osta u tihoj samoći do svoga tridesetoga ljeta, kada započe božanstveno svoje djelovanje. On učaše ljude, da priznaju boga kao otca, da obslužuju one zapoviedi, koje im on javlja, obećajuć im uz to nagradu onkraj groba, a neobslužiteljem vječne kazne. Svoju nauku potvrdi i čudesi, jednom bo jedinom riečju liečio bi bolestne, dà i mrtvace uzkrisio. Pa promieni sviet; ljudi bo, koji odprije življahu u razkoši i putenosti, nadjoše u kroćenju požudah svoju najveću sreću, koji odprije služahu duhovom tmine, zaželiše tada postom, molitvom i dobrimi djeli oplakati svoju bludnju; koji prije težili su jedino za bogatstvom, časti i slavom, nastojati su počeli tada za trajnim i vječnim dobrom. Cieli pakao kada vidje, da mu se tako službenici grabe, buduć mu nahuditi mogao nije, uzpiri srce Farizejah i židinskih svećenikah, da i istoga jednoga njegova učenika posjednu, koj ga izdà njegovim neprijateljem, a oni Pontskomu Pilatu, koj od straha, da se caru nezamjeri — jer i sam je priznao, da u Isukrstu krivnje nenalazi — taga pomazanika božjega dade propeti na križ. Isukrst je zato i došao, da za nas trpi, umre i s bogom da nas pomiri, jer žrtvovav sam sebe otcu nebeskomu na drvu križa; izplati dug, što ga dugovasmo bogu, i koga mi nebijasmo kadri namiriti; uvriedismo bo biće neizmjerno, koje je takodjer tražilo zadovoljštinu neizmjernu, koju samo bogo-čovjek mogao je učiniti. On umrie miran kao ovca! nu treći ga dan probudi opet bog u život. Sa duševnim, preobraženim tielom uzkrsnu Isus

Digitized by Google

iz mrtvih, smrću smrt pogaziv i skršiv zasune vječne, zadržujuće uznike, prije njega umrle pravednike. Pred očima svojih podignu se četrdeseti dan i uzadje na nebo, gdje sjedi ob desnoj otca. a odonuda opet će doći da sudi sve ljude, dobre i zle, na koncu svieta."

„Evo, sinci!" dovrši biskup obučavanje, „razvio sam vam u kratko, kako je bog ljubio sviet, da mu je darovao svoje vlastito čedo, čiji nauk obširnije slušati možete ovdje svake večeri, a i u svako doba, jer tko nas radi njega posjeti, mi ga rado upućujemo."

Poslje Kvirinova govora zahvale se vjerni bogu u skupnoj molitvi na izkazanih po danu blagodatih, pa dobiv od biskupa blagoslov, razidju se na tihom kući.

Poglavje peto.

Na Foru kraj Jupitrova hrama u dosta priličnoj kući stanovao je Flamen Dialis — svećenik Jupitrov — Torkvat, koga istom četvrto ljetno sunce ogrijalo u Sisku, doveo ga bo prije četiri godine iz Rima Korektor Maksim, i tu mu izručio tu važnu službu.

Torkvata radi ljepote njegove, bijaše bo u najljepšoj dobi, oko trideset godinah, krasna lica, nu još krasnijega duha, obljubilo je staro i mlado, uko i neuko, ugledno i prosto, al ga neobljubiše ni Auguri ni Haruspices, jedno iz mržnje, što bi tudjina u njihovoj zemlji tako odlikovan, misleć da bi ta čast pristojala se kojemu domaćemu sinu, a drugo, vječna njegova zamišljenost, koja po njihovom mnienju čovjeku još u cvietu života nedoliku je, činila ga u njihovih očiuh sumnjivim, da mu bogovi upravo na srcu nisu; a tu im misao kriepilo, što Flamen nikada sudjelovati nije htio na žrtvenih njihovih gostbah, dà iz govora mu razabrati se dalo, da poganstvo upravo necieni, nu za mržnju Augurah i Haruspikah nije si Torkvat mnogo tro glave.

Bilo to sriedinom mjeseca Travnja; dan je svanuo, a sunca još nitko opazio nije. Vodonosni oblaci, koje je vjetar

Digitized by Google

na hrpu tjerao, gustom svojom koprenom zastrli su sjajno sunčano lice i prostrli se po širokom nebu. Kupa se uztalasala, i njezina hladna usta tjerana vjetrom cjelivahu još ter hladnije gradske zidove. Ribari videć, da im za taj dan iz lovine neće biti ništa, izvukoše svoje mriežе i pospiešiše kući, a brodari čvršće sapeše žitarice ladje k gradskim zidovom, da ih valovi neodnesu. Panonci takodjer bivši u polju i na paši, požure se prije oluje kući. Opustio Forum i ulice. Za mali ćas pokrila je tama i zemlju crnim plaštem, vjetar je popustio. Sve veći i gušći oblaci dolazili sa crna zapada. Munje se počele jačje po obzorju križati, a tutanj groma razliegao se sve žešće, i obilna kiša padne na zemlju.

Iz Maksimove kuće, omotan kabanicom, stupao je prieko Fora, nepazeć ni najmanje na ružno vrieme, prama Torkvatovom stanu, Maksinov sin Marcelijan.

Ima ljudih, što se tajiti neda, da na njihovu dušu neobičnim utiskom djeluje mrko nebo, da su takovi za oblačna vremena skloniji na promatranje ozbiljnijih stvarih, nego li kada veselo sunce sjaje. Medju takove spadao je i Flamen Dialis, koj sjedeć u Atriju, i podbočiv si glavu lievicom, zadubio se u misli, nepazeć na kišu, koja čim duže tim gušće poče padati kroz njegov otvor u nakapnicu, močeć joj kamene obronke; ali Torkvat toga svega opazio nije; nu što je mislio, to samo Onaj znade, komu su znano najveće tajne srca, nu da mu nebijahu radostne upravo misli, to ga odavalo bliedo lice i težki uzdisaji.

Tako uspavana u misli probudi štropot Marcelijanovih korakah po kamenom popločenom Atriju. Flamen Dialis se trgnu.

„Marcelijane!“ zavapi pohitiv prama njemu i ogrliv ga, „sladki prijatelju, već je i vrieme, da me posjetiš, nu zar si upravo taj mrki dan za to odabrati morao,“

„Jest, pošto se on sasvim sklada s onom viesti, koju ti nosim, danas bo je za mene, što samo tebi kao prijatelju javljam, — dies Alliensis — nesretan dan.“

Flamen stupi dva koraka natražke, a svojim plahim pogledom reć bi kao da ga pita: što se slučilo?

„Neboj se, Flamine, vesele su to viesti za tebe i za sve one, koji bogove štuju; znaj indi, da je došao carski Edikt, kojim se razpisuje progonstvo kršćanah. Kod moga otca bude

Digitized by Google

danas o njegovom proglašivanju viećanje, pozivam te indi, na otčevu rieč, da dodješ onamo, trebaju bo i tebe.“

„Dakle stignuo Edikt o progonstvu“, reče malo otezujućim glasom Jupitrov svećenik, sjednuv s Marcelijanom na stolice.

„Nerekoh li pravo, da će te radostno zateći ta viest, koja se grozi smrću svim onim, koji one bogove niekaju, kojim ti kâd prinašaš.“

„Pa zar misliš, Marcelijane, da sam ja zakleti neprijatelj kršćanski; vjeruj mi, da nisam, ja mrzim — nu ne kršćane ni njihova boga — već prezirem i niečem naše bogove.“

„Ta Torkvate!“ začudi se na takove rieči Marcelijan, „ti si zaboravio. da si Flamen Dialis?“

„Prijatelju! tebi ću odkriti svoje boli, veli se bo, da ih čovjek lašnje podnosi, ako u prijateljskom srcu sućut nadje. Ja kada se prvi put zaogrnuh ovim odielom, koje eto na meni zriješ, pomislih, da sam sretniji od ikojega kralja, nadimahu mi se prsi kao talasi, ljuljani tihim povjetarcem, a oko ustiuh titrao mi smieh, kao vjetrić oko cvieća, mnijah bo, da dodjoh medju ljude, koji su se taštine odrekli, da bi kriepostno živiti mogli, da dodjoh medju ljude, koji su svoj život znanostim posvetili, a eto proh! dodjoh medju ljude, koji su ugrezli u kalu putenosti, kojim je med na ustnah, a jed u srcu, dodjoh medju neznalice, u čredu, koja nesanja van o laži i prevari, koja štuje doduše bogove, nu radi sebičnosti, pa uzmi im dobit, zaniekat će ih opeta. I'a sada...“ i na tužno jecanje zapne mu rieč u grlu, on si pokrì rukama obraz, nu kroz mršave prste zablisnu mu kap kiše, koja mu padaše s očijuh na bliedo odielo.

Marcelijan ganut prijateljevom boli duboko je mučao i tužno motrio Jupitrova svećenika.

„Pa sada“, nastavi iza podulje stanke, „kada uvidjam, da sam prevaren, dà, vae mihi! kad već svomu i najboljemu prijatelju nesmijem biti iskren, već varavac; sada stojim kao gromom udaren, gadi mi se bo pogledati i u bogove, u koje nevjerujem, jer znaj, za mene neima ni Jupitra ni Minerve, ni ikojega boga, ja one niečem, kojim se klanjam, one proklinjem, kojim se javno molim, one prezirem, kojim kâd prinašam. Ja neću za njih ni da znadem, pa neprimam rado ni diel od žrtvenih gostbah. Vjeruj mi, Marcelijane! ja slutim,

Digitized by Google

dà čudim se kao i njekoč Kato, kako je to, da Haruspeks, kad susretne svoga druga, da mu se nenasmije, kako umno zavadjaju sviet".

Flamen umuknu, — obori mokre oči na zemlju, — ustne mu se potresu, — disao je težko.

„Mili Torkvato!" prekinù tišinu Marcelijan, „o javi mi, da saznadem i ja onaj put, kojim si se ti istini prikučio, zaniekajuć ništetne svoje bogove..."

„Zar ih žudiš i ti zaniekati?" prekinu mu rieč svećenik Jupitrov.

„O ja sam ih jur zaniekao, neželim čuti ni njihova imèna, nu htjedoh te upitati, koj je povod, da si ti ostavio lažni nauk, nebi li ja tebe tada do same istine, i do priznanja jednoga boga dovesti mogao?"

Flamen Dialis pogleda plaho Maksimova sina. „Marcelijane! razabirem li dobro, ta ti si kršćan!"

„Deo gratias! jesam, nu pokršten nisam jošter, prije bo moram zavrieditì se te osobite milosti kriepostnim životom i dovoljno uputiti se u vjeri; za sada sam istom Katekumen — pripravnik."

„A kako si prijatelju prispio ti medju kršćane? o javi mi, jer, vjeruj mi, i ja bi jih rado posjetiti, da savršenije slušam nauk njihov!"

„Bog je poslao svoga angjela u osobi Severile, koj me odtrgnuo iz uzah djavolskih i doveo do svjetlosti, pa ako si i ti voljan, povesti te mogu večeras do biskupa Kvirina. U Atriju njegovom sastajemo se svake večeri, i tu nam tumači on istine, donešene iz neba po Isukrstu. O dodji medju nas njekoličinu odabranih, pa čuj naše molitve; da vidiš naše suze, koje lievamo s iskrenoga pokajanja kao žrtve, koje na žrtveniku srca prikazujemo bogu, da se umilostivi radi prvanjih griehah naših. Tu ćeš naći ono cvieće, koje nikada neuvehne, koje ima doduše korjen na zemlji, nu cvate na nebu, i tu nas prieko groba svojim mirisom kriepilo bude. Dodji, o dodji prijatelju! nepočasi časa, pripravi se na velik put od tmine k svjetlosti, od zabludah k istini, od žalosti k veselju, od pogube k neumrlosti. O kako bude veselje u našem družtvu, i u istom nebu, veće nad tobom nego nad devetdeset i devet pravednikah."

Marcelijanu, koga nadarila ista narav nježnim i ljubez-

Digitized by Google

nim srcem, ležalo mu u duši obraćenje svoga prijatelja, u tom bo činu nalazio bi on ponovljenu svoju sreću, i njegova ljubav našla bi druga za vječnost. — Pravo se veli, što proizlazi od srca, to i dopire do srca. Marcelijanovimi riečmi Flamen Dialis bude ganut, umekšan i smrvljen, i u takovom se nadje položaju, da se nije usudio ni sam sebe pogledati, a drugo, njegovomu podhvatu pridružila se i znatiželjnost, vruće bo željaše viditi svečanosti, o kojih se toliko crnih i protuslovnih viestih raznašalo. On obrekne Marcelijanu, da će danas na večer posjetiti kršćansku skupštinu, a taj ga, proplakav mu o vratu, već kao svoga brata ogrli.

„Nu što oklievam“, izvinu se iz zagrlenja Marcelijan, „neprijatelji kršćanstva već su se doisto sakupili, da viećaju, kakovom bi smrću pravednike izbrisali iz lica zemlje, jer su im dobra njihova djela trn u oku; — kiša eto prestaje, dolazi čas, da ideš i ti na savietovanje, nu prije svega molim te, izkaži mi jednu prijateljsku ljubav.“

„Od srdca rado,“ odazva se radostno Flamen, „javi mi samo, što želiš?“

„Ja te nemolim, da bi branio i štitio kršćane od progonstva, to nemože biti, Edikt se jur preinačiti neda, i sami kršćani, koji se za sretne sciene, ako za Isusovo ime mogu krv proliti, netrebaju toga; već to te molim, ako rieči moje imaju upliv na tvoje srce, gledaj na svaki način, da za koj dan odgodiš proglasivanje Edikta, s toga, da se bar sačuvati može ljubezni starac Kvirin i mili moj učitelj, svećenik Gabinij.“

„Gabinij!“ prošapće Flamen i zamisli se; „ne, ne, to nemože biti, moj otac nije bio nikada kršćan, pa da i jest, kako bi došao u Sisak, ta više ljudih nosi jednako ime.“

„Nu hoćeš li mi izpuniti želju?“ opomenu zamišljenoga Flamena Marcelijan.

„Hoću; moje bo srce njekako neobično kucat je začelo za kršćane, kao da bi u njih bio njegov najdraži diel.“

Dvie posljednje rieči neobično djelovahu i na Marcelijanovu dušu, jer lice mu odalo njeki unutarnji nemir.

„Marcelijane! što ti je? — ti jošte nješto — kako ti na licu čitam — kriješ preda mnom,“ upita ga Flamen, „javi mi, ako ti pomoći mogu.“

„Jest, Flamine! u kršćanskom skupu, koga osobito lju-

Digitized by Google

bim, jošter je jedan predmet, koj je i moj najdraži diel, ma sam mjesto njega prolio krv, samo da mi se spasi.“

„A taj je?“

„Severila! kći Severova, onaj angjeo, koj mi pokazao put do neba, pa sada će morati i njezina glava radi ljudske zlobe pasti.“

„Neboj se!“ ohrabri ga Flamen, „tvoj je otac sa Severom veliki prijatelj, on će i njega i kćer mu štititi; govori otcu glede toga, on te doisto uslišati hoće, pa ako je moguće, da ti ja mogu čim glede toga poslužiti, spreman sam kao prijatelj na svaku uslugu.“

„Hvala ti, Flamine! slušati ću tvoj saviet, a za sada netražim od tebe ino, van da odgodiš za koj dan proglasivanje, kršćanski te bog za to nadariti hoće.“

I ustavši obadva izadju takodjer s jednim liktorom, koj uviek polazio s Flaminom iz njegova Atrija na Forum.

Nagla kiša brzo i prestà, još preostale samo njeke kapi padale su na zemlju, nu jedina grmljavina odjekivala se po uzkih sisačkih ulicah.

U Maksimovoj kući već se sakupili bijahu, koje on žudio imati oko sebe, da ga savietuju, kako i kada bi se imao proglasiti carski ukaz; tu bijaše Edil Lucij, Akrij, Kornelij, dva Konsiliarija, još im indi jedini manjkao Flamen Dialis.

Upravo kad najužasnije zagrmi, kao da ista narav nagraža bogomrzkomu okrutničtvu, unidje im i on s Marcelijanom u Tablinum. „U dobar čas!“ pozdravi unišloga Flamena Maksim, „pod grmljavinom i sjevanjem munjah kao Jupiter u sastanak bogovah, dolaziš ti, njegov svećenik, u naš krug, gdje se vojuje za njegovu slavu.“

„Dakle je došao carski Edikt?“ upità domaćinu Flamen Dialis.

„Prošle noći“, odvrati mu upitani, „donesoše ga tri vojnika iz Sriema, a uz njega i Galerijevo pismo kao popratnicu njegovu, gdje obširno javlja, kako se ima postupati sa uhvaćenimi kršćani.“ I pruživ Edilu smotak pergamene, koj stane glasno čitati zapoviedi dvajuh carah, Dioklecijana najme i Maksimiana, gdje smrću priete svim onim, koji nebi htjeli žrtvovati bogovom.

„Želja uzmožnih carevah“, probesjedi po pročitanomu Ediktu Maksim, „da neprijatelje bogovah i Orakulah uklone

Digitized by Google

s puta, vriedna je, da se izvrši, jer je plod upravo rimskoga srca, i kako ja mislim, to će im i izpasti za rukom, jer nevojuju oni za svoju slavu, već za slavu bogovah. Sretan pako uspieh jedino zavisi od valjana podhvata, svietujte me indi, kako da se ima proglasiti carska volja."

„Ja mislim", reče Edil prvi, „da bez svakoga oklievanja, a to indi sutra, da nedodje kako do kršćanskih ušiuh, pa koga onda da hvatamo?"

„I ja sam istoga mnienja s Edilom," reče Maksim, „buduć tako i Galerij želi;" i odmotav list čitaše glasno: „Neoklievajte s proglašivanjem, jer čim dobijete u ruke carsku zapovied, odmah ju kao vjerni podanici i vjernomu puku priobćite, pročitav ju na Foru, a zatim u više prepisah obnarodujte ju po gradu, pribivši ju na uglove ulicah, da nikomu neznana nebude. Gledajte pako, osobito se nalaže Edilu gradskomu, da nastoji još prije proglašivanja pohvatati biskupa i svećenike, jer tim činom prepast će se neprijatelji bogovah i pokorit se carskoj volji. Nam pako javite odmah uspieh ovoga podhvata, da mi jednodušno s vami uzmognemo se bogovom zahvaliti. — Sada ste indi čuli i Cezarovu volju, promozgajte stvar i savjetujte."

„Što se mene tiče," odazva se Kornelij, „to može biti sve liepo, dobro, i probudjujuće za vas i za svakoga, koj vjeruje u bogove, nu kod mene to nečini upravo nikakova utiska."

„Zar si ti kršćan?" čulo se više glasovah.

„Niti jesam, niti imam volju kada i postati; od svoje mladosti ja samo jednomu se bogu klanjam, a to je moj mač, zveket njegov mnogo mi je ugodniji, nego li sva Orakula, što neka mi Flamen oprosti, takodjer je izmišljotina Augurah i znadem li još koga. Neka Dioklecijan radje širi granice svoga carstva, a bogovi, ako su uvriedjeni, kako je liepo onomadne primietio kod nas Moderat, Deorum injuriae, Diis curae. Moje je indi mnienje, da se Edikt simpliciter postavi inter Acta."

„Daleko si posegnuo, sinko," opomenù Kornelija otac, ako komu, a to bi tebi kao vojniku morala biti svetom carska zapovied!"

„Što, otče?" prekinu mu rieč Kornelij, „što sam eto pred vami rekao, kazao bi obim Augustom u lice; k čemu

Digitized by Google

život? k čemu ratne sprave? da ih moljci jedu, a carevi mjesto da šire carstvo polaze škole i bradate ljenčine oko sebe pitaju!“

„Moje je mnienje,“ prekide stariji od Konsiliariah Kornelijevo opravdivanje; „da se odgodi za koj dan proglašivanje, dok nam se pomnoži posada u gradu. Veoma se bojim, Kvirites! da će to proglasivanje stajati i naše krvi! — Pol je vieka, ta pamtim dobro, što su kršćani uživali se pokoja, a za to vrieme dobili silnih pristašah, ta čovjek u najoddanijem prijatelju nezna, da kršćana ima, a bogovi znali, nije li i medju nami koj? Drugo, oda šta prèdam, jest, što smo okruženi našimi neprijatelji Panonci, koji jedva vrebaju sgode, da im se dočepati našega blaga; netiešite se, što su nam pokorni, neuredni i nevješti u mačevanju, o hrabri su oni, oni su kadri gledati smrti u oči, a ne kao naši razmaženici; pa ako ih je i manji broj, kao što ih u istinu nije, a vi znajte, da mala iskra prouzroči veliku vatru. Ja indi svjetujem, da se pozove što više vojnikah iz svih mansiah, kao Aquae vivae, Quadratae, Remistae, Pyrra Andautonii i ostalih u Sisak, jer ako se spasi glava, i tielo se spasi.“

„Veliš da neimamo dosti vojne sile,“ preuze rieč Akrij, „ali je upravo niti netrebamo, kršćan nijedan nehvata se za mač, on hrli nanj kao muha noćju na svietiljku, pa ako vojena sila upravo nam je od nuždе, dvie centurie jesu u Sisku, pa ako do tiesna dodje, to je Edil sakupiti kadar silu mladih, smjelih i poduzetnih ljudih, koji su na bogački štap dospjeli, prekomjerno trateć; koji će se još ponositi, ako vojevali budu za stvar bogovah; koji neimaju ništa izgubiti, dapače, koji se nadati mogu silnomu plienu. Moje je indi mnienje, da se Edikt čim prije proglasi.“

„Nepustite biesnomu konju uzde,“ progovori Marcelijan, „jer i svoga gospodara života lišiti može; nepustite, da vam plahi potok prebaci obale, jer silnu štetu učini; neuzimljite indi u svoju pomoć proletarie, jer vjerujte vi meni, da s ovakovimi ljudmi nebi htio imati posla. Moje je mnienje, da se proglasivanje Edikta, kada već mora biti, a to za njeko bar vrieme odgodi.“

„Nimalo!“ preuze opet Filosof, „svaki se čovjek upotrebiti može, nu dakako s načinom, t. j. za stanovito mjesto i vrieme. Oganj i voda kada prekorače granice, najgore su

Digitized by Google

stvari, nu lud bi samo mogao kazati, da se rabiti umjereno niti mogu niti smiju. Samo neka bogovi dozvole, da se sretno prikučimo k svrsi, to nas neće mnogo stajati kašnje i taj korov odstraniti, nu sada, dok nam je od potrebe, valja se i njim poslužiti. Što ti na to, Flamine ?"

„Vi znadete dobro, Kvirites!" progovori Flamen Dialis, „da ja po svojoj časti moram biti viestnikom mira; eto ako mi motrite odjeću, nije privezana tielu kao vaša, na škrljaku zataknut mi simbol mira — ulikova grančica, isti prstan na ruki prekinut mi; ja dakle nesmijem biti za čije robovanje, ni kako nesmijem viditi oružane vojske, tako mi se nepristoji ni viećati o kakvu progonstvu. Nu kada ste me pozvali, da čujete i moj savjet, a eto vam ga: strpite se s proglašivanjem Edikta još za koj dan, sada jošter je sunce u znamenju ovna, a to je najopasnija zviezda, najviše kobnih danah brojimo pod tim znamenjem, bojim se, da se nebi još jedan pridružio; nu za koj dan, kada ştupi ono u znamenje bika, tada nastaje sretnije vrieme. Ako indi hoćete uvažiti moj savjet, neka se odgodi proglasivanje Edikta."

„Macti! macti!" (slava ti, živio!) zaori više glasovah; „neka bude na Flamenovo."

„Dakle proglasivanje odgadja se, dok nastupe sretniji dani," učini zaključak Maksim, „nu kako glede Cezarove želje, da se pohvata biskup i svećenici?"

„To će biti moja skrb," reče Edil, „noć prije proglašivanja Edikta ja mislim, da će za to najboljom biti, jer tim i Edikt i utamničenje Kvirinovo dvostrukom neugodnosti zateć će kršćane!"

„Ova ti valja, Lucijo!" pohvali ga Akrij, „i ja sam toga mnienja."

„I mi ostali", odazvala se oba Konsiliaria.

„Dakle Kvirites!" zaključi Maksim sjednicu, „što odlučismo, toga ćemo se i držati; nu glede veće sigurnosti spuštam na Edila, da on gleda pomoćnu vojsku pozvati u Sisak iz mansijah, da stigne do proglasivanja svakojako."

I tim se sastanak svrši.

Digitized by Google

Poglavje šesto.

Još je prije poldneva kiša prestala, i u tamnomodroj daljini jur odavna iznikla sedmobojnim plaštem opasana Iris (dúga), navjestnica liepa vremena. Po vrtovih i poljanah svjetlucala se zrakami zapadajućega sunca prosvietljena rosa, kao raztepeni biser, na svakom pako listu drveta odsjevao se raztop oživljujuće kišice. Ublažen zrak napuni se mirisom cvatućega cvieća i voćakah, te vabljaše iz kućah stanovnike trgovačkoga grada Siska, komu se oni neuzprotiviše, jer opet oživi Forum, napuni se kupalište, a zavrviše ulice.

Onkraj Kupe, gdje je danas vojni Sisak, u doba naše pripoviesti bilo je više ukusnih kućah, a medju njimi i kuća Dekstera, bogatoga trgovca, nizka i suha čovječca, modrih no upalih očiuh, crvenih i gustih lasih, orlova nosa; bio je jedan, kako rekoh, od imućnijih, nu riedko ga je tko polazio radi njega, već radi kćeri njegove. S pokojnom bo ženom Pontijom dugo bi vremena živio pod imenom samo supruga, dok mu se bogovi nesmiliše, te vrativšega se iz Italije žena pozdravi riečju otac, noseć mu u naručje malu Albinu. Kao suprug bavio se svojom ženom veoma ljubezno, nu kao otac, što si bijaše glede izobraženja uma i srca svoje kćeri malo ili ništa tro glavu, to ga po ženinoj smrti, čim je kći dorásla za udaju, veoma brinilo, da dobije supruga, ako ne upravo liepa, izobražena i mlada, a to bar bogata. Kći tako bogatoga trgovca imala je mnogo prosilacah, koje je i ona voljela, i mati ih željela imati za svoje zetove, nu Deksteru činio se svaki premalo bogatim. Albina dakle ostà jošter u otca, nadzirajući kućno gospodarstvo, što ga obavljahu toliki robovi, a večerom sprovodi bilo čitanjem, bilo vozeć se po Kupi, što joj bijaše najmilija zabava.

Kako mu bijaše kuća ukusna i razkošna, tako mu vrt bijaše krasan, u koj je poslje proljetne te kišice pošla Al-

Digitized by Google

bina, da se u tihoj samoći protuži nad svojom nesrećom. U sriedi vrta kočio se ogroman Neptunov kip, ko mu je moćni trozub jošter kišicom suzio, a oko njega činilo se, da se Nereide i Tritoni još kuplju- Njegovi morski konji, kako se vidjelo, težili su za novom povodnjom, čekajuć samo, da im dade trozubom znak, da njegov ljušturasti hintov povuku u kraljevstvo vjetra i talasah. Pred Neptunom porasle dvie kosćaste lipe, vrhu kojih zujenje pčelah priličilo bi tihomu uzdisaju, što bi uzdisalo cvieće za medenim sokom, što ga izsisale pčele.

Albina sjednu na klupu pod lipami, njezino modro oko upodobiti bi se dalo plavetnomu nebu vrh sniegom pokrite zemlje, lice, osim madežde, koju imala pod lievim okom, bijaše joj bliedo kao i odjeća. Premda joj bijaše do dvadeset godinah, i s ljubavi mnogu suzu prolila, ipak bi ju Gracije rado htjele priznati svojom sestrom.

„O bogovi!“ uzdahnu motreć plavetno nebo, „zašto se upravo ja jedina moradoh roditi pod nesretnom zviezdom, što ste tolikim moga spola u izobilju dozvolili, jedinoj meni zaniekaste. — Jest, ja ljubim, ja sam i ljubljena, i to od dvajuh, al onoga, koga volim, neću smjeti nikada kao svoga ogrliti, već onoga, s kim se neželim sastati, kao ni janje s vukom, kao golubica s grabežljivim kobcem. Akrijo! moj Akrijo! tako te bar nazivati smijem u svom srcu, da ti znadeš moje boli, doisto nebi se veselio, kako se možda sada veseliš gdje u družtvu ili u kupalištu, već tužio bi, kao što tuži onaj, komu se ugrabi svietlo očiuh.“

Uljuljav se u misli zašuti neko vrieme, a zatim opet nastavi: „Otče moj! otče! da imaš otčinske ćuti iole samo, sklonio bi se na moje suze i predstavio bi bogatstvo uma i srca zlatu i srebru. Hostilij je doisto krasan, mlad i bogat, ali njegova nikada nebudem; ako mu i pružim ruku, to mu srca nikada neću, ako ću ga i morati ogrliti, ja ću u Hostiliju Akrija grliti, a njegov poljubac na mojih ustnah, ne — ja ću Akrijevoga ćutiti! Hostilij nametnuti suprug, a Akrij zanešeni ljubovnik, više vriedi!“

I pokriv si rukama lice, udubi se opet u misli.

Dugo je vremena potrajala tako, nu koracanje po piesku i šuštanje odjeće probude ju iz njezinih sanjarijah, i obazriev se, za tili čas bijaše u Akrijevom naručju.

Digitized by Google

„Moj Akrijo! sami te bogovi poslali, da mi oživiš svojom prisutnošću ožalošćenu dušu, koja prèda, jer joj nesretna budućnost predstoji.“

„Sladka Albino!“ upita ju plaho Filosof, „nekrij preda mnom ništa, jer tako mi bogovah, moja me ljubav tako jakim čini, da bi tebi za volju mogao i zemljom pokrenuti; pa na što su moje sile preslabe, uteć ću se onim na Olimpu.“

„Oni te doisto radi Albine uslišati neće, jer da bi bogovi htjeli biti mojimi dobročinitelji, drugu bi mi doisto sudbinu odsudili.“

„Albino!“ odgovori joj žestoko mudrac, „ako neuzmognem bogove ganuti, Acheronta movebo (to ću vragove), samo mi odkrij boli, pod kojimi ti duh stenje.“

„Akrijo! ljubiš li me?“ upita ga zrijuć mu u oči nesretno djevojče.

„Albino! ja te ljubim, ljubim neizmjerno! vjeruj mi, sladka dušo, da jošter niti jedno biće na zemlji nije posvojilo tako moje srce, kao Albina, Deksterova kći, ja te ljubim za poluditi, a i vriedna si te ljubavi, jer si ti ista ljubav, dà ona ti viri i iz očiuh. Nikada me bolje neočaraš, već kada se tvoje ustne otvore i smijuć mi reknu: Akrijo! ja te ljubim. A opet jedva čekam onaj sretni čas, kada ću opojen tvojom milinom i nježnošću sav sdrman poletiti u tvoje naručje, kad mi rekneš: mili supruže, ja te ljubim!

„Jadniče moj!“ uzdahnu nesretnica, ti gradiš kule, u kojih nikada obitavati nećeš, tebi jošter sunce svietli, a neznaš, da ti zapada, kao i ovo na plavetnom nebu. Akrijo! nekuni mene, ja sam nevina, svemu tomu kriv je moj bezčuvstveni otac.“

„Za volju neumrlih bogovah, Albino! reci mi, što se sbilo? odkrij mi boli, pa ako me želiš tim ubiti, a ti me ubij, nebudi tako nemilostivom, da se prije nasladiš u mojih mukah, a kašnje izmučena istom da me ubiješ?“

„Nenasladjujem se u tvojih mukah,“ odvrati djevojče, „jer mučeć tebe mučim stokrat više i samu sebe, znadem bo, da ja jednom odružena od tebe, izgasnuti moram, kao svietlo, komu su hranu oduzeli. Ali smrti ja se nimalo nebojim, ona mi dobro dodje, bar mi se ovo srce u grudih umiri.“

„Što se dakle s tobom slučilo? Albino, kazuj mi,“ zamoli ju Filosof.

Digitized by Google

„Dakle čuj me, danas jutrom javio mi otac, da me je Hostilij u njega uprosio, i njegova da je volja, da mu ni ja neodbijem ponude.“

„A što si mu ti na to odvratila?“

„Ja mu rekoh, da Hostilijevom nikada biti neću; jer nemoguće je jednoga čovjeka grliti i poljubce s njim izmienjivati, za koga nimalo srce nebije; već ako me želi usrećiti, neka dozvoli, da tvojom postanem suprugom.“

„Pa što je on na to odgovorio?“ upita ju znatiželjni mudrac.

„Na plačne moje rieči odvrati mi osorno po svojoj staroj navadi, da ako nebudem ženom Hostilijevom, da Akrijevom, dok je on živ, postati neću, jer — reče — Hostilij je mlad i bogat, a Akrij sirota — Iro pauperior — koj živi o tudjoj milosti; jer bi si Glabrijevu ostavštinu bio lasno kupiti mogao, da nije takov raztepikuća.“

Te su rieči neugodno dirnule naprašenoga Filosofa, nu svladav si strast, upita nesudjenicu: „A pozna li pobliže tvoj otac Hostilija?“

„Valja da ga pozna, jer od njekoga vremena postali su Damon i Pitija, najradje hoda k njemu, on ga je jedini oveseliti kadar, a i sada je u njega.“

„Dakle mu nije znano, da je Hostilij član onoga družtva, koje se magarećoj lubanji klanja.“

„Hostilij kršćan?“ začudi se djevojče, „ne, to nemože biti, ti se šališ sa mnom.“

„Nešalim se, tako mi bogovah!“ uvjeri ju Filosof, „ja sam osvjedočen o tom. Nije tomu mnogo danah, kad sam izašav iz kupališta susreo bivše svoje djaće malenoga Tacita, kako njekamo spieši, na licu mu čitah, da nosi važne viesti, znatiželjan zaustavih ga i upitah, što nosi? nu taj maleni osloštovatelj nehtjede mi nikako kazati; na to mu zaprietih pod krinkom svakojakih zakonah, da mi javi, a on bndala prevari se, pruži mi smotak pergamene, gdje Hostilij moli biskupa Kvirina, da mu neka oprosti, što obučavanje polaziti nemože, jer se odviše zapleo kućnimi poslovi, nu da će kašnje to tim revnije nadomjestiti. Evo ti indi dokaza, pa sudi.“

„Hostilij kršćan!“ zapleska djevojče i dvie joj radostne suze odrone niz bliedo lice; „slava Jupitru, koj mi je podao

Digitized by Google

triesak u ruke, kojim ću uništiti osnove mladića, koj me upravo ugrabiti želi, kako ugrabiše naši pradjedovi jadne Sabinke. Jošter danas moram otca si o tom izviestiti, a nadam se, da kraj sve strogosti svoje, neće me baciti u naručje prezrenomu kršćanu.“

„Na koliko sam proučio tvoga otca, on će novcu za volju i to žrtvovati, jer on je spreman i oprijateljiti se s pavom, ako bi to okolnosti zahtievale, jer ako mu nisu tvoje suze ganule tvrdo srce, rieči doisto neće.“

„Što sam dakle činećа? o svietuj me, mili Akrijo!“ zaleleka baciv mu se u naručje jadnica; „tvoje ću rieči slušati više nego delfički orakul, sve ću učiniti, ma da znam da i glavom platila.“

Filosof se zadubio u misli, očima gledao sunce, nu vidio ga nije, rukom si ravnao lasi, nu valjda je zaboravio, da si ih je već jednom uredio, jer je više putah isti čin ponavljao. Na licu mu i na čelu opazivala se nutarnja borba. Na jednom razbistri mu se čelo, a oko ustnah pojavi se ra dostan smieh.

„Mila moja Albino!“ reče joj izza podulje stanke, hoće li izvršivati moj saviet, on ti jedini pruža nadu, da možeš danas sutra mojom postati?“

„Od srca rado, jer znadem, da što ti rečeš, da je umnije, nego da se sa tronožna stolca javi.“

„Dakle čuj me! Moje je mnienje, da ti nerekneš ni rieči o tom svomu otcu, da je Hostilij kršćan, već nastoj ti svoga snuboka skloniti sama, da se odrekne svoje vjere.“

„A zašto da se odrekne Hostilij svoje vjere, kada ga ja niti bez nje neću?“

„Strpi se, Albino! i slušaj. Ti ćeš svakako morati uzeti Hostilija; nu ako se Hostilij neodrekne kršćanstva, propao je na uvieke i on i ti. Njega će — što samo tebi odkrivam — za koj dan ubiti, jer da znadeš: došao je carski Edikt, u kom se nalaže progonstvo kršćanah, ako dakle Hostilija ubiju, to će mu kuću posvojiti i sve što je u njoj, državna blagajna, a ti pako kao njegova supruga morat ćeš opet kukati u svoga otca.“

„Slava bogovom! da je tako,“ zapleska djevojče, „ja ću sve liepo i potanko otcu izpripoviedati, kako si mi ti kažao, a mislim, da će on ipak uvažiti taj saviet.“

Digitized by Google

„Podnipošto, Albino! jer da se to sazna, uzbunio bi se sav Sisak, a ja bih tim pao u Korektorovu nemilost. Ti čini, kako rekoh, nagovori Hostilija, da zanieka svoju vjeru.

„Ako li on to učini?“ upita tužno.

„Tada mu vesela podaj ruku i čekaj zadovoljna sretno ono vrieme, kada će tvoj Akrij već domisliti način, kojim će se dočepati njegove kuće, a i liepe Albine.“

„Jao, Akrijo! kako mi je to težko!“ zavapi i baci mu se na grudi, u kojih je kucalo otrovno srce, nu ona toga nevidje, jer njezine oči bijahu samo oči jedne zatravljene djevojke.

„Albino! ako me iole ljubiš, ti ćeš slieditи moj savjet, a tvojom budućnosti ja ću ravnati. Dok ti Hostilij živio bude, možeš mene kraj njega ljubiti, ta sunce nesvieti samo za jednoga čovjeka; pa može li tko pravedno ukoriti jednu gospodju, koja se istom dvadesetomu proljeću jasno nasmijala, da uz svoga muža, nadje dopadnosti na ljubeznom tamjanu, koga joj drugi ljubezni mladić na žrtvenik ljubavi donaša? doisto ne! Kraj njega ljubi mene, učini što ti rekoh, tim ćeš mi posvjedočiti, da me ljubiš, a budi uvjerena, kako slutim, da nije daleko vrieme, kada ću navladati sve suprotivštine, pa te nazvati: mila suprugo!“

Filosof umuknu uz bezglasnu djevojku, kojoj tihi zapadnjak cielivao lice i hladio vrelo čelo. U tom i večerni viestnik sjajna Venus pokaza se na plavetnom nebu, javljajuć dolazak srebrna mjeseca. Zatravljeni se mladići, pošto bi Albina svečano obećala Akriju, da će njegov saviet točno izpuniti, razidju.

Digitized by Google

Poglavje sedmo.

Onaj isti dan, kada se u Maksimovoj kući viećalo, kako i kada da se proglasi carski Edikt, sjedio je poslje blagovanja u Tablinu svoje kuće, u kojem nebijaše nikakova znaka poganstva, Sever sa svojom kćerju, koja je vezla po svilenom Orariu (štoli), štono ga Sever načiniti dao za biskupa Kvirina. Domaćina imao je pred sobom mnogo listovah, na pergameni napisanih, iz kojih glasno čitaše — sveto pismo novoga uvjeta.

Mile rieči božjega sina, koje vjerni mu učenici ubilježili i za baštinu ostavili učenikom učenikah svojih, bijahu pune ljubavi, a kako i nebi, jer su proizlazile od onoga, koj je tako ljubio sviet, da mu je svoga jedinca podao, i od onoga, koj iz same ljubavi žrtvovao se za čovječanstvo; a ljubav mora da ljubav hvata!

Kao što tihi vjetrić posrknuv svojimi ustmi najljepši miris cvieća, nosi ga na svojih krilih, te njim i svojim dahom razblažuje sve one, koji ga susretaju, tako i Severove rieči napunjivale su mirisom nebesnoga cvieća, koje kožnata pergamena obuhitala, Severilinu dušu!

Nu tu im duševnu hranu za čas obustavi unišli Severov najiskreniji prijatelj, Korektor Maksim.

„Ave! (zdravo), sladki prijatelju!“ dočeka ga poljubcem domaćina, „već je i vrieme, da me posjetiš.“

„Kada nećeš ti mene, a to valja da ja tebe,“ odvrati mu rukujuć se s njim Maksim.

„Oprosti, Maksime!“ uprosi ga Sever, „ta i sam dobro znadeš, da riedko izlazim, ili kako naši starci vele: intra pellicullam tuam te tene.“

„To je tvoj obični izgovor. A kako ti Domina Severila?“ upita ju, sjednuv kraj nje.

Digitized by Google

„Deo gratias (slava bogu), dobro! a kako Domina Valerija?“ upita djevojče.

„Dobro i ona, nu ljuti se na te, slabo ju polaziš.“

„Ta i sam znadeš, da je uviek u kući posla, a osobito kod nas, jer ja i mater zastupam.“

„A što li to krasna vezeš?“ upita ju Maksim, motreć Orarij, „valjda haljinu za svoga supruga.“

„Doista ne; već za onoga, koj se često sastaje sa vjerenikom duše moje.“

„Razabirem li dobro, Severilo?“ upita ju znatiželjno pogan, koj nemogaše pojmiti smisla kršćanske djevojke, „ti dakle imaš zaručnika, nisi indi Vesta, kako te njeki nepravedno nazivlju; nu kaži mi ipak, koj je tako sretan?“

Djevojče nereče ni rieči, već milo poglednuv si otca, kao da ga pita, bi li prijatelju njegovu slobodno odkrila, tko će nositi njezino vezilo.

„Nenapastuj ju, Maksime!“ umoli ga Sever, „ta ona o udaji niti nemisli.“

„Valjda neće čekati Albininih godinah, kojoj istom sada nasmijala se sreća tim, što ju Hostilij izprosio u Dekstera.“

„Hostilij!“ zategnu Sever, „koj to Hostilij?“

„Onaj došljak iz Sriema, o kojem onomadne u mojem Triklinu razgovor bijaše; ta ti bi ga bar morao dobro poznati, jerbo je i on kršćan.“

„Jest!“ odvrati domaćina, „pa s toga se upravo i čudim, kako može onu uzeti, koja njegova boga prezire. Maksime! to nemože biti.“

„Mekastor! (tako mi boga Kastora), ako te varam, Severu! malo prije bio je kod mene Dekster, i za sutra na večer pozvao me s obitelji, da prisustvujem Sponsalijam (zaručenju)!“

„Ako to učini, za uviek je propao,“ uzdahnu Sever.

„Prijatelju! ti si kršćan, a ja štujem bogove, mi bi si ex principio morali biti neprijatelji, nu Mehercle! ja tebe obožavam; kaži mi indi, zašto se nebi kršćan sa našinkom ili obratno usrećiti mogli, ta i nas dvojicu neveže vjera, već prijateljstvo.“

Da je moguće bilo Severu proniknuti u Maksimovo srce, ili, da mu saznati bilo misli njegova prijatelja, opazio

Digitized by Google

bi bio, da govori pro domo sua, on bo je već odavna žudio za svoga sina Marcelijana, koga on jošter za štovatelja kumirah smatrao, izprositi Severilu, pa s toga i govoraše tako.

„Dakako, Maksime! da živjeti mogu zajedno, ali ne za dugo, vjera bo s ljubavju viek se ima boriti, a srce mužkarca prije podlegne pod žensku vlast. Da brojimo primjere, daleko bi jih više nabrojili, gdje su žene — bilo na dobro, bilo na zlo — svratile mežkarce, nego li mužkarci žene. Žensko je srce slično onomu ognju, koj noćju izlazi iz zemlje i zapaljiva se zrakom, te vodi onoga, koj ga sliedi i po cvatućih livadah, a što više, zavadja ga u najveće kaljužine, iz kojih se riedko i vraća.“

„Ti dakle nepovladjuješ, da kršćanka uzme našinca, ili našinac kršćanku?“

„Jedino glede vjere; svietlost bo i tmina nemože biti zajedno, jedno valja da drugomu ustupi mjesto! Pamti dobro, Maksime! Hostilij ako uzme Albinu, do skora ćeš ga viditi, da prinosi tamjan pred slikami onih, koje vi za bogove smatrate.“

„Pa da to učini, bilo bi za njega veoma spasonosno.“

„Prijatelju Maksime! zar mi se i ti rugaš?“ upita ga ozbiljno Sever.

„Ne druže, jer okolnosti vremena tako zahtievaju; ja mislim, da kršćan, ako si tim, što okadi kamenu sliku kojega boga, svoju glavu sačuvati može, nenanaša svojemu bogu ni najmanje uvriede, on mu se može i dalje klanjati, pa će ga ipak naši, premda nije njihov, za taj jedan čin za uviek držati za našinca; a to tim više, što sada naši učenjaci za bogove malo haju, niti im hramove polaze; za takovoga smatrasmo i tebe, dok se kod nas nisi odao, da si kršćan.“

„Tko se sam čuva, njega čuva i Bog, kršćanska poslovica tako veli,“ odgovori mu Sever, „ja nepolazim vaših hramovah, jer ih nesmijem, a vi me držaste za svoga, jer ste me njekoč — dok bijah još pogan — vidjeli u njih, a tajno moje pokrštenje nedoznadoste. Pa što na izvanjštini nekažem javno, da sam kršćan, to mi nije niti od potrebe, dapače tim bi sebi i svomu djetetu štetovao; znam bo, da ako je i vatra ugašena, jošter ima pod pepelom vruće žerave, iz koje kadkad oganj liznu; jošter mi očekujemo progonstvo, jer se jošter nije napunio broj onih, koji nose na čelu ime boga

Digitized by Google

svoga, odabranih od svih narodah zemlje. Pa čuj me, Maksime! da se danas proglasi progonstvo, ja sam prvi, koji žudim svoju siedu glavu, koja već njekoliko godinah služi bogu, dragovoljno za istinu vječnu podati pod mač krvniku.“

Neobično dirnule su Maksimovo srce mladenačkom vatrom izuštene rieči siedoga mu prijatelja. I Maksim je imao srce, i Maksim je cienio prijateljstvo i neporočan život šestdesetgodišnjega kršćana, i Maksim je znao, premda kao carski činovnik znati nebi smio da je kršćanstvo savršenije od poganstva, ali on bijaše kao i oni poglavice, koji su u Isukrsta vjerovali, ali iz straha, da nebudu proćerani iz Sinagoge, mučahu; ali i Maksimu vikahu: ako pustiš Isusa, nisi prijatelj Cezarov.

„Mili Severu!“ uhvati mu Maksim svojimi rukami njegove, a oči mu u oči uprv, „ja bih ti povjerio jednu tajnu, nu bojim se, tvoje bo će se srce potresti, kao list na drvetu, kad sluti bližnju oluju.“

Severila položi vezilo na koljena, zaustavi disanje i nemaknuv ni okom motrijaše Korektorove ustne, kakovu će viest iznieti, a Sever sasvim hladnokrvno odvrati mu: „Ako dosele bijah vjera, nemisli, da će starac Sever od sada prevjeriti.“

„Severu!“ poče Maksim nagovarati prijatelja, „jošter je vremena, da si spasiš siedu glavu odstrani se za koje vrieme iz Siska, ili bar na izliku, ako dodje do tiesna, okadi bogove, znaj bo, jučer mi stignu carski Edikt, koj naviešta novo progonstvo kršćanah“.

„Progonstvo!“ zavape dva glasa. Severili izpade vezilo sa koljenah, a ruke spusti uza se.

„Jest, progonstvo, što tebi kao prijatelju javljam, svjetujuć te na jedno ili drugo, mnogi bo od našinacah tebe su zamrzili, a zašto? pitaj Aristida, s kojim ćeš jednaku sudbinu dieliti.“

„Hvala ti, prijatelju! sada bo vidim, da je u tebi poštena duša,“ zahvali mu se suzom na oku starac, koja niema više je govorila nego žive rieči; „ali ja niti ću pobjeć, a još manje žrtvovati na izliku bogovom. Nepristoji se starosti mojoj, da se pretvaram, kada bi to učinio, mislila bi mladež: Starac se Sever popoganio, i dao zavesti na zlo; a ja sám bih si udario sramotan žig na starost svoju. Pa kakova ko-

Digitized by Google

rist, da se i sad otmem mukam ljudih? Ruci svemogućega i onako nebih ni živ ni mrtav izmakao. Zato hoću junački i slavno da umrem za najmilije i najsvetije zakone. Ovako ću vriedan biti svoje starosti, te ću ostaviti mladeži vitežki primjer! Ovako je njekoč govorio starac trideset jošter godinah stariji od mene Eleazar pred okrutrim Antiokom, ovako govorim i ja pred carskim Ediktom.“

Tišina zavlada u Tablinu.

Maksim je ćutio težku bol na svom srcu; sto i sto mislih rojilo mu se po glavi, mnogo je čuo i čitao o požrtvovanju starih Rimljanah za spas domovine, nu dozvati se nije mogao niti jednoga slučaja, da bi koj Rimljan pao za vjeru bogovah.

„Severu, mili prijatelju!“ prekinu mučanje Maksim ogrliv prijatelja.

Tako biva, kada i silni valovi uzrujani vjetrom krše na kamenoj obali svoje zube, priteć ju proždrieti, nu kad im ostane trud uzaludan, istimi ih ustmi kašnje cjeluju.

„Severu!“ nastavi Maksim, „ja sam sretan, što obrietoh u tebi tolikoga prijatelja, nu ja sam i nesretan, bolje bi mi bilo, da se s tvojom plemenitom dušom nikada nepobratih, jer kako ću ti moći pogledat u oči, kada te svezana pred mene dovedu, kada mi bude nad tobom vrhu postojanosti tvoje, izreći smrtnu odsudu?“

„Prijatelju! ti nećeš biti kriv; zakon tvojih vladarah će me odsuditi, pa da mi nesudiš ti, drugi bi mi odsudio; već čuj, što te molim: evo vidiš, najmilijega što posjedujem, jest moje diete, moja Severila, za koju mišljah, da će mi oči zaklopiti; ako ona nakon moje smrti ostane živa, budi joj ti drugim otcem, ako li pako i njoj bude proliti krv, nestavljaj ju na muke, slabo djevojče prepadši se mukah lasno bi se prevjerilo, već —“

„O ne, otče! ja sam spremna sliediti tebe i u mukah“, pohrli k otcu si nevino djevojče, i ovijuć mu se oko vrata, sušila mu vrućimi cielovi mrzle suze.

I Maksim je plakao, niti njegovo srce nebijaše kamenito!

„Severu! onaj bog, kojega ti štuješ, neka odvrati od tvoje siede glave svaku groznu smrt, moli mu se, on će te uslišati. Ako je i došao carski Edikt, a to još nestoji, da ćeš

Digitized by Google

ti životom platiti; pa ako se i sluči, kunem ti se našim prijateljstvom, da ću ti djetetu biti otcem.“

„Sladki Maksime! čim da ti ljubav naplatim?“ reče starac ogrlivši Maksima; „evo ti,“ nastavi, i uzev sveto pismo sa stola, „kada u svoju zaštitu primaš moje jedino čedo, a to ti za tu ljubav poklanjam, što mi je za njim najdraže. Uzmi ovaj smotak pergamenah, nedajem ti ga kao kršćan, jer toga učiniti nebi smio, već ti ga poklanjam kao prijatelj. Mili Maksime! kratko li bijaše naše prijateljstvo na svietu, nu za ovim životom nastaje drugi, dužji. Ja ću ga prije, možda za koj dan započeti, i u njem ću čekati na tebe, svoga prijatelja. Ako indi žudiš, da se nerazstanemo za uviek, ako si me ljubio, a ti se iz te knjige, radi česa ti ju dajem, nastoj podučiti u kršćanskom nauku. Nu, to je samo molba tvoga iskrenoga prijatelja, pa ako ti ono neomili, što da Bog odvrati, a ti sažeži tu uspomenu.“

„Severu! stari moj druže! da neposumnjaš možda o mojem obećanju glede tvoga djeteta, a ti, ako je tvoja volja, daj mi Severilu, ne kao kćer, već što više, kao milu nevjestu, za moga sina Marcelijana.“

Sever se na to nenadano zahtievanje nemalo zabuni.

„Da znadem“, progovori razabrav se siedi kršćan, „da će svi oni, koji mi tim postanu bližnji i rodjaci, i njihovo potomstvo do desetoga koljena, dà do vieka ljubiti Boga i obsluživati njegove zapoviedi, izpunio bih ti želju od srca rado, što se i glede Marcelijana nadam; — ali upitaj mi kćer, ona može srce pokloniti, komu hoće, jer je njezino.“

„Severilo!“ upita ju primiv joj ruku Korektor, „obećaješ li mi ovu ruku i srce za moga sina Marcelijana?“

„Ako se moj otac tomu neprotivi, mogu li se ja?“ odvrati potiho Severila, oboriv stidno oči na zemlju.

Digitized by Google

Poglavje osmo.

Bijaše krasna, nu hladna noć, jer palâ po danu kiša ostudeni proljetnu i onako slabu toplinu.

Iz Flamenova stana korače na ulicu kabanicom zaogrnute dvie ljudske prilike, koje premda se uklanjahu gradskomu svietlu, to ipak ona svietla nebeska svietiljka — bliedi mjesec — koju Bog upalio na nebu i te večeri, da sjeti umrle, da i noćju pazi njegovo oko na njihova i dobra i zla djela, odkrije u njih Marcelijana i Flamena Torkvata.

Prošav prostrani, nu skoro opusćeli Forum, ako se izuzme slaba svietlost, koja je ovdje ondje iz pojedinih dućanah svjetlucala, kod koje se razabirale ljudske siene, slične sablastim; krenu u Savsku ulicu, i što bi reknuo, stvore se u Kvirinovom, jur od slušateljah punom Atriju. — Proturav se Marcelijan sa svojim drûgom, koga su neobično vjerni motrili, reć bi, kao da mu vele: zabludio si, Flamene, neklanja se ovdje Jupitru; do biskupa, komu prekinu podučavanje ovimi riečmi: „Čitam vam na obrazu, o biskupe i ostali vjerni, da se nemalo čudite, zrijuć u sredini svojoj Flamena Torkvata, svećenika onoga boga, čije se ime u kršćanstvu sa preziranjem sluša; nebojte se! nije on došao amo, da nas odda u ruke naših neprijateljah, već je došao, da bude od nas uhvaćen i predan u ruke našega Gospodina Isukrsta. Duh bo je božji sašao vrhu njega; on želi viditi, slušati i razumjeti.“

„Bilo mu dozvoljeno!“ odvrati biskup; „od sve duše rado, podučit ćemo ga, da ostaviv kumire svoje, djelo čovječjih rukuh povjeruje u Boga, otca svemogućega.“

Na taj liepi pozdrav krasno odzdravi i Flamen Dialis Torkvat: „Biskupe i vi ostali! odbacite svaku bojazan, nedodjoh bo ovamo, da uhodim mjesto, gdje se vi skupljate, pa da vas kašnje odam; neprispjeh, da slušam vaš nauk

Digitized by Google

zato, da kašnje izmišljotinami bunim puk proti vam, ne doisto! Stoji doduše pred vami Jupitrov svećenik, nu ne više takov, jer u onom bogu, kojega službu obnašah, zrijem varalicu i nebiće. — O blaženi ste vi, tri i četiri krat blaženi, koji doprieste do istine, za kojom ja težih, pa buduć dočuo, da se u vaših krugovih ona nalazi, njoj jedino za volju gledate me u vašem krugu. Nebudite s njom škrti, odkrite mi tajne svoje vjere, te zasitite požudno mi srce.“

Flamen prestà. — Vjerni slušahu s udivljenjem i sažaljivanjem tužbu jednoga svećenika, komu se na obrazu čitati moglo, da što usta govore, nije mu ni od srca daleko.

„Drage volje, Flamine!“ progovori opet biskup, „sve ćemo ti odkriti, jer naš bog žudi, da svi ljudi dodju do spoznanja viečne istine, i tim da se spase; a uzkraćujuć ti božje učenje, sagriešili bi neizmjerno proti naročitoj ovoj zapoviedi, koja nam je milija od zlata i dragoga kamenja, dà i od istoga života. Jer ako je ista viečnoga otca mudrost zato na zemlju došla, da u slabom čovječjem tielu zakone nebeskoga nam života dade, zašto da nas nepotakne ljubav, da kao dojka nadojimo one, koji traže duševnu hranu. Nu molimo te prije svega, Flamine! odkrij nam, što te osobito ponukalo, da si taj veliki podhvat zamislio?“

„Dok još bivši u Rimu polazih učione, družeć i prepiruć se s mudraci, vidjeh, da njihova vjera nije ista, koja i prostoga puka, dà ni sami se medjusobno neslagahu; jedni bo zaniekav svako vrhunaravno biće, tvrdijahu, da bogovi nisu ništa drugo, nego ubožanstvena (apothesirana) djelovanja naravi. Jupiter bi im predstavljao zrak, Pluto oganj, a Neptun vodu; ovamo da spadaju i druga djelovanja uma i srca čovječjega, kao Viktorija, da nije ništa drugo već u božje biće stvorena pobjeda, Honos slava i ina mnoga. Drugi opet učahu, da ima vrhunaravnih bićah, buduć da tko bi drugi ovaj sviet iz ništa priveo u biće, ovoj tromoj zemlji dao kretanje i propisao joj zakone? Jedni učahu, da je duh u čovjeku, koj živi i po smrti, nu treći im to zaniekaše; i tako nikako nedodjoh na čistac. Težeć tim većma za većim savršenstvom, mnjah ga naći u svetih naših hramovih, nu tuge i žalosti! dodjoh medju ljude, za koje mišljah, da druže sa nadzemaljskimi bići, nu i tu se gorko prevarih, opazih bo, da dodjoh medju ljude, koji su svakoj znanosti naviestili rat,

*

Digitized by Google

da i sami svećenici ono izsmjehivaju, što puku zapoviedaju, da vjeruje; i tako težeć za istinom postah navjestnikom, dà slugom laži, postah rekoh Flamen Dialis.“

„A jesi li već što čuo o kršćanstvu?“ upita umukloga Flamena Kvirin.

„Jesam,“ odvrati upitani. „Prije četiri godine, kada me na molbu sadanjega Korektora Maksima odaslao Pontifex Maximus kao Flamena u Sisak, namjerih se na putu na jednoga kršćana, i on mi sav kršćanski nauk točno protumači, i sve moje pojmove, koje niti jedan rimski mudrac suzbiti nije mogao, upravo temeljito oprovrgne. On je zasadio klicu u moje srce, iz koje eto današnji moj čin proniknu. Iz njegova nauka vidjeh, da je upravo božanstven. Kršćani govore o Bogu, o duši, o neumrlosti sa svom vjerom, a ne kako naši mudraci, koji ako bi i nagadjali na jedno vrhunaravno biće, pronadjoše kao pametno nepriobćiti ga puku. U kršćanskoj vjeri vidih, da je onaj takov mudrac, koj sluša, kao i onaj, koj mu tumači. Pa oni krasni nauci, o ljubavi svoga iskrnjega, dà i istoga neprijatelja, tako mi ostaše u srcu, kao da ih danas čuh. O toj vjeri pune četiri godine promišljah, i čim više mozgah, tim ju i više obljubih.“

„Ti si dakle rodjen Rimljan?“ upita ga, i sam neznajuć zašto, kraj biskupa stojeći svećenik Gabinij.

„O nisam, mili starče!“ preuze tužno Flamen, „ja se rodih njekoliko miljah daleko od Rima; matere poznavao nisam, nu moj mi otac Gabinij, koj ako je umro, zemljica mu nebila težka, ljuljajuć me na koljenih, pripoviedati običavao o nezaboravnoj svojoj supruzi, mojoj materi Lucini. U roditeljskoj kući provedoh uz otca sretne dane najprve mladosti, nu doskoro mi nemila sudbina i to uzkrati. Moglo mi je biti pet do šest godinah, kada bi se prepadši strašne grmljavine skrivao na otčinske grudi, da ondje nadjem svoje utočište, ali jaoh! u tili čas potrese se čitava kuća, i strašnom tutnjavom udari grom upravo u našu kuću, koja odmah planu. Susjedi bijahu tako milostiva srca, pa pritekoše u pomoć, nu jesu li ju obranili ili ne, toga neznam, jer me u onom metežu ugrabi njeki zlotvor, te samnom uteče u Rim.

Dobra sreća htjede, da odmah zatim susretosmo odličnu njeku gospoju bez djece, kojoj na prvi pogled odmah omiljeh; ona umoli moga zlotvora, da joj mene pokloni, nu

Digitized by Google

on je zahtievao novacah, a ona tako blágá odkupi me iz zlotvorovih rukuh. Dovedši me ona kući predoči me svomu suprugu, i ta me dvojica primu za svoje. U uglednoj kući novoga si otca Flavijana i matere Poncije obiljujuć u svem, zaboravih doskora na svoj gorki udes; ja se privinuh njihovom srcu, oni me nazivahu sinkom, a ja njih milimi roditelji. Na njihove troškove polazih učione, i na njihovu volju postadoh eto Flamen; a kao takova odaslao me Pontifex Maximus, prem se oni uzprotivili tomu, u Sisak.“

„Flamine!“ prosbori tresućim glasom svećenik Gabinij, „tvoje mi pripoviedanje ozledilo jur zarasle rane moga srca; tvoja bo je nesreća uzko skopčana s mojom. I ja se zovem Gabinij, i pokojna mi se žena zvala kao i tvoja mati Lucina, i ja sam obitavao, dok se još bogovom klanjah, nedaleko od Rima; kao i u tvoju roditeljsku kuću, tako i u moju udario grom, i tom mi sgodom ugrabljeno bilo kao i ti jedino diete, moj sin Sempronij.“

„Sempronij!“ zavapi i poleti u naručje starčevo Flamen Dialis, „je li moguće, da si ti moj otac? o jesi, jesi! ogrli si sina, evo ti ga!“ i suze radosti, koje su jeziku stavile spone, govorahu dalje, što on izreći nebi bio kadar.

Taj prizor, gdje poganstvo palo pred kršćanstvom, motrili su vjerni ganjeni u srcih.

„Flamine!“ reče suzno starac Gabinij, „o neparaj mi ranjena srca; ti nemožeš biti mojim sinom, moje se je diete zvalo Sempronij, a ti se zoveš Torkvat.“

„Sempronij, Sempronij!“ opetova grleć starca Flamen, „to je pravo moje rodno ime; nu kad dodjoh u kuću svojih dobročiniteljah, prozvaše me Torkvatom, da im budem zamjenom za prerano umrloga njihova sina Torkvata.“

„Dakle moj sinko! — Otče moj!“ dva se razna glasa čula i grlenju nebì svrhe.

„Mili Bože!“ dignu osušene ruke i suzne oči prama nebu starac Gabinij, „kako da ti zahvalim ja nevriedan tvoj sluga na tvojih neizmjernih blagodatih, uslišao si mene, izgubljenoga povratio si mi sina, prosvietlio si mu pamet, da je zaniekao krive bogove, i da je spreman jedinomu tebi pokloniti se. Slava ti, Bože! slava!“ I dugo držeć prostrte ruke, a suze roneć slavio je Višnjega.

„Zahvalimo se i mi, koji smo motritelji nečuvene ra-

Digitized by Google

dosti na dvojakom milosrdju božjem," opomenu vjerne biskup, „nedokučivi su bo putevi njegovi. Gabiniju ponestalo kuće, ugrabilo mu se diete, a on tužan pošav širom svieta, da si nadje kost od svoje kosti, najposlje jedino u kršćanstvu našao si utjehu, dà bog ga pozvao u svoj vinograd kao svećenika; a Torkvat evo, kako čuste, bì ugrabljen kao pogan od pogana otca, da mu se vrati već kao nepogan u čisto kršćansko naručje. Pa buduć našao umrloga si otca, pokazat ćemo mu stazu, da si nadje i neumrla, da bude veće veselje i medju nami i odabranimi na nebu."

Po davšoj slavi poče opet Kvirin takovom ozbiljnosti, kakovu je samo on posjedovati kadar, u kom je živa vjera, i koj žudi ostale obratiti, iznovice tumačiti tajne vjere novomu došljaku. Progovorio bi mu on najprije o jednom vrhunaravnom biću, o stvorenju svieta, o padu prvoga čovjeka, i o srdjbi, koju prvi roditelji povukoše na sav sviet, od koje ga nitko drugi osloboditi nebje kadar, osim učovječenoga boga, a taj se zvao Isukrst. Progovori zatim o njegovom nauku i muki, o smrti, o slavnom uzkrsnuću i još slavnijem uzašašću na nebo, koje mu opisa kao čisto i bezstrastveno, i to da je otvoreno samo pravednikom, dočim muke vječne čekaju griešna. „Nemisli ti, Flamine!" ovako završi starac svoj govor, „da se mi rodismo kao pravednici; mi smo u nepravdi začeti i u griesih rodile nas matere naše; mi svi bijasmo griešni, a i sada se po slabosti slučiti može, da sagriešimo i to na veliko, nu prvanje griehe oprasmo u krstnoj vodi, a potonje opiramo u suznoj vodi iskrenoga pokajanja. Sačuvaj bože! da taj nauk sami izhitrismo, ne, to je božje djelo, kod koga možeš učestvovati i ti, ako nećeš da se protiviš duhu svetomu, tvrdokorno odbijajuć od sebe poznate istine kršćanske vjere."

Govor sedamdesetgodišnjega starca, sjajna vrlimi zaslugami, a urešena još dražestmi, sačuvanimi umjerenim živo tom, koj govoraše bez okolišanja pametno kao mudrac, a živahno kao mladić, za stvar istinitu; komu nije rieč drhtala, bojeć se, da ga u nedosljednosti uhvate; morao je ipak divno osvjedočenje tvoriti.

Suze vrcahu iz Flamenova oka. „O neću," zavapi, „neću se istini protiviti!" i nutrnjim čuvstvom ćeran pohrli do biskupa i padne na koljena.

Digitized by Google

Starac Kvirin, dočim bi mu se ustne micale, i držeć otvorene oči prama nebu, postavi biele svoje ruke na glavu novoga obraćenika, blagoslivljajuć ga na tihom, i moleć, da ga u njegovom podhvatu Višnji pokriepi, ronio je suze na blieda lica, nu takove suze samo oni rositi mogu, koji se od srca vesele nad tudjom srećom.

Torkvat, koga ćemo i nadalje zvati istim imenom, pribrojen bude medju Katakumene, a Gabinij obeća podučavati ga.

„Žalibože, biskupe!“ poče opet Marcelijan, „da se naše i Gabinijeve želje glede Torkvatova obučavanja izpuniti neće; došao bo je, znajte vjerni! carski Edikt, kojim se razpisuje novo, i to kako čuh, užasno progonstvo kršćanah, koga će za koj dan javno proglasiti.“

„Progonstvo!“ opetova sto ustiuh.

„Jest, progonstvo,“ nastavi Marcelijan, „nu Bogu jedino i Torkvatu zahvaliti imademo, da se neće umah sutra puku priobćiti; odgodjeno bo je na njekoliko danah.“ Zatim poče potanko pripoviedati viećanje kod svoga otca, pohvaliv Torkvata, koj je umnim svjetovanjem svojim doprineo, da se proglašivanje odgodi, da kršćane nepripravne nezateče.

„Na tvojoj blagodati, Torkvate,“ zahvali mu se biskup u ime svih vjernih, „veoma smo ti zahvalni, nu samo zato, što nam još preostalo vremena, da se prije borbe pomirimo s Bogom i uredimo kućne svoje odnošaje; nu što se pako u obće glede progonstva tiče, nemisli, da nas neugodno zateklo, jer mi se vazda nadasmo tomu; znamo bo, da djeca tmine, čete krvožednih poganah žedjaju za našom krvi, kako žedjahu i za Isusovom, vapeć: propni ga, propni! nije bo učenik veći od učitelja; jer ako su i njega proganjali, neće ni nas mimoići. Mi se toga nimalo neplašimo; neka nas odaju množini, neka govore, da su radi kršćanah razljućeni bogovi, neka nas obtuže, ocrne i stave na muke, mi rado stupamo u tamni grob, jer što je za inoga zločinca smrt, za nas se zove vječnost. To nas samo plaši, što će možda slabi koj naš brat o dao Bog, da u našoj sredini nebi bilo ni jednoga, koj će, rekoh, prepadši se mukah zaniekati vjeru i Boga, nu takovi nebijahu nikada naši, jer da i bijahu naši, ostali bi s nami do svrhe. Pravi kršćan prezire nožne kotače, mačeve, bjesne tigre, oganj i žeravu, rječju sve muke, koje je zloba paklena

Digitized by Google

izmisliti kadra; on nepreda pred njimi niti duhom klone, ni starost, ni nježan spol, ni visoki rod, ni sladka obećavanja, ni stroge grožnje, dà ni isto gledanje najužasnijih mukah nemože mu ulijati strah u srce. Pravi kršćan ide na stratište kao na zabavu; stupi na krvno mjesto kao na kraljevski priestol; on hoda po ognju i usjanom željezu kao po ružah. Nećeš čuti iz ustah njegovih nikakove tužbe, već slavo- i hvalospjeve! Kršćani odvažno umiru."

„Istina je, biskupe!" reče Marcelijan, „što si rekao o kršćanih; jer na koliko ih dosele upoznah, oni se progonstvu upravo vesele, kao i Apostoli, koji kad zavriediše radi imena Isusova nepravde podnieti; nu nam je za tvoju siedu glavu; gromonosni bo oblaci sakupili se nad njom; znaj bo, da u Galerijevom popratnom pismu uz Edikt strogo se ovomjestnoj zemaljskoj vlasti nalaže, da biskupa svakako i svećenstvo, i to prije proglašivanja Edikta uhvate."

„Je li moguće — biskupa prvoga uhvatiti — to je užasno;" začude se vjerni.

„Nečudite se mili tomu," ukori ih ljubko biskup, „već proslavite Boga, koj je mene nevriednoga slugu pronašao vriednim pribojiti k onoj četi, koja za posvjedočenje Boga, žrtvovala je svoja tjelesa, i u jagnjećoj krvi oprala odjeće svoje."

Sakupljeni, koji su jedino željeli svoga biskupa sačuvati od progonstva, nisu znali doisto, što da mu odgovore, dok Sever neotvori svoja usta u ove rieči: „Ako sam našao pred tobom, biskupe! milost, to u ime svih ovdje sakupljenih, koji isto žele, kao i ja, jerbo smo svi jedno srce i jedna duša; molim te, dokle je jošter vremena, da se sa svećenstvom skloniš u kakovo zabitno mjesto. Nemisli, sačuvaj Bože! da te nagovaram zato, kao da se ti progonstva plašiš; ne, već radi nas. Mi smo svi jedno tielo, jedno srce, a duša toga tiela, koja ga oživljuje, jesi ti sa svećenstvom; pa ako ponestane duše, mrtvo je i tielo. — Tko će nas podučavati, tko li putem spasenja voditi?"

„Neimaš pravo, Severu!" odvrati mu biskup, „jer da ovce ugledaju, da ih pastir ostavio, duhom bi klonule, i bludeć došle u poganski tor."

„Nebi biskupe doisto!" čù se kao jedan glas iz sto grlah.

Digitized by Google

„Biskupe!“ nastavi opet Sever, „Isus je umro za nas, i Pavao prolijao svoju krv za njegov nauk, pa je ipak Isus utekao, kada mu Irud radio o glavi, i kada ga Židije htjedoše u crkvi sasuti kamenjem, a i Pavla, toga velikoga učitelja narodah nisu li spustili učenici iz Damaska u košari uz zid, kada mu se ondje o glavi radilo?“

„Moj Severu!“ umieša mu se u rieč Kvirin, „ti se već nesjećaš, kako je ukorio Isus Petra, bježećega iz Rima, susretši ga timi riečmi: idem u Rim, da me opet propnu; — a to bi mogao i meni predbaciti.“

„Biskupe!“ odvrati mu Sever, „nije svaki bieg podlost; valja proučiti, nije li ovdje tudja nenavist; pa ako jest, kao što je u istinu, dužnost je ukloniti joj se. Ako te Višnji želi poput Izaka, da mu se žrtvuješ, o vjeruj mi, da se tomu na nikakov način ukloniti nećeš moći, a dotle, kao navjestitelju Isusova nauka, valja ga i slieditи, reče bo on: „ako vas gone u jednom gradu, a vi se sklonite u drugi.“

„Tako biskupe! mi to od tebe zahtievamo; više bo vriediš, nego li mi svi ukupno,“ čulo se iz više ustiuh.

„A kamo dakle da se sklonim?“ upita ih starac Kvirin.

„Ino svećenstvo u kuće onakovih,“ poče Torkvat, „za koje nitko niti iz daleka pomislio nebi, da su kršćani, a biskupa i svoga otca Gabinija primam rado u svoju kuću, dok prva bura prodje, nitko bo pomisliti neće, da bi u kući Flamenovoj kršćansko svećenstvo zaštitu naći moglo, dok nedodje sretni onaj čas, kada sa mnom, kao s novim okrštenikom neodu iz Siska.“

„Dobro svjetovano!“ pohvali ga Marcelijan.

„Podnipošto!“ oglasi se Sever, „rieč je u poganah: procul a Jove, procul a Fulmine — daleko od dima, daleko od vatre — a Torkvat svjetuje još u svoj stan, da prime biskupa i otca si, to nebi doista probitačno bilo, lasno bi se odati mogli. Moje je mnienje ovo: u bližnjih gorah mnogo imade špiljah, koje su Sisčani vadeć kamen za ogromne naše sgrade načinili, tamo se može skloniti biskup sa još kojim svećenikom; ova bo doba godine nebude mu nesnosnom, a do zime, ako Bog da, stvar će se tako urediti, da može opet doći u našu sredinu. Od nas pako, koji ostanemo živi, možemo ga posjećati i dvoriti mu.“

„To je valjan savjet“, poh vale ga jednoglasno.

Digitized by Google

„Hvala vam, mila djeco!“ zahvali im se rosnim očima starac, „nu oprostite mi, ja ga izvršiti nemogu.“

„Dakle nas neljubiš?“

„O ljubim vas od srca, ljubim, kao majka svoje čedo, vi bo ste moja djeca, koju u Isukrstu preporodih, i koju napajam evangjeoskim mliekom.“

„Učini nam indi tu ljubav!“ zavape i okruže ga roneć iskrene suze.

„Mili sinci! o da znadete, kako me to boli, da vas ostaviti moram, nu kad sami želite tako, a to bilo dakle na vaše. Sutra u ovo doba držat ćemo zadnju službu božju, dodjite i oznanite neprisutne, da i oni dodju, te se Bogom pokriepe, a tada ću sa starcem Gabinijem prije zore poći u brda.“

„Slava ti biskupe!“ reknu veselo; mi ćemo jošter postojaniji biti, znajuć, da je spašen najmiliji medju nami.“

I blagoslovivši ih, odpusti ih kući.

Poglavje deveto.

„Govoriš li istinu, Severu! ili samo kušati žudiš moju malodušnost?“

„Ne, Hostiliju! ta i sam misliti možeš, da se mojoj siedoj glavi nepristoji varati; ja dodjoh, da ti istinu javim, jer tebe žalibože već dugo nevidjesmo u svojoj sredini.“

„Što ćeš, prijatelju! eto vidiš ovu kuću, koju kupih, da je bila vrlo zanemarena; dan indi i noć promišljam, kako da se prije uredim; to me priečilo, nu odsada ću vas podvostručenom revnosti polaziti.“

„Ti opet moje rieči obraćaš u šalu,“ odvrati požešće Sever; „a rekoh ti već eto sada treći put, da je došao carski Edikt, koj će se za koj dan proglasiti, da se danas zadnjikrat sakupljamo, da će se naš biskup takodjer ove noći skloniti, dok progonstvo popusti; žudiš li, da ti jošter jednom ponovim?“

Rieči progonstvo i carski Edikt čudno su djelovale na Hostilija. On, koj nebijaše u kršćanstvu temeljito

Digitized by Google

podučen, a drugo, pun jošter poganskih predsudah, sada bi se kajao, što se pokrstiti dao, sad opet sjećajuć se mučeničke smrti svoga otca, žudio je i on biti njegovim nasljednikom, i tako unutarnja borba priečila bi mu, da odgovori svomu prijatelju, koj ga pozvao, da se Bogom pokriepi prije vojevanja sa djavolskimi četami.

„Danas dakle! zadnji je sastanak,— nu žalibože.“

„Što žalibože?“ prihvati oduševljeni Sever, „misliš li, da se mi progonstva plašimo? reci radje: hvala Bogu, a ne žalibože.“

„Htjedoh reći“, banù Hostilij, „žalibože, što vas ja posjetiti nemogu.“

„Hostiliju! govoriš li to ti ili opaki Demon?“ razpali se nad lahkoumnošću mladićevom starac, „ti dakle nehaješ, da si očistiš dušu i pokriepiš ju tielom onoga, koj je svladao vraga i smrt; ti dakle nisi bio kršćan, kada si prispio u naš sastanak, već pod krinkom kršćana htio si proučiti naše običaje. Bože moj! zašto mu odkrih jučerašnji naš zaključak; oprosti! bila je dobra namjera.“

„Nejadikuj Severu! ja sam kršćan, dà mučenikov sin, i ja sam spreman poput svoga otca proliti krv, nu na sastanak doći nemogu, jer obrekoh staromu Deksteru, da ću danas zaručiti se njegovom kćerju. Gostove jur je pozvao, i sam će Maksim doći. Kaži mi dakle, mogu li vas danas na ikoj način posjetiti?“

„Tko obljubi više svoga otca ili mater, ili brata ili sestru, ili koga mu drago — veli Isus — taj nije mene zavriedio; a tebi, o duboko pali Hostiliju! više leži ua srcu jedna poganka, nego li spas svoje duše.“

„Severu! da bi ti mene razumio, doista bi mi pohvalio osnovu; ja niti sam prvi niti ću biti posljednji medju kršćani, koji su se pooženili sa pogankami. Moja je namjera sveta; žudim bo tim jednu dušu oteti i privesti ju medju odabrano stado.“

„Puste želje, moj mladiću! radi kojih ćeš ljuto postradati; jer niti si jači od Samsona niti pobožniji od Davida, niti umniji od premudroga Salamona. Ja sam, brate! ućinio svoje; čist sam dakle, i nemogu si predbaciti, da te nisam htio svjetovati, gdje bih te mogao; ja te htjedoh izvesti iz griešne kaljužine, nu ti mi odbijaš ruku.“

Digitized by Google

„Mili Severu! ti se veoma varaš; pusti mi na volju, pa tada istom sudi.“

„O tašta mladosti!“ zajadikuje Sever, „kako srneš s nerazbora u jaz, koj ti se tim otvara. Čuo sam ja, Hostiliju! jur o tvojem ovom podhvatu, pa dodjoh s toga ovamo, da ti predočim život pravih kršćanah i mučeničku smrt tvojega otca, nebi li ona novu snagu ulila u tvoje malodušno srce, nu kako vidih, trud mi je uzaludan. — Mili brate!“ nastavi starac praštajuć se sa lahkoumnim kršćanom, „rekoh i spasih svoju dušu; nu zaklinjem te, da u svojoj lahkoumnosti neodaš nikomu od onih, koji se Demonom klanjaju, one tajne, koje ti priobćih. Ja ću se pako moliti za te, da se sretno izbaviš iz onih zamkah, u koje si se jur zapleo. Bog bio s tobom;“ i ode ostaviv zamišljena Hostilija.

O Hostiliju, s kojim se jurve prigodom prvoga njegova posjeta u kršćanskom sastanku pobliže upoznasmo, valja takodjer nješto i potanje progovoriti. Što se njegove izvanjštine tiče, bijaše podosta krasna lica i ljubak, nu srce njegovo, ono bijaše malodušno bez snage, bez osnove i bez postojanosti neprestana igra udesa i okolnostih, kojim ima i dobro i zlo zahvaliti.

Odhranjen u poganstvu živio je po poganski, držeć se načela: dok smo, da smo, a za više nije si mnogo trô glave. On živeć kao jedinac bogatoga otca, bijaše prava slika i prilika lahkoumnoga Rimljana. Dok bijaše još u Sriemu, najveći mu posao bijaše, prošetati se do ondješnjega Fora, motriti kupce i trgovce, izpitkivati gradske novosti, ili pako poći u kupalište, i tu slušati sastanke kakovoga nadripisca ili nadripjesnika, dok prispije doba za blagovanje, a tada bi poveo njeke od osobitijih svojih prijateljah u otčinsku kuću, gdje ga očekivao razkošan objed, s toga u kući njegovoga otca nije prošao nikada dan bez gostiuh.

Pokrštenje otca mu, da je samo ikoliko iza toga dulje poživio, dalo bi dakako sasvim drugi pravac životu njegovu, jer što mu on kao pogan propustio, da mu oplemeni srce, to je stostrukom revnošću kao kršćan nadomjestiti htio, nu prerana otčeva smrt zaprieči ovo spasonosno djelovanje.

Pokršten li otčevom željom, a u kršćanstvu slabo upućen, ostaviti je morao rodnu kuću i prijatelje, te u tudjinstvu tražiti svoje utočište.

Digitized by Google

Na brzo se prosuo po Sisku glas o dolazku bogatoga Sriemca, i za tili čas nalegla se oko lahkoumna mladića sila prijateljah, ako ne upravo njegove osobe, a to doisto razkošnoga njegova stola. Okružen prevejanimi pogani, medju kojimi bi prvo mjesto zauzimao Filosof Akrij, pa onako nestalan u vjeri, za kratko bi vrieme tako daleko bio dopro, da bi se istim kumirom klanjati počeo, nu iz toga kala izvede ga za tada jedino božje milosrdje.

Njekoliko najme mjesecih prije Hostilijeva dolazka u Sisak umro je ovdje Marko Aurelij Glabrio, veteran, a njegova krasna villa, budući supruga mu Septumia godinu danah prije njega pošla na onaj sviet, te neimajući djece ni bližnjih, podpala bi državnoj blagajni, koja bijaše spremna svaki čas za dobre novce odstupiti ju kojoj privatnoj osobi.

Akrij Filosof žudio se veoma okućiti u Sisku, a najviše s toga, što mu stari Dekster upravo po trgovački odgovorio, da njegove kćeri Albine tako dugo zadobiti neće, dok nepostane posjednikom udobne kakove kuće i robovah; nu naš se Filosof nije s novcem pobratio bio. Edil dakako, da mu bio spreman ustupiti koju svoticu i otezao sa prodajom kuće, dok Akrij steče dovoljnih novacah, ali sve badava, jer dok bi Filosof skupljavao novce, dotle Hostilij došao u Sisak, i saznavši za to, izbrojio državnoj blagajni zahtievanu svotu, i tako postà Glabrijeva villa njegovom. To bijaše povodom, da su Akrij i Edil počeli zamrzivati Hostilija, tajne glasove o njem raznašati, što dočuvši on, vidje, kako je daleko zalutao družeć se s pogani, i to ga potaknu, da se pobliže upitao za kršćane i posjetio ih, kako malo prije vidjesmo.

Još indi nije usahla u njegovom srcu ona klica, koju mu umirući otac unj usadio, istom se sušiti začela, a neumornim obučavanjem Kvirinovim ozelenila bi se i procvala, da ju nije ljuti mraz oprlio.

Hostilijev susjed Dekster, o kom prije jur napomenuh, imao je jedinu kćer Albinu, s kojom jur upoznah čitatelja. Što je njekoč Juvenal rekao o rimskih ženah s obzirom na njihove muževe: Fiunt octo mariti, Quinque per autumnos; to bi se prilagoditi moglo Albini gledeć na njezine ljubovnike. Kći tako bogata trgovca, kao što bijaše Dekster, a uz to krasna, imala je mnogo štovateljah, a ona po običaju ženskom pokazivala se svakomu sklona, dà mnogi ju uprosili i

Digitized by Google

za ruku; nu otcu se svaki premalo bogatim činio, i tako mu kći ostala do dvadesete godine, što bijaše u ono doba nješto neobična, neudatom. Od svih ljubovnikah najvećma joj osvojio srce Filosof Akrij, što svojimi dakako nenajboljimi pjesmami, gdje opjevao njezinu ljepotu, veleć: da su sve božice, čim bi ona ugledala svietlo, pretvorile se rugatami, jer svu ljepotu, što su ju imale, stavile su u Deksterovu kćer; a što svojimi razpravami, koje zatravljeno djevojče držaše za neizcrpivu mudrost. U ostalom pako niti Akrij nebijaše ružan ni šuplje glave.

Krasno lice tako liepe susjede očaralo je i našega Hostilija, Albini za volju polazio bi češće Dekstera, i do skora planu mu srce za njom. Staromu Deksteru je to veoma godilo, a komu li otcu i nebi, kada opazi, da bogat i krasan mladić čezne za njegovom kćerju? Takovi su zeti povoljni. Albina rado je slušala ljubezna Hostilijeva obećavanja, i po starom svojem običaju izkazivala mu prividno, da i ona njega ljubi, što toga mladića tako uznese, da ju zaprosi u njezina otca, koj mu ju i obeća, budući je znao, da Akrij na nikakov način nemože mu zahtjevah izpuniti.

Dan, kada bi se imao u prisutnosti svjedokah Hostilij sa Albinom zaručiti, bijaše opredieljen, i to na nesreću onaj isti, kada su se kršćani zadnjikrat imali sastati.

U Deksterovoj kući bijaše sve neobično živo; robovi savijali bi vience, riesili s njimi kućna vrata, Atrij, Triklinij i Imagines majorum, drugi bi se bavili čišćenjem, treći kuhanjem i pecivom. Nu kraj svega toga jedina Albina bijaše bezčuvstvena, ona nije doduše ni Hostilija mrzila, ali Akrij, on je sasvim osvojio njezino srce.

Sjedeć u Viridariju pod košnjatimi lipami mislila bi sjetna i nevesela, da kada već nemože izbjeći narinutomu suprugu, a to bar, da izvrši Akrijev nalog, čije izvedenje bijaše za nju jamstvo, da će doskora iz Hostilijeva naručja pasti u Akrijevo.

Dan se već podobro nagnuo bio, još sjajnomu Apolu malen diel puta preostao bio za prevaliti, da stigne u naručje svoga brata Neptuna. U Viridariju pjevahu ptice, zujahu pčele, skakavci skakutahu, a Albina uzdisala.

„Albino! sladka Albino!“ reče došav k njoj Hostilij, kako te dugo po kući tražih, nu eto nadjoh te ovdje sretno.“

Digitized by Google

Djevojče ga tužno pogleda.

„Albino! zar se neraduješ danu današnjemu, gdje te ja pred svietom svojom nazvati mogao budem-“

Ni na to mu djevojka niti rieči nerekne.

„Albino! što ti je, da si tako nevesela; zar ti nisam po ćudi, zar me neljubiš?“

„Ljubim!“ odvrati prisiljeno.

„O sladke i blagoglasne rieči! opetuj mi ju, ona bo jedina kadra mi srce ojačiti, i u žile uliti nov život. Pa ako me u istinu ljubiš, zašto je tvoje inače vedro oko tako mutno, kao nebo, kad prosuzi kišom?“

„Jerbo u tebi, Hostiliju! roba ljubim.“

„Roba?“ snebi se zatravljeni mladić; „nevjeruj toga, mila Albino! to su moji zavidnici opet izhitrili, da odbiju tvoje srce od mene, znaj bo, sladka dušo! da u mojih žilah patricijska krv teče.“

„Ti si Hostiliju rob one vjere, koja podkapa temelj naše države i slobode; ti si rob onih svećenikah, koji razoriti žude žrtvenike našim bogovom; ti si rob onoga družtva, koje je popustilo uzde svakoj bezrednosti; — ti si kršćan!“

U Hostiliju drhtalo je srce kao jasikovo lišće. „Albino!“ zavapi odahnuv si, „ti si uzela najžešće striele, da jadnoga mene smrviš. Ja sam kršćan, nu vjeruj mi, da je sve priesna laž, što se o kršćanih zlobna govori. Kršćani su neporočni; što te indi plaši, pružiti ruku jednomu kršćanu, ja ću štovati svoje, a ti svoje, u jedinoj ljubavi valja nam da se uzajemno sastanemo.“

„Hostiliju!“ odvrati napastnica, „negovori mi o kršćanih, jer gadi mi se, kad se spomenu; s toga, ako žudiš sada steći moju ruku, a to se kršćanstva odrekni, to ti je jedino sredstvo.“

„Pa zar nemože kršćan s nekršćankom liepo i udobno živiti? Toliki nam primjeri pokazuju, gdje kršćanski supruzi grle štovateljice bogovah, a zašto da našu ljubav vjera luči? Ja tebe, Albino! neizrecivo ljubim; podji za me pa budi sretna, samo nezahtievaj toga od mene, što učiniti nemogu, bez da se rinem u jaz paklenih mukah!“

„Ludost i ludorija!“ zavapi djevojka, „to su izmišljotine vaših svećenikah, koji ih izumiše zato, da s vami raditi mogu, kako jim je volja. Ti dakle Hostiliju više cieniš svoje

Digitized by Google

zavoditelje nego li onu, koja te ljubi prvim žarom svoje ljubavi, i to tako, da, kada si joj prvi krat očitovao svoju ljubav, rekao: Albino, ovdje neima za nas stana, ajde sa mnom pa budi sretna; ja bih tebi za volju ostavila svoga otca i rodnu kuću, i sliedila bih te do na kraj svieta; nu sada je jur sve prekasno.“

„Nerazdiraj mi srca, Albino!“ umoli ju smeteni kršćan, „dopusti mi samo časak, da si promislim.“

„Ovdje neima mjesta promišljavanju; ja te svjetujem za tvoje dobro, jer ako nisi čuo, a ja ti javljam: da će se za koj dan proglasiti u Sisku progonstvo kršćanah; ako indi ljubiš sebe, kao što neljubiš mene, to priznaj bar na izvanjštini bogove, jer ako toga neučiniš, to znaj, da će se tvojim tielom za koj dan u kloaki hraniti parcovi, a oči ti guje izpijati, a mene tim kao svoju ženu baciš u najveću nesreću, jer će mi državna blagajna sve oteti. Dakle meni, budućoj svojoj ženi za volju okadi bogove.“

„Grozne su tvoje rieči, Albino! koža mi se ježi a zimnica me hvata, al svomu se Bogu iznevjeriti nemogu!“

„Dakle nećeš, bezumnjače! Mi indi stojimo na razpuću. Odaberi ili bezgraničenu ljubav ili bezgraničenu mržnju. Ova je mržnja doisto neizmjerna, jer mene čeka neizrecivo ruglo. Svaki će u Sisku reći, da si u meni našao zlobno srce i duh, pa me ostavio, i to će u epigramih obielodanjeno biti, djeca i proletarci naučit će ih se na izust i pjevati po ulicah, brijači i kuhači raznositi ih po kućah, a nadničari u najneznatnije panonske kolibe. Tim ću postati ruglom svojih drugarîcah, dječaci će prstom na mene pokazivati, a piljarice na Foru pljuvati preda mnom. Meni indi za ljubav klanjaj se bar pred svietom bogovom, a u srcu štuj, koga ti volja, jer ako toga neučiniš, ja ti nepružam ruke, nu čuvaj se osvete moga otca i njegovih prijateljah.“

Hostilij je drhtao kao šiba na vodi; grozne muke, koje je već ćutio, tako su lahkoumnoga toga mladića preplašile, da obeća njoj za volju sve učiniti. Na što ga napastnica Judinim poljubcem predade u ruke poganskih Demonah.

Ostavimo i mi nesretnika, koj je pošao bio iz Viridarija u kuću Deksterovu, gdje se pozvanici jur sakupili bili. Ostavimo ga, jer je Bogu mrzak nepobožnjak i nepobožnost

Digitized by Google

njegova, pa podjimo, jer se eto mrak počeo hvatati, medju one, koji su ostali vjerni svomu Bogu.

Poglavje deseto.

Brzinom munje prostre se glas medju kršćani, da je donešen carski ukąz glaseć novo progonstvo, i razoreć im onaj mir, koga su skoro pol stoljeća uživali. Sliedeći dan, umah poslje viećanja u Maksimovoj kući opazivahu pogani, da su kršćani u Kvirinovu kuću neobično ulazili i izlazili, nu buduć im pravi uzrok nepoznat bio, nagonetavahu sad ovo a sad ono. Jedni najme pripoviedahu, da buduć se ima noćju omladiti mjesec, da se sakupljavahu u biskupov stan na čarobije; drugi si opet prišaptivahu, da je valjda koja kršćanka rodila, pa se kupe na blagovanje djetećje mliečne puti. Nu sasvim drugi uzrok bijahu njihovi neobični posjeti kod biskupa; dolažahu bo oni, da se prije borbe pomire s Bogom — na izpovied. I doisto ciel dan izpoviedao je biskup i svećenici vjerne, te ih pripravljahu na novu borbu.

U tom prispije i liepa ljetna noć; mjesec je ponosno sjao na plavetnom nebu okružen od bezbrojnih svietlah; topao vjetrić topio bi zrak, posljednjom nepogodom znatno razhladjen. Bijaše upravo krasna večer!

Vjerni kao obično zavijeni u kabanice ulažahu u stan biskupov, ali se neustaviše u Atriju, već svaki i pojedini zacrpiv vode, koja namještena bijaše na dolnjoj strani Atrija u dvijuh povećih kamenih posudah, oprao si ruke i lice, a ubrusom otro, kao znak, da mu valja biti čista srca, uljeznu kroz poveća vrata — u crkvu.

Podjimo i mi za njimi, jer ako se sad ustručavamo, nećemo ih moći više ovamo slieditи, jer zadnji krat ovamo dodjoše!

Crkva obuzimala je u dužini dvadeset hvatih, a u širini devet. Kod glavnoga ulaza bijaše svodić poduprt sa šest kamenitih stupovah, a odružen od jednoga i drugoga brodića, rešetkom. Prostor za puk, tako rečen brod crkve, podieljen

Digitized by Google

bijaše na tri česti, desna za mužkarce, lieva za ženskad, a sredina, koja opet kroz 14 stupovah od obijuh čestih odieljena bila, obsizala je podugačko četverokuće, u koje se ulazilo kroz glavna vrata. U tom četverokuću sa svake strane bilo je po jedvo drveno čitalište poput naših propoviedaonicah, jedno gdje se čitalo evangjelje, a drugo za čitanje poslanicah. Najplemenitija čest crkve bijaše svetilište (Sanctuarium) odredjeno za samo svećenstvo, koje na dolnjoj strani istoga sjedjaše u polukrugu (Aspis), gdje bijaše takodjer i stolica za biskupa. Malo dalje od polukruga (Aspida) u sredini svetilišta nalazila se Confessio, t. j. grob s moći kojega svetca, a nad njim dizao se žrtvenik, t. j. ovisok kamen u slici pravokuta, na kom se svetotajstvo činilo, i na koj se po stepenih uzhodilo; nu tako bijaše udešen, da biskup ili svećenik, koj bi činio službu, licem bijaše obraćen prama puku, a ledji prama Aspidi ili svećenstvu, koje sjedjaše u polukrugu kod stiene. Nad žrtvenikom, nu ipak da se ga nije doticao, visio je križ, a sa strane žrtvenika bila njeka vrst umivaonice (Piscina), iz koje bi odticala voda pod žrtvenik u zemlju, kraj umivaonice namješten bijaše platneni ubrus. Na samom žrtveniku nebijaše sviećnjakah, već kada bi biskup službu činio, držao bi mu jedan voštenicu a drugi knjigu. Po zidovih usadjene bijahu uljenice, koje prosvećivahu crkvu, a kod njihova svietla opazujemo, da je ukusno bojadisana. U sriedini najme polukruga vidila se mati božja, kako se razširenimi rukami moli, pod njom upisano: „Advocata nostra“ — braniteljica naša, — a njezina slika zato bijaše tu, da kako je stojala uz križ Isusov, da tako i ovdje kod žrtve bude prisutnom, te sa svećenikom i pukom sjedinjena, pribavi i izmoli vjernim neizmjerne zasluge i neizcrpive milosti Isusove. S desna njojzi bijaše Petrova slika, koj nedržaše u ruci, kako je u nas obično, ključeve, već smotak pergamene, a s lieva Pavao s knjigom u ruci. Na stieni vidjeti bijaše i Jonu proroka, kako ga iz čeljusti izbacuje riba, te kako radostan sjedi pod tikvinim lišćem; to je značilo, da će i nas jednom izbaciti zemlja na uzkrsnuće suda ili radosti vječne. Bijaše tu naslikan i pastir (Isus), kako na ramenih nosi izgubljenu ovcu; taj kip predstavljaše svetotajstvo pokore. Prama njemu naslikan bijaše Mojsia, kako udara štapom po pećini, iz koje proteče voda; malo dalje bijaše vi-

Digitized by Google

djeti ladjicu, a u njoj čovjeka, komu doliće golub; ovako si predstavljahu stari kršćani preporodjenje čovjeka po vodi i Duhu sv. Na više mjestah opazujemo kršćane, kako se razširenih rukuh Bogu mole. Nu tu bijaše i simboličkih slikah, n. pr. janje, što je predstavljalo krotkost Isusovu u muci, „on bi žrtvovan kao janje, a neotvori ustne svoje“. Trs, kojim izražen takodjer bijaše Isus „ja sam trs, a vi rozgve“. Palma (pobjeda), golubica (Duh sveti), pjetao (bdienje), ladja (crkva), sidro (ufanje) i riba. Ribom predstavljahu si Isukrsta ili s toga, što se ona grčkim jezikom zove ihtis (ιχθυς), a to su početna slova riečih Ιησους Χρυστος Θεου Ὑιος Σωτηρ (Isus Krst božji sin, spasitelj), ili pako zato, što riba samo u vodi živi, da isto tako valja kršćanu, da se u vodi (krstu) porodi, i u njoj da živi.

Tako je po prilici izgledala crkva, u koju su sisački kršćani dan prije borbe sakupili se bili. Nisu dugo vremena potrajali sami, jer za kratko vrieme iza njihova dolazka dodje uz pratnju djakonah i svećenikah iz obližnje sobe kroz vratašca biskup Kvirin.

Odjeća, kojom se odjenuo, mnogo različita bijaše od sadanjega kroja. Vrat mu nebijaše bielim rubcem obavijen, već gol. Alba ili duga biela košulja pripasana mu bila kao i danas konopčićem tielu; mjesto Štole nosio je tako zvani Orarium, t. j. tkaninu poširoku, koja mu na obih ramenih visila do prieko koljenah. Manipula nije imao, već mjesto njega privezan mu visio o lievom laktu ubrus, kojim si tro znoj i suze. Misnica pako ili kažula sasvim je naličila prostranoj Paenuli, kakovu nosijahu sudci, t. j. plašt dug, oširok i okrugal, i od svih stranah zatvoren, udešen indi tako, da kada bi ga prebacio kroz glavu, pokrivao ga sa svih stranah do pete, nu da može rukama izvršivati posao, imao je sa svake strane otvor za nje. Na glavi bila mu ovisoka kapa, ponješto slična današnjim Mitram (biskupskim kapam). Dva djakona, koja ga dvorahu, odjevena bijahu u Dalmatike.

Pristupivši do podnožja žrtvenika, prekrstiv sebe i puk započme misu, zapjevajuć: Blagoslovljeno carstvo otca i sina i svetoga duha, i sada i vazda, i u vieke viekovah.“

„Amen“, odpjeva jednoglasno puk.

Nakon tako krasna pozdrava izpjeva izmjenee s vjer-

Digitized by Google

nimi psalam: »Sudi mi Bože i prosudi pravdu moju, od naroda nesveta, od čovjeka nepravedna i lažna izbavi me.«

Dok je biskup pjevao s pučanstvom taj hvalospjev i pokročio po stupnjih do žrtvenika, popodje jedan svećenik, častan starac, uzev u ruke smotak pergamene, nazvan Lectionarium, i otišav na propoviedaonicu, odčita glasno pristup misni (Introitus) u ove rieči: blagoslovljena da si, sveta Trojico! i nerazdieljivo jedinstvo! izpoviedamo tebe, jer si učinila s nami milosrdje svoje.«

A na to zapjevaše u četverokuću pjevači, a vjerni pripjevaše: „Gospodine Gospodin naš, kako je slavno ime tvoje po svoj zemlji.“ Svećenstvo u Aspidi odpjeva: „I kako je uzvišeno veličanstvo tvoje na nebesih.« I tako izmjenice pjevajuć psalam, dopjevahu ga sa »Slava otcu i sinu i duhu svetomu; kako bijaše u početku, tako sada, vazda i u vieke viekovah. Amen!“

Sada zamni biskupov glas: „Gospode pomiluj“; a puk odvrati: „Krste pomiluj!“ biskup opet: »Gospode pomiluj!« a puk mu odpjeva opet i to do devetera.

„Mir s vami!« pozdravi sakupljene po odpjevanih tih besjedicah biskup, prostrv prama njim ruke, kao da ih sve zagrliti žudi. — „I s duhom tvojim!“ vrate mu mili za dragi pozdrav.

Sada počme skupnu molitvu: „Pomolimo se, preljubljeni! za sv. crkvu božju, da ju Bog i gospodin naš umiriti, ujediniti i sačuvati dostoji na toj zemlji, da joj pokori gospodstva i vlasti, te poda vjernim miran i spokojan život, da proslaviti uzmognu Boga otca svemogućega. Pomolimo se.“ Na to opomenu djakon puk, koj je dosele stajao sa Flectamus genua — kleknite — te vjerni padoše na koljena, dok je biskup čitao molitvu na tihom. Dovršujuć molitvu javi djakon puku sa »l e v a t e«, da se dignu. Na to opeta biskup kao i prije pjevajuć obodri vjerne, da se pomole za rimskoga papu, da ga Bog uzdrži zdrava crkvi svojoj, a puk na djakonovu rieč ustajaše i poklekivaše. Pomoli se zatim Kvirin za biskupe, svećenike, djakone, poddjakone, akolite, eksorciste, lektore, ostiarie, kršćane, djevice, udovice i sav sveti puk božji. Molio je takodjer, da krv mučenikah postane sjemenom novih kršćanah. U svojoj se molitvi sjeti cara i svih njegovih dvoranah; katekumenah i nevjernih poganah, da od-

Digitized by Google

baciv kumire svoje, priznadu Boga otca svemogućega. Pomoli se takodjer, da oslobodi Bog sviet od zabludah, bolesti i glada, da pootvara tamnice, a okove da razrieši; putujućim sretan dolazak, bolestnim zdravlje, a brodećim luku spasenja da dozvoli. Sjeti se takodjer i tvrdovratih Židovah, da im Bog umekša kameno srce, da i oni priznadu Isukrsta, Gospodina našega.

Po izmoljenih skupnih molitvah podje jedan djakon na propoviedaonicu, i tu odčita ulomak Pavlove poslanice na Rimljane, koja je govorila, kako imaju u vjeri neuzkoljebivi postojati.

Nakon odčitane poslanice zapjevaju pjevači pjesmu, koja bijaše odzivom njihova tužnoga i jedino u Boga nadajućega se srca: „Bože! utočište naše i kriepost, pomoćniče u svih nevoljah, koje nas pretežko snadjoše.“ A svećenstvo im odpjevalo.

Dotle podje djakon, te poljubi biskupu, koj medju svećenstvom sjedjaše, ruku; a zatim oprav si ruke uzme sa žrtvenika evangjelistar, te padši pred biskupom umoli ga za blagoslov, da dostojno i spasonosno uzmogne naviestiti rieč božju. Biskup ga blagoslovi. Podje indi uz sprovadjanje dvajuh svećonošah, noseć na prsih evangjelistar na inu propoviedaonicu, i nazvav puku „Gospodin s vami“, odčita ulomak iz evangjelja, što no ga napisa sv. Ivan. Vjerni se dignu na noge, a ženske prebaciše zavjese, i prekrstiv se, prekriženih na prsih rukuh slušahu pomnjivo slovo božje.

Po svršenom evangjelju podje djakon s otvorenom knjigom i ponudi ju najprije biskupu, svećenstvu i ostalim vjernim za cjelivanje.

Dok je djakon nosio okolo evangjelje, iznesu službenici pred žrtvenik stolicu, na koju sjednu biskup, koj kratkim, no u srce dirajućim govorom opomenu vjerne glede predstojećega progonstva, javiv im, da se nedadu zavesti taštimi riečmi ni sladkimi obećanji, jer tko Isusa ovdje zanieka, njega će jednom zaniekati i on, kada dodje sa slavom suditi svim ljudem. Umoli ih kao ljubezni otac, da se nedruže sa pogani, jer kakovo postojati samo moglo bi drugovanje pravde sa nepravdom ili svietla sa tminom? Predoči im takodjer jasno, da nemogu ujedno piti iz kaleža Gospodnjega pa iz kaleža djavolskoga, sjediti za stolom Gospodinovim i za tr-

Digitized by Google

pezom vražjom. Dozove im u pamet, da ako budu s Isusom ustrpljivi, da će se s njim i proslaviti, pa na posljedku da niti nije vriedno, da se na ovo kratko progonstvo uzme kakov obzir, gledeć na onu slavu, kojom ovjenčani budemo na nebu; pa ako bi se i slučilo, da koj zabludi, što daj Bože, da se neobistine ove rieči: onaj, koj sa mnom kruh jede, ustati će proti meni; te zataji Isusa, neka nebude kao Juda, koj se o zamčicu objesio, već da čini pokoru kao Petar. Napokon zaključi svoj govor sliedećimi riečmi velikoga učitelja narodah, Pavla: „U ostalom pokriepite se braćo u Gospodinu i u mogućnosti njegove sile. Obucite božji oklop, da uzmognete odoljeti vražjim zasjedam. Mi bo neimamo hrvati se proti tielu i krvi, već proti oblastnikom i vlastim, proti vladaocem svieta, ovih tminah, i proti zlim duhom u podnebju. Pograbite indi oružje božje, da možete odoljeti u zao dan i postojati u svem izvrstni. Budite indi pripravni, pripasavši svoje boke istinom i obukavši oklope pravednosti, i nogami obuvenimi pripravom za evangjelje mira. Prije svega pograbite štit vjere, kojim možete odstraniti sve ognjevite striele neprijateljske. Uzmite i šišak spasenja i mač duha, štono je rieč božja. Molite u svakoj molitvi i prošnji u svako vrieme u duhu, i bdite u istom sa svakim naporom u prošnji za svete; pomolite se i za mene, da mi bude udieljena rieč, da i ja neustrašivo otvorim svoja usta, da uzmognem pouzdano navieštati otajstvo evangjelja.“

Kada bi tako slabi siedoglavi starac pokriepio milo si stado, ustane sa stolca i pristupi k žrtveniku, da nastavi sveti čin. Nu prije toga, budući se sa žrtvovanjem počimala misa vjernih, zavapi djakon: „Ite catechumeni in pace“ — pošli katekumeni u miru — premda bijaše jedan jedini tada katekumen, i taj je slabo mario za njegovu opomenu, već popošav smjelo kroz četverokuće, podje u svetište, i padnuvši pred biskupom, zavapi: „Sveti otče! nužda zahtieva, pa ako sam zavriedio pred tvojim očima, a ti me okrsti.“

To bijaše katekumen — Marcelijan.

„A odričeš li se djavola?“ upita ga biskup.

„Odričem.“

„Odričeš li se njegovih djelah?“

„Odričem.“

„Odričeš li se svoj njegovoj gizdi?“

Digitized by Google

„Odričem," odvrati odvažno mladi katekumen.

Našto pruži biskupu djakon ulje katekumenah, a on pomaza njim mladića na prsih i na ledjih.

„Vjeruješ li, Marcelijane!" upita ga biskup, „u Boga otca svemogućega, stvoritelja neba i zemlje?"

„Vjerujem," odvrati mladi pomazanik, obrativ se prama iztoku, a uprvši oči prama nebu.

„Vjeruješ li u Isukrsta, njegova sina jedinoga, našega Gospodina?"

„Vjerujem."

„Vjeruješ li u sv. duha, svetu katoličku crkvu, svetih obćinstvo, u odpuštenje griehah, uskrsnuće tiela, i u vječni život?"

„Vjerujem!" odvrati mladić kriepkim glasom.

Sada prinese drugi djakon smotak pergamene, te crnilo i calamum (pero), to bijahu dypticha. Dypticha sastojahu iz listovah pergamene, svezanih na način knjige, dieliše se pako na dva svezka: na dypticha živih i na dypticha umrlih. U dyptichah živih upisana bijahu imena vladajućega pape, domaćega biskupa, svećenikah, djakonah i ostalih vjernih, a iz tih dyptichah čitala bi se po djakonu imena za memento. — U dyptichah pako umrlih ubilježeni bijahu svi domaći vjerni, koji jur počivahu u snu mira.

Katekumeni indi položiv izpovied vjere, i iz njezinih članakah podnesav izpit, ubilježeni bijahu u dypticha.

Iz dyptichah izbrisaše sve one, koji bi zaniekali vjeru ili počinili kakovo veliko zlo. Velik indi bio je zazor i sramota, ako su koga iz dyptichah izbrisali.

Marcelijan dakle položiv svečanu izpovied vjere, bude po Kvirinu upisan u dypticha.

„A hoćeš li se, Marcelijane! krstiti?" upita ga biskup.

„Hoću!" odgovori veselo mladi katekumen.

Dotle donese jedan djakon u posudi vode, a drugi izdubenu u kamen zdjelu.

Marcelijan pokleknu.

„Marcelijane!" reče biskup uzev iz djakonovih rukuh vrč s vodom, dočim bi mu kamenu zdjelu dva djakona držala pod glavom: „Ja te krstim u ime otca, i sina, i duha svetoga."

Digitized by Google

„Amen!“ odvrati novi kršćan, a djakoni izliju vodu u Piscinu.

Dok je Marcelijan još klečao, pomaza ga biskup na tjemenu sa sv. krizmom, postavi mu na glavu bielu platnenu kapu, kojoj po sredini spustila se crvena vrpca, označujuć muku Isusovu, i digavši zagrli ga, veleć mu: „Pax tecum“ — mir s tobom.“

Na to mu poda u usta sàt meda i mlieka, a djakoni ga obuku u bielu odjeću i opasav ga dovedu pred žrtvenik, gdje ga biskup u vjeri potvrdi (firma).

Novi kršćan ode medju vjerne na desnu stranu.

Poslje krštenja prostre jedan djakon po žrtveniku bielo platno, a drugi donese plitvicu s kaležem nanj; prvu stavi na desnu, a kalež na lievu žrtvenika, te pošav pred žrtvenik, oglasi vjernim: „Ima li tko što proti svomu iskrnjemu?“ — Nitko se neoglasi. — „Je li tko došao ovamo“, nastavi opet iza kratke stanke, „iz licumjerstva ili izdaje?“ — Nitko se nejavi.

„Ogrlite se dakle!“ naloži vjernim.

Budući pako da spoli u crkvi oddruženi bijahu, to ogrli jedan mužkarac drugoga, jedna ženska drugu. Sin ogrlio otca, a otac sina pritisnuo na grudi; mati zagrlila milu kćer, a kći sladku mater, a obje proplakaše, jer neznadoše, što im prva zora donaša. Prijatelj bacio se prijatelju na prsi i strastveno ga ogrlio, tim mu kao rekao: „Brate! danas se grlimo kod grobovah svetacah, a sutra po svoj prilici zagrlit ćemo nas dvojica na stratištu našega prijatelja — smrt — odvažno, brate! Bog tako hoće, a što je od Boga, sladje je od meda.“

Izljubiv se medjusobno, približavahu se k rešetkam Presbiterija, a svaki nosaše svoj dar, koj je sastojao najviše iz nekvasna na prst debelo pečena pšenična hljeba, vina pomiešana s vodom, kao takodjer voska, ulja, tamjana i brašna.

Za to vrieme, dok bi vjerni uručivali djakonu svoje darove, pjevahu pjevači psalam 26: „Gospodine svietlo moje i spas moj! koga da se bojim?“

„Gospodine branitelju života moga! od koga da se prepadam?“ što je s njimi i puk pjevao.

Poklonjene stvari od vjernih uzme djakon, te jedan dio kruha i vina, koliko potrebno bijaše za sv. misu i obću pri-

Digitized by Google

čest, stavi na žrtvenik, a drugi stavi na stranu, ona bo postà svojinom sirotah, svećenstva i crkvenih službenikah.

Opredieljeni za misu i obću pričest diel u tihoj molitvi žrtvova biskup Bogu, pa budući si tim nješto omrljao ruke, opra si ih nad Piscinom, a zatim se opet povrati, te moljaše nad žrtvami, dapače opomenu i puk sa „orate fratres“ — pomolite se braćo — da njegova i njihova žrtva bude prijatna Bogu otcu svemogućemu. Pa pošto bi se u istinu pomolili vjerni, moljaše i on potiho.

Nakon obće molitve sa „Sursum corda“ opomenu biskup vjerne, da odbaciv sve svjetovne misli, podignu srca k Bogu, te zapjeva „slavu (praefatio) Bogu, prečistoj bogorodici i neustrašivim mučenikom“, a nakon nje ujedno s pukom odpjeva po tri puta „Sanctus“ — svet.

Prostrtimi rukami moljaše sada Canon ili Actio, a jedan djakon odčita iz Dyptichach živih imena svih prisutnih, da ih se službenik božji u misi i iz njih sjeti.

Sada je prvi put čuo Marcelijan i svoje ime.

Poslje uspomene za živuće, umoli biskup djevicu bogorodicu, dvanaest apostolah, prve crkovne pape, kao takodjer i njeke mučenike, da njihovimi molitvami i zaslugami dopusti vječni Bog, da se u svih pokriepimo njegovom zaštitom, da ove darove dragovoljno primi, dane našega života da u miru sprovesti dopusti, da nas od vječne propasti sačuva, i čredi odabranih pribrojiti dostoji.

Pošto bi tako Boga pročastio, za predstojnike i uda vojujuće crkve pomolio se, a zagovor slavodobitne crkve uprosio, izusti nad kruhom i vinom one iste rieči, koje i Isus prigodom zadnje večere, te oboje obrati u pravo i živo tielo i krv Isukrstovu.

Poslje njekih molitavah po pretvorbi odčita djakon iz Dyptichach umrlih imena vjernih pokojnih, moleć biskupa, da se i njih sjeti, što on i učini.

Nakon toga zapjeva molitvu Gospodnjevu — Otče naš.

Veliku važnost imala je ta molitva od vajkada u katoličkoj crkvi; bijaše pako od svih prisutnih glasno moljena, te kod prošnje „i odpusti nam duge naše“ udarahu se u prsi.

Poslje molitve „Otče naš“ lomio je biskup posvećene prilike kruha, a djakon stupiv pred žrtvenik pozove vjerne

Digitized by Google

riečmi: „Sancta sanctis“ (sveto svetim), da dostojno pristupe k stolu Gospodinovu.

I doisto! pristupiše ti vojnici istine, da se prije borbe pokriepe tielom i krvlju onoga, koj je pobiedio smrt i vraga.

To bijaše za Kvirinova biskupovanja zadnja njihova skupna pričest.

Biskup, pošto bi najprije sebe pričestio, pričesti takodjer svećenstvo i djakone, podje zatim do rešetakah s jednim djakonom, koj nosaše u ruci kalež sa sv. krvlju. Mužkarcem metnuo bi svetu hostiju u nutarnju stranu desnice, koju bi oni unakrst lievicom poduprli, govoreć: „tielo Gospodina našega Isukrsta“, na što primajući pun vjere i ljubavi odgovori: „Amen“. Ženskim pako postavljao bi svetu hostiju na bieli platneni rubčić, koj se Dominikalom zvao, a odavde prinašahu ga same k ustnam. Svetu krv pako vadio bi djakon žličicom, te govoreć: „Krv Gospodina našega Isukrsta“ davao bi jednomu i drugomu spolu u usta.

Za vrieme pričesti pjevahu pjevači psalam trideset i treći.

Pošto bi biskup potrošio preostatke tiela i krvi, i zahvalio se u molitvi za ukazane blagodati, naviesti djakon sakupljenim sa „Ite benedicti in pace“ — pošli blagoslovljeni u miru, — da se odstraniti mogu.

Ali prije nego li vjerni podjoše, pozove djakon sirotinju na ljuvenu gostbu (Agape) ovimi riečmi: „Pristupite vi, koji trpite nevolju, žedju, glad, studen i bolest, da pokupiti uzmognete mrvice, koje su preostale, poslje kako smo se naužili nebesne hrane, da po zlu neprodju.“

Njekoliko sirotah dodje do svetilišta, a djakoni im razdiele preostali od žrtve kruh, vino, ulje i brašno.

I tako se u drugoj vigiliji vjerni razidju.

Digitized by Google

Poglavje jedanaesto.

Na tiho razilazili su se kršćani iz svetoga mjesta, gdje ih je Bog nadario nebesnim kruhom, nasitio čistom svojom sladkošću i obradovao jim tužno srce svojom prisutnošću. Pošav i Marcelijan kući prama Foru, nagazi na družtvo, u kojem se sudeć po viki i smijanju nalažahu pogani, vraćajući se valjda iz gostbe. — Da im se ukloni, valjalo bi mu udariti drugom kojom ulicom; nu badava, morao je proći mimo njih; ogrnuvši se indi kabanicom, pospješi, da ih prestigne.

„Polaganije, mladiću!“ oglasi se jedan iz družtva; „pričekaj der i nas.“

Marcelijan se požuri.

„Doisto, to nemora biti čestit čovjek,“ reče drugi, „koj se čestitih ljudih, kao što smo mi, plaši.“

„Edepol!“ odazva se treći, koga se glas Marcelijanu poznatim učini, „to će vam biti, braćo, jedan od osloštovateljah.“

„Tako mi Jupitra, Kornelij ima pravo!“ začu se opet prvi glas, „to će vam biti jedan od njih, pa se sada vraća iz Tyestičnih gostbah kući; pohrlimo za njim, da mu jestojska prisjedne u grlu.“

„Thyestes! Thyestes! stani, da te vidimo u lice,“ zavape i potrče za Marcelijanom. Ovaj začuv korake svojih progoniteljah, poteče prama Foru, da za dobe zamakne u kuću. „Zaludu bježiš, o Asine!“ zarogobore gonitelji, „mi ćemo te svakojako stignuti,“ zatim stanu bacati kamenjem.

„Štedite braćo kamenja!“ opomenu ih njeki dobroćudnjak, tarac bo se je u ovoj ulici već iztrošio.“

Vjetar, koj pomalo popuhivaše, donašao je bježećemu kršćanu poganske psovke: „Kršćane! Ti zmijo! Hej, baklje ovamo, da ga potražimo! Proždro te Cerber! Krvopijo!“

Digitized by Google

Težko disajuć prispije Marcelijan u roditeljsku kuću. Budni Janitor (vratar) otvori Ostium (vrata) i obznani mu, da mu je otac već od davna došao kući, a brata mu Kornelija da još neima; nakon toga sprovede ga u sobu, upali mu uljenice i odstrani se.

Bivši u sobi Marcelijan baci sa sebe kabanicu i šešir, te padši na koljena zahvali Višnjemu na toliko velikih danas stečenih milostih, preporučujuć mu roditelje i brata si, da i njih osvieti luč prave vjere.

Zadubljen tako u molitvu nije čuo niti jeke korakah, koja kidaše noćnu tišinu; dok ga netrgnu, banuvši mu u sobu Kornelij, pjevajuć onu Horacijevu začinku: „Nunc est bibendum“ (sad je doba, da se pije)! Kod sjajne svietlosti, koju uljenica na došljaka bacala, upozna on svoga brata Kornelija, komu se oči kriesile kao žerava, a obraz mu postajao časom blied a časom crven, a noge zamahivaše ga sad ovamo, sad onamo. Kornelij, pošto je njekoliko putih pokimao glavom i načubio se nad klečećim bratom, nasmjehnu se, da se je potresla kuća: „Ha! ha! ha! Marcelijan je po ludio!“

Marcelijan, koj je još prigodom njegova dolazka ustao, promjeri od glave do petah svoga brata, pa opaziv, da se je opojio vinom, reče mu umiljato: „Korneliju! zašto me vriedjaš?“

„Zašto me vriedjaš? Luda li pitanja!“ ponovi Kornelij, „a zašto ti mene vriedjaš, zašto klečiš kao onaj, komu glavu sieku?“

„Ja se molim Bogu, prije nego li legnem.“

„Bogu?“ zapenta pjani Kornelij, „kojemu bogu, tustomu ili trieznomu? dà zbilja, ti se moliš bradatomu bogu! ha! ha! ha! bradatomu bogu!“

„Kornelijo!“

„Nu što?“ prekinu mu rieč poganski brat.

„Kornelijo! idi spavati; ti si potreban počinka, vino ti pomutilo pamet, neznaš ni sam, što besjediš.“

„Ja neidem prije spavati, dok nesaznam od tebe, kojemu se bogu moliš.“

„Ja se molim, kada indi žudiš znati, jednomu pravomu Bogu, koj je sve stvorio, sve upravlja i uzdržava, znaj bo, da sam ja kršćan!“

Digitized by Google

„Ti kršćan?“ otriezni se malo na taj nenadani odgovor Kornelij, „zar si poludio?“

„Da bi ti samo brate tako poludio, bolje bi bilo po tebe, nego što se ciele dane ovako klatariš i sramotu činiš našoj obitelji, te upravo živiš, kao da neimaš duše ni ikakove višje svrhe.“

„Polagano, brate! polagano! Što se ja klatarim, to na te ni najmanje nespada, jer ja netrebam davati računa od toga ni bogu ni ljudem, ni samomu Demonu. Pa ako sam baš malo i dobre volje, tako su radili i slavni naši predji, tako činimo i mi, i to će naši unuci baštiniti od nas. A niste, tako mi bogovah, ni vi kršćani bolji.“

„Pa što možeš ti proti kršćanom navesti? odgovori mi.“ upita ga mladi pokrštenik.

„Samo šuti, molim te; mogao bih ti silu toga napripoviedati.“

„Izmišljotinah dakako poganskih,“ odgovori mu gnjevno Marcelijan.

„Nikakovih izmišljotinah, već pravu istinu, koju sam doživio.

„Nevjerujem.“

„Kad nevjeruješ, a ti slušaj. Danas bijasmo kod Dekstera na večeri, njegovu bo je Albinu zaručio Hostilij. Ti ga dobro poznaš?“

„Poznam“, zadrhta u Marcelijanu rieč, i težka mu slutnja obuhvati srce.

„Dobro dakle! ti Hostilija poznaš, i to valjda dobro poznaš, jer Hostilij bijaše kršćan. Pa što je taj kršćan učinio? Za volju jedne ženske, i k tomu jošter Albine, odrekao se svoje vjere.“

„To nije moguće!“ zavapi Marcelijan.

„Ta nisam bio pijan; vidjoh ga, gdje je okadio Deksterove Lare. Pa što još više. Na mudro Akrijevo razpravljanje o kršćanstvu, gdje je liepo dokazao, da je ta vaša kršćanska vjera Congeries (smiesa) od svih vjerah, tako daleko dospjesmo, da Hostilij postà upravo našim, jer su ga robovi pijana odnieli kući, a mi bar od kršćanah prezreni pogani dodjosmo doma bez ikakove buke, izuzam što smo htjeli putem njekomu valjda kršćanu za šalu malo plećí —“

„Io triumphe! io triumphe! heus! ehodum!“ ču se iz-

Digitized by Google

vana glas, kao vika zlobnih duhovah, koji bi uhitili nevinost, koj i pretrgnu Kornelijevo pripoviedanje.

„Što bi to značilo, Kornelijo?“ upita ga čuvši viku tužan Marcelijan.

„To bi značilo, da su biskupa Kvirina uhvatili.“

Marcelijan spusti obje ruke, i od gorke tuge zaniemi.

„To ti je žetva,“ odgovori mu Kornelij, „na koju kršćan Hostilij odaslao težake.“

„Hostilij!“ uzdahnu jadni Marcelijan.

„Jest, kršćan Hostilij, koj opojen i ljubavju i vinom izpripoviedi nam sve vaše običaje, oznani nam, da ćete imati danas zadnji sastanak, nakon koga Kvirin smjera uteći. Edil pako carpe diem dade s mjesta vojnikom nalog, da paze, kada se vi razilazili budete, i da mu odmah jave, da podje u stan Kvirinov, i tu bez buke da ga uhvati, što mu, kako slušamo, i za rukom podje.“

Kraj umukloga od težke boli Marcelijana morade umuknuti i Kornelij, dok nedošav s Janitorom u sobu Edil, kao sav izvan sebe veselo zavapi: „Radujte se, braćo!“ zavapi banuv u sobu, „uhvaćen bo jest najveći neprijatelj bogovah, Kvirin.“

Marcelijanu mjesto da se porodi radostan smieh oko ustnah, dvie mu suze kapnu, a on si, da ih pogani ljudi neopaze, sakrije rukami lice.

„Dakle si ga uhvatio? O pripoviedaj nam, na kakav način?“ umoli ga Kornelij.

„Spava li Korektor?“ dobi za odgovor.

„Spava kao klada,“ odvrati Kornelij, „nu što zato, ja ili moj otac, svejedno; kazuj meni, a ja ću mu sutra rano sve potanko izpripovieditи.“

„Dakle,“ poče Edil slavodobitno, „kad no se ja za kratko vrieme odaljih od vas iz Deksterove kuće, podjoh na sva gradska vrata, i tu naložih stražarom, da nikomu nedozvole izlaza izim onomu, koj bude spreman reći: gloria magno Jovi et diis nostris (slava velikomu Jupitru i bogovom našim), što dakako niti jedan kršćan učiniti neće; takovoga pako, koj bi se ustručavao to izreći, da ga odmah uhvate. Zatim pako naložih njekojim vojnikom, da paze, kad se počeli budu kršćani razilaziti, te s mjesta da me o tom izvjeste, što su oni dakako točno i učinili. Ja indi podjoh i

Digitized by Google

zasjedoh Kvirinov Ostium. Moglo je biti više od četvrt sata, što ga badava čekah, kad eto otvore se vrata i starac Kvirin, dobro mu kod mjesečine vidjeh lice, prvi stupi na ulicu, na što ja odmah zapovjedih svojim vojnikom, da ga uhvate, i u tili čas stajao je medju nami svezan stari vještac, koj već sada čami u Roburu (dolnjoj tamnici). Pošto mislih, da je Korektor jošter budan, pohrlih ovamo, da mu javim tu veselu viest, da lašnje zatim usne.“

„Slava ti, Edile! ti si upravo rodjen za Edilsku čast; ja ću sutra prvi o tom izviestiti otca; sada bo probuditi nebi ga valjalo; neka sladko spava, a i ja ću doskora usnuti, ta eto Marcelijan već driemucka.“

„Dakle blago usnuli,“ zaželi Korektorovim sinovom Edil.

„Blago i ti“, odzdravi mu Kornelij i sprovede ga do Atrija.

Poslje toga zaželiv si razna braća medjusobno blagi san, ode Marcelijan u svoju ložnicu, gdje gorko proplače nad Kvirinovom zlom kobi i Hostilijevom nevjerom, a Kornelij pako u svoju. „Veoma čudan je svat taj moj brat Marcelijan,“ poče Kornelij sam sobom razgovarati, „istina je, da od mnogoga čitanja čovjek pobudali, tako i on. To je najveća ludost, koju je počinio; ja mu opraštam, nego sutra ću mu sva Volumina popaliti, nebi li ga opet kako dozvao pameti... Još mi rekao: živiš kao da neimaš duše! hm! to upravo neznam; moguće da ju imam, a opet moguće, da je i neimam; nu ako ju baš i imam, to da mi sada glavu uzmu, neznam kako ona izgleda, je li je biela ili crvena ili crna; je li triezna? to znam, da nije, bar moja nije sasvim triezna sada, kao što je u jutro bila; aha, sad znam, kakova je moja duša, u jutro je triezna, a na večer pijana!“ promrmlja te si opet zapjeva običnu pjesmu: „Nunc est bibendum“. Zamisliv se zatim jedan časak poče iznovice svoja mudrovanja: „Marcelijan jest pravi pravcati vjetrogonja, prije je polazio s nami družtva, a sada nikud od kuće, odkad ga ovi gursuzi kršćani očaraše. — Pa neimaš višje svrhe! reče mi, to može samo ludjak izustiti. Ja mislim, da svaki pametan čovjek, kao što sam ja; — jest, ja sam pameten, netrebam da si laskam, dakle svaki, koj zna, da na dvimi rameni nosi glavu, ima višju svrhu, a ta je: dobro debelo se napiti i najesti, te sve

Digitized by Google

četiri pobacati od sebe, to je svrha, pa mi se još usudi reći, da neimam svrhe; a kakovu ima on, da nejede i nepije, kada mu se hoće, i da puza na koljenih kao žaba, kada iz vode izlazi.“

Nakon malene stanke opet poče svoj monolog: „Marcelijan bi rado bio mudrac, dà on je pravi Filosof! jer što znači filosofirati? što znači? znači ribe u zraku hvatati, a ptice u vodi. Što znači filozofirati? tražiti u vuka krila, ili magarca strići . . . Pa najposlje što pomaže mudrost, ništo! Mehercle, ništo! Može li mi mudrost napuniti vrč sa Melilotos (sladkim vinom) ili čelo ohladniti, kad me groznica trese, ili kada žedjam mjesto vode dati mi vina? Što je indi mudrost? jesti, piti, ugadjati si; to je moja mudrost, moja vjera, jer najprije valja živiti, a tek onda mudrovati.“

Poslje njekoliko časovah sav zadrieman ustane sa stolice, utrne sve svietiljke do jedne, i počme se svlačiti. „Sve je na svietu ništetno osim jela i pića, a i bogovi na Olimpu samo jedu i piju. Pa što bi inače s vinom? ja sam već više putah promišljavao, što bi s vinom? za žrtve ga je odviše, a za brodove nositi premalo; neka se dakle pije. — Pak neimaš više svrhe? luda li pitanja; piti, piti, pa opet piti, to mi je svrha. Danas sam budan dosta pio, nu kad usnem — šteta što se i u snu piti nemože. — Ha! znadem što: umolit ću Morfeja, onda će mi dati usnuti, da se Kupa vinom pretvorila, a ja u soma, pa u njoj da živim — to ti je: neimaš — višje — svrhe.“

I tom izrekom, koja mu je najvećma ozledila srce, — usnu.

Digitized by Google

Poglavje dvanaesto.

Kada je Dioklecijan primio kormilo rimskoga carstva, bijaše ono u najvećem neredu, u njegovoj bo sredini vrielo je nezadovoljstvo, a na granicah mu dizale se urote i kovarstva; uvidiv indi, da sam upravljati nemože, proglasi godine 286. Valerija Maksimijana svojim sucarem.

Podticanje Maksimijana, toga zakletoga neprijatelja kršćanstva, na toliko uspije, da je Dioklecijan odstranio kršćanske dvorane iz svoje palaće, a kršćanom zapriečio sve javne službe. Ali to nebijaše Maksimijanu jošter dosta, on je žedjao za kršćanskom krvlju! pa da se njom napoji, zapali u Nikomediji, kamo je Dioklecijan, radi ovdje ondje iznešenih u Rimu republikanskih težnjah prenesao svoju stolicu, carsku palaču, i kao drugi Nero, radi toga okrivi kršćane. Tim činom poluči bezdušni sucar svoju svrhu! Dioklecijan postajao bi dan na dan žedniji kršćanske krvi, dok i u istinu godine 303. koncem mjeseca veljače nerazpisa obće progonstvo kršćanah.

Pod konac mjeseca travnja, kada bi najme sunce nastupilo ono znamenje, pod kojim na Torkvatovo svjetovanje mogao bi se proglasiti carski Edikt, svanù onaj dan, koga željno izčekivahu pogani.

Već ranim jutrom istoga dana proglasi po uglovih svih ulicah Praeco, da se pučanstvo što mnogobrojnije sakupi na Forum, gdje će čuti nove carske zapoviedi.

Nu taj poziv, za koga su kršćani prije doznali nego li mnogi pogani, ni najmanje neuzkoleba njihovom dušom; oni premda su i znali, da jim je biskup uhvaćen, bijahu kao i onaj učenik ljubavi, koj je i kod zadnje večere bio uz Isusa, pa ga ni ostavio nije, kad su ga i na križ propeli.

Svršiv Sever sa kćerju i svojimi slugami, koji takodjer

Digitized by Google

bijahu kršćani, u svom Tablinu jutarnje molitve, prihvati se posla, kao i kći mu Severila, koja bijaše danas neobično nevesela.

„Mila golubice!“ upita ju otac, „zašto si mi danas tako sjetna i nevesela?“

„A i kako nebi, kada vidim, da zloba i laž pobjedu slavi nad istinom,“ odvrati mu tužno.

„Nije sluga veći od gospodara, niti učenik od učitelja, jer ako su Njega progonili, možemo li mi naslade tražiti.“

„Nije meni, ljubezni otče, radi progonstva, već radi tebe.“

„Radi mene — a zašto?“

„Upravo radi tebe; bojim se, da će skoro doći vrieme, koje će nas zlobno razdružiti, tako mi njeka tajna slutnja govori. Ove bo noći sanjala sam čudan, dà strahovit san. Viđila sam najme u snu, kako se Kupa razlila i cieli Sisak poplavila, pa ponesla sa sobom i tebe i mene; ti si potonuo, a mene je Torkvat i Maksim spasio. Kako nagadjam, to na dobro neznači, jer kako ljudi kažu, duša ima njeku tajnu moć, te da sluti buduću svoju kob.“

„Kćerce moja! Višnji reče: neimaj drugih bogovah nuz mene; san je laž, nevjeruj mu, utješi si srce i budi dobre volje, jer ti bez volje božje nepada niti vlas s glave.“

U to najavi sluga Atriensis Edila Lucija.

„Oprosti, Severu!“ poče licumjerac, „što tako rano dolazim i možda u nevrieme; ako sam sakrivio, da me glede toga ukoriš, a ti kori moje bezgranično štovanje naprama tebi, koje me potaklo, da dodjem amo i da spasim tebe i kćer tvoju.“

„A zašto, Edile?“

„Valjda da i sam znadeš, da će se danas proglasiti progostvo kršćanah.“

„Znadem“, uteče mu u rieč Sever, „nu znaj, da ga se ja nimalo neplašim.“

„Severu! ja sam osvjedočen o tvojoj stalnosti, da bi lakše bilo krenuti sunce sa njegova tečaja, nego li tebe, nu čuj me i dobro pamti. U Sisku ima mnogo proletarijah, skitalicah, i inih neprijateljah kršćanstva, koji će, što se i ja vrlo bojim, neglededć, da njim nepridada suditi kršćane, kod proglašivanja Edikta uzeti si vlast, te navaliti na kršćanske

Digitized by Google

kuće, ne što su kršćanske, već radi pliena, i zlostavljati njihove gospodare; da indi i ti nepostaneš njihovom žrtvom, nudim ti svoju kuću za utočište.“

„Hvala ti na sućustvu; nu ja nisam samo kršćan, jer u mojih žilah teče i rimska krv, a naši djedovi čekali su neprijatelja kod svoga ognjišta.“

„Dakle ti nećeš, Severu? tim svojim nehoćenjem, pošto nerazložito ubijaš sebe, i meni smrt zadaješ.“

„Tebi, Edile, kako može to biti?“

„Ti me, Severu, nerazumiješ, jer nećeš da me razumiješ, nu sada ću ti kazati, što sam već odavna pred tobom tajio, znaj bo, ako ti u svojoj kući umreš, to će s tobom umrieti i tvoja kći Severila, koju ja u duši svojom suprugom nazivljem; znaj dakle, da ju neizmjerno ljubim.“

Dugo je vremena mučao Sever neznajuć, što da bezbožnjaku na to odgovori. — U to vrieme odjeknu medju zidovi Severove kuće „smrt kršćanom!“, tihi bo vjetar donese tu paklenu viku s Fora, kao da njom želi ustrašiti staroga kršćanskoga zatočnika; nu on mjesto da se prepadne, ohrabri se dvostruko te odgovori lukavomu Edilu: „Njeki lav, koj je mnogo zvierih poklao, dokle je jošter snage imao, a kada ga ona ostavi, učini se bolestnim, te lukavštinom ono postići htjede, u koliko mu iznemogla snaga; i doisto, mnoge zvieri, koje ga — čuvši za njegovu bolest — polažahu, više se nevratiše. Edile! misliš li, da ću ja svoju golubicu dati kobcu u pandže? misliš li, da sam ja zaboravio, da si ti zakleti neprijatelj kršćanah? misliš li, da onaj, koj je Kvirina utamničio, može biti opet zaštitnikom jedne kršćanske obitelji? doisto ne. — O licumjerče! nemisli, da ćeš sladkimi obećanji prevariti šestdesetgodišnjega starca, da ti u tvoju kuću dovede svoje jedinče, nećeš, ne; znade bo starac Sever, da kada bobac pticu želi uhvatiti, da njezinu pjesmu zapjeva.“

„Čuj me dakle, okrutni Bruto! Kunem se cielim Olimpom, da će Severila biti moja uzprkos tvojoj volji, jer me još nije ostavila ni snaga ni lukavština. Pamti dobro, da si Edila uvriedio.“ To riknuv glasom razjarenoga doisto lava, sinù mu lice plamom mržnje i bjesnila, te zagroziv se piešću ostavi Severa i prepadšu mu se s tih rieči kćer, baci se poput striele kroz Atrij na ulicu, i nošen od Srdah, nadje se u tili čas na Foru, da bude kod proglašivanja.

*

Digitized by Google

„Neplači, dušo moja!“ obodri tužni Sever izza Lucijeva odlazka svoje jedinče, „jer koj boravi pod zaštitom Višnjega, taj je siguran, te se neima ničega bojati.“

„Ah, kako da neplačem, mili roditelju, kada nevin čovjek u svojoj kući više siguran nije.“

„Pravo veliš, milo diete, zato ti valja tražiti u tudjoj utočište. — Diete moje, mi se moramo dieliti.“

„Ne, ne, ljubezni otče!“ zajeca i objesi mu se o vrat ucviljeno djevojče, „mi se dieliti nesmijemo.“

Severova se srca ljuto kosnu djevojčina tuga; on se htjede s njom razstati, i opet nehtjede; on se zabuni. — „Ne, kćeri moja, nadam se, da nećemo dugo razstavljeni biti, nu dieliti nam se je svakako; jer ako provali biesna svjetina danas u moju kuću, ako me zlostavi i ubije, ja ću zadovoljan umrieti, znam bo, da ćeš kod Maksima, ako se odmah k njemu skloniš, naći utočište, ako pako ostaneš uz mene, težko će mi biti usnuti, jer tebe neće ubiti, Edil će nastojati, da te nitko netakne, pa te tada može ugrabiti.“

„O moj otče!“ zaleleka djevojka, „ti dakle žudiš, da te ja ostavim, tebe, koj si mi sve na svietu; ja nemogu, skapala bih od stiske, što će se s tobom dogoditi.“

„Neboj se za me, moj čas nije još došao; mene će Bog štititi, pa ako mu bude ugodna moja žrtva, ja ću se ondje moliti za tebe.“

„Otče!“

„Tako je, kćerce moja! uviek si mi poslušna bila, nadam se, da ćeš mi i sada biti; ajde k Maksimu, nu ne kroz Forum, tamo se sakupila množina svieta, lasno bi postradala, već kroz Minervinu ulicu, kroz nju i neopažena stignuti možeš do moga prijatelja, ostani ondje, možebiti se danas jošte vidimo.“

„Kad je dakle tvoja volja, ja odlazim. Ostaj s Bogom, neka te angjeli okružuju, a da se i meni kakovo zlo nedogodi, podaj mi svoj blagoslov,“ rekav to proplače i kleknu pred otca.

Sever staviv joj ruke na glavu blagoslovi ju: „Sačuvao te Bog, jer se u njega ufaš, upravljao po svom zakonu tvoje stupaje, sahranio te kao zenicu oka pred onimi, koji kao lav spremni da sgrabi lov, i kano lavići, koji preže u skrovitu mjestu. Uslišio te Višnji na dan nevolje, štitilo te ime Jakov

Digitized by Google

ljeva Boga, poslao ti pomoć sa svetoga i branio te iz Siona. Podao ti on što ti srce želi, i potvrdio sve tvoje prošnje. Razapeo nad tobom vedro nebo, a rosom ti ovlažio polja; vodila te ruka njegova i dovela te do vječnoga njegova uživanja."

„Tako budi!" prošapće djevojka i ustane. „O daj, otče, da ti zahvalim za taj blagoslov", na što ga ogrli i poljubi. Proplakav nad njom poljubi ju i siedi starac.

„Jošter jedan poljubac, otče! nekrati mi jih, ovi će biti, kako slutim, posljednji dokazi ljubavi moga otca."—

Mnogo prije nego se to dogodilo u Severovoj kući, napunio se Forum ljudstvom. Trgovci, da im nebude dugočasno čekati do obnarodovanja Edikta, pohadjahu trgovačke dućane razgovarajuć se njeki o političnih novostih carstva, njeki o Ediktu i kršćanih, a njeki opet o špekulaciji, kako da se iznovice oživotvori promet s Italijom. Na drugom mjestu sastali bi se mladići uzvisujuć do nebesah koju ljepoticu, tamo opet nudjahu sajmari iz svojih daščarah pecivo i živež. Tu je bilo lienih nadničarah nu s toljagami, koji sjedeć medju stupovjem Jupitrova hrama grijali se na toplom suncu. Prosjaci, Panonci u svojoj narodnoj odjeći, znalične žene, polugola djeca i skitalice sa ogromnimi štapovi. Ovdje je bilo vojnikah, robovah, učenih i neukih, dà i takovih bijaše, koji prolažahu od jednoga kupa k drugomu, da sakupljaju novosti, pa da ih raznose, a to bijahu većinom brijači i kučijaši.

„Ja nisam okrutan", reče jedan gradjan, „ali ipak jedan Atheista (bezbožnjak), koj se usudjuje istoga Jupitra huliti, nije vriedan pomilovanja."

„Ni ja si baš netarem glave", mudrovao je kraj njega drugi, „na koliko bogovah da se vjeruje, ali sve niekati, to nemogu dopustiti."

„Mene je sve strah," poče treći, „da ćemo svi radi njih postradati; noćni stražari pripoviedaju, da su više putah oko polnoći opazili, kako se ciele čete ljudih iz Savske ulice, gdje no je taj njihov lupanar, u zrak dižu."

„Doisto, to je živa istina. Jao onomu, koga oni uhvate, odmah ga odnesu u zrak i pojedu," oglasi se četvrti.

„To nemože biti," odazva se njeki gorostas, sudeć mu po crnih rukuh, bio bi kovač, „tako mi Vulkana, toga nemogu ipak vjerovati."

Digitized by Google

„Ali to je istina," poče se govornik opravdivati, „kršćani, kada koga nóćju ulove, okruže ga, pa tad užgu oganj, koj pušta smradan duh te čovjeka omami, na što ga kršćani uhvate i s njim odlete."

„Odlete? pa mogu li krščani letiti?" čuo se kao kreštečiji glas.

„Mora da je tako u stvari," poče opet prvi; „kršćani su puni svakojake čarobije, zašto dakle nebi umjeli i letiti."

„Ja mislim, da nas bogovi zapustiti neće; óni će poslati pak kakova Herkula, koj će toj hidri skrhati glavu." Jadikovao je u drugom kupu medju trgovci Kvintilijan.

„Ako ga i pošalju, biti će prekasno," poče Filosof Akrij razpravljati; „to vam je takova hidra, kojoj ako se odsječe jedna glava, ponaraste joj sedam drugih. Principiis obsta — uguši zlo u zametku. Da nije bilo Aleksandra Severa i još njekih, mislite li, da bi stvar tako daleko doprla, nebi doisto! Pa što još, ako smo imali i Neronah i Domicijanah, nu imali smo više inih, koji si nisu mnogo glave razbijali o kršćanih; ta kakov bijaše Komod? on je radje svoga slugu, koj bi mu za noge prevrielu kupalj načinio, dao sažgati, nego li kojega osloštovatelja. Otrovao si je otca, ženi, sestram i ljubimcem dao poodsjecati glave, a niti jedan kršćan nije pod njegovom vladom niti zajauknuo. Ja mislim, da će vam biti znano, da je hodao po Rimu opasan lavskom kožom i ogromnom toljagom kao drugi Herkules, pa što je učinio? mjesto kršćanah razbijao je Rimljane! Takovi vam bijahu Makrin, Heliogabal, Marko Aurel i još njeki. Slava Jupitru, što je Dioklecijan uzeo za sucara Maksimijana, jer ako taj neutamani kršćanstva kao Apolo otrovnoga Pitona, drugi lje neće."

„Jao si ga nam!" uzdahnu Fibij, „ako se kršćanom glava nesatare, svi ćemo propasti! Ja ću se odsele svaki dan moliti Jupitru, da nam Maksimijana dugo poživi."

„A bogovi te uslišali!" povlade mu želju slušaoci.

U trećem opet kupu, gdje se sakupili bijahu trgovčići, kojim se pridružio rezbar i zlatar, poče jedan ovako umovati: „To je grozovita sekta! Užasno, što se o njoj pripovieda, da se najme u nóćnih sastancih sakupljava na goste, u kojih jedu tielo novorodjenoga djeteta."

„To nije ništa," reče rezbar „ali odbijaju našince od štova-

Digitized by Google

nja bogovah, a osobito od velikoga boga Jupitra, veleć, da nisu ono bogovi, koje čovječje ruke tvore; pa ako to dalje uztraje, propast će svaka umjetnost, a osobito rezbarija, hram pako velikoga boga Jupitra zanemarit će se sasvim."

„Nečuveno!" odvrate slušatelji.

„To nije jošter ništa," nastavi drugi taj Dimitrija Efežki, „onomadne je došao u moju radionicu jedan osloštovatelj, da kupi uljenicu, pa videć me da radim krasnu Venus, reče: da je taj kip iz drva, da bi ga satro, ali mramor da mu je pretvrd. Jednu boginju satrti? — zavapih sav u čudu. „Vražica je to, a ne boginja; to je opaki duh," reče mi i izadje iz radionice.

„A što se je pako kod mene slučilo," poče zlatar, „onomadne izložio sam u svom skladištu krasnu Diatretu (zlatnu čašu) s nadpisom „donec vivimus, bibamus" (dok živimo, pijmo), tko ju vidje, taj ju i pohvali; ali jedan kršćanski nitković, taj neprijatelj krasnih umjetnostih, zagledav se u nju i pokimav glavom zamrmlja: „desiderium peccatorum peribit — želje griešnikah ponestati će" i ode, kao da ga Furije odnesoše. Što će biti iz nas, kažite mi, ako se oni pomnožaju, i ako njihovi pojmovi zavladaju svietom?"

„Oni nenose doista nikakova bisera", odazva se jedan, koj je mirise prodavao, „dà oni niti si mažu glave niti se u mirisnoj vodi kuplju, pa zato i izgledaju kao Medusa. Kakovi su oni, takovi su i njihovi svećenici, suhi, bliedi, poniknute glave, a naši mirišu na deset korakah kao najljepše cviećе. Pa komu" primjeti, „da se takovi pojmovi dopadnu?"

U Jupitrovu hramu za to vrieme svršile su se žrtve; prije svakoga bo znamenitoga podhvata žrtvovalo se bogovom, a sviet pošav iz hrama sustavi se na Foru i popuni, što je još prostora za popuniti preostalo. Za svietom izadju iz hrama i Auguri, Hauspices i manji Flamines, te pomiešav se medju puk što prostiji počeli ga dražiti protiva kršćanom; „ako ima koga u vas," govorahu oni, „koj drugčije misli, nego mi, to mu navještamo srdjbu bogovah, koja se dan na dan očito pokazuje. Vidjeli ste i sami, da se Apolo (sunce) jur njekoliko putah svietu crvenim od gnjeva obrazom pokazao; pa što još više: ovih danah pogriešio je Haruspex u žrtvi, jedan dio jetarah kao takodjer i plam prije bješe ugasnuo, nego li je bila žrtva spaljena. Onomadne digla se za-

Digitized by Google

klana svinja i poštrapala krvlju Adytum (najsvetije — nepristupno), a tko da vam potanko izbroji sve znakove srdjbe božje, kojimi priete svim onim, koji su odani kršćanom.“

U drugom bi opet kupu medju odličnijimi, poganski svećenici drugčije govorili: „Mi se, kako sami vidite, gradjani! neutrudivo borimo proti kugi kršćanskoj, ali badava, jer su oni prelieni, koje su bogovi nad umrlimi postavili za vladare; da je na naše, nebi već svi gradski putevi vrvili od kršćanah; zato osvetimo se danas, vapeć: „smrt kršćanom!“

„Smrt kršćanom!“ odazva se iz jednoga kupa. „Smrt kršćanom!“ zaori po cielom Foru iz tisuće grlah u jedan glas, kojim odjeknu puste ulice, a svjetina se poče neuztrpljivo micati, vikati, proklinjati i groziti se.

U taj hip pokaza se na Foru Korektor Maksim sa svojom pratnjom. Šest liktorah sa svežnjem prutićah stupalo je pred njim, a oko njega hodalo je državno činovničtvo i nekoliko vojnikah.

U sriedini Fora bijaše za proglašivanje Edikta povišeno mjesto, Cathedra, t. j. bjelokostni stolac za Korrektora, koga on i zasjednu, a činovničtvo stojaše mu s desna i s lieva. Maksim mahnuv rukom dade znak, da se svjetina umiri, a Scriba (bilježnik) odmotav pergamen čitaše glasno:

„Kajo Valerij Dioklecijan Jovin, i Valerij Maksimijan Herkulov; nepobiedivi, strahopočitanja dostojni cari, otci vladalacah i carah, zaključiše medjusobno, kako eto sliedi:

„Silne tužbe Flamenah, Augurah, Haruspikah i inih, koji obavljaju službu bogovah, stiču se u tom, da su bogovi uvriedjeni, a najviše tim, što za vremena njekih naših predšastnikah, kao i prvih godinah vladanja našega kršćanom dozvoljeno bijaše u miru obavljati svoje običaje. K ovim tužbam pribrojismo i tužbe vjernoga si puka, koje u tom sastoje, da kršćani dižu javne učione svakoj pokvarenosti i u svojih skrovištih da hrane sramotne običaje, a gradjanskim zakonom i svakoj umjetnosti navještaju rat. Mi indi, koji takodjer u Nikodemiji pretrpismo od tih neharnikah veliku štetu, jer su carsku našu palaču u pepeo pretvorili, da sebe osvetimo i da ublažimo vječne bogove, kojih se milosrdjem popesmo na carski priestol, to zapovjedamo svim podanikom našim, bili oni slobodni ili robovi, vojnikom kao i ostalim

Digitized by Google

gradjanom, da bogovom žrtvuju, i u svečanoj molitvi da jim se poklone.“

„Buduć pako da nam je dobro znano, da će kršćani toj božanstvenoj našoj zapoviedi prkositi, to dajemo vlast svim Proconsulom, Praetorom i Sudcem, da takove bez razlike dobe, spola i staleža stave pod najužasnije muke, otmu jim za dobro državne naše blagajne svu imovinu, ili ju posjedovali pojedinci, ili svi ukupno, a oni da se potužiti nemogu, niti jim je dozvoljeno o nanešenoj nepravdi, jer neimaju nikakove vlasti ni glasovanja. Crkve neka im se razore, knjige njihova vjerozakona spale, dà takovim niti se dozvoljava što prodati ili kupovati, prije nego li zažrtvuju bogovom.“

„Buduć pako da medju njimi i takovih ima, koji nisu iz osvjedočenja pristupili u njihovo družtvo, tò takovi, ako i bogovom nežrtvuju, već samo ako javno izruče poglavarstvu knjige svoga vjerozakona i obreknu, da će opet domorodne bogove štovati, da takovi ostanu netaknuti, jer već tim učiniše za slavu bogovah veliku žrtvu.“

„Da nebude pako nikomu tajnom ta carska naša volja, to nalažemo svakomu poglavarstvu, da ju pročita puku, a zatim na Foru priliepi. — Zdravstvujte!“

Poslje pročitanja Edikta opomenu Maksim sakupljene, da se mirno razidju, jer da njim nepripada kazniti kršćane, već poglavarstvu.

Nu badava, „smrt kršćanom“ orilo se sa svih stranah, rogobor kletvah i grožnjah razlegao se po Foru i ulicah kao bura po boriku. „Divan je Jupiter!“ zavape dva Augura iznesav iz hrama Jupitrovu sliku na ramenih. „Divan je Jupiter! Osvetimo ga!“ zarogobore Edilovi najamnici dižuć toljage, sjekire, kolce i ino ubojito orudje micajuć se po Foru.

Dugo obilazeć oko trga neznadijahu ni sami što da počmu. Prostaci i nadničari, iz kojih je jedino ta biesna četa sastojala, nisu poznavali u Sisku niti jednoga kršćana, dok ih Auguri noseć sliku nenaputе, neka provale u Savsku ulicu. Ta živuća indi gomila poče se gibati kroz tiesne ulice u naznačeno mjesto kao burom uzburkano more, svaki bo htjede — računajuć na mastan plien — prvi unići u ulicu, toga radi nastade tiska i vriska; jedan bo si je želio prije drugoga napuniti torbu, a tomu posljedica bijaše prepirke i tučenja; mnogi pade, te bje i pogažen, a kad bi ustao, tra-

Digitized by Google

žio bi svoga protivnika, da mu se osveti. Tako indi ljuljajuć se dodju do Kvirinova stana, za koj su Auguri znali, da obitava biskup i da je tu kršćanska crkva.

„Provalite u tu kuću, u njoj ćemo kršćane zateći!“ zapoviediše bjesnomu puku Auguri. Njeki providjeni željeznimi kolci a drugi sjekirami, navališe na vrata, koja groznim šumom padoše u kamenom popločeni Vestibul, a preko njih sunu, kao onaj, koga davno žedja mori, ako sazna za hladan vrutak, tako i ovi u Kvirinov Atrij. Nu u Atriju sve pusto; provale u sobe, ni tu nikoga, a najposlje obore vrata i prodru u crkvu.

„Neima čarobnjakah; sakrili su se, odletili,“ počeše vikati, udarajuć batinami i lamajuć sve, do česa dodjoše, polupaše biskupski stolac, oba čitališta i sve što u Atriju i u sobah nadjoše, stranom ugrabiše stranom polupaše, te vičuć podjedno „smrt kršćanom!“ sunu opet na ulicu.

„I Sever je kršćan!“ zavapi njeki oderanac, koj je dohrlio kroz Minervinu ulicu i našao množtvo pred kršćanskom crkvom, „posjetimo braću i njega!“

U tili čas nadjoše se Auguri pred Severovom kućom i nalože svjetini, da obije vrata, koja pod težkimi udarci i padnu, na što predju preko njih Auguri, a zatim krvoždne skitalice. „Evo osloštovatelja, evo coprnjaka!“ zaviknuše opaziv u Atriju Severa. „Dolje š njim! ubijte ga, da nam neuteče!“ „Ubijte ga,“ vapijahu drugi, „lasno bi nas u žabe pretvorio,“ i podigoše kolce na njega.

„Nemojte,“ obustave ih Auguri, „neka bogovom žrtvuje!“

Nu Sever promotriv ih sa sažaljenjem i prekrstiv se, reče: „Ja vašim bogovom žrtvovati neću, već slavim jednoga Boga otca i sina i du —“ ali udarac jednoga kovača, koj mu čekićem s traga glavu probi, nedopusti mu izreći, što bijaše počeo; on padne bezglasan, a krv poškropi Augure, sliku Jupitrovu i okolo stojeće.

Dok su se njeki nad umrlim rugali, dotle su ostali plienili sobe, lupali, trli, te puni pliena izašli opet na ulicu, a zatim na Forum.

Taj dan nije Flamen Dialis nikamo izlazio, a niti njega nije nitko posjetio. Sjedeć indi samotan u svom Atriju duboko se zamisli, što da učini, ili mu ostaviti Jupitra pa Isu-

Digitized by Google

sov nauk prigrliti, ili za kršćanstvo nehajati već i nadalje služiti poganstvu; nu on ostà stalan kod podhvata. Njegovo promišljavanje prekinu liktor mu, koj sav zasopljen banu u Atrij pred njega: „Flamine! za volju bogovah —“ dalje nemogaše reći, jer mu uzmanjkalo sape.

„Što je, Marcipore?“

„Severila —“

„No?“ zategnu Torkvat.

„Ona je —“ i prestà.

„Molim te, svrši!“ uprosi ga Flamen.

„Ona je uhvaćena i kod Edila zatvorena“, odvrati tiho i tresućim se glasom liktor.

„Severila uhvaćena? — Marcelijanova zaručnica u Lucija — kako je dospjela u njegove ruke?“ upita kao da nevjeruje svomu liktoru Flamen.

„Pošao sam — budući bilo prerano jošter na Forum — a to da mi se put produlji, podjoh na okolo Minervinom ulicom tamo, ali što vidjeh: dva veterana vode zavijenu plačuću djevojku.“

„Možda nisi dobro vidio?“

„Ta proh sancte Jupiter! (tako mi boga Jupitra) nisam bio pjan.“

„Pripoviedaj indi!“

„Kada — kako rekoh — dodjoh u Minervinu ulicu, opazih, gdje dva veterana vode plačuću djevojku, upitah jednoga inače dobra moga prijatelja, s kojim zajednice mnogi cyathus izpraznih: Rufine, koga vodiš? — Severilu, kćer Severovu — odgovori mi on.“

„A jesi li ga pitao, tko mu je naložio, da ju uhvati? govori!“

„Jesam.“

„Pa što ti reče?“

„Reče mi, da mu je Edil Lucij naložio vrebati na Severovu kuću, pa ako Severila izidje, da ju — čim zakrene u koju ulicu — uhvati i u njegov stan dopremi, a od toga da nereče nikomu ni rieči.

„U istinu tako?“

„Kunem ti se cielim Olimpom, da je tako; ja sam pošao za njimi i vidio, gdje su ju unesli silom u Edilovu kuću“, potvrdi liktor.

Digitized by Google

„Tu se nesmije oklievati," reče Flamen, i podje u Tablinum, te uzev calamum i crnilo napisa: „Flamen Dialis Torkvat, Korektoru Maksimu pozdrav. Po pročitanom Ediktu dodji odmah k meni, jer ti priobćiti imam njeke veoma važne stvari. Bio u ostalom sretan i čestit."

Izišav iz Tablina naloži liktoru: „Marcipore! evo ti pisma, predaj ga odmah Korektoru: ali da o tom i o onom, što si mi javio, nerečeš nikomu ni slovca."

Liktor se zakune, da će sve učinitĭ, i ode.

Medjutim četa, koja opet na Forum prispjè, nemogavši se ondje umiriti, podje po gradu, i dodje, neznajuć ni sama kako, do Kupskoga mosta.

Njeka sirota kršćanka, udova, posjedovala je tu malu daščaru, u kojoj prodavala pecivo; što si je tim malim dobitkom — jer njezini kupovnici bijahu većinom nadničari i prosjaci — nješto priskrbila, hranila bi sebe i opet prosjake.

„I ovo će biti kršćanka!" zavapi njeki od objesti.

„Neluduj, kakova kršćanka?" odvrati mu više glasovah.

„Ajde da vidimo; neka žrtvuje!" riknuše treći.

Auguri s Jupitrovom slikom stupe napried. „Okadi vještice boga, ili ćeš odmah u Kupu!"

Nu starica kao krotko janje medju vukovi, nereče ni rieči, već prekriživ se zavapi: „Ja sam kršćanka!"

„Dolje š njom — u Kupu!" navale biesno vičuć na nju, i za tili čas uztalasa se Kupa, pjene se pokažu na površju i pojave se široko okrugli valovi. U hladnoj rieci nadje kršćanka svoj grob.

„Pravo ti bilo, vještice! sada žderi djetinje meso," ču se rogoboriti medju svjetinom.

„Hajdemo preko Kupe, nebi li i ondje bilo za nas pliena", zažele njeki.

Auguri stupe prvi na most, a za njimi ina svjetina.

Ali preko Kupe nenadjoše ništa; tamo bijahu čisti ovejani pogani. Na jedinoga Hostilija kao došljaka mogla bi sumnja pasti, nu on, da se zlu ukloni, nariesi pročelje svoje kuće slikami poganskih bogovah. — Kao što one noći, kada je Gospodin poslao po Egiptu svoga angjela, da porazi svako prvorodjeno, nije se on taknuo kućah, kojih su vrata janjećom krvlju pomazana bila; tako se nedotaknu ni ta paklena

Digitized by Google

četa Hostilijeve ville, jer na njoj bijahu slike Demonah; a sotona nevojuje proti sotoni.

Za to vrieme dodje Maksim na Torkvatov poziv u Flamensku kuću.

„Oprosti, Flamine!“ poče Korektor, „nisam mogao prije prispjeti, jer pošto opazih, da se svjetina uzbunila, moradoh se posavjetovati, kako da se umiri. Nu badava mi bje i saviet, jer se savjetnici izjaviše, da ih pustimo u miru, budući da neimamo dovoljne vojne sile; a da ovu, što ju imamo, upotrebimo proti uzbunjenikom, tim bi ih bolje uzžestili, pa bi onda ono oružje, koje proti kršćanom dižu, na nas obratili. Ali pustimo to na stranu, kazuj mi, što mi za pripoviedati imaš.“

„Maksime! kako čuh, ti si sa Severom u najvećem prijateljstvu, dà kako mi Marcelijan reče, izprosio si za njega kćer Severovu.“

„Jesam.“

„Nu Severile neima više kod otca.“

„Što? Zar su buntovnici obojicu ubili?“

„Za Severa neznam, nu kći mu je ugrabljena; Edil Lucij dao je na nju vrebati, a moj liktor vidje, kako su ju, dok si ti na Foru bio, dva vojnika vodila.“

„U istinu tako?“

„Jest u istinu. Moj se Marcipor zakleo cielim Olimpom, da je tako.“

„Pa bi li Edil mogao šta takova učiniti? to mi se čini nevjerojatno.“

„Maksime! ti nepoznaš jošter Edila. Tko je uzrok današnjemu ustanku? nitko drugi nego on. Kako čujem, radio je potajno, da se sakupi što više oružanih proletarijah i nadničarah, koji bi, kako je i na sastanku predložio, imali doći oružani, i proti tvomu i carevu nalogu sami se osvetiti nad kršćani; a osobito im naložio Severa ubiti, kćer mu pako pošteditи i k njemu potajno dovesti.“

„Tko ti je to kazao?“

„Malo prije moj liktor, koj bje na taj način takodjer nagovoren.“

U taj čas uvede liktor svoga prijatelja Rufina u Tablinum.

„Tražih te, Maksime! poslao me Edil Lucij, da ti ja-

Digitized by Google

vim žalostnu viest, da je tvoj Sever ubijen, a njegova kći izpustila dušu pod udarci uzbunjenikah, te bačena u Kupu.“

„To je laž, hrdjo njekakova! Kazuj istinu!“ razgnjevi se Maksim, „ako li neučiniš, moj će ti mač razkoliti tu barbarsku lubanju i odsjeći lažljivi jezik.“

„Oprosti, gospodine!“ preplaši se vojnik, „tako mi Lucij kazao, da ti javim.“

„A je li u istinu tako? govori po srdcu, jer ako mi istinu kažeš, sve ti opraštam.“

„Da bi te Furije izjele“, pomisli veteran, „sam mu je Demon odkrio tajnu. — Oprosti, Korektore“, nastavi glasno, „Sever je ubijen, nu kći mu je zarobljena na Lucijevu zapovied i sada se nalazi u njegovoj kući.“

„U Edila dakle!“ razgnjevi se Maksim; „hajdemo Flamine, da nevoljnici pomognemo!“

Za toga vremena sjedio je Edil Lucij kraj zarobljene Severile u svom Tablinu.

Severova kći nije ni najmanje naličila onoj veseloj i rumenoj djevojci, kakovu prvi put vidismo u Maksimovu Viridariju. Na lice joj pao mraz i pokrio ruže obraza njezina; oči joj se pretvorile u dva neusahla vrela suzah, težki uzdisaji izdavahu nepogodom uznemireno srce, nu zato joj duh lebdio u višjih krugovih, a njezine ustne šaptahu na tiho molitvu k onomu, koj je došao na zemlju, da živi, trpi i umre.

„Severilo! božice moja!“ poče Edil, „neplači; silna ljubav bijaše uzrokom, da sam te dao ugrabiti. Ti ćeš biti sretnija od Kadmove kćeri, koju je Jupiter ugrabio.“

Severila udari iznovice u plač.

„Neplači, dušo duše moje!“ nastavi Lucij, „evo sve, što oko sebe motriš, jest tvoje, i ja sám biti ću tvoj rob; najvećom će me zadaćom biti: rosom svojih cjelovah oživljavati tvojo oko, a ustnami veseliti tvoje srce. — Liepa Venus, neplači! budi vesela, ogrli u meni svoga vjernoga supruga,“ i pruži ruke, da ju ogrli.

„Odstupi, krvniče!“ rinu ga Bogom okriepljena mučenica, „prije ću ogrliti smrt nego li tebe.“

„O bedačice mala!“ nasmija se zlotvor, „opirala se ti koliko ti drago, biti ćeš ipak moja, jer iz ove kuće ni kud ni kamo; ovdje neće za te do noći nitko saznati, jer sam poslao svoje ljude, koji glase po Sisku, da su te utopili, a kad

Digitized by Google

noć prispije, doći će Rheda (putna kola), pa te odvesti u Akvileju k mojoj rodbini, kamo ću te i ja slieditи.“

„Nadam se u Boga, koj je uslišao ostavljenu Agar, da će čuti i moje molbe, te me spasiti kao Daniela iz lavske jame.“

„Veoma se varaš. Ja sam podmitio Augure, da do večeri drže uzbunjen narod; ja sam naredio, da istom za dva dana pomoćna vojska iz Mansijah stigne u Sisak; to je sve moje maslo, dà i sada ove dvie centurije u Sisku mirno moraju u svojoj Hiberni biti, jer što su oni naprama tolikoj svjetini.“

„Ali ima i nad tobom gospodara!“ odvrati djevojka uzdajuć se u zadnju nadu na zemlji, u Korektora Maksima.

„Ti misliš Maksima; nu ako i on dodje danas k meni, to ću ja prije znati, nego bude u mojemu Atriju, jer i nad njim bdiju moji službenici.“

Ostavljena sirotica, saznav da joj svaka nada propadè, poče gorko plakati, i u svojoj se nevolji učini još jedanput ljepšom.

„Badava plačeš, liepa Severilo! veseli se sa mnom; daj da u veselju i grlenju sprovedemo dane svoga života“, te pruži opet ruke, da ju zagrli.

„Odstupi, krvniče!“ rinu ga djevojka i htjede pobjeći iz Tablina, nu strastveni Edil poleti za njom.

„Prokleti otmičaru!“ riknu uprav u taj čas unišli Maksim sa Flamenom, „tko ti je dozvolio ugrabiti Severovu kćer?“

„O mili moj otče i izbavitelju!“ padne u Maksimovo naručje nevoljnica, „blagoslovio te moj Bog, što si mu izbavio služkinju iz zasjedah opaka čovjeka.“

„Korrektore, ona je kršćanka!“ htjede se opravdati Lucij.

„Jest ona kršćanka; nu tebi nepripada nikakova vlast nad njom.“

„Ja sam ju htjeo od smrti osloboditi,“ odvrati Edil.

„Nelaži!“ reče požešće Maksim, „ti si nju ugrabio ne što je kršćanka, već što ti je njezino lice omililo. — Severilo, kćeri moja! evo tvoga spasitelja,“ pokazav rukom Flamena, „on mi je odkrio, gdje ti boraviš; sada ostavi bezdušnjaka pa podji u stan svoga drugoga otca, prije nego li nas na ulicah zateče biesna svjetina. A ti Edile dobro pamti,

Digitized by Google

tko ti je dozvolio ugrabiti kćer jednoga Patricija, i dao vlast uzbuniti svjetinu?“

„A tko tebi i Flamenu štititi kršćane?“ zavapi ljuto biesan Edil poslje njihova odlazka; „ako nebude moja supruga,“ zakle se prieteć piešću, „neće lje ni tvoga sina.“

Medjutim prodje svjetina opet Kupski most i dodje s Auguri u Sisak pjevajuć bezsramne pjesme, urlikajuć kao divlja zvjerad, plesajuć i svirajuć pred slikom Jupitrovom. Trgovci pozatvaraše dućane, ulice bijahu puste; jer svatko se bojao izlaziti. U Dafninoj ulici, kojom se opet vraćahu na Forum, susretoše njekoga starca imenom Aspasija, nizka nu jedra stasa, oširokih plećah; sudeć mu po rukuh i cielom ustrojstvu tiela, vidjelo se, da je priviknuo radnji, te buduć mnogo nosio, hodao je malo skučeno. Njegovi malo odugački vlasi bijahu bieli kao u ovce, a oko, premda u ostalom bijaše ozbiljna lica, ljubko je svietilo pod vedjami. Godinah moglo mu biti do sedamdeset.

„Hej starče!“ uhvate ga njeki bjesomučnjaci, „hajde žrtvuj bogovom, ako nisi kršćan“; zatim ga dovukoše pred Augure.

„Starost i nevolja pobieliše mi vlasi“, progovori Aspasij, „a zao udes prignuo moja ramena. Ja žrtvovati neću.“

„Moraš!“ zavape njeki i rinu mu u ruku kadionicu s kâdom. - - Starac, držeć desnicom kadionicu, upre oči u nebo i moljaše tiho. „Žrtvuj!“ zagrozi mu se bezdušna svjetina, „ti stari klevetniče bogovah, kojih će ti srdjba šiju opaliti.“

Aspasij primiv čvršće kadionicu i dignuv ju — udari njom idola tako, da se kadionica razbi i žerava prosipa.

„Ubijmo kletoga osloštavatelja!“ zarogobore i mlateć po njem; u tili čas izpusti taj kršćanski Fossor (grobar) pod poganskimi toljagami svoj duh.

Preko mrtva Aspasijeva tiela pohrli opet množtvo na Forum, nu u manjem broju, jer oni, koji se obogatiše plienom, da im ga drugi neotmu, podju kući, preostali pako divljački vičuć obadju Forum, i dodju opet pred kršćansku crkvu. „Zapalite taj lupanar i osvetite bogove“, nalože Auguri, i u tili čas planu crkva i Kvirinov stan, oko koga načeše pjevati i plesati.

Korektor Maksim buduć dočuo, da se broj ustašah uma-

Digitized by Google

ljio, naloži sinu si Korneliju, da sa dvie centurije raztjera preostale, i da ih prisili ugasiti vatru. Na brzu ruku sprave se vojnici a Kornelij ih predvodjaše u Savsku ulicu, te došavši prama uzbunjenikom, naloži im u Korektorovo ime, da gase vatru; nu bezumna svjetina odvrati: »Korektor je Korektor, Edikt je Edikt, a kršćani su kršćani; ako li ti neznaš, kako Edikt glasi, eno ti ga na Foru, pa čitaj«, tako govoreć stanu se vojnikom groziti, dà bacati kamenje na njih. To postupanje razpali i onako žestokoga Kornelija; on naloži vojnikom jurišati na neposlušne. Videć oni, da vojnici navukoše štitove na prsi, a hastom u ruci da stupaju napried, uzeše se braniti kamenjem, sjekirami, toljagami i koječim, i tako se zametnu kreševo. Mnogi slabiji utekoše kući, mnoge pako ubiju, a još ih više uhvate. Ta pobjeda, koju vojnici stekoše nad pučanstvom, skupo ih je stojala, jer ne samo da je i njih mnogo poginulo, a još više ranjeno, već pade mrtav i njihov zapoviednik Kornelij, komu ogromni kamen smrvi glavu.

Tielo ubijenoga svoga vodje položiše vojnici na haste i odnesu u obiteljsku kuću. Veselje radi Severile u Maksimovoj kući bijaše veoma kratkotrajno, jer ga izmieni viest o Kornelijevoj i Severovoj smrti.

Dignuv grozovit lelek nad ubijenim sinom Valerija, i pošto se ostali naplakaše, operu Kornelijevo tielo, pomažu ga miomirisom i obuku u njegove odjeće, pa ovjenčav mu glavu lovorom, polože na bogato urešen odar u Atriju tako, da su mu noge obraćene bile prama kućnim vratam. Oko odra ponamiestiše cvieće a pred njim kadionice s miomirisom. Atrij pako u znak tuge okitiše jalovimi i cypresinimi granami.

Digitized by Google

Poglavje trinaesto.

I istomu je već Apolu (suncu) dozlogrdilo gledati crne izgrede, koji su taj dan počinjeni u Sisku proti nevinim kršćanom, pa pohrlio u skut Thetin. Dočim, da u mirnom snu zaborave kršćani svoje jade, ovila je grad crna noć tamnom svojom koprenom. Po opustilih ulicah jedina jeka noćnih Vigilah po kamenitom pločniku, ili lajanje vjerna pazikuće prekidalo bi tu svetu tišinu.

Dočim bi sve pohrlilo u Morfejevo krilo, jedini Flamen Dialis bijaše budan. Sjedeć u svojoj ložnici čitao je sveto pismo iz svezka pergamene, što mu ga njegov otac Gabinij poklonio one večeri, kadno ga prvi put nadje u kršćanskom krugu. Ali kako na njemu opaziti bijaše, njeka nutrnja borba nije mu dozvoljavala, da pomnjivo čita; on ustane, podje po ložnici gore i dolje, da nadje željan mir, nu badava. Sjedne opet, da počine, nu rana, koju je na duši ćutio, i striela, koja mu srce ranila, počinut mu zabrani. Duboki uzdisaji, koji mu prodirahu iz prsiuh, odavali su, da mnogo trpi.

A što ga mučilo? On je našao otca, s kim ga je sudbina toliko godinah maćuhinski razdružila, i koga je toliko vremena kao mrtva oplakivao, našao ga medju kršćani, kamo je i njega njeka viša moć pozvala, al ga opet brzo i izgubio. S jedne strane boljelo ga, što nije znao, je li mu otac u današnjoj gunguli postradao, a s druge opet poganstvo sa svimi svojimi bogovi, koje bijaše spreman zaniekati, mučilo ga, predočujuć mu kao novomu kršćanu progonstvo, robstvo, težke tamnice i jadnu smrt, dočim ako ostane u službi bogovah nagradit ga hoće bezbrižnim životom.

„Sin mučenikov“, tako se hrabrio protiv poganstvu, „da štuje kamen i drvo, i da bude sijačem lažna nauka? — Ako mi je otac i umro danas, zar će sin njegov prezreti onu vjeru, koja ga blaženim učini; pa ako i nije umro? zar će

Digitized by Google

baciti na se prokletstvo svoga roditelja, što je ostao i dalje vjeran kumirom? Bog hoće, da budem kršćan, jer mi u kršćanstvu dao naći i otca moga. A i ja hoću, da budem kršćan.“

U to doba probudjenomu halkom na vratih Janitoru Flamenovu oglasi se Marcelijan, a taj ga, kao Flamenova znanca, bez svakoga okolišanja pusti u kuću.

„Oprosti, Torkvate!“ progovori unišav u ložnicu Flamenovu Marcelijan. „što te neposjetih prije, da ti zahvalim, što si učinio kćeri Isusova mučenika Severa, koga eto sada pokopasmo“, i razgrnuv Togu izvadi zlatan lanac s vrata, na kojem u zlatnoj kutijici zatvorena bijaše spužva, umočena u krv, „evo ti njegov Prochristum, poljubi svetu krv Isusova mučenika.“

Flamenove ustne dotaknuše se svetih moćih, i suza, koja mu se podkrala iz očiuh, zablisnu na crvenoj spužvi kao biserna rosa na ruži.

„O sretni Severu!“ uzdahnu Marcelijan, koga ganu Flamenov čin, „ti si došao iz velike nevolje i oprao odjeću svoju u janjčevoj krvi, te ga zato i sliediš sada, kamogodj polazi.“

„Doisto je sretan,“ proslavi mučenika i poganski svećenik riečmi, koje je malo prije u evangjelju čitao, „ti si bo priznao Isusa pred ljudmi, pa s toga priznao i on tebe pred otcem svojim i angjelî svojimi. — O da znadem samo, da se je i moj otac k njemu pridružio, dvostruko bih se radovao.“

„Što se, Torkvate, tvoga otca tiče,“ odvrati mu Marcelijan, „ja sam propitkivao o njem, pa kako razumjeh, on još živi, jer je sretno utekao iz grada.“

„Utekao iz grada, rekao si, Marcelijane! zar prezire krov, pod koj ga njegov sin pozivao? — Izza duga razstanka kratak kao jutrnji san bijaše naš sastanak, pa sada, kada ga najviše trebah, sada me opet ostavi.“

„Ostavio — veliš — Torkvate,“ tiešio ga Marcelijan, „Bog je tako htio. Ti znaš, sladki druže, da te kao diete još nemila kob s njim razstavila, pa to bijaše na tvoju i njegovu korist, jer se medju kršćani nadjoste, a sada vas opet razdruži, da se nadjete u nebu, gdje ćete vazda nerazdruženi stanovati.“

„Nežalostim se ja radi toga,“ poče Flamen jadikovati,

*

Digitized by Google

već što sada nikoga neimam, da me povede novom stazom, koja mi je do sada slabo poznata. Do skoro bijah kao mrtvo tielo, koje uskrisi vještica od mrtvih, i zadahne ga svojim duhom; koje doduše naliči živomu, nu opet nebivstvuje, jer se njezinom rukom vodi proti svojoj volji. To ti je vjerna moja slika kao Flamena Jupitrova. Nu kašnje, kako dodjoh medju vas ugodnike božje ćuteć dvojaku radost ćutio sam, kako je i pravi Bog sašao u moje srce i oslobodio mi dušu od zadahnuća demonskoga. A opet sada urotiše se proti meni Demoni, kojimi — strah me je — da opet nepodlegnem i povratim se u prvanji život.“

Da je Flamen doisto čuvstvovao, odadè ga cieli govor, koga je veoma tužno izrekao.

„Nezdvoj, prijatelju,“ tiešio ga Marcelijan, „Bog, koj je pokriepio slaboga dječaka Davida, da je svladao orijaša, on će pokriepiti i tebe, da svladaš napasti demonske. Nebudi kao izdajni Juda, koj je priznao Gospodina, pa ga opet u svojoj lahkoumnosti prodao u ruke neprijateljske. — Sladki Torkvate!“ stisnu mu ruku pogledav ga uz to ljubkim pogledom, „tvoj Marcelijan jošter živi; on, ako ti nemože nadoknaditi otca, a to ti žudi biti bratom, pa pravo govoreć tvoj brat i jesam, jer tvoj otac Gabinij bijaše i moj otac, on me kao vlastito čedo obučavao u vjeri.“

„Budi mi dakle brat,“ reče ogrliv ga Flamen, „pa me uči, što je moj otac tebe naučio, a ja ću te dragovoljno slušati —“

„Slušati?“ nadostavi Flamen, pošto bi se iz naručja Marcelijanova izvinuo, „ja žudim biti kršćan, al kršćanu nedolikuje s bogovi stanovati pod istim krovom; jerbo mi se čine kao utvore mrtve vjere, poslane iz groba; oni, ako me nebi od mojega podhvata odmamiti mogli, a to bi me bar preplašiti bili kadri, pošto oni otežčuju dušu moju krivnjom, a srce moje tugom; u ovoj bo kući, koje zidovi predočuju cieli moj prvanji život, jer sve što vidim, spaja dušu moju zemlji, a ona bi u nebu upisana morala biti.“

„Posve pravo imaš, Torkvate! ali ti Flamenska služba na putu stoji, jer —“

„Neka te to ni najmanje nesmeta,“ prekinu mu rieč Flamen. „Znam da te plaši, ako se ja odrečem službe, da će se odmah saznati, da sam kršćan, ali je to samo p a n i-

Digitized by Google

cus terror. — Onomadne posjetio me Paulo Metel iz Rima, i donesav mi pozdrav od mojega pootca Flavijana rekao mi, da će me i on posjetiti, dà, da se već i sprema na put, pa kako mislim, nije već daleko od Siska. Ja ću se indi, čim on dodje, zahvaliti na službi, pa s njim opet u Rim otići. Ako se slučajno s mojim otcem sastaneš, kaži mu, gdje sam i da si me ti pokrstio.«

„Ja pokrstio?“

„Ti Marcelijane, i nitko drugi.«

„Ali kada i gdje?«

„Sutra!“ odvrati Flamen, »ali ne pod ovim krovom, jer ovi bogovi, koji nas okružuju, nesmiju biti svjedoci svetoga čina, u razbojničkoj bo se špilji neobavljaju sveta djela. Pod Siskom, kako ti je već poznato, nalazi se šuma, a kroz nju teče potočić, koj se u Kupu izljeva; njegovom vodom pod vedrim nebom žudim oprati svoju dušu. Buduć pako da vrieme spieši, to sutra o podne.“

»Sutra o podne?“ opetova Marcelijan.

»Da, sutra o podne; ti uzmi luk i tulac, kao da polaziš u lov, pa podji onim potočićem, kraj kojega ću te jur pričekati.«

»Deo gratias!« reče Marcelijen ogrliv, Flamena, »bilo ti, kako žudiš.«

Pošto bi se noć tako dobrano pomakla, nazvaše si oba prijatelja ugodan san, te se razidju zadovoljni, neslutеć, što jim sutrašnja zora donieti može.

Poglavje četrnaesto.

Sunce se već podosta pomaklo, kako je kazivala ogromna sunčana ura na Foru, koj bijaše podosta pun nadničarah, koji se odmarahu medju stupovi Jupitrova hrama, trgovacah i inoga pučanstva.

Pošto je toga dana Edil nješto kasnije ustao i saslušav gradske službenike odpustio ih davši im nove zapoviedi, ode u Tablinum, sjedne na stolicu i podbočiv si lievicom glavu, duboko se zamisli.

Digitized by Google

„Severilo! Severilo!“ uzkliknu iza podulje stanke, njegova bo mu mašta predstavljala kao u čarobnom ogledalu zamjeritu sliku Severove kćeri; ona mu bijaše jedina misao po danu, nju je vidio noćju u snu, nju je vidio u cieloj naravi, njezin očarajući lik treptio je vazda pred njegovim očima. „O kako krasna bijaše, kao Venus, dà, nezove ju badava cieli Sisak tim imenom; ljepša bijaše u svojoj tugi od ostavljene Arijadne. Neznam kako je to, da taj liepi Demon ima toli silnu moć nad menom ... Ja ju vidim, premda je i negledam; ona je, ma prošao i sto miljarah, vazda uz mene, a njezin mi božanstveni glas neprestano u ušiuh zuji ... O, pa nju evo pod ovim krovom imati, u svojoj ju držati vlasti nebojeć se njezine srdjbe, nehajeć za njezine vapaje ... pa ju tako izgubiti po podlosti Torkvata, onoga nevriednoga Flamena, i Marcipora, onoga ništetnoga roba, koji neumije služiti, već se samo ulagivati; sram ga bilo, ništarijo! koj nije vriedan poljubiti stupaj mojih sandalah.“ — I opet se zamisli.

„Koja sreća za me, koje blaženstvo za me, da sam u prisutnosti Severilinoj, da slušam njezin glas, da se nagledam njezina rajskoga lica, pa eto mi ju oteše, pa tko? Moji najbolji prijatelji Maxim i Torkvat.“

Taj udarac, koj mu srce duboko ranio, upali u njem osvetu; on se zakle, da će se obojici osvetiti. Nemiran mienjao je često mjesto, bacao rukama, ječao glasno mučen od žedje za osvetom, udarao se u prsi, tro si čelo, da što misli, ali badava, jer čim bi kakovu osnovu napravio, zabaci ju odmah kao nespretnu.

U takovom položaju nadje ga Akrij.

„Lucijo! za volju bogovah, što ti se slučilo? izgledaš kao Mars nad grobom junaka, komu su Parce prorezale nit života. Ti si bolestan, ta sav se treseš, a probliedio si kao zid, reci mi, gdje te boli?“

„Prodji me se, Filosofe! ta ipak mi pomoći nemožeš, jer su moje muke veće od Sisipovih, moje je srce otrovnije od Pitonove krvi; da mi ti možeš u prsa pogledati, prepao bi se kao od Medusine slike, jer ja gorim od osvete.“

„Ti goriš od osvete; pa nebi li tvoj prijatelj smio znati za uzrok tomu, pa bi te bar svjetovao?“

Digitized by Google

„Prodji se Akrijo svjetovanja, od slabe je ono pomoći; ovdje pomaže jedino sila ili lukavština.“

„Ili sila ili lukavština?“ opetovà Akrij. — „Što se sile tiče, nisi li ti u Sisku najveći za Korektorom, na službu ti sve stoji, samo zapoviedaj.“

„Nebuncaj, Akrijo! Istina je, da sam glede moći skoro prvi u Sisku, nu što mi prudi, kada Maksim — Furije ga izjele! — proti meni radi, te mi razpliće osnove. Ej, Akrijo! da mi njega neima, volio bih nego bogatstvo Krezovo, jer ja gorim mržnjom Vatinijanovom proti njemu.“

„Dakle tvoja ti sila nepomaže, a gdje sila nepomogne,“ primieti Filosof, „tu pomaže lukavština. Odkrij mi indi sve potanko, nebih li ti savjeta našao.“

Edil se ponješto umiri. „Neizrecivu indi žudiš, Filosofe, da ti odkrijem tugu,“ reče tužno, „ali prije svega reci mi, možem li se na te osloniti; znadeš li mučati?“

„Lucijo! kao taj zid; ja mislim da o tom nedvojiš.“

„Čuj me dakle!“ uzme rieč Edil, „Severova kći, za koju bi se, da sam bog na Olimpu, božanstva odrekao, bijaše prije one gungule s osloštovatelji uhvaćena i kod mene zatvorena; ja sam raznio glas, da je ubijena, nu Flamen Dialis i onaj rob Marcipor, taj homo trioboli dokažu za nju Maksimu, a on ju ugrabi u mene, onu, bez koje ja živiti nemogu; pa sada, budući da ju silom kao onda dobiti nemogu, to mislim, kako bi se lukavštinom opet do nje dočepao.“

„Pa jesi li smislio način?“

„Jesam! odlučio sam, to jest — ne — nesmijem nikomu toga povjeriti, ni svojemu najboljemu prijatelju, dà ni vlastitoj sieni, i ona bi me lasno odala.“

To se Akriju na žao dalo, da u njega kao Filosofa stavlja takovo nepovjerenje, pa željnu znati priskoči u pomoć, što je dobro poznavao Edilovu narav; pusti ga indi njeko vrieme u miru, dok ga strast sasvim minù, a nakon toga reče mu umiljato:

„Edile Lucijo! Ako još dočuo nisi, a ti slušaj od mene: Cieli Sisak govori, da smo si nas dva veći prijatelji nego Damon i Pitija, nu ja vidim, da se u tebi ljudi prevariše, i zato ću na Foru, u kupalištu i svagdje pripoviedati, da savez našega prijateljstva bijaše na ledu ubilježen, koga i slabi

Digitized by Google

sunčani traci uništuju. — Tako je, zdravstvuj — ja odlazim, a ti me izbriši iz imenika svojih prijateljah, jer me nenalaziš vriednim povjeriti jednu jedinu tajnu. Bogovi te štitili i poslali ti čestitijega prijatelja, nego što si ga — kako ti krivo misliš — u Akriju našao", i dignuv se sa Subselije htjede da otidje.

Akrijeve rieči kosnuše veoma Edilovo srce, zato ga uhvati za njegov filosofički Palium, i prisili ga da ostane veleć mu: „Stani jedini moj i iskreni prijatelju. Akrijo! kunem ti se cielim Olimpom, da si mi ti bio dosad jedan od najmilijih, koji me okružuju; tebi sam povjerio sve boli, ti znadeš, u kakovih mi ranah duh stenje, samomu tebi svako je kucanje moga srca znano. Jest, u tebi nadjoh takova prijatelja, komu svoje najskrovnije misli povjeriti mogu, jer pod tvojim mudrim rukovodjenjem kadar sam ono izvesti, što osnovah; ali Akrijo! zaklinjem te pepelom tvojih roditeljah, znadeš li mučati?"

„Opet nepovjerenje; ta rekoh ti, da ću šutiti kao zid. Ja ću tom tajnom poći na Stiksove obale."

„Dakle sjedni i čuj me. Ja naumih otrovati najprije Korektora Maksima, a Flamenu se osvetiti mislim da nije potrebno Herkulovih radnjah."

„Korektora otrovati," povladi mu osnovu Akrij, „nije upravo zla osnova, ali kako? Hic labor hoc opus! U njegovoj kući — nevjerujem, u tvojoj — podnipošto, tvoje bo neprijateljstvo s Maksimom znano je po cielom gradu, pak bi odmah sumnja na te pala, a koga podkupiti — to neide, jer sada već nikomu vjerovati nije, tim bo putem najlasnije bi postradao."

„Statis jam diu hoc saxum volvo, ali badava, neima u mene ni za liek shodne osnove. Nebi li ti, Filosofe, koj znadeš, o čem se već Juno razgovara s Jupitrom, i glede te stvari što smislio?"

Akrij se zamisli. Lievicom si je trô čelo, desnicom pako redao si vlasi, kako je to on već običavao, kad bi o čem važnom mozgao. Nakon podulje stanke odkrije veselo svojemu prijatelju, koj je u njega virio kao kornjača u jaje, veleć mu: „Ja sam pronašao liep način, gdje nećeš ni ti ni ja okrivljen biti, već treći; ali Lucijo! da si mi zato na ruku, da i ja tada polučim svoju želju."

Digitized by Google

„Nedvoj o tom, mili Filosofe! Sve ću učiniti, ma da je Aethna gravius onus, samo mi odkri tajnu.“

„Dakle slušaj i pamti! Je li jedan osloštovatelj više ili manje, zato sviet neće propasti; kamo sreće, da neima niti jednoga, naša je dužnost, a careva volja, da ih iztriebimo; ti si carski činovnik, njegova ti zapovied mora svetom biti kao Orakul. Čuj indi moju osnovu: Hostilij, premda se odrekao kršćanstva, ta prisutni bijasmo, čuo si i vidio, da je prigodom one gungule kuću si slikami naših bogovah uresio, pa misliš li ti, da je naš? Acetum habet in pectore — pametan je on; jesi li kada vidio, da bi samo jedno zrno tamjana bacio pred Jupitrom u hramu, ili da bi okadio carev Genij, što je — medju nami govoreć — velika ludorija, jer je li ima car genij i kakov mu je, da li biel, crven ili šaren, to jošte dokazano nije, dà niti nespada ovamo, već Hostilij — htio sam reći — on je bio, jest sada i ostati će kršćan, a kao takov mora umrieti.“

„Sve je dobro, Filosofe, nu Hostilij nespada ovamo, gdje se o Maksimovoj glavi radi Meni se sve čini ego tibi de alliis loquor, et tu respondes de cepis — sasvim mi protivno odgovaraš.“

„Spada, Edile! Slušaj samo; mudar čovjek vazda mjeri štetu na manju i veću, pa za onom hvata, koja mu se učini manjom. Odkrih ti jurve, da u vlastitoj kući ili podkupiv koga nemožeš bez očevidne štete doći Maksimu do glave; a zašto ima kovač kliešta? Zar da goloruk sune u vatru? — Tebi je znano, da je Hostilij izprosio Albinu, pa njegovo vjenčanje liepu ti sgodu pruža, da i neopažen možeš podmetnuti Maksimu otrova. Hostilija će kao kućegazdu odmah uhvatiti, pa eto tebe i mene smirena.“

„A zašto se ti žudiš osvetiti Hostiliju?“

„Onaj isti uzrok, koj je u tebi upalio osvetu za Maksima, onaj isti u meni za Hostilija, a taj se zove — ljubav. Ja, dà ja ljubim Deksterovu kćer, a i ona mene voli nego sve blago ovoga svieta; nu otac njezin, ona poznata tvrdica, neima volje meni je dati, jerbo neposjedujem ni pedlja vlastite zemlje. Nesreća htjede, da se takodjer i Hostilij zaljubi u Albinu, pa ju u otca i izprosio Vjenčanje — kako rekoh — bit će nakon četrnaest danah, i tada se želim osvetiti Hostiliju, kako ti odkrih. On će biti odmah uhvaćen, ako

Digitized by Google

nam za rukom izpadne Maksima otrovati, a ti ga daj kao krivca odmah ubiti, Villu njegovu pako gledaj da dobije na svaki način tvoj vjerni prijatelj Akrij, koj će tada povjenčati Albinu; jer" primjeti mudrac, »dok se jednomu nesmrkne, nemože drugomu da svane."

»Ni sam delfički Orakul nebi bolji saviet mogao dati, nego što je tvoj, Filosofe, ali ipak," primjeti Edil, „nije upravo čist posao, da nekriva čovjeka, kao što bi glede te stvari bio Hostilij, takova bieda snadje?"

»Mili Lucijo! vidi se, da nisi mudrac. Ja ti dokazah, da je Hostilij kršćan; indi pravo ti pripada, ubiti ga. Ali čuj dalje: moje filosofično načelo jest: da je onakovomu čovjeku sve dopušteno i opravdano, koj nizko stoji a želi se podići; to nam i bogovi svojim primjerom pokazaše. Nije li Jupiter smaknuo svoga siedoga otca Saturna, samo da nebom i zemljom zavladati može; pa ako se taj čin u boga hvali, i ako se njegova otcoubojska ruka tamjanom kadi, zašto nebi bilo prosto jednoga osloštovatelja do Karonta poslati?"

„Krasno smišljeno; jer tim načinom možemo de eadem fidelia duos parietes dealbare — jednim udarcem dvie muhe ubiti — ali još preostaje, Filosofe, da me savjetuješ, kako da se dočepam otrova, jer i glede njega mogla bi stvar na vidjelo izaći."

»Neka ima čovjek i božanstvenu pamet, to se niekati nemože, da jedino izkustvom mudriji postaje. Niti jedna godina neprodje, da se nebi čulo, da su stotine i stotine ljudih otrovane po širokom rimskom carstvu, pa se većinom stvar sazna, a to najviše zato, jer takovi trovači neposjeduju izkustva, budući da im otrov ili robovi načinjaju ili ga kupuju u ljekarnah; nu ti podnipošto da neodabereš niti jedno niti drugo. Ja bih ti ga sam rado načinio, ali se nisam nikada bavio sa tako nizkimi i neznatnimi znanostmi, aquila non captat muscas — orao nehvata muhe — nu svjetovati mogu te i ovdje. Izza Siska kraj Kupe u onoj šumi obitava stara vračara; prije rose, kada se mjesec pomladi, traži ona bilje, koje posjeduje — kako se glasa — tu moć, da može u vječne okove sapeti ljubav; nu ona umije i otrov praviti, od koga čovjek umire, ili od koga poludi. Uteci se indi k njoj, i to jošter danas, ta za dobru plaću baka će sve učiniti."

Digitized by Google

„Upravo od mudra čovjeka mudra savjeta; kako da te zanj nagradim. Evo primi malen taj dar," izvadiv krasni dragim kamenom uloženi prstan i nataknu mu ga na prst, „to ti bilo dotle, dok te nenagradim Hostilijevom villom."

Akrij mu i nehotice vrati prstan.

„Dakle nećeš da ga uzmeš ?" upita ga Edil.

„Neću, jer bi mi pokvario uspomenu na ono, što se u mene uslugom zove."

„Filosofe !" reče začudjen vrhu toga Edil, „ja ti ga nedajem absit kao plaću za taj koristni savjet, već za uspomenu našega prijateljstva, koje — kako ti veliš — prodje u Sisku jur u poslovicu."

„Pod tim ga jedino uvjetom primam, da kad postaneš mjesto Maksima Korektorom, što će za stalno biti, ako se još dobro sjećaš, kad bijasmo u Maksima na gostbi, i tu ti sam Apolo po njegovih ustih javio, da će te car doskora Korektorskim prstenom nadariti; a ovim, što si ga meni dao, sjetiti ću te tada, što si mi kao Edil obećao."

„Još nješto, Filosofe ! U mene je mnogo sobah, izaberi si, koju voliš, i nastani se medju mojimi Lari, da te imam uviek pri ruci, kad mi uztreba valjan savjet."

„Hvala ti, prijatelju; i tu ću ti želju izpuniti, jošter danas", reče i oprosti se s Edilom.

Poglavje petnaesto.

S onkraj rieke Kupe, pokraj villah razkošnih Rimljanah, vodio je dobro utren drum ne samo u bližnje toplice, današnje Topusko, već i u šume, odkuda bi Panonci dovažali u grad drva za ogriev. Kroz sredinu tih šumah kao guja kroz travu vijugao se malen potočić, koj cjelivaše svojimi ustnami hladne valove mutne Kupe, komu se još danas pod imenom Mošćenice za korito znade.

Tim drumom hrlio je Edil Lucij, obučen u prostranu Tuniku s Petasom na glavi, a opasan pojasom, u koj je zataknuo tablu i šiljak (spravu za pisanje); bijaše bo u Rim-

Digitized by Google

ljanih običajno, da zaputivši se kamo povezali bi si oboje oko pojasa, nu kod kuće odstranili bi s pojasom oboje. Tečajem vremena potrebiti ovaj šiljak pretvori zloba ljudska u ubojito oružje, koje pod izlikom sprave za pisanje nošahu sobom; a takovo nosio je sobom i Edil, zaputiv se po sunčanoj žegi, koja mu upravo godila, jer mu grozna zima osvete tresla tielom, da posjeti babu Korbulu. Svrativ se s glavnoga puta u šumu, podje po Akrijevom naputku potočićem u njezinu unutarnjost, jer tim putem da će najsigurnije stignuti do vračarine koibe.

U šumi bijaše, kao da je sve izumrlo; ptice se povukle u hlad grmićah, a vjetrić bio tako blag, da nije potresti htio niti jednim zelenim listom na drvu. Nu pod brzimi Edilovimi koraci prekidalo bi suho lišće tu čarobnu tišinu, jer od njega, prepadši se koja ptica, poletila bi iz jednoga grma u drugi.

Prolazeć uz potok i prevaliv velik diel šume, snebi se kao okamenjen; pod hrastom najme njekim, koj je već viekove proživio, opazi klečećega čovjeka u Togi preterskoj, a kraj njega na zemlji albogalerus (bieli šešir). On upozna Flamena Torkvata.

Kao što bjesan tigar opaziv žudjenu žrtvu, a bojeć se, da mu neizmakne, tako poteče on proti bezoružanomu Torkvatu, koj prenuv se iz svoje molitve, ustane i začudjen pogleda onoga, komu je čovječja slika sakrivala zvjersko srce.

„Odkad se je, Flamine, počelo Jupitru tako klanjati?“ upita ga nasmijav se divljim smjehom Edil.

„Ja se Jupitru nemolim“, odvrati smierno Torkvat, „niti ću se ikada više djavolom klanjati.“

„Tako se dakle klanja oselskoj lubanji, samo da znadem. Nu na stranu s tim, jer nas dva, Torkvate, imademo sasvim drugi račun svršiti.“

Torkvat je mučao i mirnim ga okom motrio.

„Flamine! kadno se zadnjikrat vidismo,“ riknu Edil, „tad se razstadosmo kao neprijatelji, a kao takovi opet se i sastadosmo.“

Torkvat pogleda Edila prezirnim pogledom, koj uzpali do bjesnila divlje mu srce.

„Ako si mene, Edile, uvriedio“, reče umiljato Torkvat,

Digitized by Google

„ja ti od srca opraštam, nu što si nevino djevojče ugrabio, nek ti Bog sudi.“

„Opraštaš mi, Flamine,“ reče posprdno Edil, „jer se bojiš moje osvete, a što se suda bogovah tiče, to znaj, da me za njega malo boli glava; ja se neplašim svojih bogovah, a kamo li da prèdam pred tvojim obožavanim nadrimudracem, koj je svoj život na križu svršio.“

„Ako je i na križu umro, na tom drvetu, koje vi prezirete, a to je ipak skršio žrtvenike vaših bogovah, koji nisu ino nego djavoli.“

To bijaše Edilu odviše.

„Varalico! a ne Flamen Dialis,“ zavapi Edil kao ranjeni vepar, „huljo, a ne poštenjak, koj pod plaštem da vojuje za bogove, štitio je kršćane, pa da uteć mogu, odgodio proglašivanje Edikta, koj mi Severilu oteo, a tim narušio i moju sreću. Torkvate! odgovori mi, ako možeš!“

„Ja da tebi, jadni otmičaru i robe bezuzdanih strastih, odgovaram? Moja je saviest mirna, jer sam izbavio vjeru od nevjere, nevinost od sile, pa ako mi Višnji Bog dozvoli, izbavit ću možda i cieli Sisak iz tminah poganstva, i dovesti ga k pravomu svietlu kršćanstva.“

Bliedo lice Edilovo pozeleni, a iz dvijuh rupah u glavi buljiše mu dvie svieće gnjevno na novoga obraćenika, kao da ga sažeći žudi, nu taj pogled podnese Torkvat; imao bo je čistu saviest.

„Torkvate!“ zavapi tresućim se od gnjeva i osvete glasom, a obazriev se prije, da vidi, jesu li sami, „uzmi u pamet, gdje si i s kim se razgovaraš; dobro pamti, da pred tobom onaj stoji, koj te može s mjesta odaslati u Had.“

„Ja onako govorim, kako je istinito i pravedno, a tvoje se prietnje nimalo neplašim; ja sam pred cari i kralji spreman istinu govoriti, ma da mi je glavom platiti, nisam bo veći ni dostojniji od onih, koji su ovih danah u Sisku svoj život za istinu žrtvovali, a kamo li da se plašim tebe, jadni nevoljniče.“

Sve divlje strasti, koje bi lukavom umiljatošću uspavao bio u svom srcu, probude se i prostru po cielom tielu, tako da isti razbor stave u okove. Edil motrio je pred sobom onoga, koj ga pokaza svietu kao otmičara, on je zrio onoga, koj ako poživi, spreman bi bio razoriti žrtvenike bogovah.

Digitized by Google

On je žedjao za osvetom, a zadnje Torkvatove rieči jošter bolje podpale njezin plam.

„Dakle umri! razrušitelju moje sreće“, zavapi biesno te izvadiv šiljak probode krotko srce Torkvatovo, koj mu pade pred noge niem i bez ikakova jecanja na mašinu, gdje je očekivao Marcelijana, da ga okrsti. Nu u vlastitoj se krvi pokrsti on.

S nasladom, kakovu jedino ćutiti može divlja zvier nad mrtvim plienom, promatrao je Edil nevinu svoju žrtvu. Veseo, da neima svjedoka njegova crnoga čina, obriše svoje ubojito oružje u mučeničku haljinu, te ode dalje šumom neznajuć, dakako kao pogan, da ga ono oko motrilo, koje vidi i najtanje misli.

U najvećoj divljači, okruženoj stoljetnim hrašćem i gustim grmećem, nalazila se babe Korbule koliba, neumjetno složena iz drva, sa koga se već crvî izglodana kora olupila, krov joj pako, koj bijaše trskom pokriven, koju prerasla maševina, tako se nagnuo, da će se pod prvim sniegom srušiti; okna bijahu tako malena, da nebi ni glave proturnuti mogao; a vrata tako nizka, da bi se čovjek srednjega stasa htijuć u nju uljesti, gotovo sagnuti morao; priličila je indi sasvim onoj, koja je u njoj obitavala, a to bijaše baba Korbula, ili kako ju obično zvahu, Saga t. j. vještica.

Prikučiv se ka kolibi opazi Edil u ponošenu i zamazanu odielu vračaru, poduprtu o štap, a u ruci joj svežanj suha granja, kako se povlači do svoga stana. — Šuštanj suha lišća i prasak slaba šibja, što ga lomiše Lucijevi koraci, povuku na se babinu pozornost; ona se ogleda i tako pruži zgodu, da ju bolje promotrimo.

Korbula bijaše nizka tiela, koje je ogroman teret i godinah i nevolje ogrbavio, a usahla joj se koža na čelu i licu nabrala u nebrojene mrske, s jednim izbijenim okom, koje je uviek suzilo, dočim je drugo, komu jošter samo svietla preosta, zloradno motrilo došljaka; izpod rubcem pokrivene glave virili su siedi neuredjeni vlasi i izgrebeno lievo lice.

„Tko si ti i šta tražiš u toj divljači?“ upita ga glasom, koj je sasvim naličio obrazu govornice; bijaše bo kao glas ustala od mrtvih čovjeka.

„Ja sam, Sago, jedan od onih, koji od tebe pomoći traže.“

Digitized by Google

„Uljezni sa mnom u kolibu," reče vračara i unidje s Lucijem u svoj stan.

U kolibi na širokoj opeki dogarala je vatra, a njezin se dim kroz otvorene prozorčiće kao kakova sablast vukao po krovu; u zamazanih loncih varila se voda i bilje. Klak, kojim je koliba iznutra pomazana bila, odlupio se na više mjestah, pa kroz ovakove pukotine virilo je sunce znatiželjno, da iznese na svietlo djela, koja su se u tamnoj izbi zbivala, klak pako preostali bijaše pocrnio sav od dima. Na polici pokraj osušena bilja bijahu dva crna i krnjata kipa, jedan — na koliko se razabrati dalo — predstavljao bi Eskulapa, ljekarskoga boga, a drugi, koj je na tri vrata nosio samo dvie glave, jer mu je treća odkinuta bila, sjeća nas i nehotice, da vračara pripada onomu narodu, koj Triglava boga štuje, a što nas u tom uvjerava, jest njezin govor, barbarska latinština pomješana s mnogimi slavjanskimi riečmi. Jedan crni stol, na kom je bilo bilja i posudja, i nizak suhim lišćem nastrt krevet bijaše sve njezino blago i bogatstvo.

Uljeznuv Korbula s došljakom u svoju kolibu, metnu svežanj granja na oganj, ponudi mjesto Luciju na stolici, a ona sjednuv na kladu kraj ognjišta, upita ga kroz modre i naguzane ustne: „Što tražiš od mene, neznan čovječe?"

„Ti si, kako dočuh", odvrati Lucij, „na glasu, da si pronikla u tajnu svake biline; ti poznaš one, koje život na više čovječjih viekovah produljiti mogu, te takodjer i za takove znadeš, koje u brzo umrloga do Charonta odaslati mogu. Kako slušam od drugih, ti umiješ pomladiti starca, a i to učiniti, da mladiću padne snieg na vlasi i na bradu i kao voda sred zime da mu ostudeni krv, koju već ni jedno sunce ugrijati kadro nije. U tvojoj je vlasti ili dva srca sastaviti ili ih za uviek oddružiti."

„Negovori tako," ukori ga vračara, koja je tim ukorom željela jošter veću slavu steći, „jer i ovo nješto što umijem, naučih se sama tražeć bilje svakojako i prebijajuć se od nemila do nedraga, i bdijuć nad njim, dok se u kotlu cmari; nu ima drugih većih znanostih, koje su mi nedohitne."

„O Sago! ti mnogo umiješ. Zar nedolaze mnogi k tebi? misliš li, da bi te ja posjetio, da bi koj u Sisku to umio, što ti umiješ? nebi doisto!"

„Pa pošto si došao amo?" upita ga vračara.

Digitized by Google

„Kad tražiš od mene," razjasni joj Edil, „sve ću ti kazati. Ja sam ljubio, i to neizmjerno ljubio, i već sam se skoro domašio svrhe, nu moj nuzljub otme mi obožavani predmet. Ja indi želim sada nad njim svoje slavlje proslaviti, kao što on nad menom; ja žudim onomu oteti život, kao što je on moj život i moju sreću: Sago! ja želim otrov."

„Ah neznani prijatelju!" zajauče vračara, „nemoj tražiti šta takova od mene, jer niti smijem niti mogu učiniti, znadem bo veoma dobro, da su glede toga strogi zakoni u Sisku i po svoj zemlji, lasno bi sumnja pala na me, te bih mogla postradati."

„Negovori tako; jer ako si tolikim učiniti mogla, zašto nebi i meni, koj sam te kadar stostruko naplatiti, a u protivnom slučaju —."

„Oproštenje, oproštenje!" sgrozi se vračara sjetivši se neugodnih posljedicah i padne pred Lucijeve noge; „ti si — kako vidim — došao amo, da me izkušaš i predaš strogim zakonom. Ne, dobri moj prijatelju, ja takova šta neumijem, eto sve mi u tom znanje, da umijem načiniti krasni Stibium; koga prodajem taštim mladićem i gospojam, a u otrove nerazumijem se, što je samo crna pod noktom."

„Sago!" poče umiljato Edil, „medius Fidius! ako iz zle namjere dodjoh amo; ja trebam otrova, ti mi ga načini, a neboj se, da ću te komu odati, jer odav tebe odao bi se i sam."

„A kako se ti zoveš?" upita ga vračara.

„Ja sam bogat trgovac iz Siska a zovem se Hostilij," prevari ju lukavi Edil.

„Dakle dragi moj Hostiliju! ako ti i dadem otrov, i tvoji neprijatelji odu na Styx, to ću ja svakako postradati jer smrt uviek nadje koga toga da ju osveti. Poštedi indi moju siedu glavu i neumanjuj danah mojih, koje već prebrojiti mogu; nestavljaj me u pogibelj, bogovi će te za oto blagosloviti."

Dok je vračara tako govorila, da nije bilo u sobi onako tamno i zakadjeno, bila bi opazila, da njezine rieči veoma djeluju na srce njezina gosta, osobito gdje je naglasila, da smrt svakako nadje svoga osvetnika, jer Edil, komu Torkvatova smrt lebdila pred očima, uztrepta po svem tielu i probliedi kao krpa. Nu i isti Edil opazi na samoj vračari

Digitized by Google

sličnu promjenu. Nu da si duševnu bol olakša, odvrati: „Neboj se, Sago! jer koga jednom zemlja pokrije, taj u njoj i ostane; koga preveze starac Karont preko Stiksa, taj preveze s njim i sve tajne. Pa da bi se i mogao vratiti, nemora li se prije napiti one rieke, kojom se silni bogovi kunu, koja tu moć posjeduje, da takov sve zaboravi, što bijaše ovdje na zemlji.“

„O nevjeruj toga,“ poče Korbula, „čuj der mene. Ja se rodih kraj sinjega mora; moji roditelji, koji se dobrano obogatiše odpremanjem jantara na iztok, koga dobavljahu sa sjevera od istoga naroda, koga i oni udo bijahu, proživjeli su sretne dane štujuć svoje bogove i milujuć mene, svoje jedino diete, koje prozvaše Viljenicom. Moje mladjahno srce osvoji na brzo Tihomil, mladić krasniji od Lelja, a krepčiji od Rugevita. Krasno li ga bijaše viditi, kada bi na svetkovinu Kolede, Rusaljkah ili Kriesnicah poslje žrtvovanja uz gudbu pod svetom lipom vodio kolo, glavom bi nadvisio sve mladiće, a milim licem i mladiće i djevojke. Žreci i vlhovi (slavjanski poganski svećenici) i sav ga narod veoma obljubi, jer njegovoj strieli neuteče ni plaha srna ni grabežljivi vuk; mnogo se je žrtvah bogovom spalilo, koje im na žrtvenik donese Tihomilova tetiva i striela. Sve mi djevojke radi toga nenavidile, a osobito njeka od rimskoga plemena; ona — bogovi znali čim — obsjeni moga Tihomila, da je počeo čeznuti za njom kao suh cviet za kišom, da ju je sliedio kao siena tielo i k njoj hrlio kao voda k iztoku. Ja ostavljena plakah i zaklinjah nevjernika, nu badava — on mi se više nevrati u naručje. Pripoviedajuć svoju sudbinu njekim svojim prijateljicam, svjetovahu me one, da u bližnjih brdinah potražim vračaru, nebi li mi ona pomogla. I dosto, vračara mi za dobre novce pruži otrov, kojim posredovanjem podkupljenoga roba moje takmice, otrujem nju. Sumnja umah padne na me, pa da se zloj kobi uklonim, utekoh u gore k vračari, gdje za silu proživih kratko vrieme, gdje se i upoznah sa tajnom bilinah. Ali jaoh! utekoh od dima u vatru! Gusari bo sinjega mora nanjuše mene, otmu me od vračare i prodadu bogatu trgovcu, koj moje krasno ime Viljenica pretvori u Korbula. Kao robinja, ta i sam znadeš, kako se s robovi postupa ...“

„Znadem veoma dobro, Korbulo,“ presječe joj rieč Lucij,

Digitized by Google

„tako, da mi je i suvišno svako pripoviedanje, pa uz to neimam ni vremena slušati; sunce je već najviši stepen stiglo, moram spiešiti u Sisak. Daj mi indi žudjeni otrov, da mi i moj neprijatelj padne mrtav pred noge, kao što je i pred tvoje pala tvoja takmica.“

„Nemoj toga zahtievati, strogi Sisčane! da se sazna, što mi preostaje nego Campus sceleratus — stratište.“

„Neboj se, Sago; nije ona vračara, koja je tebi otrov pružila, odana bila, nećeš lje ni ti. Pa ako sumnja padne, na me će pasti, a ja sam u velikom prijateljstvu s Edilom i Korektorom, pa što prijateljstvo kadro nije učiniti, to će novac — pecuniae obediunt omnia.“

Poslje kratka promišljavanja poče opet vračara: „Strpi se malo, neznan čovječe, dok upitam o tom svoje bogove.“

I uzamši s police olovo, govoreć tajne, nikada Edilu čuvene rieči, raztali ga u vatri, a taj raztop zatim sasu u zdjelu punu vode.

Posegnuv suhom rukom pohlepno u vodu, da sazna iz olova volju bogovah, nadje u njem povoljne znakove. Njoj se u olovu stvorila slika polja, a ne okostnica umrla čovjeka; tim ohrabrena upita Edila: „Dakle prijatelju, kada upravo trebaš otrov, a to ako žudiš dobro po se i po me, da mi bude ovo njekoliko danah u miru sprovesti, a ti čuj moje svjetovanje, kojim će tvoja osveta žudjeni cilj postignuti, a uz to nitko niti iz daleka posumnjati neće ni na tebe ni na mene.“

„A to je?“ upita neuztrpljivo Edil.

„To je takovo piće, koje je kadro najvećega učenjaka budalom pretvoriti, a najkrepčijim izsisati kriepost, da mu ju nitko već podati nije kadar; to ti je takov otrov, komu već uztuka neima. Tko postane njegovom žrtvom, taj poluditi mora, a što više, nitko niti iz daleka posumnjati neće, da mu je tko to počinio, jer se takov čin na sto načinah izpričati može: da mu se najme ili usljed silnoga straha pomutila pamet ili mu nesretna ljubav zavrtila mozgom, ili žestoko piće poremetilo mu djelovanje moždjanah, ili je u gori opazio Ninfu, ili su ga bogovi kaznili, ili je pobjesnio od srdjbe, a i tko da pobroji sve náčine?“

„Tvoj saviet nebi bio da se neuvaži,“ pohvali ju Lucij, „nu znadeš li što, Viljenico! pruži mi jedno i drugo, a ja ću rabiti, kako budu okolnosti dopustile,“ rekavši to baci

Digitized by Google

pred vješticu težku mošnju, koja na blatnom podu čudno zazveči, a taj zvuk veoma ganu Korbulu; zlatan bo ključ i gvozdena vrata otvara.

Vračara ustane sa svoga mjesta i uze s police dvie male nejednake staklenke, napuni ih iz dvajuh lončićah i pruživ ih Luciju reče: „Eto, što si tražio; nu dobro pamti: ovaj u većoj je otrov za poluditi, a taj u manjoj, koga je dosta samo njekoliko kapih, za usmrtiti. Ali tako ti boginje Noćine (mjeseca), koja vračare štiti, da me neodaš ni svojoj sieni, jer zaklinjem te svim, što ti je milo i drago, da čuvaš tu tajnu, pa ako me odaš, mučila te Mora i Kikimora u snu, Vukodlak ti krv sisao, proganjale te Ljutice, Tras i Bobak, tvoje se ime spominjalo s užasom kao crnoga boga, nenašao mira na zemlji, neumro dok nepoludio, pa kada ti bude umrieti, ogrlila te Morena (smrt) u hladnoj Kupi.“

„Neboj se, Korbulo,“ ohrabri ju Edil Lucij, „jošter ima vjere u rimskom Patriciju; sve se slobodno nada mnom slučilo, što si izustila; ja ću s ovom tajnom na onaj sviet poći,“ reče i uzamši čvrsto začepljene staklenke ostavi prezrenu kolibu.

Poslje Lucijeva odlazka digne Korbula u kolibi kamen i nepravo stečeno blago stavi u rupu, gdje je sužnjevalo više takovim načinom unišlih novacah, koje — bojeć se ona, da neuteku u bieli sviet, opet pritvrdi pločom.

Lucij pako izišav iz kolibe i prepadši se dvajuh zločinah nezaputi se u Sisak prvanjim putem, već prešav gustu šumu, dodje do Save, tu ga ribari prevezu i tako kroz Savska vrata uljezne u Sisak.

Dok je Lucij s Korbulom snovao o Maksimovu životu, vraćao se je Panonac Balamir sa svojim sinčićem od četrnaest godinah Radovanom i kćerju Miljevom od kakovih dvanaest, kroz šumu, u kojoj se dva crna čina zbila, kući. Radovan je nosio u ruci pun kuzolčić jagodah, Miljeva pako kitu divljega cvieća, a otac im na ramenih posječeno drvo.

„Hoćeš li otče i ljetos ići na Svjatovidovu svetkovinu?“ upita ga Miljeva.

„To je sveta dužnost, da Svjatovidu blagodarim, što nam ljetos podao krasnu ljetinu, i što vazda za nas Slavjane vojuje proti našim neprijateljem.“

*

Digitized by Google

„A hoćeš li i ljetos povesti mene, kao što si me poveo prošle godine?“ upita sinčić svoga otca.

„Ako budeš valjan, hoću.“

„Tamo mora veoma krasno biti, jer se Radovan uviek samo o toj svetkovini razgovara; je li, otče?“ primjeti Miljeva.

„Veoma krasno, mila kćerce!“

„Da ti vidiš, Miljevo, onaj krasni hram, a u njemu zlat noga boga Svjatovida sa četiri glave i četiri obraza, njegovu razčešljanu bradu i ostrižene vlasi, u ruci mu velik rog, a o lievom bedru srebrn luk, pod njim grablje, sedlo i velik srebrn mač sa srebrnim balčakom i koricami; o kako bi se ti divila tomu.“

„To mora veoma krasno biti,“ začudi se djevojka.

„To nije još ništa,“ nastavi Radovan, „već svečanost, to ti je nješto uznosita. Tamo se sakupi sila ljudih, koji tako govore kao i mi, nu ipak ima riečih, — je li, otče, da je tako — kojih mi Panonci dobro nerazumijemo, premda su s našimi skoro jednake. Kada indi svi ti ljudi dodju u Svjatovidov hram, tada pristupi k bogu njegov najveći svećenik i uzme iz njegove ruke rog, nu što bijaše u tom rogu, nisam dobro vidio, jer sam lani jošter malen bio.“

„Onaj rog, sinko,“ poduči ga otac, „napunio je istoga dana prošle godine velesvećenik s vinom i medicom, i onako puna ostavio ga u božjoj ruci, a to zato, jer ako se mnogo toga napitka kroz godinu danah posuši i izlapi, to nam bog javlja zlu ljetinu, ako li malo, tim dobru ljetinu, da se znamo uživati ploda, kako nam tim bog javlja.“

„A što bje zatim s tim rogom? pripoviedaj, Radovane,“ umoli ga sestra.

„Kada je tako velesvećenik uzeo rog iz Svjatovidove desnice, izlije ono, što bijaše u njem, k božjim nogam i napuni ga iznovice. Zatim mu se zahvali na plodnosti i umoli ga i za buduće obilje i pobjedu, a nakon te molitve nazdravi sebi, svim nazočnim i čitavomu narodu »mnogaja i blagaja lieta sretno požiti vo zdravle vo spasenie«, izpije rog i novo napunjen položi u božju desnicu.“

„Zar je to ciela svetkovina?“ upita Miljeva.

„Nije; što bi bila,“ uze mladić dalje pripoviedati, „jer iznesu zatim ogroman kolač, za koga se velesvećenik sakrio, pa nas upitao, je li ga vidimo? „Nevidimo“, zavapismo jedno-

Digitized by Google

glasno, a na to nam on odgovori, da neka bog Svjatovid dade, da ga i buduće godine radi veličine kolača vidili nebi t. j. da bi imali plodnu godinu. Zatim onaj kolač bude medju nas podieljen; zar se nesjećaš, da je otac i majci donio lani komadić od njega, a zatim sprovedosmo cieli dan u gostbah i igrah.“

„O to je veoma krasno,“ začudi se Miljeva, „sretan si ti, koj si pošao s otcem! — Nu kamo tvoje jagode, Radovane, polovinu si ih prosuo; čim ćeš darivati majku?“

„A jao meni, što ću sada?“ zatuži mladić.

„Što ćeš,“ odgovori mu otac baciv breme s ramena, „neima ti pomoći već hajde s Miljevom pa potražite jagodah, dok se ja ovdje odmorim.“

Dobra djeca posluhnu miloga si otca i odu šumom tražeć sladko voće, da si ovesele majku. Razgovarajuć se o koječem dodju s vjernim svojim suputnikom Sivkom — psetancem, koje pred njimi veselo poskakivalo — do hrasta, gdje je ležao mrtav bivši Flamen Dialis, Torkvat.

Pseto prvo pohrli do mrtva tiela, te grozno zalaje, kamo djeca svoj pogled uprave.

„Radovane!“ zovnu seja bratca, „vidiš li, kako njetko pod dubom spava? hajde da vidimo.“

I popošav polagano do duba, opaze ondje u krvi ogreznula Flamena.

„Bježmo, brate, ta to je mrtvac; ja se mrtvacah plašim. — Čija ga je opaka ruka ubila?“ reče i poteče plaho djevojče.

„Pričekaj me, Miljevo, da izviestimo otca.“

Dokle bi tražila djeca jagode za majku i spiešila javiti otcu, na što naidjoše, dotle je Marcelijan lukom u ruci a na plećih punim tulcem strielah unišao u šumu i pošao potočićem, da nadje ljubeznoga si Torkvata, koga je okrstiti nakanio. Iduć tako namjeri ga slučaj na Balamira, gdje se u debelu hladu odmara.

„Ima li što sreće, Marcelijane?“ upita ga Panonac.

Marcelijan začudjen pogleda nepoznata čovjeka, koj mu za ime znao. „Istom sam unišao u šumu,“ odvrati mu; „nu čovječe moj, odakle poznaš ti mene?“

„Moje oko nebi bilo vriedno, da motri sunce,“ odvrati

Digitized by Google

Panonac, „kada bi zaboravilo milo lice onoga, koj mi u životu život povratio.“

„Ja te nerazumijem; razriješi mi taj čvor.“

„Sjećaš li se, Marcelijane, kadno je na brzo ovoga proljeća snieg okopnio, pa s toga se Kupa i Sava tako nadule, da su prekoračile bogovî označeno si korito i mnogo ljudih podavile, dà i moja mila Miljeva postala bi žrtvom bjesnećih valovah, koji već otvoriše svoje čeljusti, da ju u nezasitivu svoju utrobu progutnu, tada si ti na čunu kao car morski pohrlio biednici u pomoć, oteo ju iz ustnah zlobna Vodnika i donio u moje naručje.“

„Tvoje bijaše dakle ono diete?“

„Jest, ono bijaše moja Miljeva. Oprosti, što ti dosad nezahvalih; sada ti blagodarim; nu budi uvjeren, da se svaki dan molim Vesni, da ti uplete u život cviet zdravlja, da ti bog Oslad osladi dane života, a Koleda mir unese u tvoju kuću, a trieskoviti Perun —“

„Otče! otče!“ prekinu dalje zahvalivanje Panončevo Radovan i Miljeva, koji kao bez duha dohrle do Balamira.

„Oda šta ste se tako prepala, mila djeco?“ upita jih Balamir.

„Tražeć jagode“ progovori Radovan, „nadjosmo pod dubom mrtva čovjeka.“

„Kako se prepadoh, kada sam vidila njegovu krv“, primjeti Miljeva.

Tajna njeka slutnja obuze Marcelijanovo srce, njeki mu glas govorio, da je to Torkvat.

„A gdje ste opazili?“ upita jih Marcelijan.

„Pod dubom kraj potočića“, odvrate obojica.

„Balamire! hajde sa mnom, da vidimo, što djeca pripoviedaju.“

Pošav niz potočić dodju doskora do naznačena duba, i tu nadju doisto mrtva Torkvata, komu jur stala krv poštrapala odjeću, a lice mu priličilo čovjeku, koj sladko usne da se još sladje probudi.

„Blaženi umrli, koji u Gospodinu usnu“, uzdahnu Marcelijan, i dvie mu suze kanu na krvju poštrapanu zemlju. „Eto gledaj, Balamire, pred našimi nogami leži mili moj prijatelj Torkvat!“ označi Marcelijan Panoncu ubijenoga prokle. „Usahla desnica onomu, koj ti ubi prijatelja!“

Digitized by Google

ubojicu Balamir, »pukla mu tetiva, kada bude stajao pred svojim neprijateljem, ubio ga zazor i sramota, grob mu kosti na polje izmetao, da jih kljuju gavrani i psi!«

Sunce već bijaše prevalilo polovinu nebeskoga puta a zlatne svoje trake spuštalo ravno kroz vrhe drveća, te obasjalo nevinu žrtvu, kao što obasjaje Ono Vječno sunce svoje ugodnike na nebu.

Niemi i začudjeni promatrahu Torkvata, kao da mu svojim pogledom poviriti žele u probodjeno srce, nebi li im ono odkrilo, čija mu ruka zadade smrtnu ranu.

„Balamire!« umoli ga tužni Marcelijan, »ako žudiš izkazati ljubav meni i mojemu ubijenomu prijatelju, poteci u Sisak do moga otca, Korektora Maksima, javi mu, da smo našli ubijena Flamena Torkvata i umoli ga u moje ime, da pošalje nosila s robovi. Ja ću pako s tvojom djecom ostati ovdje, i čuvati od grabežljive zvieri onoga, koj je nosio polovinu mojega srca.«

Dobroćudni Panonac ode, a Marcelijan razgovarajuć se s djecom ostà kod nevine žrtve.

Nakon dobra dva sata dodje Balamir s robovi i s nosili, pa kada podigoše mrtvaca, izpade mu nješto iz ruke, što u travi zasvieti kao kap rose, osvietljene prvimi traci izhodećega sunca. Marcelijan se prignu i podignu ogromni srebrni prsten, na kom bijaše urezano „Utere felix“; to bijaše upravo onaj, koga dobi Edil Lucij prigodom blagovanja kod Maksima na srećki. Torkvat bo, čim je Lucij nasrnuo bodežem na njega, dignu desnu na obranu, te njom, uhvativ ubojičinu lievicu snimi mu prstan, što u onom bjesnilu Lucij ni opazio nije, i padši mrtav ostane sa stisnutim u ruci prstanom.

Marcelijan se uzradova, što je odkrio ubojicu; nu neima radosti bez tuge. Prvu radost umali mu misao, kako bi Edil mogao saznati, da će Torkvat onamo poći? zašto bi mu se htio osvetiti? i nenosi li više ljudih takovo prstenje? Nu bilo kako mu drago, on spravi prstan, nebi li ga u shodno vrieme upotrebiti mogao, i ode s robovi, koji nošahu mrtvaca, u Sisak.

Poslje običnoga vremena odnesu Torkvatovo tielo na Ustrinum, i tu ga sažežu, a vrući pepel ugase vinom, zatim nazvavši mu »Ave anima candida« vrate se kući.

Digitized by Google

Njegovi prijatelji i gradjani nakon njekoliko danah sakupe osušeni častni pepel u Urnu, koju posipaše cviećem i suzami, veleć: »on bijaše čestit čovjek, zato i pade kao žrtva!« i razidju se kući.

Drugi dan iza toga čina (Compositio), kada dodje ini Flamen da žrtvuje nad Torkvatovom žarom, nadje na njoj nadpis »A facie iniquitatis sublatus est justus, et erit in pace memoria ejus« (sa zemlje nestalo je pravednika, a njegova uspomena biti će u miru). To mu napisao nóćju Marcelijan, a Flamen neznajuć, da je to kršćanski napis, svrši ipak žrtvu nad Torkvatovim grobom.

Poglavje šestnaesto.

Ogromna sunčana ura, koja pokazivaše da je blizu podne, dobrano iztriebi Forum, na kom i namještena bijaše; svjetina bo, da joj blagovanje tečnijim bude, pohrli prama ulici zvanoj Dafnis, da se okuplje. U njoj se najme nalazilo kupalište, koje joj cielu jednu stranu zauzimalo. Pokraj kupališta, koje na glavnom ulazu nosijaše nadpis

BALINEVM
MORE VRBICO LAVATVR.
OMNIA COMMODA PRÆSTANTVR.*)

bijaše triem sa dva reda stupovah, kojimi je koje brzala, koje micala se svjetina po propisu liečnikah, na stupovih pako prilieplјeni bijahu svakojaki oglasi za ovo ili ono, koje su znatiželjnici čitali.

Nepogledav na ulici nikoga, niti koga na triemu pozdraviv, unidje Filosof Akrij kroz glavni ulaz u kupalište. U Apodyteriju (svlačionici) t. j. prostranoj sobi, kojoj su zidovi urešeni bili raznimi slikami iz vodnoga carstva na liepu (à la fresco) a pòd utrt mozaikom, nadje Filosof jur mnogo kupaonikah, koji su se, sjedeć na svilom pokrivenih klupah, hladili i pripravljali za razkošne kupelji.

*) Kupalište. Pere se po gradski. Sve su udobnosti na službu.

Digitized by Google

„Dobro došao, Akrijo!“ pozdravi ga Moderat, „a gdje ti je ostao Edil? ta vas dva ni kud ni kamo jedan bez drugoga.“

„Nemože danas doći, jer ga Maksim umolio, da načini Ordines, nebi li što sjajnije izpao Kornelijev sprovod.“

„Kako se ćuje“, odazva se jedan kupaonik s klupe, „ti ćeš, Filosofe, Laudaciju (pogrebno slovo) držati.“

„Hoću! pa s toga idem samo danas u Frigidarij (mrzlu kupelj), jer mi malo vremena preostaje za ine kupelji.“

„Mani se toga“, reče mu jedan suhi i bliedi čovječac, „ja sam se najradje u Frigidariju kupao, pa nuto biede, prehladih se, pa sada moram biti žrtvom boginje Febris — groznice.“

„Nebi li nam u kratko kazao, što ćeš u Laudaciji napomenuti?“ umoli ga jedan trgovac, „ja bo neću imati vremena, da te slušam.“

„Kako sam čuo, bit će tvoj govor u samih distihih (vrsih)“, čù se opet jedan glas.

„Manite me se, Rimljani!“ umoli jih Filosof, „vrieme spieši, neimam kada pripoviedati vam; prošla su ona sretna vremena, kada sam vas u Apodyteriju zabavljao čitajuć vam svoje proizvode.“

„Zar već nesvieti isto ono sunce, koje je njekoč svietilo?“ progovori Moderat, „zar nepozdravljaju proljeće svojim pjevanjem ptice, kao što su ga lani pozdravljale?“

„Varaš se, dobroćudni Moderate! sada su došla ona vremena, o kojih je njekoč Ovid pjevao: „Nec hospes ab hospite tutus“ (niti gost nije već siguran pred onim, koj ga ugosti).

„Mi te nerazumijemo, Filosofe!“ zamni više glasovah; „protumači nam smisao svojih riečih.“

„Zar ste zaboravili, da je Flamen Dialis nadjen u šumi ubijen?“ poče mudrac.

„To nije ništa novoga“, odazva se jedan državni činovnik, „to niti je prvi Flamen, niti će biti, kako ja mislim, posljednji; toga radi, Filosofe, nemoj tako lelekati.“

„Indi niste čitali onih stihovah, što su ove noći na uličnih uglovih prilieplјeni bili; ako ste ih čitali, mislim da me razumijete.“

„Do takovih gljivah, koje jedne noći niknu, a prvim ih

Digitized by Google

ogrankom sunčanim nestane, te im se jedino pozna mjesto, na kom su iznikle, ja upravo ništa nedržim; najveći bo nitković najpoštenijega čovjeka ocrniti može. Ima ljudih, koji u plašt tudje slave sakrivaju svoje ubožtvo, te priliče zapadnim oblakom, koji se tako dugo blieskaju i svjetlucaju, dok sunce svieti, a kad ono zapadne, potamni i njim zlatni bliesak. Da su Frontovi robovi pisali noćno pismo, to bi se Lucij čitao na njem," reče svukav se Moderat i podje u kupelj.

Akrij je dobro razumio poštenoga Moderata, kuda on šiba, pa s toga, da se u kupalištu s njim opet neuoči, podje proti svomu izjavljenju, mjesto da ide u Frigidarij — pod izlikom da se u istinu boji groznice — s drugimi u Tepidarij.

U Tepidariju, koj bijaše upravo bogato i ukusno urešen s drvorezi, krasno utrenim i tako izgladjenim mozaičnim podom, koj bi priličio golemoj cvietići raznih bojah našaranoj staklenoj ploči i umjetnom slikarijom, a podpodni ga žljebovi Lakonika grijahu. Filosof se svuče sa svojimi sudruzi i sjedne na stolac, da se naužije ugodne vrućine.

„A razumijete li, Kvirites," upita ih Filosof, ohrabren tim, što nebijaše na blizu njegova straha — Moderata, „koga šiba ono noćno pismo?"

„Njeki vele, da si ga ti, Filosofe, sastavio — sudeć po pismu, za koje vele, da tvojemu sasvim naliči", prosbori grozničavac.

„I jam sam tako čuo", potvrdi drugi.

„Nevjerujte toga, braćo!" poče se opravdavati Akrij, „ovakovimi malenkostmi nebavim se ja, ma da bi sve i vremena imao; jer da je noć jošter jedan i dva puta tako dugačka, nego kao što u istinu jest, jošter mi je zadosta nebi bilo za moje mudroslovno poslovanje."

„Tako vam Jupitra!" odazva se jedan nizak nu tust čovječac, „kažite mi već jedanput, što je indi u stvari; ja čujem razgovor o njekih noćnih pismih, a neznam o čem govore; htio sam već u Apodyteriju upitat vas, nu ondje bijaše Capsarij (poslužnik kupališni, koj je pazio na odjeće kupaonikah)."

„Vam je dobro znano," počme Filosof svoja razpravljanja, „da je Flamen Dialis nadjen u šumi mrtav, i to našao ga Marcelijan. U mnogih, što budi medju nami rečeno, porodila se sumnja, da ga nije nitko drugi mogao ubiti nego

Digitized by Google

upravo on, s koga li uzroka, to nitko nezna. On indi, da se sumnja u njem neprobudi, jer su ga mnogi vidjeli s lukom i strielami poći u šumu, podkupi jednoga Panonca, odaslao ga po nosila u Sisak, javeć, da je po obijuh nadjen jur ubijen Flamen Torkvat.«

»Toga nikako nevjerujem«, preuze rieč tusti čovječac, »Marcelijan je jedan od najčestitijih mladićah u Sisku, pa još sin tako ugledne obitelji — ne, tako mi Jupitra, to nemogu vjerovati.«

»Nevjerujem ni ja sam toga,« poče lukavo Filosof, »ali etiam e vite rubus nascitur (i dobri roditelji imadu kadkad zlu djecu), veli naša poslovica, što se dakako na Marcelijana protegnuti nemože. Nu što ćemo; noćna pisma, koja su na uglovih uličnih prilieplјena bila, tako govore. Ja vam drugo kazati neznam, već što dočuh od drugih.«

»Proh sancte Jupiter! Zar je upravo tako?« začudi se njeki grozničavcu na lievo sjedeći gladeći si uviek bradu.

»Tako govore noćna pisma,« nastavi Filosof, »a njihov je sadržaj taj: da je ovih danah pošao njeki mladić iz Siska u šume u lov, odapeo tetivu, a strielom pogodio dvonožnu zvier, obučenu u Togu pretekstu, a taj čin svi tako tumače, kako vam ga evo ja protumačih.«

»To je užasno!« reknu njekoji, te ustavši odoše u Calidarij (toplu vodu.)

S preostalimi pako razmaženici unidje Filosof, koj si u duhu pjevao slavje, što mu izpade za rukom, Marcelijana u sumnju staviti, da se tim lasnije prijatelj mu Edil Lucij iz nje izvuče — u Sudatorij, koj bijaše uredjen poput naših parnih kupeljih. Tu bi ih službenici kupališni sa Strigilom — krpami dobrano obavitim željeznim orudjem — izderali, da ih je sve znoj probijao, a zatim podjoše u Calidatorij — toplu vodu koja je mirišala po ugodnih mirisih, da se sasvim izznoje, a nakon toga podju pod mrzli pljusak u bližnju sobu.

Uz šale i svakojaka od nikakove skoro važnosti pripoviedanja, začuše kupaonici, kako pred kupalištem Praeco (proglasivalac) oznanjuje: »Ollus Quiris letho datus est! Exsequias Cornelio Maximi filio ire cui commodum est. Ollus ex aedibus effertur. Jam tempus est!« (Jedan Rimljan umro.

Digitized by Google

Na sprovod Korneliju Maksimovu sinu neka podje komu je lazno. Pokojnika nose iz kuće. Već je vrieme).

„Braćo!“ oznani sudrugom Filosof, „obukav se u široku rubeninu, „meni je vrieme da polazim i nezakasnim Laudacijom, ako žudite me slušati, možete me na Foru čuti,“ reče i ostaviv mrzli pljusak ode opet u Tepidarij, gdje ga službenici namazaše miomirisom, te odjenuv se ostavi kupalište i pospieši u Maksimovu kuću.

Svjetina se jur sakupila bila, a Designatori načine red, kojim bi imao sprovod poći. Na čelu najme povorke stupahu Siticines svirajuć tužnu pjesmu u trublje, rogove i svirale, a bijaše ih na broju deset; zakon bo rimski od dvanaest tabulah taj im broj opredieli. Za njimi pako nisu stupale — kao što se u starija vremena običavalo — Praeficae (narjekuše) pjevajuć Naenia t. j. pohvalnu pjesmu na slavu umrloga, već plesači i lakrdijaši, kojim bi isto tako ovdje kao i kod Triumphah svaka šala dopuštena bila, dapače jedan bi predstavljao i pokojnika, oponašao ga u govoru i u činih.

Za lakrdijaši bijaše provod slikah pradjedovah, koje izvadjene u Atriju iz svojih uložnicah uručene bijahu predstavljačem, koji zasjedši na visoka kola, držahu ih osovice. Za ovim stupali su liktori s pokunjenimi Fasces i bakljonoše. Nakon toga nošahu državni častnici na visokom Feretru (odru) umrloga Kornelija u odjeći i držanju kao da je živ, a oko ovih pošla je rodbina i njekoliko robovah, odrezanih vlasih i Petasom pokrivene glave u znak stečene slobode. Najposlje pridruži se povorka prijateljah i ostaloga pučanstva, mužkarci pokrivene glave a ženske nepočešljane, gospoje bez grimiza i zlata sve u crnini, a činovnici bez uresah svoje časti.

U takovu redu, pošto bi ta povorka prostrani Forum obašla, prije nego li zakrenu u Savsku ulicu — kojim je imala poći na grobje — stane.

U sredini najme Fora namještena bje govornica, na koju se pope Filosof Akrij. Nosila pred govornicom stanu, slike predjah snimu predstavljači s kolah, te posjedaju na bjelokostne stolice, a ini sprovodnici okruže govornicu.

Filosof mahnu rukom, a od stotine grlah nebijaše ni glasa čuti.

Svečanim glasom započe Filosof Laudaciju, u kojoj na-

Digitized by Google

pomenu sve tobožnje krieposti pokojnikove, njegovu znanost, a osobito junačtvo, za kojega i cari u istom Rimu lovorom ovjenčali bijahu, a nakon toga doče svoj govor:

Lovorom glavu carevi pošto ovjenčali njeg'vu
Hotjeli tam su mu bogovi vječni gor' na Olimpu
Takodjer čast podati! — Vriednim da se učini
Nuždno mu bilo boriti jeste boge za vječne
Kako se carevah zemnih hrabro boraše za slavu! —
On pobiedi i Hadovu zlobnih kršćanah četu
Titanah poput gorostasnih koja hoćaše
Veljega Jovu svetogrdno s priestola sbacit,
Srušiti žrtvenike od vajkada njegove častne,
Vlade slomiti njegove zlatno žezlo na dvoje,
Sveto na ime sramota da njemu padne i zazor! —
On pobiedi i toga srazi zlobnog Pitona,
Uzev smrtnijeh tulac strielah proti toj zmiji,
Otrovom zemlju ljutiem crnu koja zadahnu.
Sražena kriepke zmija njegove padne od ruke! —
Bozi ga zato svojemu zlatnomu k stolu pozovu
Nektar da s Malvazijom viek s njimi u slavju da kuša,
Imena njihova radi prolit koj krvcu htijaše.

Nakon toga, pošto bi mu čestitao još na stečenomu slavju, prozvav ga polubogom i zaželiv, da i on njegda za isti stol zasjedne, krenu povorka kao što je i došla na Forum, Savskom ulicom, kroz gradska vrata na groblje. Tu polože uz zemljenu uljenicu i staklenke s miomirisom u kameni grob umrloga tielo, i nazvavši mu trikratno: Sit tibi terra levis — molliter cubent ossa (lahka ti bila zemljica — počivali ti ostanci u miru) razidju se kući.

U taj par i sunce, budući što je vidjeti htjelo i vidjè, zadje za goru.

Digitized by Google

Poglavje sedamnaesto.

Prvim jutrom onoga dana, kada bi se imao vjenčati Hostilij, podje Augur*) (vrač) preko Kupskoga mosta u Deksterovu villu, gdje bijaše jur sve na noguh. Robovi pletoše vience, kojimi ovjenčivahu kućna vrata; drugi spremahu Lektika (nosila); treći se baviše uresivanjem Atrija, Triklina; četvrti su imali posla u kuhinji, a njeki priredjivaše sjajne odjeće za zaručnicu.

Obučen u bielu togu a zagrnut plaštem, koj mu pokrivao i zadnju stranu glave i čelo, noseć u ruci Lituus**) udje Augur u Deksterozu kuću.

Janitor (vratar) na častan način primi staroga vrača i uvede ga kroz Atrij i Peristil u Viridarij (vrt), gdje bi imao doznati volju bogovah. Rimljani bo prije svakoga znamenita podhvata vikli su po Augurih upitati i za volju bogovah.

U ukusnom Viridariju plakahu jošter stabla i cvieće svake vrsti, svake boje i mirisa u ranoj rosi, sunce bo bijaše jošter preslabo, da im osuši te suze; ptice skakutahu s grane na granu pripjevajuć liepomu danu, a miris cvieća nosaše tihi Zephir po prostranu vrtu.

Na domaku vrta uzdiglo se maleno brdašce, vinovom lozom tako umjetno nasadjeno, da su trsovi popev se uz prutić svojim vršhom zagrlili svoje susjede, te tako u stovrstnih pleternicah povukli zeleni most povrh pieskom nasutih putevah, koji su vodili na vršak brdašca.

Ovaj vršak bijaše sasvim ravan, nu pust; tu nebijaše ni cvieća ni trave, jer u sitnu piesku nije si mogla ni jedna

*) Vrst svećenikah poganskih, koji iz letenja pticah, blieska i inih znakovah tražijahu saznati volju bogovah.

**) Vračarski štap, zavinut na vršku, nalik onomu, kakova nose naši biskupi kod službe božje.

Digitized by Google

bilinica prihvatiti korjen. Četiri stoljetna hrasta i pod njimi četiri klupe, na kojih se Dekster običavao pod večer s kćerju si i prijatelji nasladjivati krasnim izgledom na ravnicu, koja se prostrla kao zelen sag, a za njom brdine, za koje bi mislio, da se s nebom ljube, ili zelenu Kupu, kako vijugajuć se nosi ladje žitarice, bijaše jedino, što je izpunjivalo taj goli inače prostor.

Ovamo indi pospješi Augur, da sazna, je li je bogovom za volju Hostilijeva ženitba.

Došav na vršak označi svojim štapom Templum t. j. povuče po piesku četiri velike crte, koje spojene sačinjavahu četverokut; tim indi kao posveti to mjesto. Nu taj četverokut podieli opet s dvima crtama, koje se u sredini križaše, na četiri manja četverokuta, te stupi sa svojim štapom u sredinu Templa i to tako, da licem obraćen bijaše pram jugu, te razprostrv ruke moljaše se bogovom.

Doisto liepo bijaše viditi siedoga Augura, obasjana prvimi traci jutrnjega sunca. Na brdašcu bijaše sve mirno, samo kadkad čù se glas Prokuratora, koj bi ljuteć se nad robovi dopro iz ville do Augura; nu on nehajeć ni najmanje, gledaše nemaknuv ni okom prama jugu i istoku, nebi li što opazio. — Nu eto nevolje! dva crna gavrana dolete upravo s juga i sjednu na obližnji hrast kraj Augura i svojim neugodnim »kvar, kvar!« nepovoljno dirnu na vračevu dušu, a što još više, u Templum dodje Deksterova bredja kuja, koja opaziv još u Atriju poznata joj Augura, podje njegovim tragom i dodje u Templum, te penjuć se po njem tako ga pomuti, da mu Lituus iz ruke izpade.

„Malum omen“, progovori vrač i ostaviv Templum sjede na klupu, da Augurium (odgovor) sastavi.

Dugo je vremena sjedio i promišljavao, dok ga iz njegovih sanjarijah neprobudi pjevanje robovah, odkud sazna, da su se gostovi jur sakupili.

Pjesma ovako glasijaše:

Prostri tvâ krila
Zlatna i mila,
Sladkoga pun mira
Bože od pira,
Dodji veseo
Sveti Hymeneo,
Ljubav te zove!

Digitized by Google

Ljubav te zove,
Da drage ove
Razbludno sdružiti
Budeš na svietu,
Stisni u radosti
Rajskom krieposti
Presladke veze.

Presladke veze,
Da sjedine se
Ova liepa dva;
Sdruži i uživa!
Viditi sada
Mlada uz mlada
Sried mila uriesa.

Sried mila uriesa
I ti s nebesa'
Sunce zrak ukaži
Svietli i draži,
Da ovaj dan bieli
Vedri i mili
Ljepši se objavi.

Ljepši se objavi
U dragoj slavi
Dan, ki se može reć
Blažen i čestit,
Koga spomena
Bit će čašćena
Milo u vieke.*)

Tužan i žalostan ostavi Augur brdašce i odputi se kroz Viridarij u Atrij, gdje se doisto jur svi gosti sakupili bijaše.

„No Augure! što vele bogovi o vjenčanju moje kćeri?“ upita vrača Dekster.

To je pitanje doisto smutilo vrača, jer ako odgovori po Auguriu, neće se dopasti Deksteru ni ostalim gostom; ako li pako protivno reče, a brak kašnje postane nesretnim, mogu ga uhvatiti u laži; nu stari vrač je dobro znao, kako u takovom slučaju valja odgovarati, s toga sasvim prostodušno na Deksterovo pitanje odvrati:

„Zla kob nije ovo vjenčanje s voljom bogovah!

„Tako mi javiše s Olimpa bogovi sgor.“

*) Ivana Gundulića „Piesni razlike“.

Digitized by Google

„Ta sam i ja sám mislio," protumači Filosof Augurium, „da nemože biti zla kob, i da je s voljom bogovah ovo vjenčanje; jer ni sama Venus nije tako krasna kao naša Albina, a niti isti Apolo ljepši od Hostilija. Veselimo se dakle i mi, znam bo, da će se isti bogovi danas tomu radovati."

„Dakle Dekstere, stari znanče! hajdemo na posao," poče Edil, „deset svjedokah ima nas ovdje, pa načinimo po starom običaju Tabulas nuptiales (ženitbeni ugovor)".

„Bez toga ni nemože biti svatbe", primieti Korektor Maksim; „hajde Valerijo, dovedi zaručnicu".

Valerija, koja kod te svečanosti bijaše Pronuba (djeveruša), ode u sobu, gdje su robinje Albinu kitile i dovede ju urešenu pred svatove u Atrij. Ovdje ju dočeka Hostilij. Premda su svi pozvanici a osobito Dekster veseli bili, to mladići bijahu upravo tužni. Albina probliedi kao mramoran kip, a Hostilij izgubio sjaj očiuh; na bliedkastom mu licu čitalo se, da boluje; nu ta bol bijaše duševna, a ime joj crv saviesti.

„Hostiliju! očituj mi pred svjedoci: žudiš li uzeti moju kćer i vjeran joj ostati do smrti?"

„Hoću!" odvrati on.

„A ti, kćeri moja!" upita Albinu, „ako misliš, da te je taj mladić zavriedio, ako odgovara njegov pogled kucanju tvoga srca, evo ti pruža prstan, kojim on svoju vjeru potvrditi želi. Znaj bo, da te ja jedino sretnom viditi želim."

„To ću i biti!" odvrati ona baciv lukavo pogled na Akrija, koj ga sasvim usreći. Ona bo jedina znala, što on kani. —

Na djevojčino izjavljenje uzme Hostilij prstan i natakne ga zaručnici na prst lieve ruke.

„Kao što prstan znači ljubav, pa sav okrugao neima svrhe, tako i vaša ljubav vječna bila!" reće Pronuba Valerija staviv desnicu Hostilijevu u Albininu.

„Živili mnogo godinah!" pozdrave ih prisutni.

„Živili! živili!" ču se po cieloj kući od veselih robovah.

„Hajdemo pa prinesimo bogovom žrtvu, da spuste na vjenčanike svaku sreću," opomenu domaćina gostove, koji uz veselo klicanje ostave Atrij i zasjednu Lektike (nosila), a sjajno obučeni robovi ponesu jih kroz ulice i Forum, gdje se silna svjetina sakupila — u Jupitrov hram.

Digitized by Google

„Jesi li sve ponesao, Edile?“ upita ga na putu Filosof, koj je s njim u istoj Lektici sjedio.

„Jesam i odviše, jer obadvie ponesoh.“

„Dosta bi ti i jedna bila; ta k čemu dvie? Pa kako si namislio?“

„Neka padne na mjestu mrtav, jer ga dan na dan više mrzim“, odvrati Lucij; „neka padne, samo da ja polučim svoju svrhu.“

„U tebe dakle neima milosrdja?“ poče izlično Akrij.

„Za Maksima neima, kao što ga ni za Flamena bilo nije. Onaj je već otišao u Orko, a dao mi ovaj sok onih bilinah, nad kojimi mjesec vlada, i koje su razno razasute, tu sreću, da utamanim inoga svoga zlobna Demona, kao što sunce utamanjuje ina svjetila!“

„Dakle nećeš onako postupati, kako si mi jučer odkrio?“

„Promislih si,“ odvrati Edil, „ti si mudrac, a saviet jednoga Filosofa hoću da izvedem; jer što bi mi prudilo, da onako radim, kako sam sám osnovao; dakako, da izviestim Galerija ili Dioklecijana, da Maksim kršćane štiti, dapače, da je on jednoj kršćanki pod svojim krovom Asilum podao, tim, ako bi Maksim bio i skinut — što težko vjerujem — nebi ni ja dobro prošao; ali ovako moja sigurnost zahtieva, da Maksim padne, a Marcelijana pako drugim ću sokom budalom učiniti. Na koga se može tada osloniti Severila? Ja mislim, da se tada neće kratiti, novomu Korektoru Luciju podati ruku.“

„Upravo krasno,“ pohvali ga Filosof; „nu nebi li ti meni ustupio, da ti ja olahkotim, te na Marcelijanu ono izvedem, što ti žudiš?“

„Drage volje, zašto ne?“ odvrati Edil i izvadi staklenku sa sokom, koj je imao moć pomutiti u čovjeku mozag i pruživ ju Filosofu reče: „Evo, neka u jedan te isti dan oba postanu našom žrtvom.“

Akrij uzme dobro začepljenu staklenku, spravi ju u svoj pojas i duboko se zamisli.

„Lucijo! a hoće li doći Marcelijan u goste?“ upita ga iza podulje stanke Filosof.

„To upravo neznam, nu slutim da ga neće biti,“ odvrati strastveno Lucij, „mora Severilu čuvati. — Težko je i

Digitized by Google

Maksima nagovorio Dekster; izpričavao bo se tim, što mu netom Kornelija zakopasmo.“

„Brzo ćemo i njega; zar ne?“ reče nasmjehnuv se mudrac.

„Da bi bogovi dali; volio bih, nego da me danas Caesarom učine.“

„A hoćeš li se sjećati svoga obećanja?“

„Nedvoj, Filosofe!“

Uz taj tihi razgovor donesu ih robovi pred Jupitrov hram, polože Lektiku na zemlju, a dva prijatelja izadju iz nje i pozdraviv njeke znance udju s ostalimi u hram.

U Jupitrovom Templu, kamo se silna svjetina nagomilala, dočeka vjenčanike u svečanom odielu Flamen, a Popae (poslužnici) privedu pred njega kravu s pozlaćenimi rogovi a cviećem okićenu, uz to još ovjenčanu svinju i ovcu.

Na žrtveniku gorio je oganj, a oko njega stojali Haruspices, Popae, Victimarii i Cultrarii, držeć potrebito posudje za žrtvovanje u rukuh.

„Favete linguis (da neprogovorite)!“ opomenu prije žrtvovanja Flamen prisutne; jer svako micanje ili rieč prisutnih označivala bi zlu kob, pa s toga uzroka imao je i jedan Tibicen (trubljaš) uz sviranje sprovadjati cielu žrtvu.

Sada se obrati Victimarij k Flamenu i sa „agone“ (bi li počeo) upita ga za dozvolu; „hoc age (počmi)!“ odvrati Flamen, i posipa sa mola salsa (pirovo brašno sa solju) i tamjanom kravinu glavu, odreza joj ćup dlakah medju rogovi, koje na vatri sažeže, pa najposlje povuče nožem po hrbtu kravjem od glave do repa.

Ovim obredom postà ona sposobna za žrtvu (macta est), na što ju Victimarij ubije toljagom, dočim Cultrarij proreže nožem grlo svinji i ovci, a proteklu krv primu u Culullus t. j. u ogromnu zdjelu, kojom Flamen polije žrtvenik i razlije oko njega. Uzam Popa Secespitu (ovelik nož) razpori životinje, te jim manjimi noži povade utrobe, a pristupivši Haruspices pregledav jih točno proglase, da nenalaze u njih kobnih znakovah.

Pošto su s ovce kožu svukli i tim runom nastrli dva stolca, na kojih bi mladići tako dugo sjedili, dok bi poslužnici sasjekli u životinjah opredieljeni diel za žrtvu; nu čim bi označene komade vinom poškropili i položili na va-

Digitized by Google

tru, ustanu i vjerenici i obilažahu žrtvenik, kod koga se medjutim Flamen molio zaštitnikom ženitbe, kao Junoni, i Agrarskim bogovom, kano Tellus, Picumnu i Polumnu za sretan brak. I to trajaše dok bi žrtva gorjela.

Poslje sažeženja mesa vrate se mladići na svoje mjesto, a Flamen, pošto bi jošter na žrtveniku spalio tamjana i vina sa „ilicet (idite slobodno)“, odpusti ih iz hrama. Na što jim svjedoci tri puta nazovu „Feliciter (bili sretni)“ odu svi na Forum i zasjednu nosila, a robovi ih uz nagomilanu svjetinu odnesu kući, gdje je bio jur spreman sjajan objed.

Suvišno bi bilo potanko opisivati cielu gostbu, na kojoj se po starom rimskom običaju uz zabave i šale mnogo jelo, pilo i pjevalo do sutona, kada im se valjalo dignuti i odvesti zaručnicu u ženikov stan.

Čim bi najme utrnula se dnevna ogromna luč, a u crnu se koprenu poče ovijati zemlja, sakupe se u Deksterov Atrij mladići i djevojke, opominjuć po starom običaju gostove, da se dignu:

Jur na zemlju pala tama,
Jurve i ono doba hiti,
O gostovi! kada vama
Valja stole ostaviti!
Jer dolazi sad veseo
Božić Himen, Himeneo!

Eto vrieme prispjelo je,
Kada ćaćku 'spred očiju
Kćercu ugrabit slobodno je
I ženiku podati ju!
Himen, Himen, Himeneo,
Himeneo io Himen!

Neplač' otče kćeri radi,
Smiono tebi kâ se grabi,
Veće s nami u nasladi
Svaku tugu i pečal zabi!
Himen, Himen, Himeneo,
Himeneo io Himen!

Plodnoj uz muža njoj biti je,
Kak' i od Baka trte svete,
Onda samo dobiti je
Groždje, o prutić kad se oplete!
Himeneo io Himen,
Himen, Himen, Himeneo!

Digitized by Google

Jur na zemlju pala tama,
Jurve i ono doba hiti,
O gostovi! kada vama
Prosto 'e dievu ugrabiti,
Ženik čeka kû veseo.
Himen, Himen, Himeneo,
Himeneo io Himen!

Na poziv indi mladićah i djevojakah ostave gostovi, pošto bi još izpili njekoliko Cyatah za sreću mladoženjah, sjajni Triklinij.

Pred Deksterovom kućom stajali su već svirači i bakljonoše, znalična svjetina i djeca, svirajuć i opetujuć prvanju pjesmu.

U taj par otvori se Ostium (kućna vrata) i kraj inih gostovah izadje Albina, koju vodiše tri dječaka (pueri patrimi et matrimi), od kojih jedan prednosio glogovu luč, koja bijaše Cererino sveto drvo i sredstvo proti vračariji, a ina dvojica stupahu kraj nje. Čim bi se pako medju gostovi pokazao i Hostilij, zaištu od njega djeca „sparge marite nuces“, da pobaca medju nje orahe, što on i učini.

Medjutim krenu povorka uz bakljonoše i pjevače do ženikova stana.

„Sada ili nikada!“ prošapće Edil Filosofu.

„Neboj se, sreća nam ide na ruku,“ odvrati Akrij; „Maksim dobrano ima u glavi i Hostilij; lasno će ti biti izvesti, što si naumio.“

„Da bi bogovi dali! Nu šteta, što neima i Marcelijana, o bogovi! da ste mi u pomoći.“

„Bolje ti je uteć se Demonom.“

„Dakle Demoni!“ reče i podje zamišljen dalje. „Nu znadeš li, Filosofe! čim Maksima popadne nesviestica, mi ćemo odmah razglasiti, da je otrovan, a ja ću Hostilija odmah zatvoriti u Robur.“

„Tako valja!“ pohvali mu osnovu Akrij; „nu molio bih te, da ga nesmjestiš u Robur, već u Vestibul. Dosta mu je da će i onako izgubiti glavu.“

„Bilo indi, kako ti žudiš“, obeća mu Edil.

U tom razgovoru dodju i do Hostilijeve Ville, koja je s Deksterovom graničila.

Pred Hostilijevom kućom, koja je takodjer vienci urešena bila, dočeka njegov Ostiarij (vratar) novu svoju gazda-

Digitized by Google

ricu pred vrati, iznesav joj na zdjelici u dvijuh posudah ulja i masti, a ona pomazav njom stožere na vratih ovije ih vunenimi krpami, na što ju četiri gosta pograbe i unesu u Atrij, gdje ju ženik poškropi vodom. Takov bo bijaše svatbeni običaj u Rimljanah.

U Atriju, gdje razpremi Pronuba Valerija lectus genialis (bračnu postelj), pomoli se mladenka kućnim Larom za sretan brak, i tim bi svečanost svršena.

„Mili gostovi!“ pozove jih Hostilij, „već ste umoreni od duga putovanja; odmorite se indi u mojemu Triklinu. Ovaj dan hoćemo da proslavimo u veselju i zabavah.“

„To je valjan saviet,“ pohvali ga Akrij, „jer se Hostilij danas prvi put vjenča.“

„Slava ti, Filosofe!“ odazvaše se mnogi.

Nu prije blagovanja valjalo se gostovom razveseliti, da jim kašnje jestojska tečnijom bude. — U Atriju indi, gdje svirači neprestano sviraše, unesoše robovi sjedala za gostove, koji su motrili i zabavljali se nad skakanjem, veranjem i prenavljanjem lakrdijašah i čaratanah, dočim bi se njekoji stariji bavili po sobah pretresivajuć većom stranom carsku upravu.

Tu sgodu upotrebi Edil te se kradomice povuče uz Tablinum u Peristil, gdje bijaše poveći Triklin sa prostrtimi stolovi.

Smiehu, pleskanju i začudjenju motriteljah nad čaratani nebijaše kraja ni konca; lasno indi, da nije nitko opazio, da se Edil udaljio i opet neopažen u družtvo povratio, gdje se nasladjivao uz druge gostove, dok ih Nomenklator nepozva u Triklinij.

Kako bijaše prije sve živo u Atriju, tako sada u Triklinu, gdje mužkarci zauzmu svoja ležišta, a gospoje pako, koje ih napose posjedaju oko jednoga povećega stola.

Tako veselim, koje najbolje zabavljao Basileus (stolaravnatelj) Moderat svojimi dosjetkami, priićcami i smiešnimi napitnicami, prolažahu tako brzo časovi, da je već prispjelo skoro ono vriemę, kada se noć razstajala sa sjajnom zorom, opomenu, da se i njim razstajati valja.

Nu prije razstanka, pošto bi se Hostilij svim gostovom usrdno zahvalio na izkazaaoj mu časti, uze zlatnu čašu, i napuniv ju iz jedne staklenke, koju sam donese sa stola, go-

Digitized by Google

voreć: „Osobito se pako zahvaljujem tebi Korektore i tvojoj supruzi, što me svojom prisutnošću usrećiste; a za dokaz, da mi rieči proizlaze od srca, pružam ti malen ovaj dar na uspomenu mojega vjenčanja; uzmi ga i budi mi vazda iskrenim prijateljem.“

„Macti, macti!“ zaviču gostovi.

Maksim neslutećí nikakova zla uzme veseo zlatan Cyathus iz Hostilijeve ruke odzdraviv mu ovako: „Da si zdrav i sretan, Hostiliju! Bozi ti bili vazda u pomoć, Amaltea sasula nad tobom svoj Cornu copiae, obilovao darom Bakovim i Cererinim, a u sretnoj se djeci pomladio.“

Da nisu gostovi onako mamurni bili što od sna što od vina, opazili bi na Edilovu i Akrijevu licu i držanju prigodom Hostilijeva i Maksimova govora veliku promjenu; lice im probliedilo, dah zapinjao, a srce im tako kucalo, kao da žudi uteć iz zlobnih prsiuh, a plahi im pogled odavao griznju saviesti.

„Otrov, otrov!“ zavikne Lucij, a Akrij mu se istimi riečmi odzove, pošto bi najme izpiv čašu Korektor bezsviestan na svoje sjedalište pao, izpustiv čašu iz rukuh, sav blied, modrih ustiuh i nabreknutih žilah.

„Korektora otrovaše!“ proleti glas po cielom Triklinu.

Sve se sleti oko bezsviestna Maksima; mužkarci se čudiše, žene plakaše, a Valerija razčupanih vlasih cjelujuć si supruga gorko zaleleka.

Iz velika veselja veća se porodi žalost.

Svirka umuknu, a čaratani se i lakrdijaši odstrane. Hostilij pako trčao je po sobi čupajuć si vlasi, kao da je s uma sišao, neprestano vapeć: „Ja sam nevin — ja sam nevin!“

„A što nam drugo valja činiti,“ opomenu Edil prisutne, „nego Korektora odpremiti kući, a Hostilija uhvatiti, dok se opravda.“

„Tako i jest!“ poviču preostali gostovi i uhvate onoga, koj ih netom ugostio.

„Ja sam nevin, kunem vam se — nevežite me!“ umoli ih mladoženja.

„On je nevin!“ uteče se i Albina zanj.

„Odkuda indi otrov u Hostilijevoj kući bez njegova znanja?“ upita ga Edil.

Digitized by Google

„Ja sam nevin; ja Maksima štujem," branio se domaćin.

„Ne; ti ideš s nami," reče Filosof, „dok se opravdaš."

Medjutim se u brzo Triklin izpraznio; žene i njeki gostovi pohrlili kući, a jedina Valerija sa njekoliko vjernih prijateljah ostade ondje; dotle dodje i liečnik s liekom, koga u Korektorova usta uliju, na što on počme bljuvati i po malo disati.

Upravo je zora počela svitati, kada su odveli Hostilija u tamnicu, a ponješto oporavljenoga Korektora u njegovu kuću.

Poglavje osamnaesto.

Državne tamnice bijahu po širokom rimskom carstvu gradjene sve po jednom kalupu. Obično su stajale uz državnu sgradu (basiliku), a dielile se na tri česti. Prva, prozvana Vestibulum ili nadzemni zatvor (custodia comunis), gdje se zatvarahu oni, koji počiniše mali prekršaj, ili koje zatvoriše na neznatno vrieme. Taj zatvor, kojega su vrata vodila u Basiliku, bje uzkimi sobicami opasan, u koje zatvarahu prestupnike, nebijaše ni najmanje nesnosljiv, jer koji u njega prispješe, niti bijahu sapeti niti bi im uzkraćeno svietlo ni svježi zrak.

Nu pod Vestibulom u zemlji bijaše strožji zatvor, nazvan Robur ili Lignum; u njem bo bijahu drvene grede, za koje prikovaše utamničenike. Prozorah dakako da nikakovih imao nije, već u sredini bijaše otvor ili prodor vratî providjen, kuda spuštahu utamničene u Lignum; pa kada bi ta vrata na Lignumu zatvorena, ponestalo bi sužnjem i svietla i svježa zraka. Ovamo zatvarahu sve one, koje odsudiše da nose verige, i one, nad kojimi se još nije izrekla smrtna odsuda. Zimu, nesnosnu sparinu i kužan zrak moradoše ovakovi nesretnici trpiti u ovakovu zatvoru.

Nu još groznije bijaše jedno mjesto od ovoga. Na podu najme Lignuma bijaše takodjer prodor, providjen poklopnimi vrati, kroz koja spuštahu uznike u Barathrum ili u jaz, nazvan takodjer Tullianum, po caru Severu Tulliu, koj ga prvi izmisli. Ovo mjesto nije služilo za utamničenje, već za stra-

Digitized by Google

tište. Tu bi krivca smaknuli krvnici ili ga pako samo strmoglavili kroz prodor.

Rekoh malo prije, da je tik državnih tamnicah bila Basilika, koje unutarnjost mnogo je naličila slogu stolnih naših crkavah. Sastajala je najme iz broda i dvajuh brodićah, koji od ovoga stupovjem odruženi bijahu. U ovoj česti Basilike sastajali bi se trgovci i poslovitelji radi dnevnoga prometa. Nu ovdje se i sudilo! Na dnu najme Basilike u njezinom polukrugu, na nješto uzvišenu mjestu, koje je sačinjavalo poseban prostor, bijaše bo od ostale gradje rešetkom oddieljen, nazvan viećnicom, gdje bi se sudac i viećnici sastajali, kada bi imali koga saslušati, puk pako bijaše u brodu ili u brodićih.

Pučanstvo indi, začuvši, da će se taj dan Kvirinu suditi, naleglo se bilo u jatomice u Basiliku, da slušaju, govoreć dakako svakojake izmišljotine o njegovu uhvaćenju.

Već ranim jutrom ponamješćivahu gradski poslužnici u viećnici razno orudje, kojim se mučili obsudjenici, a osobito kršćani; a to s toga, da obtuženik — predočiv si strahotu predstojećih mukah — žrtvuje bogovom. Tu bijahu grozne Boiae, t. j. jarmi ili ovratnici od željeza ili od drva. Manicae, t. j. verige za ruke; zatim Nervi ili klade, koje bi tako čvrsto uhvatile noge i ruke, da bi se takovu nesretniku sve kosti slomile. Ovdje bijahu i Virgae, ili bodljikave batine, te Flagra, Lori i Plumbati, t. j. korbači i remenje, imajuć na vršku bodljikavo željezo ili olovo. Ogromni buzdovani, kuke, kojimi bi iz živa čovjeka meso derali, Ungulae ili željezni grebeni, Scorpio, Pecten, željezni češlji ili česala. Tu bijaše i kotač noževi navučen, na koga bi mučenike razapinjali, i mnogo inih mučilištah, a kraj svih ovih nalazilo se najgroznije za kršćane mučilište — mali žrtvenik za tamjan s Jupitrovom slikom.

Po prilici oko desete ure po sadanjoj dobi dana, udje Korektor Maksim — koj se sasvim oporavio bio — u crveno-grimiznoj odjeći, pred kojim je stupalo šest Liktorah sa Fasces — svežnjevi prutićah — a s njim Assessores i Consiliarii u ljudstvom natrpanu Basiliku.

Maksim zasjede svoju kurulsku stolicu pod slikom boginje pravde, koja je na stieni sa zavezanima očima, držeć u ruci vagu, naslikana bila. Assessores i Consiliarii zauzeše

Digitized by Google

svoja Subselia (klupe), a šest Liktorah sa svojimi Fasces stanu za Korektorom.

Pošto se je sudbeno osoblje ponamjestilo, progovori Maksim: „Državni činovnik neka izadje!“

Officialis odgovori, da ima jednoga uznika, kršćanskoga biskupa Kvirina, koga je po carskoj zapoviedi uhvatio Edil Lucij.

Na to Scriba (bilježnik) pročita Lucijevu pritužbu, da je najme Kvirin, nehoteć se pokoriti carskoj zapoviedi, da žrtvuje bogovom, htjeo uteći iz Siska; nu srećom saznala mu se nakana, i on bude uhvaćen i sudu predan.

„Izvedite obtuženika!“ naloži Maksim.

Apparitor (tamničar) ode sa dva vojnika kroz vratašca Basilike, koja su vodila u državne tamnice, te odkovav u Roburu Kvirina, dovede ga u Basiliku na sud.

„Kako se zoveš i što si?“ upita ga u običnom službenom obliku Maksim.

„Ja sam Kvirin, nevriedan Sisački biskup.“

„Edil te tuži,“ progovori predsjednik, „kao kršćana, koj se protivi carskoj zapoviedi, da nećeš žrtvovati bogovom, već da si htio uteći iz Siska.“

„Da žrtvovati neću i da sam htjeo uteći — to je istina.“

„Zašto si indi htio uteć?“ upita ga Korektor.

„Ja nisam uteći htio“ odvrati starac, „već sam htio izvršiti samo zapovied mojega Gospodina, koj reče: ako vas progone u jednom gradu, a vi se sklonite u drugi.“

„A tko ti je to zapoviedio?“

„To mi je zapoviedio Isus, koj je pravi Bog.“

„A neznaš li,“ prihvati predsjednik, „da te svagdje carske zapoviedi stići mogu. Pa nevidiš li i sam, da te tvoj bog obraniti nije mogao, da te nebi uhvatili i ovamo doveli?“

„Naš Bog vazda je s nami, i gdjegodj budemo, pomoći nam može Gospodin, komu se klanjamo; on bijaše samnom, kad ste me uhvatili, ovdje je samnom, te me kriepi, i po mojih ustiuh on ti odgovara.“

„Ti smielo odgovaraš, i govoreć tako ozloglasuješ odluke velikih carevah; slušaj indi božanstvene odluke i čini, što ti se nalaže.“

U tom pruži Scribi carski Edikt, da ga pročita.

Digitized by Google

„Kajo Valerij Dioklecijan Jovin,“ poče Scriba čitati glasno, „i Valerij Maximian Herkulov, nepobiedivi, strahopočitanja dostojni cari, otci vladalacah i carah, zaključismo medju sobom, kako sliedi:

„Silne tužbe Flamenah, Augurah, Haruspikah i inih, koji obavljaju službu bogovah, stiču se u tom, da su bogovi uvriedjeni, a najviše tim, što za vremena njekih naših predšastnikah, kao i prvih godinah vladanja našega kršćanom dozvoljeno bijaše, u miru obavljati svoje običaje. K ovim tužbam pribrojismo i tužbe vjernoga si puka, koje u tom sastoje, da kršćani dižu javne učione svakoj pokvarenosti i u svojih skrovištih da hrane sramotne običaje, a gradjanskim zakonom i svakoj umjetnosti navještaju rat. Mi indi, koji takodjer u Nikodemiji pretrpismo od tih neharnikah veliku štetu, jer su carsku našu palaču u pepeo pretvorili, da sebe osvetimo i da ublažimo vječne bogove, kojih se milosrdjem popesmo na carski priestol, to zapoviedamo svim podanikom našim, bili oni slobodni ili robovi, vojnikom kao i ostalim gradjanom, da bogovom žrtvuju, i u svečanoj molitvi da jim se poklone.“

„Buduć pako da nam je dobro znano, da će kršćani toj božanstvenoj našoj zapoviedi prkositi, to dajemo vlast svim Proconsulom, Praetorom i Sudcem, da takove bez razlike dobe, spola i staleža stave pod najužasnije muke, da im otmu za dobro državne naše blagajne svu imovinu, ili ju posjedovali pojedinci, ili svi ukupno, a oni da se potužiti nemogu, niti im je dozvoljeno o nanešenoj nepravdi, jer neimaju nikakve vlasti ni glasovanja. Crkve neka im se razore, knjige njihova vjerozakona spale; dà takovim niti se dozvoljava što prodati ili kupovati prije nego zažrtvuju bogovom.“

„Buduć pako da medju njima i takovih ima, koji nisu iz osvjedočenja pristupili u njihovo družtvo, to takovi, ako i bogovom nežrtvuju, već samo ako javno izruče poglavarstvu knjige svoga vjerozakona i obreknu, da će opet domorodne bogove štovati, da takovi ostanu netaknuti, jer već tim učiniše za slavu bogovah veliku žrtvu.“

„Da nebude pako nikomu tajnom ta carska naša volja, to nalažemo svakomu poglavarstvu, da ju pročita puku, a zatim na Foru priliepi. — Zdravstvujte.“

Dok je Scriba čitao carski Edikt, namignu jedan od

Digitized by Google

savjetnikah dvim Flamenom, a oni donesu mali žrtvenik s Jupitrovim kipom. Ugljevje bude bačeno, i za tili čas uzpire Flameni žeravu.

„Sad si indi razumio carevu volju," reče po pročitanom Ediktu Maksim, „prinesi indi kàd na slavu bogovah i sreću Dioklecijanovu i Maksimianovu."

„Ja," odvrati mu odvažno biskup, „zapoviedi tvojih carah neslušam, jer je svetogrdna, i proti božjemu zakonu nalaže slugam Isukrstovim, da žrtvuju vašim bogovom, koje ja nepriznajem, jer su upravo ništo. Bog pako moj, komu se ja klanjam, on je na nebu, na zemlji i na moru. On je takodjer i na svakom mjestu i od svih višji, jer u sebi sve sadržaje; po njem bo sve je učinjeno, i radi njega sve obstoji."

„Nečudim se," reče Maksim, „što si se takove bajke naučio, jer si odviše dugo živio. Neka ti uruče tamjan, pa priznaj one za bogove, koje tako niečeš. Ako ovršiš zapoviedi, velika ti predstoji čast; pa ako sam nećeš, da je dostojnimi izkazeš, a to znaj, da su ti pripravne razne muke, dà i najgorom smrti da ti se život skrati."

„Muke", odvrati Isukrstov zatočnik, „kojimi groziš, držim za slavu, a smrt, kojom mi prietiš, ako sam je dostojan, podat će mi život vječni. Česa radi pokoran ću biti vazda svomu Bogu, a ne carem tvojim. A znaj, da nevjerujem u one bogove, koji nebivstvuju, i na žrtvenicih djavolskih da neprinašam kàd, jer znam samo za jedan žrtvenik, a to je Boga moga, na kom dostojne mu žrtve prinašam."

„Vidim," odvrati razljućen predsjednik, „da te budalaština tvoja dovodi na smrt. Žrtvuj bogovom."

Sada pristupe oba Flamena, te silimice uhvativ Kvirinovu ruku, rinu mu tamjan u nju, držeć ju nad žrtvenikom.

„Neću vragovom žrtvovati," uzpali se starac, te trgnuv ruku iz rukuh Flamenah, baci tamjan po podu Basilike, „pisano bo jest: svi poganski bogovi jesu vragovi, a koji njim žrtvuju, tih će nestati."

Na taj čin razpale se Assessores i Consiliarii, te nagovore Maksima, da učinjenu pred pučanstvom takovu pogrdu bogovom javno i osveti.

„Hajte Liktori, razvežite Fasces, neka okuša moć naših bogovah."

Digitized by Google

Dva liktora razvežu svoje prutiće, te onemogla starca počmu zlostavljati.

Taj prizor neuzradovà nimalo pučanstva, komu od zadnjega sukoba prodje sva volja prolievati više kršćansku krv. Ono bi voljelo, da su Maksima ili koga od savietnikah onako zlostavljali, jer željahu osvetiti svoje, koje prigodom zadnje gungule rimska četa posla do Karonta.

Bol, koju je trpio Kvirin od težkih udaracah batinami, prem veselo lice pokazivao, neizmjerno ganu Marcelijana, koj bijaše takodjer Assessor, te puklo kud puklo, odluči spasiti svoga duhovnoga otca.

„Predsjedniče i Consiliarii!“ zavapi mladić, „ako se već Kvirin, što neće da žrtvuje bogovom, po carskoj zapoviedi ima dati na muke, a to zapriečite nesmiljene udarce, kojimi se svim nam nanaša sramota; znajte bo, Kvirin je rimski gradjan.“

Dalje već govoriti nije mogao, jer Kvirin začudiv se na požrtvovanju toga mladića; očitova svojimi pogledi tugu, što ju radi toga ćutio, da se radi njega tolikoj pogibelji izvrgao; činilo se, kao da ga pita: zašto? — Ti me ipak nemožeš osloboditi?

Marcelijanove rieči nadju u otčevom srcu odziv. On mahne rukom, davši Liktorom znak, da odstupe; a obrativ se prama Kvirinu reče: „Vidi i priznaj moć bogovah, kojim se klanja rimsko carstvo. Česa radi, ako privoliš, znaj, da ćeš postati svećenikom velikoga boga Jupitra, ako li ne, a to znaj, da ćeš umrieti. Biraj indi, pa odustani od svoje budalaštine.“

„Ja doisto sada“, odvrati mučenik, „pravim postadoh svećenikom, jer sam se prikazao bogu za žrtvu. Pa s toga, što mi bijaše tielo bijeno, nasladjujem se; nećutih bo nikakove boli. Indi žrtvovat ću se i većim mukam, da me oni, kojim u ovomu vieku predstojim, sliede u život vječni, u koj se takovim putem lasno dodje.“

Kada vidje Maksim, da je uzaludan svaki pokus, koj bi Kvirina sklonuo, da zanieka kršćanstvo, zapoviedi Appariturou: „Okuj ga i baci u tamnicu“, i dignuv se razpusti sjednicu.

Nu prije nego se razidjoše Assessores i Consiliarii, zamoli Marcelijan, da bi Kvirina, gledeć mu na častnu starost,

Digitized by Google

na toliko pomilovali, pa ga iz težkoga Rubura smjestili u Vestibulum.

Svoga jedinoga i dobroga sina molbi zadovolji strogi mu otac.

Izranjeni kršćanski biskup prigodom polazka u tamnicu milo pogleda svoga branitelja, kao da se od njega za uviek oddieljuje.

Prolazeć Kvirin s Apparitorom kroz Vestibul, opazi, kako si jedan utamničenik rukama, uočiv ga, htjede sakriti suzne oči. Biskup prepozna u njemu Hostilija!

„O dragi moj sinko!“ potrči k njemu pritisnuv mu glavu na grudi, „o drago moje diete!“ i radostne suze obustave mu rieč.

Nu uhvaćenik držeć se nevriednim svetoga zagrljaja izvinu mu se iz naručaja i padši mu pred noge, plačuć zavapi: „Otče! sagriešio sam proti nebu i tebi; nisam zavriedio, da me zoveš svojim sinom; smatraj me za jednoga od onih, koji te progone.“

Kvirin ga začudjeno motraše.

„Jao meni!“ zavapi bezvjernik, „sada vidim, da si me i ti ostavio.“

„Ja te sinko nerazumijem; ja te ogrlih kao onoga, koj se je za volju istine dočepao okovah.“

„Ali ja nespadam u broj onih odabranikah,“ zaleleče Hostilij.

„Već?“ i pogledom upita ga za ono, što mu ustni reći nemogoše.

„Ja sam zaniekao Isusa, odao sam kao Juda tebe, i okovao vorigami one ruke, koje su me blagoslivljale.“

Biskup pogleda prama nebu i tiho moljaše.

„Oprostio ti Bog kao što ti ja opraštam; nu kazuj mi, zašto si u tamnici.“

„Sveti biskupe, neznam ni sam. Ja sam za volju jedne djevojke zaniekao vjeru, i odao Edilu, kada ćeš uteći, koji te je i uhvatio. Dok si ti u Roburu čamio, vjenčah se sa onom, koja mi je najvećim uzrokom, da mi je ponestalo sretnih časovah, a njihovo mjesto zauzele duševne muke i kajanje. Prigodom dakle vjenčanja u mojoj vlastitoj kući — nu Bog mi je svjedok, da nisam tomu ni činom ni savjetom sudjelovao — njetko htjede otrovati Korektora Maksima;

Digitized by Google

sumnja padne na me, a osobito tim, što u mojoj kući — kako kašnje dočuh — naidjoše na otrov.“ Dalnje pripoviedanje prekinu mu gorko jecanje.

„Dakle si ti glede otrova nevin?“ upita ga siedi biskup.

„Nevin kao istom rodjeno diete,“ odvrati Hostilij; „nu to me boli, što sam se svomu Bogu iznevjerio i tebe odao. — Biskupe!“ padne mu pred noge, „ja se kajem, oprosti mi. Bolje se kajem, nego da sam imao svietove, pa ih izgubio; njihov gubitak nebi me mogao bolje ucviliti.“

„Milo moje diete!“ ohrabri ga biskup, „Petar je zaniekao Isusa i pokajao se, pa mu je on oprostio; pokaj se i ti, i tebi bude oprošteno. — Što si mene odao, ja ti opraštam od srca, koje drugo nezna, nego tebe sažaljivati; ja ti rado opraštam, jer u tvomu prestupku nemotrim tvrdokorne opačine, već slabost čovječju; ja ti, znaj, nesudim po ljudskom zakonu, već po zakonu ljubavi.“

„O biskupe, mili moj otče!“ uzkliknu radostno pokornik, „na tvoje rieči oživjela je opet duša moja; tvoja mi blagost podala nove moći, da se dignem. Sada pako, svim što mi je sveto, obećajem tebi, dà pred svim kršćanskim svietom, da ću neustrašivo izpoviedati svetu vjeru Isusovu.“

Biskupov otčinski poljubac otme mladićeve dalnje rieči. Hostilijev duh slavio je drugo uzkrsnuće.

Poglavje devetnaesto.

Po plavetnom nebesnom svodu već je zabrodio bliedi mjesec, gledajući plaho, kako su visoki briegovi tamnom tkaninom zastrli polovinu jur lica sjajnomu suncu, dočim je duga jošter razsvietljivala nagomilane oblake, koji se činjahu umrlimi kao ogromni kupovi sniega, što jih načinjahu nadzemaljski stvorovi, da ga zimom prosiplju nad zemljom.

U to večernje doba, dočim bi Sisčani hrlili u ulice, da se naužiju svježa zraka, kao pčele iz ulišta, kada im ugodno proljeće otvori vrata na košnici, preko Kupskoga mosta hrlio je Filosof Akrij u Edilovu kuću, neobziruć se na nikoga

Digitized by Google

ni neodzdravljajuć onim, koji ga sa „Ave“ pozdravljahu. Priličio je čovjeku, koga nepogoda stigne na otvorenu polju, a u daljini istom smotri hrast, koj ga od mećave sačuvati može. Ljudi, koji ga susretahu, neznajuć za uzrok, zašto je Filosof poniknuo glavom, koju je uviek oholo dizao, postojali bi i znalično gledali za njim, nu pošto takovim načinom ništa nedoznaše, nastave šetnju.

Došav u Edilovu kuću i neobziruć se na slugu Janitora ode u svoju sobu, te mrmljajuć baci svoj Petasus (šešir) s glave, i zapaliv si svietiljku sjedne i duboko se zamisli. —

„Ave, Filosofe!“ pozdravi zamišljenoga Akrija Edil Lucij, koj odmah poslje njega prispjè kući, nu ovaj mu neprihvati pozdrava. „Što tako snužden čekaš zoru dojdućega dana, koja će te sretnim učiniti?“ nadostavi Edil svomu pozdravu.

Nu Akrij kao da je oniemio, neodvrati Luciju ni rieči, već mahnuv rukom, dade mu kao znak, da ga pusti u miru.

„Filosofe!“ prepade se Edil, „što ti je? Zaklinjem te svim, što ti je sveto, kazuj mi, što biva s tobom? Moralo se nješto važna slučiti, jer te još takova nevidjeh; zašto ti je pomrčalo čelo, a pogled potamnio? O kazuj mi, neoklievaj!“

„Prodji me se, Edile,“ odgovori mu tužno Filosof, „kao što me se je sve dobro prošlo, jer će se za koj dan moći reći i o Akriju: nudus in ignota Palinure! jacebis arena!“

„Akrijo!“ preuze rieč Edil, „za volju neumrlih bogovah, ti buncaš; ti si bolestan. — Kazuj mi, što ti se slučilo, to mora nješto osobita biti, kad je tako potreslo tvojom dušom?“

„Mi smo obadva,“ preuze Akrij, „osnovala predju; ti, da si satkaš korektorsku Togu, a ja pako sjajnu odjeću bogata Sisčana, pa eto i tvoja i moja nada propade za uviek.“

„Veoma se varaš, Filosofe!“ tješio ga Lucij, „moja doduše osnova nije izvedena, nu ti ćeš se sutra zaodjeti sjajnom haljinom. Zar neznaš, da će sutra Hostilija odsuditi?“

„Odsuditi?“ opetova Filosof, „pa što imam ja od toga?“

„Albinu i Hostilijevu villu!“ pridoda veselo Edil.

„To bi bilo, da si ti postao Korektorom, i da neimam

Digitized by Google

svoga zlobnoga Demona, kao i Bruto, koj mu se kod Sarda ukazao.“

„A taj bi bio?“ upita znalično Edil.

„Strpi se!“ odvrati Akrij, „i onako ćeš ga i prebrzo doznati; sjedi i slušaj!“

Pošto bi se Edil sjeo do Akrija, i otvorio i usta i uha, da mu niti jedna besjedica Akrijeva neuteče, poče mudrac ovako: „To, što ću ti sada pripovjedati, toga nepovjerih jošter nikomu do tebe, znadem bo, da me odati ni nećeš, ni nesmiješ, jer da ja padnem pao bi i ti, budući da nas je sudbina preuzko svezala. Čuj dakle! U mnogih žilah teče helenska (grčka) krv, a rodno mi je mjesto Korint, na koj način, to niti sam neznam došao sam u vlast bogatoga Rimljana Flavijana, komu sam bio Literatus, gdje sam prepisavao rukopise za njegovu knjižnicu i za razprodaju. Neću ni što je crna pod noktom slagati, ako kažem, da sam već za mlada posjedovao mnogo filozofičnoga duha, koj mi se sve više i više naobraživao čitajuć i prepisujuć djela i govore slavnih helenskih i rimskih pisacah. Došav do zrelije dobe, počeo sam braniti naravna práva ljudih, dá i svoje vlastito naravno právo, koje, kad mi ga gospodar nikako podat nije htio, premda mu u službi najrevnijim bijah, sàm si ga uzeh; a k tomu, da si nadoknadim trud i službu, za koju nedobih ni predrte asse semiuncialne, uzmem veliku svotu novacah svomu gospodaru, i utečem iz Rima u Atenu. Dok bijaše novacah živio sam sjajno i udobno, nebrineć se za sutrašnjicu, misleć, neka slobodno psom trava raste, kad konji pcrkaju! Rugao se mudracem stare platonske škole, majstorski sam ih psovao i sramotio, jer se opirahu mojim pojmovom i težnjam. Ali ni to nije potrajalo dugo, jer i prije nego sam se i nadao iztekao mi novac, i potrieba sa svojom pratnjom nastanila se u mene, i od ono doba bio sam kod kuće svagdje i nigdje, te bijah prisiljen, da si obučavanjem mladeži priskrbim svakdanji kruh. Kada su mudraci, ti zakleti moji neprijatelji doznali, da sam Dionysius Corinthi, urote se protiva nemi, proganjahu me i ocrnjivahu javno; nu ja si baš nisam mnogo trò glave za njihovu osvetu, misleć, kad se pas dovoljno izlaje prestat će, nu ljuto se prevarih. Nieki zlobni moj Demon javio je Atenskim mudracem cieli prvanji moj život, pa bojeć se, da nepadnem u šake strahovitoga

Digitized by Google

zakona proti uskočenim robovom. prisiljen bijah ostaviti Atenu, pa potucajuć se kao lukavi Judej ili dosadni German (Niemac) od grada do grada, dodjoh prije pet godinah u Sisak. Ali o tuge i žalosti! opaki Demon tjera me sada i iz ovoga mjesta.

„Filosofe!“ uteče mu Edil u rieč, „neka te Tyrezia razumije, ja te nemogu! Ti ako nisi poludio, a to ti malo treba, pa ćeš ludovati! — Što buncaš o svojem zlobnom Demonu, i o njegovom progonstvu, kada nitko nedira u tebe? — Ti si u Maksima dobro primit, odličnije te obitelji ljube, a i ja sam ti prijateljem! — Akrijo! ti moraš biti bolestan!“

„Zašto mi pretrgavaš govor, Edile!“ ukori ga Akrij, dok ti svega izpripoviedio nisam; — slušaj me, pa onda bilo ti prosto suditi, je li ludujem ili ne. Slušaj dalje! Danas, kad se digosmo od blagovanja, ti si ostao kod kuće, a ja sam pošao prieko, kamo sreće, da me nikada nije bilo prieko Kupe! — Albina, ona Albina, koja bi u daleki sjever pošla meni za volju, ona me, o neumrli bogovi! ni gledati nije htjela! Dugo sam moljakao oko nje, dok nedoznah, da je moj zlobni Demon svemu tomu uzrok. Ti ćeš se, Lucijo! dobro sjećati, da je onomadne Paulo Metel, bogati Rimljan, posjetio Sisak; s njim se ja jednom sastadoh na ulici: „o Demetrio! što si ti u Sisku?“ pozdravi me on.

„Demetrio!“ prekinu Filosofov govor Lucij, „kakov Demetrio? ta ti nisi Demetrij.“

„Dok bijah u Flavijana, zvali su me Demetrijom, jer to je pravo moje ime, nu kada utekoh iz Rimu, prozvao sam se Akrijom, a to s toga, da se budem pod tudjim imenom lašnje kriti mogao.“

„Pa zašto si se sada odao pod pravim imenom? Zar nisi mogao kazat tomu Metelu, da se preglednuo, zrijuć u tebi njekakova Demetrija, dočim ti se zoveš Akrij.“

„Svemu tomu uzrok je moj opaki Demon, koj mi pomutio pamet, da se nedosjetih, da je Metel bio svakdanjim gostom u Flavijanovoj kući; pa kao stari znanci, porazgovorismo se o bivšem mojem gospodaru Flavijanu, i o inih stvarih. Na posljedku, ali već je prekasno bilo, dosjetih se svojemu jadu, pa za volju bogovah umolih Metela, neka ni bivšemu mojemu gospodaru, ni ikomu drugomu nekazuje gdje sam i tko sam ja. Ali njega umoliti, ili ovu Klepsidru,

Digitized by Google

to je sve jedno. Jer jedva mi okrenuo ledja, već je Deksteru cielu stvar odao, a on ju priobćio Albini, koja me od to doba nemože živoga ni viditi. Badava indi tajih se pod krivim imenom, i uklanjah se pokojnomu Flamenu Torkvatu, koj je takodjer zalazio u Flavijanovu kuću, i poznavao mene, kad eto sada prokleti Metel snimio mi krinku. Promisli indi i sam, što mi sada drugo preostaje nego udaljiti se iz Siska, jer će, čim prispije Metel u Rim, prokazati me Flavijanu, koj će u istinu sve načine upotrebiti, da budem po zakonu kažnjen.“

Filosof umuknu — zadnje rieči, koje je i nehotice tužno naglasio, odavale su veliku nutarnju bol i strah, jer si već u duhu predstavio onu sramotu, kako će ga uhvatiti, odsuditi i žigosati. Što se Edila tiče, niti njemu nije bila upravo po ćudi Akrijeva pripoviest, nu ohrabren od vina, držao je cielu tu stvar, da će se ipak s vremenom ugušiti.

„Tebe u istinu Akrijo! kako vidim proganja njeki opaki Demon;“ progovori Edil nakon podulje stanke, „ali toga radi nekloni duhom, jer dok prispije Metel u Rim, a Flavijan iz Rima ovamo, dotle će mnogo Kupe proteć kraj Siska, i za to vreme odpremit ću te ja k svojim u Akvileju, a medjutim budi pod mojim okriljem.“

„Pod tvojim okriljem?“ odvrati Filosof, „a neznaš, da i nad tvojom glavom visi Damoklov mač.“

„Što! nad mojom glavom?“ uplamti Edil dignuv se sa sjedališta, „tako ti Manah obiteljskih! kazuj mi onoga, koj se drznuo dirnuti u sisačkoga Edila?“

„Ja nebih zavriedio nazivat se tvojim prijateljem,“ poče lukavi Akrij, „da ti nebih odkrio, gdje i tebi pogibelj prieti. Kada dakle saznah od Albine sve, što sam znati hotio, pohitih k Deksteru, koga upitah, da li je Metel u istinu tako crne glasove glede mene raznio. — Pošto mi stari Dekster sve potvrdi, planuh kao vatra pred njim protiva Metelu, i kajah se izlično, što ga više neima u Sisku, da ga na sud pozvati uzmognem, pa tim tako bar umirih Dekstera, da je već i sumnjati počeo o Metelevoj iskrenosti. Razgovarajuć se zatim o inih stvarih, povedosmo rieč i o Hostiliju. Tebi Edile nije tajna, da je Dekster žudio imati Hostilija na svaki način za svoga zeta; s toga, kako mislim, neću te ni najmanje zateći tom viestju, ako ti javim, da on gleda sve načine, kako bi

*

Digitized by Google

Hostilija osloboditi mogao. Slušaj indi! kako iz Deksterovih ustah razumih, Hostilijevi Pueri ad cyathos pripoviedali su mu, da je ona staklenka Falernca, koju su oni iz podruma donieli, neotrovanom bila, jer prije, nego su ju donieli na stol, sami su ga kušali, u Trikliniju pako, prije blagovanja, da nije nikoga bilo osim njih i tebe, a ti da si se najviše bavio oko Amphorah, a osobito govorio si o Falernskom vinu, česa radi Dekster veoma sumnjiči tebe, budući da znade, da nisi osobitim prijateljem ni Korektorovim ni Hostilijevim, pa sutra je naumio sa svimi Pueri doći u Basiliku, da odkrije Tribunalu cielu tu stvar.“

„Što?“ prognjevi se Edil, „tako mi bogovah, te uvriede nemogu propustiti, da bi robovi svjedočili protiva jednomu Patriciju, dà proti jednomu Edilu! Doduše istina jest,“ nastavi nješto umjerenije! „ja sam došao u Triklin, kada ste vi ostali gostovi u Atriju zabavljali se čaratani i predstavljači, i tu razgovarajuć se sa Pueri, i kušajuć razno vino, doznao sam, da je jednu samo staklenku Hostilij Falernskoga stogodišnjega vina nabavio za Maksima, i u tu staklenku ulio sam nješto otrova tako vješto, da me nije nitko opaziti mogao; što se dakle toga tiče, nemože sumnja pasti na mene. Nu neka znade Dekster, koj premda sve načine traži, da Hostilija spasi, ipak će on pasti, i to jedino po meni.“

„Po tebi?“ začudi se Akrij, „kako to, ja te nerazumijem?“

„Znaj dakle! dok si ti bio prieko, dotle sam ja promišljavao ozbiljnije o toj stvari, pa napokon i sàm uvidih, da bi doisto Pueri razglasiti mogli, da sam ja podmetnuo otrov, jer ja, kako ti jurve javih, bio sam s njimi u Triklinu, i bavio se najviše oko vina, pa da tu sumnju odbijem od sebe, podjoh Maksimu, i tu mu javih, da je Hostilij po svoj prilici dobio otrov od babe Korbule, znah bo, da će ona na sudištu reći, da je Hostiliju dala otrov, budući da se odah njojzi za Hostilija; — već su i vojnici odaslani, da dovedu Sagu u tamnicu.“

„Papae! Papae!“ kimao je glavom Filosof, „zar je i tebe opaki Demon napastovao, da si odati morao Korbulu?“

„Tako sam morao učiniti,“ opravdivao se Lucij, „ako sam htio svaku sumnju odbiti od sebe; jer kako ti rekoh,

Digitized by Google

kad bude Korbula upitana, komu je otrov davala, ona će reći Hostiliju, jer se ja odah njojzi za Hostilija.“

„Kako vidim Edile, Davus es, non Oedipus! zar nisi pomislio na to, da ćeš i ti u Tribunalu sjediti, pa Korbula, koja si tvoju sliku dakako dobro zapamtila, prstom će pokazati na tebe, da si ti tobožnji Hostilij, komu je ona otrov dala. — A Dekster? a Pueri ad cyathos? — jedno s drugim, pa ćeš najposlje i ti postradati.“

Da Filosof ima sasvim pravo, počeo je ali jurve kasno uvidjati Edil Lucij, i sam u sebi proklinjati svaki onaj korak, koga je učinio danas do Maksima; a osobito ga plašila kletva Korbulina, za koju je on sam privolio, da se izpuni nad njim, ako ju oda, a on ju ipak odao.

„Filosofe!“ reče preplašeni Edil dosjetiv se nječemu, „što misliš glede toga, da ja sutra neidem u basiliku?“

„Išao ti ili neišao, sve je jedno,“ odvrati mu Akrij,“ jer ti ćeš morati onamo, budući da Dekster dodje onamo sa Pueri ad cyathos, i tu će zahtievati, da se javno opravdaš glede otrova, jer veoma sumnjiči tebe; a tad ćeš se sročiti sa Korbulom, pa si propao.“

„Što se Dekstera tiče i njegovih Puerah lasno je meni, jer sam jur razglasio, i već se govarka po Sisku, da je to sve kršćansko maslo, jer kršćani žude dočepat se opet mira. a s toga valjalo im otrovati sve naše glavare, a tu bi zadaću imao izvest Sriemac Hostilij, zato, da je i priznao naše bogove, da dobije tako pristup u naša družtva. Ali prokleta baba, ona me muči — zašto sam ju prokazao?“

„To su tašte nade, moj Lucio! tim nećeš osumnjičiti Hostilija, kako nisi mogao ni Marcelijana glede Flamenove smrti.“

„Neizusti, molim te!“ uprosi Filosofa Edil „nikada više preda mnom Flamenovo ime, jer kad ga čujem, tako mi se čini, da sve Furije, što ih ima Orko, dižu se protiva meni. Ja sam dobro znao, da Marcelijana osumnjičiti ili in sole caligare, da je to svejedno nemoguće; nu hotio sam samo to izvest, da ljudi govoreć o Flamenovoj smrti, svedu odmah razgovor o Marcelijanu, i tako, da im se priprieči svako dalnje razglabanje; jer vjeruj mi, bojao sam se da neću postradati, budući da su me vidieli Frontovi robovi, koji su opeku udarali, da sam krenuo u šumu, i pripoviedali mi, da je

Digitized by Google

malo prije onim putem pošao i Flamen; pa i jošter to me plašilo, jer kako mi se čini tom sgodom i onaj sreberni prstan sa „UTERE FELIX," koga sam u Maksima na srećki dobio, izgubih tada na svoju nesreću, — nu slava bogovom, da se našao nije kraj Flamenova tiela, jer ako nitko drugi, to bi me on bio odao."

„Dakako Edile, ti si u velikom škripcu, iz koga izaći doisto mučno bude, nu ipak nemoj duhom klonuti. Naša poslovica veli: Auloedi sint, qui Citharoedi fieri non potuerunt! s toga najprije valja nam prihvatit se, što se najlašnje izvest dade, a to je: ti sutra neidi u Basiliku."

„Neka slobodno udari sutra grom iz vedra neba u Basiliku, i poubija sve, meni je svejedno, ja neidem onamo."

„Dobro" nastavi Filosof, „piši odmah Korektoru, da si iznenada obolio, da te sutra nebude u Tribunalu, a kako ćemo dalje postupati, to će biti moja skrb."

„Ja sam siguran," odvrati nješto utješen Edil, „da uz tvoj saviet postradat neću;" i dignuv se ode u svoju sobu, da izvrši Filosofov nalog, ostaviv sáma zamišljenoga Akrija.

Medjutim duboko se zamislio Filof, a imao i zašto, jer je njegov i Edilov život na kocku stavljen. O Edilu nije se toliko upravo trudio, već kako da sam izpliva iz toga vira, slutio bo je, da će se stvar poćerati. Da Edil nije u milosti ni Korektorovoj ni Sisačkih gradjanah, o tom nije ni sumnjao, jer osobito u ovo zadnje doba svojimi čini učinio je, da pošto je ruka njegova bila protiva svim, da i ruke svih bile su protiva njemu. U njegovoj pomisli Edil mora pasti, a padne li on, to neima ni za njega spasa, jer dobro se sjećao Moderatovih riečih, što mu je u kupalištu rekao, onih osobito: da mnogi najme svoju zloću žele sakrit za tudju slavu, slični zapadnim oblakom, koji se tako dugo sjaju, dok ih sunce prosvietljuje, a kad njega nestane, da se tada i oni pokažu onako crni i tamni kako u istinu i jesu. To da se sasvim skladati može glede Edila i glede njega! Kako je Dekstera poznavao, bio je tvrdo uvjeren, da će on sve načine pokušati, da sa svoga zeta opere tu ljagu; a da se Hostiliju, krivnja temeljito dokazati nebude mogla, to je takodjer nagadjao; dapače, odsuće Edilovo sutra iz Tribinula, Korbulino pripoviedanje i s njim skopčan opis, koj će njegovu sliku odavati, dà i isti list, kojim se izpričava radi tobožnje nagle bolesti,

Digitized by Google

jednom riečju, sve je govorilo, da Edil mora past, pa ako on padne, buduć nešutljiva jezika bez razbora, da će povuć sa sobom i njega.

Dugo je o toj stvari promišljavao, sad složio osnovu, sad ju opet zabacio, jer se nije skladala, pomislio se spasiti biegom, al oskudica na novcu priečila mu; pa kada već nigdje nenadje sjegurna utočišta, uteče se k zadnjemu — k smrti. „Jedan govaraše sam sobom od nas dvojice mora past. a probitačnije je za mene da nestane Edila; — pa i najposlje Edila bi ipak ubili, ja ću mu dakle učiniti veliku uslugu, ako padne od ruke svoga prijatelja.“ — Ali misao na kakov da ga način smakne, nove mu zadavale brige, bojao se bodežom na njega nasrnuti, jer Filosof bijaše strašivica, a Edil vješt u mačevanju, pa to mu se i okrutno činilo; najbolje bi bilo, pomisli, otrovat ga, ali gdje da dobije u brzo otrov? Korbuli bilo bi se najsjegurnije uteć, nu ona je čamila jur u tamnici. Dugo promišljujuć tako o Korbuli i o otrovu, najednom zapleska rukama, lice mu se razvedri, i osvetni posmieh zlobno mu zatitra oko ustnah. On se dignu sa svoga sjedališta i pohrli spram jednom kutu svoje sobe, gdje no na ogromnom A b a k u (stolu) poredane bile svakojake sitnjarie; divljim i njekim slavodobitnim posmiehom izvadi malu staklenku, i buduć dočuo jeku korakah po kamenitom Atriju, kao da se boji, da ga tko nemotri, pospješno ju sakri u svoju odieću.

Koraci, koje je razabirao, bijahu jednoga Edilovoga roba, koj ga je pozvao na večeru u Triklinij.

Za bogato prostrtim stolom u razsvietljenom Triklinu očekivao je jurve Edil Filosofa Akrija, da s njim u razgovoru, i uz pune cyathe proćera brige, koje su obojicu tako zaokupile.

I suvišno bilo bi napomenuti, da su im se razgovori vrtili najviše o njihovih stvarih, jer čovjek o onom, što ljubi il česa se plaši: najviše misli i govori.

Pošto bi im tako uz razgovore prošao dobar diel noći, i ova dvojica ostala sama kod punih cyathah, dosjetiv se nječemu Edil, upita Akrija: „vjeruješ li ti Filosofe! u proročanstva Augurah?“

„Zašto me pitaš?“

„Kaži mi samo, vjeruješ li ili ne? poslje ću ti pripoviediti.“

Digitized by Google

„Moje je mnienje o Augurih, da oni o budućnosti toliko znadu, kao ti ili ja, nu, dozvoliti im se mora, da su majstori, što se dotiče njihovih Auguriah, koja tako vješto udese, da pogode, ili se stvar ovako ili onako svršila. Uzmi na primjer Augurium glede Hostilijeve ženitbe, iz njega se tumačiti dade na sretnu i nesretnu ženitbu; da je, i opet da nije ona s voljom bogovah. Jedinomu, što ja znadem Auguru Spurini, (ako je istina, što pripoviedaju) izpunio bi se Augurium, kad je kazao blaženomu Cezaru da se čuva ožujskoga Idova dana, pa doisto, kako i znadeš Cezar je taj dan pao, nu Spurina je to slučajno pogodio, kao i sliepa kokoš zrno. Ja dakle, kako ti rekoh, do proročanstva Augurah ništa nedržim.“

„Ti ništo nedržiš?“ odazva se Edil, „a ja se, vieruj mi nikako otresti nemogu jednoga Auguria, što mi ga njeki siedi Augur kazao prije, nego sam pošao ovamo za Edila.

„Slušaj me, pa sudi! Za vladanja Filopova (244—249) upleo se bio moj died u njekakovu urotu, koja nije podnositi mogla, da bi na rimskom prestolju Aetiops (crnac) sjedio, ali žalibože po nepomnji urotnikah, dodje urota na vidjelo, pa moj died, da si spasi život morao je uteć iz Rima sa svojimi sinovi, i skloniti se u Akvileju. Ustanak, koj je buknuo u Moesiji, i protiva komu, da ga uduši, poslao bi Filip svoga vodju Trajana Decija, koga su tamošnje legije prisilile, da primi carski naslov, obećavao je doduše mojemu diedu, da će se opet moći povratit u Rim. Nu dotle pošto bi Filip od Decija poražen i ubijen, pridružio se jurve siedi moj died Manam obiteljskim. Pokojni moj otac oženiv se bogatom Akvilejkom, premda bi se bio mogao povratit u rodno si mjesto, ipak nije toga učinio, već, da ponješto bar izpuni diedovu želju poslao je mene onamo na nauke. Tu sam izučiv nauke postao Dumvir, a kasnje posjetiv jednom sa Galerijem Sisak, buduć baš Edil umro, bijah od njega postavljen za Sisačkoga Edila.“

„Da živi Galerij!“ nazdravi Filosof, „da bi bogovi dali, da te on i Korektorom u Sisku načini.“

„Da bi bogovi dali!“ odvrati Edil i izpije svoj cyathus.

„Da bi bogovi dali!“ nastavi Edil svoju pripovjest, „ja bi im Hekatombu žrtvovao, ali kako mi se, čini toga nikad polučiti neću. Prije bo moga polazka sa Galerijem iz Rima

Digitized by Google

u Ilirik, posjetih jednoga siedoga Augura, koj je slovio u Rimu, kao osobiti učenjak, i pošto mu sve odkrih, kada i kako sam rodjen, otvori stare njekakove, ako nisu Sibilinske knjige, jer što bi ino mogle biti to neznam, nu sjećam se da mi je iz njih ovako proricao: Ti si rodjen pod Saturnom, u znamenju vage. Mužkarac rodjen pod tim znakom postane čovjekom znatiželjnim, slavohlepnim i potajnim, obraza je neliepa, boje zagasite, a srca zavistna. Kad se razsrdi, jadi se veoma dugo, i nerado oprašta; glava ako nije mu šuplja, a ono nije ni učena. Ženski rod ljubi veoma, nu biva, čim više teži za njim, više mržen od njega, pa ako se i oženi, nije u braku sretan, jer dobije opaku djecu i nevjernu ženu. Domaknut se može i častih, kao Susceptora (primatelja poreza) ili Tabularija (registratora) ili Defensora (državnoga odvjetnika) ili Edila, nu veće službe zatvorene su mu. Prijateljah svoje osobe neće imati nikada, već prijateljah svoga bogatstva, koji će ga, ako nebude na oprezu lasno i strmoglaviti. Starosti se riedko dočeka, jer većinom dieca, koja su rodjena u vagi podvržena su ili naprasnoj bolesti, ili pako Nympholepsiji (ludosti.)" To mi je proricao iz stare knjige siedi Augur, a meni tajna njeka slutnja govori, da će se sve, dà i ovo posljednje nad menom izpuniti, buduć me i tako zaklela Korbula, da neka poludim, ako ju odam, a ja sam ju odao!"

Niti najbolji poznavalac ljudih nebi mogao bolje opisati Edilovu ćud, kako ju siedi Augur opisao.

„Prodji se Edile predsudah," hrabrio ga Filosof, „cornix est enim quae crocitavit et augurium non habet; jer vieruj mi niti jedan umrli nezna, što bogovi i orlovi u visini sanjaju! Napuni si cyathus! bogovi nas poživjeli, i učinili sretnimi, da uzmognemo prkositi svim augoriom."

Obojica izkape svoje vrče, i opet ih napune.

„Što si se tako stresao, Edile! kad si izpio svoj cyathus, to bar nije tvoj običaj?"

„Njekako mi neide u grlo, premda je i dobro vino, valjda zato, što sam danas kod Apijana malo pred večer bolje naluknuo se u cyathus;" odvrati Edil.

„Da je Falernac, znadem, da se nebi tako nakiselio, kada bi ga pio."

„Edile! za lahke bar noći," uprosi ga Filosof, „mogao

Digitized by Google

bi donieti bar jednu staklenku Falernca; nebudi s njim tako skup, ta ga ima dosti u tvojem Hypogaeu (podrumu).“

„No, kad ga tako žudiš, baš ću ti ga sam donieti, i to najstarijega, kakovoga nejma ni u Korektora, da nebi rekao, da Edil skupari.“

Nesluteć ni najmanje na Filosofove zasjede, odstrani se Edil, da izpuni želju tobožnjega svoga prijatelja Akrija, koj budući sam u Triklinu, izpije nješto vina iz Edilova cyatha, pa uzev staklenu iz svoje haljine, što ju njekoč Korbula Edilu dala, u kojoj bijaše otrov, koj je mogao pomutiti čovjeku pamet, promrmljav uz to: „proročanstvo siedoga Augura mora se izpuniti! tvoju žrtvu, zahtieva moja sjegurnost!“ izlije otrov u Edilov vrč, posješno sakri opet staklenku, i sjede na svoje mjesto. —

„Ja sam uvjeren,“ progovori Edil došav sa staklenkom u Triklinij, „da nije bolji ni Nektar, kojim se bogovi na Olimpu časte, od moga Falernca?“

„O tom ni najmanje nedvojim,“ preuze lukavi Filosof, pa da što prije vidi svrhu svoga podhvata, uzme svoj cyathus i nazdravi lukavo Edilu: „Prijatelju Lucijo! prije nego okušamo Falernca uzmi svoj vrč u ruku kako i ja uzeh svoj, pa izkapimo ih do dna, za znak, da si medjusobno prisižemo viečno prijateljstvo; on neka bude jamčevina one sveze, koja će nas kako i do sada, a tako i u buduće vezati. Pij Lucijo! bogovi da budu sviedoci!“

Niti jedan lovac nevreba tako na zvier, koju uhvatit žudi u podmetnute zamke, kao što je Akrij na Lucija. Strah, da neće možda odložiti Edil vrč, ili da otrov neće imati uspieha, i nada, da će ipak polučiti svoju svrhu, to se obodvoje izmienjivalo u njegovom srcu. Nu Edil nesluteći pogibelj, koja mu prieti, izkapi na dušak vrč! Ali koja promiena? Lucijevo lice probliedi kao krpa, a za čas pocrveni kao plamen, a plahi pogled, koga je na Filosofa upro, da su ovoga sve strni prolazile, odkrivao je, da je otrov započeo svoje djelovanje.

„Akrijo! za volju bogovah,“ zavika Edil, koj se srušio na svoj stolac, „kaži mi što biva sa mnom? pridrži me, jer se zaljuljao za mnom cieli sviet.“

„Umiri se, ništo nije s tobom,“ tješio ga djavolskim posmiehom Filosof, i pohrlio k njemu, da ga pridrži; „tebe je samo ovaj cyathus učinio vriednim štovateljem Bakovim.“

Digitized by Google

Nu Lucij mu već besjedah shvatio nije, njemu se činilo, da ga nose na Olimp, pa s toga poče i bulazniti o njem: „ala brzo, brzo prispije se medju bogove, već motrim šume i lovce ... Akrijo! zar si i ti sa mnom? pa kakovi ti ponarasli rogovi? Akrijo! ti si Pan .... Zdravo božice sa mekanom kosom ..... Šuti Akrijo! sada će ga ubiti, pst, pst! i šuteć njeko vrieme, kao da neće koga uzbuniti, upre oči na sobni zid, gdje je prizor iz lovačkoga života narisan bio, na jednom zapleska rukama, i veselo poviče „Macti! macti! ubio ga je Jupiter strielicom Vulkanovom, kako zadnjima nogama prevraća .... Neću, neću, pod živu glavu okusiti tvoj napitak pijani Bako, tvoje je vino kiselo i zaudara po krvi; ja nisam bolestan, jer moj me Nektar čuva od Eskulapa i njegovih zmijah ....“

Lucij bijaše sada u Akrijevoj ruci, i u takvom stanju u kakovom ga je želio. Osvetnici, kada imaju u svojoj vlasti onoga protiva komu osvetom plamte, predočuju mu sve njegove čine, radi kojih se osvetili mu, da ga tim jač je vriedjaju; nu Akrij toga nehtjede, jer Edil nije bio žrtva njegove osvete, već njegove sigurnosti; pa ipak kraj svega toga, da mu se još više pomuti pamet, predoči mu crne njegove čine, veleć mu kao se s njim šali:

„Lucijo! ti si kako mi se čini doisto na Olimpu, nu reci mi, što radi Flamen Dialis, što Maksim, koga si htio poslati na Styx, a što baba Korbula?“

Smisao Filosofovih riečih dakako, da nije shvatiti mogao Edil, nu pojedine, kao: Flamen, Maksim i Korbula, jedva bi dočuo, a to ga protrese groznica kao da bi ledenim šiljkom tko dirnuo mu srce, jer se mrazni valovi prostrli mu po cielom tielu, koje su uzastopce sliedi opet vrieli.

„Ha!“ poče drhtati biednik, komu su Akrijeve rieči uzbunile maštu, „eto Flamena Torkvata, kako mu krv curi iz probodjenoga srca, a bogovi s božicama plešu okolo njega... Korbulo! Korbulo! nepovlači se tako tajno, ti biraš bilje s rosom mladoga mjeseca, dodji i ustavi Flamenovu krv, kako je sirota probliedio, a crvene mrlje krvi njegove kako se odsjevaju na bieloj mu odieći .... pomozite! pomozite!“ poče vapiti, da se ciela kuća uzbunila, „već mu je Maksim dao bodež, a Jupiter krila kao Geniju, on će me ubiti, nedajte me,“ i dignuv se sa stolca izleti u Atrij, gdje je već našao

Digitized by Google

njeke svoje robove, koji su dočuv u snu gospodarovu viku, prenuli se i pohrlili, da vide, što im biva sa gospodarom.

„Jao! nedajte me!“ vikao je trčeć po Atriju Edil, „zar nevidite, da me Flamen Dialis bodežem proganja, i kako se crvene mrlje krvi njegove odsjevaju na bieloj mu odieći...“

Robove popade strah, nevidiše bo nikoga do Filosofa, koj je stojao sa svietiljkom na vratih Triklinija, pa videć kod svietla svoga gospodara izvan sebe, pomisliše umah, da li nije poludio.

„Pueri!“ javi Filosof robovom, „vaš je gospodar poludio!“

„Poludio! za volju neumrlih bogovah“ začude se robovi prekrstiv ruke na prsijuh.

„Jest poludio!“ opetova Akrij, „malo prije pošao je u Hypogaeum, da donese za sretan san Falernca, pa valjda ukazala mu se kakova Nymfa, oda šta je i poludio, jer bulazneć jedva nabasao je na vrata Triklinija.“

„Po svoj prilici, da će i biti tako,“ odazva se Janitor, „jer pod ovim krovom moraju se njegdje sablazni sakrivati, budući da ja svakoga novilunija (mlaja) slušam njeko ropotanje po cielom stanju.“

„Šteta! što je upravo ta nemoć stigla našega gospodara,“ odazva se opet jedan rob.

„Nu meni je ipak drago, bar smo se oslobodili batinah;“ prišaptnu drugi opet rob prvanjemu u uho.

„Veoma se varaš,“ odvrati mu prvanji, „jer ako je Lucij, dok je jošter bio pametan, tako nemilostivo postupao s nami, a što će istom sada biti?“

Pošto bi se nagledali nesretnika, koj je sav oslabljen sjeo u jedan kutić Atrija i objema se rukama uhvatio za glavu, govoreć neprestano nerazumljive rieči, upitaju Filosofa, što da imaju činiti?

„Što ćete činiti?“ odvrati im Akrij, „toj bolesti neima lieka, to je Nympholepsia, vašega su gospodara bogovi pohodili, nepreostaje vam drugo, nego ga odvedite u ložnicu, i svežite ga na l e k t i k u (postelj).“

Dragovoljno posluhnu robovi Akrijevu opomenu, i uhvativ svoga gospodara, koj im se opirao i psovao ih, odvedu ga u ložnicu i silomice svežu, a Filosof pako, ostaviv ludoga Edila njegi njegovih robovah, ode da prospava tu uzašnu noć.

Digitized by Google

Poglavje dvadeseto.

Akrij nije čitave noći mogao usnuti, njegovi crni čini, jedva bi zatvorio oči, stadoše ga mučiti kao Furije, on se prevraćao po svojoj lektici (postelji) koja mu se činila vrelom kao žerava, sazivao Morfeja (boga sna), obećavav mu žrtve, ali sve badava, on je zoru dočekao budan!

Ustane dakle, i obukav se posjeti svezanoga Edila u njegovoj ložnici. Bliedo i propalo lice, staklene oči, razpršeni vlasi, i modre nabrekle ustne, iz kojih izvirahu nerazumne rieči, sve ovo bijahu biljezi, da je ludost Edilova postigla svoj stepen.

Pogledav djavolskim zadovoljstvom svoju žrtvu, i uzev njeke dragocienosti, ostavi onu kuću, gdje je mnogo dobra užio, nu jošter više zla počinio, i ode, da se prošeće, dok prispije čas, kada mu bude poći u Basiliku.

Svjetina, koja dan prije što iz oglasah, a što iz Praecovoga javljenja saznala, da će se razpravljati Hostilijeva parnica, hrlila je u Basiliku, da zauzme bližja mjesta do Tribunala (sudišta).

„No Kvintilijane!“ upita ga sročiv se s njim u Basilici Fibij; „što misliš ti o toj stvari?“

„Simia est simia“ (majmun ostaje majmunom), odvrati njekim ponosom taj sisački gizdelin.

„Ja te nerazumijem, deder mi protumači“ uprosi ga pun predsudah Fibij.

„Ti dobro znadeš, preuze Kvintilijan, da je Hostilij, dok se je s nami jošter družio, bio potajnim kršćanom, a takovim je i ostao, kada je opet priznao bogove, on je tako mi Jupitra! jošter i sada kršćan; a to, što je priznao bogove, to je sve kršćansko maslo, da on najme pod koprenom štovatelja bogovah, uvuče se u naše krugove, pa što od nas čuje, da kršćanom javi.“

Digitized by Google

„Mehercle! ako nije tako;“ zučudi se jedan na blizu stojeći trgovac, koj je do nemala bio samo trgovačkim službenikom.

„Taj je zmaj (kršćanstvo) za sada jošter malen, nu ako ga pustimo u životu, porasti će mu s vremenom zubi, kojimi će i nas smrviti;“ odazva se njeki Libertinac (oslobodjeni rob).

„Furije ga sliedom sliedile, a Parce progonile,“ zavape njeki, koji se nagomilali, da slušaju Kvintilijana.

„A što ti se čini Kvinte! glede otrova?“ uprosi ga znatiželjni Fibij.

„Moje je mnienje, da se kršćani opet dočepati žele mira, pa da im to podje za rukom, Hostilij priznao je bogove, pa tako, kao tobožnjemu našincu, valjalo bi pootrovati sve osloštovateljske neprijatelje, kao što je s Maksimom započeo bio, nu slava Jupitru, da mu se ušlo za rana u trag.“

„To je užasno! — Cerber ga izjeo,“ zavape slušaoci.

„Grozno doisto! nastavi govornik, ali da nije vriednoga našega Edila jošter bi i groznije bilo.“

„Proh sancte Jupiter a zašto?“ začude se prisutni.

„Naš dakle neumorni Edil Lucij,“ nastavi Kvintilijan „propitkujuć ovamo onamo, kako mi sám kazà njekako doznao, da njeka vračara Korbula, koja za stalno bude takodjer kršćanka, načinila Hostiliju u tu svrhu otrov.“

„Korbula — kršćanka — otrov,“ čulo se iz više ustiuh,

„Pa što se tomu čudite? svaki kšćan znade praviti otrov, već tomu se divite, kako su bogovi spasili Maksima.“

„Slava neumrlim bogovom!“ uzdahnu baciv pogled pram nebu praznovierni Fibij, „danas ću jošter u to ime Eskulapu pievca žrtvovati.“

Medjutim sve više i više punila se Basilika sa ljubopitnimi slušaoci, dok najposlie neudje Korektor Maksim u pratnji Assesorah, Consiliariah i Liktorah, i zauzme u sriedi Tribunala svoju kurulsku stolicu, dočim s jedne i druge strane prisjednici i savjetnici visokoga vieća zauzmu svoja subselija.

„Clarissime Corrector i visoko vieće!“ počme Scriba, pošto bi umukla svjetina, „danas će se razpravljati parnica Hostilijeva, koj je pronadjen krivcem, poradi pokušaja otrovanja izvedenoga na presvietlom Korektoru.“

Digitized by Google

„Neka se krivac izvede," naloži Apparitoru najstariji Assesor.

Za koj čas stupi pred visoko sudište vodjen po Apparitoru i dvajuh vojnicih, Hostilij, blieda i propala lica, sapet u okove.

„Ti si Hostiliju," čitaše Scriba pritužbu „obtužen od Edila Lucija, da si pozvav k sebi Korektora Maksima na gostbu, pokušao ga otrovati, što bi i izveo bio, da mu nisu priskočili liečnici u pomoć."

„Visoko vieće!" odvrati neustrašivo obtuženik, „ta je tužba nepravedna, jer ja nepomislih nikada osvetit se nad svojim neprijateljem, a kamo li jošter da otrujem onoga, koga osobito poštujem; ja zahtjevam da mi se zločin temeljito dokaže."

„Tko je indi ulio otrov u Korektorov cyathus?" preuze rieč jedan Assesor.

„To je i samomu meni zagonetka," odvrati obtuženik, „jer pod mojim krovom, što bih ja znao, otrova bilo nije."

„Toga zaniekati nemožeš," dignu jedan Consiliarij staklenku, „jer eto, ova staklenka nadjena je od Edila u tvojem Trikliniju, — liečnici izpitivali su preostalu u njoj tekućinu, i proglasili, da je otrov."

„Ja tu staklenku sada prviput vidim, šteta, što nejma Edila ovdje, da bi mi kazao kako i gdje ju našao, pa ako ju je i našao u mojem Triklinu, to ju valjda tko onamo podmetnuo."

„Jučer bio je Edil u mene" progovori Maksim „i opetovano pripovjedao mi, da je našao u tvojem Triklinu, Hostiliju! ovu staklenku s otrovom, koga ti po njegovom mnienju načinila njeka vračara Korbula, koja je takodjer na našu zapovied uhvaćena. — Apparitoru! izvedi Korbulu."

„Ja o tom neznam" odvrati obtuženik „upravo ništa, glede otrova ja sam nevin, nu želio bih, da Edil Lucij ovdje javno kaže, kako je našao otrov u mojem Triklinu."

„Tvoj zahtiev" odgovori mu Maksim „nemože se izpuniti, jer jučer pod noć dobih pismo od Edila, gdje me izviešćuje, da poradi bolesti, koja ga naglo naskočila, nemože doći u Basiliku."

Medjutim dovedu vojnici Korbulu, onako otrcanu i po-

Digitized by Google

griešpanu, kakovom se jurve susretosmo u šumi, vrhu koje svjetina sa apage izreče svoju ogavnost.

„Korbulo!“ čitaše Scriba, „ti si potvorena, da si uzprkos strogim zakonom načinjala otrov, dà i ovih danah dala ga jednomu Sisčanu.“

Vračara se potrese i mramorkom umuknu.

„Korbulo!“ zaprieti joj Korektor, „kaži istinu, jer eto te na mukah.“

Vračara zadrhće kao šiba na vodi, nu neodgovori.

„Ti trepećeš kao jasikov list,“ nastavi Maksim, i tim se odaješ, da si kriva. — Apparatoru! sapni ju u Kolumbarij (naška klada), da joj muka otvori usta, kada blagost nije kadra.“

Kao gladan kobac na plienu, tako slete tamničari iznemoglu vračaru, da ju sapnu u grozoviti Kolumbarij.

„Pomiluj me, strogi sudče!“ zaleleče Korbula baciv se pred visokim sudom na koljena, „sve ću ti odkriti.“

„Govori dakle.“

„Nedavno došao je k meni,“ progovori kroz plač vračara „njeki Sisčan, i umolio me, da mu dadnem otrova, ja se dakako ustručavah, nu najposlje sladka obećivanja i darovi obsjenili me, ja se prevarih i dadoh mu žudjeni otrov.“

„Je li u ovoj staklenki,“ upita ju Maksim dignuv staklenku.

„Jao moja majko!“ zaplače vračara, „jest u ovoj istoj staklenki.“

„A poznaješ li Korbulo! onoga, koj te uprosio bio za otrov?“ upita ju Maksim.

„Ja ga do onda nikada nevi djeh,“ nastavi Korbula, „nu kada ga upitah, kako se zove, tada mi reče, da se zove Hostilij.“

„Lažeš vještice!“ prognjevi se na nju Hostilij, „mene nikada nebijaše u tebe, a ja te niti nevidjeh do danas, pa kako možeš gadnom lažju pred visokim sudištem baciti toliku ljagu na nevina čovjeka.“.

Vračara svojim tamno zelenim okom poglednu Hostilija, koj ju iz nenada tako napadnuo, i promotriv ga dobro, reče: „Čovječe! zašto bjesniš protiva meni, ta ja nisam kazala, da si ti bio u mene, već da onaj, koj je došao k meni, i tražio

Digitized by Google

od mene otrov, rekao mi, da se zove Hostilij, pa ako se i ti tako zoveš, jeda li sam ja tomu kriva?“

„Dakle Korbulo!“ upita ju jedan Assesor, „ovoga čovjeka, nije bilo nikada u tebe.“

„Ja se nesjećam, da bih ga ikada vidjela!“

„Korbulo!“ zaprieti joj Maksim, „kaži, je li bio taj čovjek u tebe; ili pako, je li onaj, koj u tebe tražio otrov, kazao ti, da taj otrov treba Hostilij.“

„Laglje je snositi breme“ odvrati vračara, „kada ga dvojica nose; tako bih i ja željela, da se pronadje onaj, komu sam otrov dala, ali o kamene mene! sav teret pada na moja ramena. Ovaj čovjek,“ pokazav rukom na Hostilija „nebijaše nikada u mene, jerbo onaj, koj bijaše u mene, bijaše ovisok i hrdjavih vlasih, a taj mu nimalo nenaliči. Što se pako imena dotiče, onaj, koj je došao k meni rekao mi, da se zove Hostilij, a otrov da treba za svoga nuzljuba, koga želi odpraviti na Styksove obale.“

„Je li ga napomenuo poimence?“ upita ju Maksim.

„Nije,“ odvrati vračara.

„A drugo ništo?“

„Sasvim ništo!“

„Pa je li ti čim platio otrov?“

„Dao mi njekoliko zlatnih novacah.“

„Pa kako si prispjela Korbulo!“ upita ju najstariji Assesor „u sisačku šumu, i tko te naučio praviti otrov?“

„Na obalah Jadranskoga mora,“ pripovjedi vračara, „u krilu podosta imućnih roditeljah ogrijalo me prvikrat sjajno sunce, tu proživjeh krasne dane djetinstva, tu mišljah, da će me Polel usrećiti sretnim brakom, i nadah se, da će me i na istih Morena uspavati u viečnu noć. Ali Rodjenice bijahu mi drugačije odsudile! Krasnu moju mladost i srce puno ljubavi, otruje njeka djevojka rimske krvi, preotev mi drugu polovinu moga srca, ljubovnika moga. Ja se zakleh osvetom, Nemisa primila moju kletvu, i u kratko vrieme nestà izmedju živih moje takmačice. Sumnja pala na mene, ja utekoh u gore da se spasim, nu badava, ovdje me uhvate gusari i prodadu me kao robinju bogatomu sisačkomu trgovcu Deksteru. U novoga moga gospodara nisam trpila nikada oskudice, niti očutih ikada biede robovanja, jer Deksterova žena veoma me milovala. Ali ni to nepotraja dugo vremena, jer ja se rodih one

Digitized by Google

noći, kada je Usud najveću biedu trpio! Medju inim robljem Deksterovim, bijaše njeki mladić podosta sličan prvomu mojemu ljubovniku, on obljubi mene, a ja njega, i tako si ljubavju olahkotismo biedan stalež, dok Porenut neoživotvori u mojoj utrobi poljubac moga ljubovnika. U isto vrieme sdietna bijaše i moja gospodarica, koja o svojem položaju izviesti svoga supruga Dekstera, koj poradi trgovačkih posalah odputovao bijaše u Italiju. Višeputih ućutila je Deksterova supruga pod svojim srcem plod ljubavi, ali on nikada nije pozdravio sviet plačem, jer ga Morena, već u njezinoj utrobi uspavala u viečni san. Mi indi obadvie zanosismo i porodismo, moja gospodarica mrtvo čedo, a ja, slava Porenutu i Zlatnoj babi, donieh na sviet zdravo djevojče, koju nazvah Bielanom. Deksterova supruga, da si steče ljubav u supruga, koj ju već počeo mrziti, što mu radjala mrtvu djecu, poče me snubiti, da joj poklonim svoju Bielanu, koju ona Albinom prozvala. I vučica brani svoje vučiće, a kamo li da nebi čovjek! nu sila nadvlada. Ljubovnik pade od otrova, a mene pako, pošto mi silom ugrabe diete, odvedu na zapovied moje gospodarice robovi u šumu, da me ondje ubiju; — ali oni bijahu milostivija srca! Oprostiv mi život, moradoh se zakleti, da neću više nikada u Sisak, a ja tu zakletvu držah. Hodeć šumom opazih koljebu i podjoh unutra, nebi li me tko primio, i doisto, njeka starica, koja ondje obitavala primi me kao svoje diete. Od nje se naučih praviti krasni Stibium, i otrov, zakleh se bo, da ću biti neprijateljicom ljudih, jer su oni otrovali ono, što mi na svietu najmilije bilo. U toj koljeb proživih po smrti stare vračare, eto do jučer, kada me vojnici silom odveli u Sisak."

Korbulina izpovied veoma djelovala na sve prisutne, a osobito na Dekstera i Hostilija, jer saznadoše, da je Albina kći jedne prezrene robinje!

„Dakle Korbulo!" upiti ju Maksim, „ti si trgovala otrovom?"

„A što da tajim," odvrati plačno, „vidim bo da sam odana."

Na takov odgovor nastà tajno viećanje medju prisjednici i savjetnici, koji se složili svi jednoglasno u tom, da vračara mora umrieti. Ustane dakle sa svimi prisjednici Korektor, te javi puku odsudu visokoga vieća, u ove rieči: „Korbulo! sra-

Digitized by Google

motna tkanina tvoje zlobe odkrita je, tvoj zločin jest na vidjelu, tvoja je odsuda izrečena, i ništa nije u stanju prepriečit ju da se neizvrši, ti ćeš za tri dana umrieti."

Kod takove odsude zatvori odsudjena vračara oči, zazuji joj podmuklo u ušiuh, hladan znoj pokri joj čelo, a mraz ju protrese.

Nakon Korbuline odsude nastà novo viećanje o Hostiliju. Svaki bo Assesor i Konsiliarij imadijaše tri komadića pergamene, na kojih napisao bi osudu svakoga obtuženika. Takove bi tajne cedulje pokupile se od savjetnikah i prisjednikah u Urnu. Malo ih bijaše ubilježeno sa tužnim ovim slovom C (condemno — odsudjujem) nu više sa A (absolvo — odriešujem) a najviše njih nosahu znakove NL (non liquet— nije stvar jasna). Predsjednik proučiv glasove; zahtjevao je od Hostilija, da jošter, buduć da mu se nemože krivnja dokazati, zakletvom potvrdi svoju nevinost.

Na Maksimov zahtiev ustà Scriba, i pruživ Hostiliju kremen, pročita mu običnu Formulu zakletve, koja glasijaše: si sciens fallo, sic me Diespiter, salva urbe arceque, bonis ejiciat, ut ego lapidem hunc;" (ako znajuć lažem, neka me Jupiter, sačuvav tvrdju i grad, izbaci iz dobarah, kao i ja taj kamen).

Hostilij je oklevao.

„No, zakupi se već jednom;" naloži mu jedan od Konsiliariah.

„Ja se Jupitrom nekunem;" odvrati smielo obtuženik.

Jedan Assesor pogledne drugoga.

„Kim se dakle kuneš, ako li ne velikim bogom Jupitrom," upita ga Scriba.

„Ja se nekunem" odvrati Hostilij „ni nebom, jer je priestolje božje, ni zemljom, jer je podnožje njegovih noguh, a niti svojom vlastitom glavom, jer nemogu niti jedan vlas bielim ili crnim učiniti; već moja je zakletva, kao i svih kršćanah: jest, jest, ili nije nije."

Rogobor, sličan uzbunjenim morskim valovom prodje Basilikom.

„Ti si dakle Hostiliju kršćan?" upita ga predsjednik.

„Deo gratias (hvala Bogu) jesam" odvrati on, „i što prije javno zaniekah, sada opet javno priznajem."

*

Digitized by Google

Jošter veći rogobor nastà u Basilici.

„Nisam li ja pravo kazao;“ prišaptnu Kvintilijan Fibiju.

„Sasvim pravo!“ odgovori mu ovaj, „Hostilij je svakako krivac; ja ću sam poći pred sudište, i kazati mu tvoje mnienje.“

„Korbula je doisto kršćanka,“ poče Kvintilijan, „a znaš li, vuk vuka neizjede.“

Hostilijev nenadani odgovor veoma smuti visoko vieće. Proglasiti ga krivcem nisu mogli neimajuć nikakovih dokazah, a krivac pak bijaše u njihovih očiuh, jedno stoga, što je priznao kršćanstvo, a drugo, što se ustrućavao zakletvom potvrditi svoju nevinost.

Nastà dakle tajno svietovanje.

Težnjam Filosofa Akrija, koj je nuz Dekstera stojao i prisustvovao cieloj iztragi, Korbulina izpovied, dade sasvim drugi pravac. U Albini zrio je sada kćer jedne prezrene robkinje, i to jošter takove, koja će na sramotan način svršiti svoj život, pa poznavajuć uz to nadutost i škrtost Deksterovu uvidio je, da neće on Albine, tobožnje svoje kćeri, već niti prieko svoga Ostia pustiti u Atrij, a Hostilijeva villa, za kojom mu tako zazubice rasle, da neće pod nikakov način poći u Albininu vlastitost, već buduć on kršćanom, da će spasti u državno dobro; dakle glede Albine i njezina imutka, da neima nikakove nade. S druge opet strane činilo mu se veoma koristno uvuć se u Korektorovu milost, a to mišljaše, da će najuspiešnije biti, ako odkrije Edilove podhvate o strmoglavljenju Korektorovom.

Proturov se dakle do Tribunala prekinu kriepkim glasom tajno savjetovanje.

„Čuj Korektoru!“ poviče Akrij, „a vi Assesores i Consiliarii slušajte! Ovaj nesretnik Hostilij, koga potvoriše, da je hotio otrovati tebe Maksime, jest nevin!“

„A odkuda tebi Filosofe je to znano?“ upita ga vieće kao jednim glasom.

„Kada indi zahtievate,“ poče Akrij, „da se ponove neizliečive boli moga srca, a vi slušajte: Edil se Lucij smrtno zaljubio u Severovu kćer, pa ju uprosio u pokojnoga Severa, ali pošto mu njezina ruka zaniekana bila, to se zakle cielim Olimpom, da neće mirovati, dok nepostigne svoju svrhu. Proglašenjenje Edikta odabrao si za oto. Bezčislene Proletar ce,

Digitized by Google

nadničare i svoje robove podkupi, da ubiju na taj dan Severa, kao kršćana, a kćer mu ugrabe i dovedu k njemu. pa da se to tako brzo njegov čin neproglasi, neka do večeri čine izgred, samo da uzmogne Severilu odpraviti tada u Akvileju, budući da ti Maksime imao se budeš više brinuti, kako da red uzdržiš u gradu, a ne propitkivati o kćeri svoga prijatelja. Nu bogovi su drugačije odlučili! Pokojni Flamen Dialis saznao je za taj Edilov bogumrzki čin, pa te slavni Korektoru izviestio o tom, i ti si nevinu djevojku ugrabio iz opakih Edilskih pandjah. Tvoj podhvat dvostruko razgnjevi gnjevoga Edila, on odluči osvetit se tebi, cieloj tvojoj obitelji i Flamenu. A to mišljaše, da će postignuti otrovom. Podje dakle, neznam čijim naputkom ka Korbuli, da u nje dobije, za čim je tako težio. Pošav k vračari susretnù u šumi Flamena, i prvi on pade od njegove ruke, a zatim pod krivim imenom Hostilija dobije od vračare dvojaki otrov, jedan za usmrtiti čovjeka, a drugi učinit ga budalom. Dugo je vremena izgledao čas da se može osvetiti, a to mu liepu zgodu pružalo Hostistilijevo vienčanje. Dok se mi zabavljasmo u Hostilijevom Atriju gledajuć čaratane, dotle pošao bi Edil u Triklin, i tu niekako od robovah saznao, da je za tebe jedinoga priredjena najskuplja boca Falernskoga vina, u koju on, budući da su robovi inim zabavljeni bili, ulio je nješto otrova, i neopažen došao opet medju nas. Što se dalje slučilo, to ti Korektore znadeš, nu to mi primjetiti valja, da je prigodom iztraživanja Hostilijevoga Triklina, Edil izvadio iz svoje toge staklenku s preostalim otrovom, glaseć, da ju medju Hostilijevimi cyathi našao."

Odkriće Akrijevo činilo se visokomu sudištu kao san, njim se nevjerojatno činilo, da bi takov častnik, kao što bijaše Edil, što takova počiniti mogao, dapače, jedan Consiliarij, prijatelj Edilov javno reče, da on toga nevjeruje. Na što se dignù Marcelijan, te progovori: »Assesores i Consiliarii! nikada mi nebijaše ni na kraju pameti, da posumnjam o kom, a još manje, da proglašujem krivcem onoga, o kom nisam temeljito upućen. Visoko sudište! Akrij je proglasio, da je Edil ubio Flamena, a to je istina! Ja sam s Panoncem, koj je donio viest u Sisak o Flamenovoj smrti, prvi bio kod njegova mrtva tiela, i tu motreć ga, nebih li ušao u trag krivcu, nadjoh u Flamenovoj desnici srebrni prstan, u kom bi urezano

Digitized by Google

UTERE FELIX i prepoznah, da je to onaj isti, koga Lucij bijaše dobio u moga otca na srećki! — evo vam ga, sudite.“ I to rekav stavi srebrni prstan pred otca, pa nastavi: »da je pako Lucij uzeo od Korbule otrov, i to bude istinom, jer je Lucij ovisok i hrdjavih lasih, kako je Korbula opisala onoga, koj je došao k njojzi po otrov.“

„Edil je krivac, — Lucij mora umrieti, dovedite ga da se opravda;“ čulo se iz ustiuh prisjednikah i savjetnikah.

„Visoko vieće!“ progovori Akrij, „Edil je krivac, on se opravdati nemože, njega su bogovi kaznili, — da znadete on je — poludio.“

„Poludio!“ zavape svi jednoglasno.

„Jest poludio!“ nastavi Akrij, „jučer na večer, kada mi uz pune cythe pripoviedao prvi i zadnji krat svoje opake čine, koji mi bivšega prijatelja tako omraze, da mu rekoh, da se njegova prijateljstva za uviek odričem, i da se kajem što tim imenom ikada nazvah tako opaka čovjeka. Na što on, bojeć se da nedodje pravdi u ruke, izpije iz staklenke, što mu Korbula dala, otrov, od koga pomuti mu se pamet.“

„To je užasno,“ čulo se po cieloj Basilici, svjetina se uzkolebala, i podignu nečuveni žamor.

Pošto bi Maksim umirio bio puk, progovori: „Hostiliju! visoko te sudište proglašuje nevinim, nu buduć si kazao, da si kršćan, a to po zapoviedi svietlih carevah prinesi kàd neumrlim bogovom, ako žudiš lišiti se ovih okovah.“

Poslužnici priskočiše, da razpale ugljevje pred malim žrtvenikom Jupitrovim.

„Netrudite se!“ preuze Hostilij, »ja štujem samo jednoga pravoga boga, koj me izbavio kao nevinu Susanu od potvorah neprijateljskih, njemu jedinomu žrtvovati žudim sve moje misli i bogoljubna djela, nu Demonom kàd prinašati neću.“

„Žrtvuj Hostiliju! ili te čeka tamnica ili smrt,“ zaprieti mu Korektor.

„Ja se neplašim ni jednoga ni drugoga,“ odvrati pokajani kršćan.

„Kada dakle žrtvovati nećeš,“ dosudi mu Maksim, »a to ga Apparitoru okuj, i odvedi u tamnicu, dok mu se dalje neosudi.“

Hostilij bude odveden, a Maksim razpusti sjednicu, a

Digitized by Google

svjetina se rogoboreć i mašuć glavami razidje, najstariji bo ljudi pripoviedahu, da nepamte, da bi takova što u Basilici doživjeli bili.

Poglavje dvadeset i prvo.

Iz Basilike nije izišao onaj isti Maksim, kakov je ušao u nju, jer što je današnji dan proživio u Basilici, to ga sasvim promjenilo. Ovdje se naime odkrilo s obzirom na Edila Lucija, da su u istinu štovatelji bogovah puni prevare i opačinah, te pod koprenom prijateljstva, da nose ljuti bodež, kojim, jedva se pomoli sgoda, da usmrte i najodanijega si prijatelja. U Hostiliju pako, što je najprije zaniekao kršćanstvo uvidi jadnu mladenačku lahkoumnost, a potom, pošto bi se opet povratio k Isusovoj nauci; opazi nješto upravo heroičnoga (junačkoga), jer premda i nevin potvoren i kažnjen, podnosijaše strpljivo nanešenu si ljagu; kršćanstvo dakle, da mora u sebi biti nješto nadzemaljskoga! —

Poslje običnoga blagovanja uzme Maksim, da unidje u tajnu kršćanstva, smotak pergamene — Severovu uspomenu — podje u Viridarij, da u hladu sjenice čitajuć promišlja o Isukrstovoj nauci, koja stvara Heroe iz običnih ljudih.

Niti cvrgutanje pticah, niti vika Prokuratorova, koj je krbačem u ruci jadne robove gonio na rád, nije ga u čitanju smesti mogla, jer on, poput marljive pčele, sve većma i većma žudjaše unići u tako krasan cviet, koj bijaše pun medne hrane. — Staze bo Previšnjega nisu naše staze, jer dočim mi o njekih mislimo, da su nam blizu, a oni su tudjine, a za koje bismo rekli, da nikada neće s nami biti, a oni su nam najbližji.

Tako bijaše i s Korektorom Maksimom! —

Posljednji sunčani traci, koji prosvietljivahu na plavetnom nebesnom svodu lahkokrile oblake, opruštabu se sa umrlimi, nu Maksim ih opazio nije, on se udubio u čitanje, iz koga probudi ga istom njegov ljubimac i jedinac sin Marcelijan. »Dobri otče! zar ti ovdje! — pa što liepa čitaš, valjda koj Ciceronov govor, ili svoga ljubimca Virgila?«

Digitized by Google

Maksim odloži svitak, i ljubko poglednuv si sinka, odvrati mu: »Ne, diete moje! nisi pogodio, već sasvim i Ciceronu i Virgilu protivna, što ako ti rečem, budeš se čudom začudio.«

„A to bi bilo?“

„Kako Index (sadržaj) kaže, taj smotak jest »Evangelium secundum Mathaeum,“ pokojni mi ga Sever dao za uspomenu, u njem nalazi se sva vjera kršćanska.«

Marcelijan se doisto začudi.

»Kršćanska vjera!“ ponovi razabrav se iz zabune, „dakle i ti se žudiš upoznati sa ovom vjerom, o kojoj se toliko nagovieśta, da je neprijateljica ljudske sreće i blagostanja i da podkapa temelj svakoj ćudorednosti; molim te indi kaži mi iskreno, jesi li toga našao u njoj?“

„U kršćanskoj vjeri, kako je ovdje upisana, ja dosele nenadjoh ništo takova, što se skladati nebi dalo sa dostojanstvom jednoga čovjeka, dapače, da ti otvoreno velim: u njoj ima nješto plemenitoga, dà upravo Heroičnoga, kako evo eto: i čitaše mu „ljubite neprijatelje svoje, činite dobro onim koji vas mrze, a molite za progonitelje i klevetnike svoje;“ nu spram naše vjere, čini mi se suhoparnom, dočim naša ima nješto uzvišenoga, nješto piesničkoga u sebi. U nas svaki brežuljak ima svoju Oreadu, svaki potočić, svako vrelo svoju Ninfu, a svako ognjište svojega Lara. Naša vjera, tako je darežljiva, da svaki predmet na božanstvo diže, da podaje svakomu i najmanjemu cvietiću svetinju, i u svakom povjetarcu razabire ona šaptanje neumrlih bogovah, što u kršćanstvu svega toga neima, ondje, kako naučih iz toga evangjelja, imamo štovati samo jedno biće kao boga.“

„Pa zar ti se to čini tako suhoparnim?“ odvrati Marcelijan. „Ne sladki otče! na koliko te ja poznam, ti nisi osobiti štovatelj bogovah, kao ni tvoj ljubimac Virgil, koj je nagovještajuć na jedno biće, rekao: „Numero Deus impare gaudet.“*) Nu ne samo on, već i vrli Cicero čudio se, kako da se Haruspex nenasmije Haruspexu, kada ga susretne. Ova već dva glasovita muža, da nenapomenem inih, smatrahu množtvo bogovah za nemoguće. — Pa kako je postalo to množtvo bogovah? Pošto bi se vlastitom krivnjom rod čovječji udaljio

*) Ecloga VIII.

Digitized by Google

od jednoge pravoga boga, a čovjek se svojevoljno podao pod vlast putenosti, pa s toga nije mogao višje božanstvo, kao sgolno duševno i neputeno, razno od svieta, i nad njim uzvišeno biće pojmiti. Nu ipak kraj svega toga, pojam ako ne upravo priznanoga, nu ipak bivstvujućega božanstva, jošter je ostao moćnim. pošto u duhu čovječjem bijaše neizbrisivimi potezi upisan, s toga sliedilo je, da si čovjek po obožavanju materijalne naravi zadovoljiti morao prirodjenoj potrebi priznanja i štovanja božanstva. Najprije razvilo se štovanje počelah, zrak, zemlja, oganj i voda, bijahu kao početna božanstva obožavana. Na istoku, gdje zviezde jasnije svietle, počeo se čovjek njim klanjati, i tako se ondje razvilo štovanje sunca, koj je naš Apolo, mjeseca i inih zviezdah. Ondje pako, gdje čovjek od bujnije naravi bijaše okružen, razvilo se štovanje zemlje, zemlju su kao veliko božanstvo častili, pa s vremenom i iz obožavanja pojedinih naravnih silah sastavilo se mnogobožtvo. S vremenom podjoše u tom ljudi i dalje. svaki si učinio boga, po žestočini svoje vlastite strasti;*) ovdje imaju svoj izvor i bogovi: Tyhe (sreća) Nemesis (jal) Viturno, Potina, Pavencija, Ossilago, Tempestas, i ini. Dapaće, tako se daleko tjeralo sa obožanjem, da su i nevriedne osobe po smrti stavili u broj bogovah kao Marko Aurel svoga taštoga brata Vera i razpuštenu si ženu Faustinu! Ja mislim indi, mili otće! da takova vjera nije ni uzvišena ni pjesnička, već upravo lažna i čudorednosti protivna, što kršćanska, kao štovateljica jednoga pravoga boga nije."

Spuštenih rukuh i izbuljenih očijuh promatrao je Maksim govorećega sina, pa premda povladjivao mu srcem svaku rieč, koju je izustio, a to mu se ipak s druge strane dopalo nije takovo prezrenje vjere otacah svojih, bojeć se, da ga to malo po malo nebi uvelo u kršćanski krug. »Marcelijane! nastavi iza kratke stanke, ja se sam s tobom slažem o mnienju, kako se razvila vjera u više bogovah, nu što ćeš, ona je državnom vjerom, bogove su štovali tvoji djedi i pradjedi, u nje su vjerovali i oni slavni Rimljani i Grci, kojih slavna djela naučio si od mene, u nje vjerujmo i mi, pa možemo steći u potomstvu slavno ime, poput Aristida, Scevola, Decija Musa, i inih. — Pametan i razborit čovjek može svagdje sretnim postati."

*) Sua cuique deus fit dira cupido." Virg. Aeneid. lib. IX.

Digitized by Google

„Oprosti, mili otče!“ reče oduševljeno Marcelijan, „da tvoje želje izpuniti nemogu, pa makar sve izgubio, i istu tvoju ljubav, koju nada sve cienim, to ću ipak moći reć, da duše izgubio nisam. Ako mi zato rekneš: Marcelijane! za oto što neštuješ državne bogove, na ovom mjestu, gdje si, nesmiješ zadnji uzdisaj izdahnuti, na tom sisačkom zemljištu neima zemlje za tvoj grob, a to ću ja trpljivo podnieti, jer ako nemogu postati svetcem, a to ću mučenikom! Ja nisam rodjen za slasti, moja duša veli: blaženi progonjeni, jer je njihovo carstvo nebesko! ja se radujem novomu izpitu. Jer u protivnom slučaju, ja bih zavriedio strašan ukor, da svoj duh, koj se mnogimi svetimi primjeri nad zemljom uzvisio, opet u blato bacim. Ne otče! nezahtievaj toga od mene, meni bo je mnogo draže biti trpljivim kršćanskim mučenikom, nego kao štovatelj bogovah ponosit se pobjedami poput Cesarovih ili porazom Brutovim ili Hanibalovim.“

One užasne rieči „Hanibal ante portam“ doisto da nisu tako uzdrmale srci gradjanah Rimskih, kao što Marcelijanov govor Maksimovom dušom, iz koga je razabrao, da mu najmiliji sin postao članom prezrenih i progonjenih kršćanah.

U valovitom Korektorovom srcu zametne se strašna borba protivnih čuvstvah, jer Marcelijanov čin oživio mu uspomenu strašnoga onoga dana, kada je prigodom proglašenja Edikta sin mu Kornelij onako tužno postradao. Nutarnja borba odkrivala se izvana, jer je Maksim probliedio kao krpa, te bacao zabunjene poglede sad ovamo, sad onamo.

„Otče!“ zavapi Marcelijan proplakav mu u vratu, „što te tako na jednom promienilo protiva meni, da se udaljuješ od mene, kao da sam kužan?“

„Nesretno diete!“ uzdahnù Maksim, „zar si i ti jedina jošter utjeha moja, morao tako raniti Kornelijevom smrću ranjeno otčinsko srce, te sada jadni otac neima nikoga, koj bi mu cielovom primio dušu kada bude on na umoru.“

„Netuguj, mili roditelju!“ utješi ga Marcelijan, „kao što je Sever, premda kršćan, ostao bio do smrti vjernim prijateljem, isto tako i Marcelijan tvoj, premda je kršćan, ostat će ti do smrti zahvalnim sinom, jer kršćanska me vjera sili, da se približujem tvojemu srcu, ona, da sam ti i dosle bio neharnim, kadra je učiniti, da ti od sada zahvalnim budem, i da te štujem.“

Digitized by Google

Dugo su vremena obojica mučala, dok Maksim neupita si sina, na kakov su ga način kršćani primili u svoju skupštinu? Na to mu odvrati Marcelijan: „tako mene, kao i svakoga, koga milost božja gane, da zaželi postat kršćanom, primaju kršćani kao svoga rodjenoga brata, i bude izručen kojemu svećeniku, da ga podučava u vjeri, pa ako potraje u molitvi i postu s njimi, tad mu istom dozvole prekoračiti prag svoga svetišta. U hvalospjevih naime vode novo stečenoga brata do žrtvenika, gdje je za taj čin prigotovljena voda, kojom opere ga svećenik, pošto bi se takov svečano prije odrekao zla duha i njegove oholosti i razkoši, u ime otca svega bivstvujućega, i u ime našega spasitelja Isusa, i u ime svetoga duha; koj čin mi zovemo kršćenjem ili prosvjetljenjem, jer duh sveti svakoga onoga prosvjetli, koj našu nauku prigrli, i koj se okrsti. Po kršćenju istom dozvoljeno jest takovomu preporodjeniku stupiti u naš tajni sastanak, o kojem se medju vami tako crni glasovi raznose. Pa što ondje činimo? Najprije preporučimo Bogu novoga brata, zatim sebe i svu našu braću po površju zemaljskom, da postanemo vjerni izvršitelji nauke Isusove, a po tom da stečemo sretnu neumrlost. Po svršenoj molitvi ponovimo i zapečatimo vrućim poljubcem i zagrljenjem vječni savez, koj nas medjusobno veže.«

„Sada pruže dvorjanici žrtvenika najodličnijemu svećeniku bieli kruh i vrć s vinom i vodom, što on oboje žrtvuje stvoritelju svih stvarih u ime njegova jedinorodjenca i duha svetoga; na što zamne čustvujuće pjesme u jednostavnom pjevanju, a sklad riečih, odkriva sklad dušah, koje bi reć u taj svečan trenutak, lišene tjelesnoga oklopa, trepte medju blaženimi dusi i s njimi svoga stvoritelja proslavljuju.

„Sam svećenik posveti, jerbo je on naredjen, da bude kao posrednik medju bogom i čovjekom. Griesi svećenikovi neumaljuju ni najmanje svetinju posvećenja, ako se pomisli, da je to posvetilište ciele crkve. Ova žrtva očisti i svećenika i puk. Na rieči svećenikove nevidivim načinom kruh se obrati u tielo a vino u krv Isusovu; mi i nakon posvećenja vidimo doduše jošter kruh i vino, nu to već nije kruh i vino već prilika, pod kojom sakriveno je tielo i krv Spasitelja. Isus najme, na zadnjoj svojoj večeri, pošto bi već znao, da je izdan, i predstavio si u misli muke tjelovne, a što više muke istoga srca, što mu ih ljudska nemilost pripravljala, pa dočim ljudi

Digitized by Google

nastojahu uništiti njegovo tielo, on ga množi, da ljudi nezaborave nikada svoga vjerna prijatelja. Reć bi, da ljudska neharnost, sve to više ljubav u njemu množi. Prvi grieh zatvori nam nebo, a on za odpriet nam ga uzè naše tielo; tielo je ovo, da ga satare ljudska zloba, nu on ga učini nerazorivim, zaklonivši ga pod priliku kruha i vina. Kralji zemaljski, kada umiru ostave svojim nasljednikom krunu, otac sinovom baštinstvo, a on nam sám sebe ostavi."

„Djakoni podjeljuju zatim skupštini od posvećenoga kruha i vina po česticu, a kojom se pobožnosti i strahopočitanjem kuša taj posvećeni dar, jest neopisiv. To tajno blagovanje zovemo Eucharistia, i samo onim dozvoljena je čast primati ju, koji su po posvećenoj kupelji duševnoga preporoda od svojih griehah očišćeni, i po uzvišenih Isusovih propisih živu."

„To ti je otče! gledeć na našu vjeru. Što se pako našega živovanja dotiče, mi štujemo cara i molimo se za njega i za dvorane njegove, mi smo prijatelji naših neprijateljah, i dobročinitelji naših progoniteljah. Mi se neoddružujemo od vas, jer obitavamo s vami, istu hranu i odjeću i ostala potrebna za život s vami imamo. Prisustvujemo u vaših tržištih, kupalištih, gostionah, skladištih, stajah i sajmovih. Brodimo s vami i zajedno idemo u vojsku, borimo se hrabro, jošter izdaje učinili nismo. Mi se hvatamo za plug i motiku, i onim što nam zemlja rodi, oskrbljivamo vas; naših se umjetnostih i djelah i vi uživate, kako dakle, da nismo koristni? Pa što jošter? Kršćan niti jedan nije Proletarac, a niti jedan nije skapao od gladi, jer svaki od nas donaša svaki mjesec dobre volje malenu podporu, kojom uboge i djecu, koja ni roditeljah, ni imovine neimaju, i ostarjele hranimo i pokapamo, a jošt uz to pomažemo i onim, koji su progonjeni radi vjere."

„To je mili otče! sadržaj one vjere, koju sam ja prigrlio, i kojoj ću božjom pomoći ostat vjeran do zadnjega uzdaha. Ovu vjeru molio bih te, da ju i ti prigrliš, jer je jaram Isusov sladak, a trh njegove nauke lahak."

„Sinko!" odvrati mu ganuti otac, „nezahtjevaj toga od mene, jer učiniti nemogu, ja ni sam nevjerujem u množtvo bogovah, ali ću ipak umrieti u vjeri onoj, koju sam materinjim mliekom usisao, i od koje se nemogu odružiti, kao ni sjena od tiela, jer svakdanjimi običaji, ušla mi ona u krv i mozag."

Digitized by Google

„Ljuto se varaš, otče! ako li tako misliš, pokojni Sever usisao takodjer vjeru u bogove, pa ipak pošto bi uvidio, da je ništetna, zabacio ju, pa postao kršćanom; a mislim, da ti niti svakdanjimi običaji nije ušla vjera u bogove tako u krv i mozag, kao pokojnomu Flamenu Torkvatu, koj je svoj život posvetio službi bogovah, pa ipak najposlje o boljem upućen, prigrlio je kršćanstvo, i za njega prolio krv.“

„Flamen Dialis — Torkvat!“ — začudio se Maksim, „on da je bio kršćan, toga nemogu pojmiti.“

„Jest otče! pokojni Torkvat, prezreo je bogove, koje je preporučivao puku za štovanje. On je odkrio meni svoje srce glede toga, a ja ga noćju privedoh u kršćanski krug, gdje je oćutio dvojaku radost, jedno što je našao pravoga boga, a drugo, što je medju nami našao i svoga otca Gabinija, koga je on kao mrtva toliko godinah oplakivao. Proglašivanje Edikta žalibože nije dozvolilo, da bi Torkvat kako je žudio od svoga otca, prosvietljen postao po vodi i duhu svetom, jer začuvši kršćani, da im smrtna pogibelj prieti, umolili su svoga biskupa i svećenstvo, da se progonstvu ugnu. Biskup Kvirin dopao je žalibože po Hostilijevoj lahkoumnosti težke tamnice, a Gabinija nestalo sretno iz Siska. Biedni Torkvat, pošto bi mu otca nestalo, umoli mene, da ga ja okrstim. Dan bijaše urečen, prvi naime po proglašivanju Edikta i mjesto bilo naznačeno, šuma izza Siska, u koju je doisto toga radi i došao pokojni Torkvat, nu ja sam ne svojom krivnjom zakasnio onamo na to važno djelo, gdje već nadjoh mrtvoga si prijatelja, koj je pao od Edilovoga bodeža. On bijaše kršten, nu ne vodom već svojom vlastitom krvju.“

Duboko kosnulo se Maksimova srca Marcelijanovo pripoviedanje; sgode njegovih prijateljah činile mu se kao nutarnji glas, koj ga zove, da ih sliedi!

„Ti si dakle sinko uveo Flamena medju kršćane, a kaži mi, tko je tebe oprijateljio s njimi.“

„Taj korak, što sam ga učinio, imam jedino zahvaliti Bogu, koj je po Severovoj kćeri pozvao mene k spasenju. Ja bijah mladić pogan, pa čeznuć za Severilinim srcem i njezinom ljubavi, nu ona mi kao štovatelju bogovah zanieka oboje; toga radi žudih postat kršćanom i Sever me odvede jedne večeri medju te božje odabranike, te ja malo po malo počeh čuvstvovati za ove božje ugodnike, pa promatrajuć njihovu

Digitized by Google

vjeru, ukaza mi se ona svetom, a običaji čisti, kriepostni i naravi ljudskoj primjerni, pa se najposlje i pokrstih. Po nevinoj indi Severovoj kćeri bila je u moje srce nadahnuta ta velika pomisao, koja doduše porodila se u zemaljštini, nu digla se nad njom, a u nebu izgubila."

„Severili dakle za volju postao si ti kršćanom."

„Nisam otče! već osvjedočenju za volju; jer ja premda ljubim Severilu, to ipak nebih primio njoj za volju kršćanstvo, ako bi ono u istinu onakovo bilo, kakovi se glasovi raznose o njem, jer meni, premda sam jošter mladić, nemože ipak nikakova strast pomutiti srcem, da bih što počinio, radi česa bih se kašnje kajati morao."

„Dakle ti ljubiš Severilu?"

„Otče! ta i sam znadeš, da ju ljubim, više ljubim nego svoj život, nu manje nego onu višju svrhu za koju počeh živjeti, odkako me biskup Kvirin pokrsti."

„Tebe je biskup Kvirin pokrstio?" upita si sina Korektor Maksim.

„Jest, ovaj isti Kvirin, koj je sada u tamnici, i za koga molio bih te, ako hoćeš uslišiti molbu svoga sina, da si neokaljaš ruke njegovom nevinom krvlju."

„Sinko, učinio bih ti možda i to za volju," odvrati Maksim, „nu već je prekasno! Ja sam izvjestio Galerija, kako je uz popratnicu Ediktovu naloženo mi bilo, o Kvirinovom uhvaćenju, pa jučer stigao mi odgovor od njega, da mu ga pošaljem u Sabariju, ja dakle drugčije već učiniti nemogu."

Takovom viesti ožalošćen Marcelijan, htio je još koju rieć uložiti o izbavljenju svoga biskupa, nu dolazak majke mu Valerije i Severile prekinu svaki daljni razgovor.

„Severilo!" ustane Maksim čim su ove dvie prispjele u sienku „malo prije očitovao mi moj sin da te ljubi, kaži mi iskreno, bili ga ti usrećiti htjela svojom rukom."

„Mili Korektoru!" odvrati stidno djevojče, „ja sam glede toga upitala već srce pred Bogom, pa si nikakov ukor nemogoh predbaciti. Ti znadeš, da malo znam mladićah, nu Marcelijan je prvi, koj je moju pozornost na se obratio. Glas prednostih njegova duha i srca, pobudio je u meni povoljne misli za njega. Ja nisam kriva, što moje srce za njim kuca, kako jošter za niti jednim umrlim kucalo nije, jer ja mu toga niti

Digitized by Google

sam zapovjedila, niti ga mogu odučiti; moja ljubav jest djelo mojega boga.“

„Dakle djeco moja!“ moljaše Maksim staviv Severilinu ruku u Marcelijanovu, „neka onaj bog, koga vi štujete, blagoslovi vaše zaručenje, neka odvrati od vas svaku nepogodu, da možete sretno poživiti dane svoga braka.“

I iz ustijuh obajuh zaručnikah čuo se tihi „Amen!“

Poglavje dvadeset i drugo.

U triemu samih državnih tamnicah bijahu sobe za Apparitora, kao takodjer i za one vojnike, koji opredieljeni bijahu da straže kod njih. U stražari osim drvenih uzza zid namještenih počivaljkah i dvijuh poduljih stolovah nebijaše nikakova pokućtva. Dvie poveće uljenice, koje su na stolovih gorjele, prosvietljivahu stražaru. Vojnici, koji bijahu smiesa što Rimljanah, što Panonacah, da im prije prodje vrieme, sakupili se oko stolovah i izveli razne igre. Rimljani najme bacahu srećke, a Panonci tratili su vrieme svojom narodnom igrom. Jedan naime uzme drvce debelo kao palac, a dugačko po prst, i prepolovi ga, dočim drugi splete iz rubca užinac; tad bacahu redomice drvca u vis, da si nadju k n e z a i s u d c a. Nije dugo postojalo vrieme, al jednomu se, čim baci drvca u vis, pala ona na zemlju, nutarnjom strankom okrenu, pa on tako postà knezom, dočim se drugomu, obje stranke poklope, i tako on posta sudcem. Buduć tako zadobili sudca i kneza, bacahu ini m u ž i c i drvca redomice u vis, pa komu se mužiku jedna samo, stranka poklopila, a druga izvrnula, morao je pružit ruku sudcu; a taj mu toliko po njoj odmierio udaracah, koliko je knez usudio. Ako se slučilo pako, da su se komu mužiku obje nutarnje stranke otvorile, to je tada on postao knezom, pa bivši knez, morao je iznovice bacat, pa ako mu se sada nisu otvorile nutarnje stranke, već jedna samo, a druga poklopila, to mu tada novi knez odsudio udarce kao i ostalim mužikom; tako bijaše i sa sudcem.

„Zar jošter nespavate, junaci?“ reče, došav medju nje Apparitor, „ta već teče druga Vigilija.“

Digitized by Google

„Briga nas za san," odvrate mu njeki, „noć je dugačka, pa se lasno naspavamo."

„Blago vam," preuze Apparitor, „kada se u kratko vrieme naspavati možete, ali ja rano legnem, pa se evo već nekoliko noćih naspavati nemogu."

„Bar ti živiš bezbrižno," odvrati jedan Rimljan, „a rieč je, da takovi ljudi dobro spavaju."

„Da sam ja Apparitor," oglasi se jedan sa počivaljke, „ja bih sav dan spavao, samo kada bih koga imao zatvoriti, tada bi se pridignuo, pa onda opet ovako;" i obrativ se prama zidu, okrenu se s jedne strane na drugu, da opet usne.

„Lasno je kazati zaspati," odvrati Apparitor, „ali usnuti je muka, kada čovjek jedva zadriemucka, a ono se na njega svali njekakova sablast, i tako ga gnjete, da jedva diše."

„A zašto nezovneš nas u pomoć," oglasi se jedan veteran, „tako mi Herkula, moj bi p u g i o već tu sablast proćerao."

„Jest tvoj pugio," reče Apparitor, „ali da je moći zvati pomoć, kada sablast kao olovo pritisne ti prsi, da ni pisnuti nemožeš."

„Ja znadem što bi to bilo," oglasi se jedan Panonac, koj je plaho cieli taj razgovor slušao, „ta sablast nije nitko drugi nego Korbula."

„Ha! ha! ha Korbula!" izsmiju govornika rimski vojnici, „ti valjda sanjaš, jer kako bi Korbula, koja sada u Roburu čami, mogla prispjeti k Apparitoru."

„Veoma lasno," poče se opravdivati Panonac, „mi svi znademo, da je Korbula vještica, pa vještica kada usne, tada izadje iz nje duh njezin t. j. v j e d i n a, kako ga mi Panonci nazivljemo, te se okolo skita, pa navaljuje na čovjeka kao M o r a i sisa mu krv."

„Ajde sa svojimi ludorijami," otresnu se na Panonca onaj na počivaljki ležeći vojnik, što mu svojim pripovjedanjem nedao usnuti, „vi ste Panonci tako lahkovjerni, da kada bi vam tko kazao: magarac leti, vi bi ste izašli, da vidite kud leti."

„Pa zar ti nevjeruješ u sablasti?" ukori Apparitor vojnika, „čuj der nješto: prije mene bijaše Apparitorom Fuficij Aper, a on pripoviedao, da je njegova predšastnika dolazila više noćih mučiti njekakova sablast, bacala mu pokućtvo, zve-

Digitized by Google

ketala verigami, a najposlje pristupila k njemu, i hladnom rukom kao led uzdrmala ga, i prstom mu mignula, da podje za njom. Moj čovjek, od straha posluhnu sablast, te podje za njom, a ona ga izvede u dvorište, i tu izčupa na jednom mjestu rukovet trave, i nestane je. Drugo jutro prijavi to on poglavarstvu, a ono je dalo kopati na onom mjestu, pa što? nadjoše tamo ljudske kosti i okove.“

„Kod nas pako,“ progovori opet Panonac, »biva sasvim drugačije. Kad sam bio ja jošter djetetom, umrla je u našem selu njeka vještica, i dolazila bi svake noći te mučila i ljude i životinju; pa da se toga zla otresemo podjosmo i izkopasmo njezin grob, i turnusmo joj glogov kolac u prsi. I tako se je oslobodismo.“

»Ja toga svega nevjerujem,“ umstvovao je opet onaj pospanac sa počivaljke, »tko jednom umre, taj više nedolazi na ovaj sviet. Kad čovjeka nestane, to mi se svejedno čini, kao da se uljenica utrne.“

U taj par čula se lupa halkom na vratih; našto izadje jedan vojnik u triem, i za koj čas uvede u stražaru Marcelijana.

„Što tebe Marcelijane!“ upita ga Apparitor, „tako kasno vodi? — pa još u državne tamnice?“

»Marcele!“ odvrati Marcelijan, »važni to poslovi zahtievaju. Izadji der malo u triem, da ti objavim, radi šta dodjoh.“

Poslušni Apparitor ostavi začudjene vojnike radi dolazka Marcelijanova i izadje s njim u triem.

„Marcele!“ uprosi Apparitora Korektorov sin, »kako znadeš, sutra će polaziti Hostilij sa Kvirinom u Sabariju, budi tako dobar, pa me povedi do njih.“

„Ti znaš Marcelijane, da bez višje dozvole nesmijem nikoga povesti do utamničenih, ali ja mislim“ stade se ulagivati Apparitor, »da Korektorovom sinu može se i to bez ičije dozvole dopustiti. Nu molim te, reci mi, jesi li bogove ponio uza se.“

„Kakove bogove?“ začudi se Marcelijan.

»Bogove,“ opetova Apparitor, »naše zaštitnike! Ja vaviek, kad polazim u tamnicu, uzmem Jupitra sa sobom, pa slava mu, jošter mi se nije ništa neugodna u njoj slučilo.“

»Mani se Marcele bogovah! meni se neće ništo slučiti i bez njih, samo me povedi.“

Digitized by Google

„Tako sada obično vi gospoda govorite, te malo cienite bogove, nu ja se ipak uzdam u njihovu moć,“ reče Apparitor; i unišav u svoju sobu iznese uljenicu, ključeve od tamnice, i kamenu sliku Jupitrovu.

Ključ na tamničnih vratih zaškripnu, te Marcelijan s Apparitorom uljeznu unutra.

Gornja tamnica ili Vestibulum, kako jurve napomenuh, bijaše s jedne i s druge strane sobami okružena, od kojih su njeke imala i vrata, a njeke opet nisu.

Pred jednimi vrati zaustavi se Apparitor, odrinù zasunj s njih i uljezne s Marcelijanom unutra.

U izbi uz budnoga starca Kvirina, nadju i Hostilija, komu bijaše na vlastitu molbu, odkako bijaše proglašen nevinim, dozvoljeno, da može posjećivati biskupa.

„Dobri moj sinko!“ zavapi Kvirin prepoznav kod svietla uljenicah Marcelijana, „kako je jaka tvoja ljubav, ona ne samo da me premjestila iz groznoga Robura u ovo prikladnije mjesto već izhodila i to, da je i Hostiliju dozvoljeno drugovati samnom. Pa najposlje ona učini, da tvoje lice jošter jedankrat vidim....“

„Nezahvaljuj mi, Isukrstov mučeniče!“ prekinu Marcelijan biskupov govor, „ja neučinih ništa, što nebih morao učiniti tebi i Hostiliju. Ti si moj otac, a Hostilij mi je bratom, ja samo izkazah svojim činom dužnu ljubav napram otcu si i bratu. A što sada dodjoh, da vas posjetim, jest taj uzrok: što kako vam je jur objavljeno, sutra ćete rano krenuti u Sabariju, pa podjoh da vas zadnjikrat valjda još vidim, i da izprosim u biskupa blagoslov, koga mi je sada više no ikada treba, jer ostanem ovdje osamljen prije bitke, koju je vrag osnovao putem nevjernikah, proti štovateljem križa.“

„Blagoslovljen bio moj sinko!“ blagoslovi Kvirin kleknuvšega Marcelijana, „onim blagoslovom, kako je Isus blagoslovio nevinu dječicu. Blagoslovljen bio ti, radosti mojih danah i utjeho starosti moje! Ako ti bude vojevati proti neprijateljem križa, neka te onaj ojači, koj je svladao smrt i vraga, da nekloneš duhom, jer samo rane i smrt, to je častno za vojnika! Ali ne samo ti Marcelijane! već i ostalo moje stado neka bude blagoslovljeno, da se uzmogne oprieti čvrsto u vjeri proti vukom razdiraocem, koji će nanj neimavši pastira navaljivati. — Ustani sinko! i kazuj mi one zatočnike,

Digitized by Google

koji su kako razumjeh u tamnici, svojom krvlju zasvjedočili Isusa, da se oveseli moje srce, kao i matere, kojoj su sinovi za spas domovine pali.“

„Po proglašenju Edikta“ poče Marcelijan, „zavapi svjetina Auguri podpaljena „smrt kršćanom“ — „smrt osloštovateljem“ i zače dizati u vis toljage i drugo ubojito oružje, te predvodjena Auguri krenu u svetu ulicu, i obezčasti tvoj stan biskupe i kuću božju. Nakon toga rinu se opet na ulicu, i pošto bi doznali, da je i Sever kršćan, obiju mu kućna vrata, a našav ga u svom Atriju, htjaše prisiliti, da okadi Jupitrovu sliku, nu pošto bi on to odbio, udarac jednoga kovača, podan mu čekićem po glavi zadada mu smrtnu ranu; našto su sliedili udarci za udarci, i tako taj zatočnik predà duh u Isusove ruke. Svršiv ovdje takov bogomrzki čin, krenu bezsviestnjaci prama Kupi, i doznavši njekako da je Furnija kršćanka, bace ju u Kupu, a zatim vrativ se iz Villah opet u Sisak, ubiju na putu staroga našega Fosora Aspasia, te najposlje, kao za kakovo slavje zapale i crkvu našu. Da nije Edil zloporabio naložen si nalog, bila bi iz Mansijah došla vojna sila u Sisak i prepriečila svaki izgred; naše bo dvie Centurije, bijahu preslabe za razpršiti silnu i oružanu svjetinu, te istom pod večer odašalje otac mi brata Kornelija s vojnici da preprieče požar, i da razagnaju buntovnike, ali i to nas je skupo stojalo, jer tu pogibe brat moj, pa što me najviše boli, umro je u nadi, da dodje na Olimp.“

„Svietlio viečno svjetilo svetim tvojim Gospodine! i vremena viečna,“ uzdahnu biskup Kvirin, dignuv oči prama nebu. „Nu pripovjedaj mi dalje, što je sa svećenikom Gabinijem, koga ostavih u Atriju, da me pričeka, dok jošter prije odlazka posjetim jednoga bolestnika? kako ino svećenstvo? dà, kako i bogoljubna Severila, koja mi izvezla krasni Orarium, koga težko, da ću kada nositi?“

„O Gabiniju neznam gdje je i kako je, njeki kršćani s kojimi se sretoh nagadjaju, da se je sklonio u brda, nu drugi koji su pošli onamo, da ga potraže, javiše mi: da ga našli nisu, valjda se sklonio u koje selo. Nu kako ti o Gabiniju ništo neznam, tako ti javljam o njegovom sinu Torkvatu, da se je i on pridružio k družbi onoj, koji su krvlju svojom zasvjedočili Isusa, i nauk njegov, i koji nepokloniše se pred zmajem, niti pred slikom njegovom, i koji se neza-

Digitized by Google

znamenovaše znakom njegovim, niti na čelu, niti na rukuh. Jer kada bi čekao u šumi pod Siskom na mene, da ga okrstim, prije nego li onamo prispjeh, bodež Edila Lucija, probode mu srce, i tako vlastitom krvi okršten, zadobi palmu mučeničku. A o Severili javljam ti, da ju bog oslobodio iz rukuh Edilovih, koj ju silom prigodom proglašivanja Edikta ugrabio, pa sada je u nas, i od njekoliko danah mojom vjerenicom."

„Tvoja vjerenica!" uleti u govor Hostilij, „bio sretan s njom mili Marcelijane! sretniji od mene, koga je nesretna ljubav zavela, da sam zaniekao Isusa, i dočekao se ovih okovah. Pa najposlje, kako danas dočuh, da je i nje nestalo iz Siska."

„Tako se bar obće pripovjeda," nastavi Marcelijan, „da pošto bi se naime odkrilo, da je ona kći jedne robinje, da nemogav pretrpljeti, tu sramotu, utekla kako kažu s Akrijom, njekamo iz Siska."

„Pravedan si ti, Gospodine!" uzdahnu Hostilij, „sva ona zla, kojimi se nagražala ona meni, da će ju stignuti, ako nezaniekam Isusa, stigla su ju doisto! Ona postà ruglom svojih drugaricah, te brijači i kuhači raznose njezinu sramotu. Al kraj svega toga neka ju Bog pomiluje, i dovede na put spasa."

Dok je tako Hostilij uzdisao, začuje se i u tamnicu kukurikanje pietlovah iz obližnjih kućah, koje veoma dirnù Marcelijana, te izvadiv dva prstana, stavljajuć ih u biskupove ruke, reče: „Već je vrieme biskupe! jer pietli navještuju zoru, da polazim, i da se snom okriepiš za dugačak put; nu molim te liepo, blagoslovi ove zaručne prstane, moga najme i Severilinoga, i blagoslovi naš brak, kako je zakon u kršćanih, jer Severili doći noćju u tamnice nepristoji se."

Biskup Kvirin, držeć prstane na dlanu lievice, označiv se križem, i poglednuv prama nebu, pomoli se vrhu njih: „Blagoslovi Gospodine! ove prstane, koje mi u tvoje ime blagoslivljamo, da koji će ih nositi, držeći uzajemno cielovitu vjernost svomu drûgu, u miru, i u volji tvojoj da prebivaju, i u uzajemnoj ljubavi vazda živu. Amen."

Dok je biskup blagoslovljao prstane, označivajuć ih znamenjem križa, Apparitor Marcel, čovjek pun predsudah, držeć to za kakove čarobnjačke znakove, da se proti njim osje-

Digitized by Google

gura, izvuče izpod svoje haljine, Jupitroru sliku, — ali sreća htjede, da mu se ona zapè za haljinu, i padši na kameni pločnik, razbije se. Kao što njekoč Filistejski bog Dagon padši pred škrinju zavietnicu, razbio se, tako se sada razbio Jupiter pred kršćanskim biskupom!

„A jao meni! što ću sada?“ zavapi sav smeten Apparitor, „moj zaštitnik, moja obrana razbila se!“ I sagnuv se, stade skupljati ostanke razbijena boga.

„Apparitoru!“ reče blagim glasom biskup Kvirin, dotaknuv se desnicom Marcelova ramena, „ostavi da leži kamen na kamenu, jer da je to bio bog, zašto se sačuvati nije mogao, da se narazbije. Ostavi lažni nauk, i povjeruj u jednoga boga, u koga i mi vierujemo.“

Tako blagi glas starca biskupa, sasvim smete čuvara tamničnoga, a osobito i to je utjecalo u njegovo srce, što vidjaše i Marcelijana, koga je neizmjerno štovao, da je i on kršćan; te izpraviv se nemogaše niti riečce da odgovori.

„Marcele!“ poče Marcelijan, „i ja sam se do netom klanjao bogovom kao i ti, nu uvidih, da je to lažna nauka ostavih ju, ostavi ju i ti, i očisti se krštenjem.“

„Indi očistite me vi,“ reče Apparitor, „ako je bolji čist čovjek, koj vjeruje u vašega jednoga boga, nego li u naše bogove. Podučite me dakle, o vašem bogu, pa ću ga i ja štovati.“

Obraćenoga tako pogana, počè biskup u kratko poučavati, dokazivajuć mu ništetnost bogovah, a uzvišenost kršćanstva. Taj govor biskupa mučenika padè na plodnu zemlju, te Apparitor upoznav svoju bludnju radostno zavapi: „Okrsti me biskupe! vjerujem bo, da tvoj bog pravim jest bogom!“

Kraj ležališta Kvirina, bijaše posuda s vodom, koju je svježu dobivao svakim jutrom svaki utamničenik u Vestibulu za piće. Tu posudu, prime Kvirin, i polije tri puta, u ime triuh božanskih osobah klečećega Apparitora!

Nakon tako svečana čina, pošto bi se medjusobno izljubili, i u molitve preporučili, ostavi Marcelijan tamnicu.

Digitized by Google

Poglavje dvadeset i treće.

Izza Kvirinova i Hostilijeva odlazka prošlo je njekoliko satih, a Sisčani odhrvav se snu napuče ulice, a osobito se gomilali pred državnom tamnicom, taj bo dan, bijaše dan Korbuline smrti.

„Volio bih silaziti u Orko“ (pakao), reče jedan vojnik, koj se prvi spustio u Robur, da Korbulu izvede, „nego li u taj prokleti jaz, jer se bojim babetine, više nego Cerbera.“

„Što bi se je bojao?“ ohrabri ga drûg mu noseć baklju, „Korbula ima samo jednu glavu, a ne tri kao Cerber, dà glavu bez zubih.“

„Prokleta vještica,“ oglasi se prvanji, „nekamo se sakrila, ja je niti nevidim, deder mi ti posvieti!“

„Da nije možda na metli odjašila;“ odazvà se Panonac, koj se treći spustio u Robur.

„Što buncaš Panonče?“ ukori ga bakljonoša, „kad eno je u kutu, gdje se smotala u klupko kao zmija.“

„Da nije možda umrla?“ upita ih sa Vestibula Apparitor.

„Odmah ćemo viditi,“ odazva se bakljonoša, — i turne joj baklju pod nos.

Nesretna vračara, koja je tolike noći bezsne probdila' u oči svoje smrti, tako ju san svlada, da niti razabrala nije razgovor vojnikah, nu plam baklje probudi ju iznenada, te svojim divljim i plahim pogledom, i onim užasnim „jao“ skoro da nepreplaši vojnikah, koji ju uhvate, izvuku iz Robura na ulicu, da ju povedu na stratište.

Izvan sisačkih gradskih zidinah, blizu rieke Odre, bijaše pusto i divljačno polje, gdje se pokapahu robovi i Proletarii, a tik do njega nalazio se campus sceleratus (stratište), kamo su poveli Korbulu, da ju usmrte.

Digitized by Google

Dok su prolazili gradom, hodala je vračara, ali čim prekorače sjeverna gradska vrata, opaziv Korbula stratište, tako iznemogne, da se sruši na tla kao mrtva.

„Umrla je vještica! Korbula je mrtva!“ poviču njeki od obližnje svjetine, videć Korbulu, gdje se svali na zemlju; i tim smute sve, koji su ju sprovadjali, da se počeli oko nje sakupljivati, da vide, je li to istina ili ne.

„Što bi umrla?“ ukori ih krvnik, „iznemogla je samo. Dederte ju junaci ponesite!“

Dva vojnika pristupe, i dignuv onemoglu vračaru odnesu ju, pošto bi se i nagomilana svjetina ganula, do stratišta.

„Tako mi gromovitoga Peruna!“ reče zlovoljno vojnik Panonac, koj ju nosijaše, „dalje te već nositi nećemo;“ i polože vračaru na raztezalo.

Još se nije podpunce umirila svjetina na rieč državnoga pisara (Scribae), da joj pročita, radi česa odsudjena bi Korbula na smrt, kad al eto dohrli na stratište Edil Lucij, blieda lica, propalih i ustaklenih očiuh, kuštrav i poderan, mašuć rukama, smijuć i bulazneć: „uh kako se umorih, već dalje nemogu od Flamena Torkvata, koj me bodežom goni. Akrio! gdje si, uzmi najboljega konja, da odjašimo u Akvileju... Ne ti, ne ti!... jest vidim ga, eno već je blizu, kako mu se svietli krv na bieloj odieći, kao rosa. Hej liktori! ovamo, kada vas vaš Korektor zove, ajdemo po Severilu... samo da me glava tako neboli...“

Tako bulazneć dodje na stratište, i proturav se kroz svjetinu, koja mu se uklanjala, dodje do razterala, na kom jurve ležala je Korbula.

„Korbulo! Korbulo!“ poče ju drmati, prepoznav u njoj vračaru, koja mu otrov dala, „ustani i podaj mi jošter otrova, da nestane Flamena... brzo! brzo! sad će me... jao! kao me uboo u glavu...“

Stara vračara prenuv se iz nesviestice, i prepoznav Edila, zavapi glasom osvete: „i ovoga ubijte, jer ovomu dadoh otrov!“

„Mene ubiti!... ne mene već Akrija... ne, ne Flamena, ... ja vam zapoviedam, vaš Korektor;“ reče i odtrči pustim poljem.

Izza toga prizora Scriba opet mahnu rukom i svjetina se umiri, te odčita odsudu: da Korbula, kako i sama na sudu

Digitized by Google

prizna, ponačinjala je otrove, i radi toga, da je odsudjena na smrt, koju će i sada primiti. I dade znak krvnikom, da se prihvate posla.

Za njekoliko časovah, počeše se okretati točkovi na raztezalu. Korbuli, koja ležaše na njem, budu ruke i noge prikopčane medju spone, koje se nalazile na uglovih daske. Krvnici pospješno okretaše točkovi, i opet odpustiše; uda iz svojih mjestah izkoče, i opet se stegnu, i to ponove višekrat, dà i kako bijaše opaziti, oni bi voljeli i duže tratiti tako vrieme, da ih neopomenu Scriba, veleć: »sad je gotova! ostavite ju za hranu gavranom i jastrebom.«

Njekoliko vojnikah bude odredjeno, da straže do noći kod Korbuline lješine.

Edilovi robovi, koji su imali paziti na ludoga svoga gospodara, začuv, da će Korbulu iz tamnice izvest, da ju povedu na stratište, odstraniše se iz kuće do državnih tamnicah, da ju vide; a medjutim Edil, koga je u njegovoj utvori Flamen uviek proganjao, uteče iz kuće. Baš u ono vrieme, kada se svjetina razilazila, dohrle na stratište Edilovi robovi, koji su tražeć ga po gradu doznali, da je za svjetinom odtrčao, da ga uhvate; i uočiv ga, kako po polju simo i tamo bludi, odtisnu se za njim. Na Lucija premda i luda, ipak su djelovale zadnje Korbuline rieči, pa videć svoje gonitelje, poboja se, da ga žude uhvatiti i usmrtiti, pa da se tobože pred njimi spasi, djipnu sa obale, baš u najveću dubinu kišom nabrekle Kupe.

»Gdje su ribari? Čamce ovamo!« zvahu Edilovi robovi ribare iz bližnjih kolibah, zrijuć si gospodara, kako se smrću bori. Ali svaka pomoć već bijaše prekasna, jer dok oni dodjoše, nestalo je Lucijeva tiela sa površja vode. I tako se svrši Korbulina kletva!

Za njekoliko danah nadjoše seljaci na savskom piesku čovječje tielo, što ga voda izbacila, pa neznajuć čije jest, sasuli ga pieskom.

To bijaše Lucijevo truplo!

Digitized by Google

Poglavje dvadeset i četvrto.

Bilo to krasnoga jesenskoga dana iste godine, kada jur na bližnjih Sisačkih, a današnjih Hrastovičkih gorah, požuti lišće, i zanjihano lahkim vjetrićem opraščalo se s granami i padalo stablu na korjen. Kraj jezera, koje se na sljemenu brdinah nalazi, i pruža ruke svoje u goru stoljetnim dubovjem nakićenu, slušalo se mjesto pjevanja, naricanje pticah, što im se stanovi lišavaju svoje krasote, komu se odzivao topot lasna skoka plahe srne na vodu il pašu izlazeće, te pljusak brze ribe po vodi, il lahkokrile čaplje nad vodom.

To bijaše sve, što si ovdje od živa stvora i čuo i vidio!

Ali doskora zamnije gluha šuma od pasjega laveža, koj poplaši plahu srnu, riba zaroni u dubinu, čaplje nestane nad vodom, a ptica prhnù sa drva na drvo. Korektor bo Maksim, sa Marcelijanom, i njekojimi svojimi prijatelji izašao danas u lov.

Družba veselih Sisčanah, pošto bi kod jezera uzela zajutrak, zatrubiv u rogove, i tako davši znak robovom da razpuste lovne pse, razidje se po vrletih, nebi li uhitila žudjeni lov.

Kraj studena vrela, koje iztjecaše iz mašinom obrasle hridi, kao na najzgodnijem mjestu sustavi se Korektor Maksim, držeć u ruci luk i strielu, i obziruć se na sve krajeve, nebi li mu sreća doniela ikakovu zvier.

I doisto! nebilo dugo tomu, al eto pohrli pram vrelu iz pećine, koja bijaše od Maksima udaljena, što bi dvaš dobacio strielom mlado srnče, željno valjda hladne vode. U Korektoru potrese se srce, napne tetivu, striela prožviždi zrakom, i smrtno rani, o zloj kobi ni nesluteću nevinu zvier; koja tim poplašena, ostavljajuć krvav trag za sobom, pohrli natrag u špilju.

Tako krasan plien dakako da bijaše Maksimu težko

Digitized by Google

ostaviti, s toga pohrli za njim. Ali koja promjena! U špilji smotri bolestna čovjeka na suhom lišću ležećega, koga ne toliko njegovo lice, koliko siedi lasi odavahu za starca, koj je suhom listinom sustavljao krv svoga ljubimčeta, koje mu iz zahvalnosti lizalo ruke. Križ, koj je u pećini visio, kazivao je, da se njezin stanovnik Propetomu klanja.

„Zar si ti ranio moje srnče?“ upita ne glasom ukora, već sažalenja siedi pustinjak smieloga lovca.

„Neznani starče! oprosti mi,“ umoli ga Maksim, „jer da sam znao da je tvoja utjeha, nebih je doisto ni dodirnuo; nu ja sam spreman nadoknaditi tvoj gubitak, zahtjevaj od mene, što ti je volja.“

„Daj mi ruku dobri Maksime!“ i stisnuv kao led hladnom svojom desnicu Maksimovu, i poglednuv ga ljubko reče: „ja ti opraštam i bez odkupnine, jer što će starcu, koj se odrekao svieta, svjetovno blago, ono mu neprudi, kao ni tamjan idolu, koj nejede, niti nemiriši.“

„Ti me dakle poznaješ starče?“ upita ga sav u čudu Maksim.

„Kako te nebih poznao, kada te toliko kratih vidjeh u Sisku.“

„Dakle Sisčan si ti?“

„Nisam dobri Korektoru! moje je rodno mjesto Rim, ali progonjen od zle kobi nastanih se prije njekoliko godinah u Sisku, nu ni ondje nebijaše mi obstanka, jer pridoše bezbožnjaci u baštinu Gospodnjevu, oskvrnuše crkvu svetu njegovu, izložiše tjelesa slugah njegovih za hranu pticam, a meso svetacah njegovih skotom zemaljskim; to me prinukalo, da sam ostavio i Sisak, i sklonio se u ovu zabit.“

„Dakle progonstvo,“ odvrati Maksim, „koje proglasiti dadoh, saćeralo te u ovu pustoš. Neproklinjuj mene, ja sam samo izpunio zapovjed uzmožnih carevah.“

„Sačuvaj bože! da bih te ja, ili koj kršćan proklinjao za oto, mi bo molimo za progonitelje svoje. Onaj veliki, koj je nad nami, neka ti oprosti, i neka te prosvietli, i neka neosveti nad tobom, što su štovatelji njegovi progonjeni. Što se pako progonstva tiče, to je samo oblačić, koj će brzo proći; to biva jedino božjom voljom, da se izkušamo kao zlato u ognju. Ovo je deseto i zadnje progonstvo ukupne crkve, veli bo Gospodin: eto bacit će sotona mnoge od vas u tamnicu, da

Digitized by Google

vas kuša i podnosit ćete nepravde deset danah t. j. u deset raznih dobah. A nakon toga, što će biti za koju godinu, svladat će janjac t. j. Isukrst, nakazu, koja ima sedam glavah i deset rogovah i deset krunah t. j. Rim, koj je sagradjen na sedam briežuljakah, i imao deset okrunjenih glavah, koje su progonile crkvu svetu njegovu. Eto sada ju deseta i zadnja okrunjena glava progoni.“

„Dakle u vaših svetih knjigah govori se, da ćete deset progonstvah trpljeti?“

„Jest Maksime, i tim se tješimo. Za carevanja Domitijanova, javio je tako na otoku Patmu duh božji najstarijemu Apoštolu. Pa broj Maksime: Nero, Domicijan, Trajan, Marko Aurelij, Septimij Sever, Maksimin, Decij, Valerijan, Aurelijan i Dioklecijan, zar nije to deset okrunjenih glavah, koje su progonile one koji se klanjahu križu, koj bijaše Židovom sablazan a Rimljanom budalaština?“

Maksim nije znao, što da odgovori starcu pustinjaku, iz njegova bo pripoviedanja razabirao je kršćansku odanost u Boga, veliku ljubav prama svojim neprijateljem, i uvidio, da ta u istinu vjera, ako i nebi proizlazila od Boga, mora ipak danas sutra pobjedu slaviti.

Dugo obojica mučahu, dok opet Maksim želeć pobližje upoznati divnoga starinu, neupita ga: „A kaži mi starče, kako si se usudio, izvržen divljoj zvieradi, bez lûka i sulice odabrati to mjesto za svoj stan?“

„Kada je Gospodin zaštitnik života moga, pred kim da prèdam?“ odvrati siedi kršćan. „Vidjeh bo one, koji se oslonište na oružje svoje, da su postradali, a one, koji se uzdali u ime božje, da su sahranjeni bili. Što eto prvi a po svoj prilici i zadnjikrat vidim padati lišće s drvetah, koja me okružuju, medju koja se naselih, kad su istom prolistala, nije mi se ništa zla slučilo. Nu sjedni Maksime! ako ti se nečasi na kamen kraj mene, jer premda se razgovaram s pticami, koje stanuju sa mnom, i s ovim srnčetom, koje je samo dohrlilo u moju špilju, i tu pribran našlo, ipak sam željan razgovora, buduć da me nije u toj divljači, do tebe sada, ljudski glas obradovao, niti mi se srce nasladjivalo u prijaznom razgovoru.“

„Dakle sam boraviš ovdje?“ upita ga sjednuv kraj njega Maksim.

Digitized by Google

„Jest sam obitavam ovu goru, nu ipak zadovoljan. U jutro me svojim čvrgutanjem bûde ptičice, da s njimi zajedno pozdravim onoga, koj nam stvorio zoru i novi dan, koga one pozdravljaju svojim pjevanjem, a ja pjevanjem svetih pjesamah, pa ako se i sluči, da me pomute svojim čvrgutanjem u mojoj molitvi, motreć i slušajuć ih, nu nadam se, da će mi bog uračunati, kao da sam mu se i sabrano molio. Zatim hodam sa ovim srnčetom po šumi i tražimo si hranu, a nedaleko odavde kod vriela pijemo. Tako mi prolazi vrieme, a noćju grije me, legnuv kraj mene dobro srnče."

„Pa eto," odvrati ganuti Maksim, „ja sam te morao lišiti tvoga uslužnoga živinčeta, nu da ti kako nadoknadim, evo ti moja kabanica, neka te ona mjesto srne grije;" i skinuv kabanicu sa sebe, pokri njom bolestnoga starca. „Pa ako žudiš, dadem te odnieti u Sisak, i tu ću se brinuti za tebe."

„Hvala ti na toj ljubavi dobri Maksime! sada je već prekasno, kako slutim, sutranje već zore viditi neću, jer eto već dva su dana, što me obhrvala groznica i strašna nemoć, dà noge su mi već odumrle, pa nadam se, da će me onaj, u čijoj službi pokrih se ovimi sjedinami, i oči su mi potamnile, nagraditi za sve boli, koje pretrpih."

„Mnogo li si pretrpio starče?"

„Mnogo, mili Maksime! jer me kušao Gospodin, ognjem me izpitivao kako se izpituje zlato, spustio je nevolje na vrat moj, i postavio je ljude nad glavom mojom."

Na pustinjakovo pripovjedanje Maksim postà veoma znatiželjnim. Stari pustinjak na samrtnom času, bijaše u njegovih očiuh više no sgoljni čovjek, s toga i njegov životopis, da mora takodjer važnim biti.

„Ako ti nije dosadno dobri starče," umoli ga Maksim, nacrtaj mi svoj život, veoma bo zanimao bi me."

Pustinjak se izpravi na svom ležištu, i progovori: „Ako baš žudiš čuti, što je pretrpio čovjek, koga je čovjek proganjao, odkrit ću ti. Al u mojem žiću nećeš baš ništo izvanredna naći. Slušaj dakle! Dok sam jošter bio djetetom, prestavili su se moji roditelji, i ja sam rasao pod skrbničtvom, nu žalibože moji oskrbnici više se brinili za sebe, nego li za mene, i tako, dok odrastoh, mjesto ciele roditeljske baštine, jedva polovinu ubaštinih, nu ja se i tim zadovoljih. — Bilo je to za Probova carevanja, kad sam kao sam svoj go-

Digitized by Google

spodariti počeo svojim imutkom. Došav do muževne dobe, uvidio sam, da mi treba u gospodarstvu mojem jošter jednoga druga, a za takovoga naumih uzeti Lucinu, kćer veterana Viktorina. Ali ovu nisam samo ja odabrao za drugaricu svoga života, već i njeki Mamertin. Oba indi zaprosismo Lucininu ruku. Baš u to vrieme dignuo je Probo silnu vojsku proti Germanom, a stari Viktorin pozva nas obojicu preda se, i reče nam upravo po vojnički, da će samo onaj od nas dvijuh dobiti ruku njegova djeteta, koj dodje iz rata kući urešen kakovim vojničkim odlikovanjem. Mi obojica pristadosmo na to, i izručiv svoje gospodarstvo Viktorinu, podjosmo u rat, ne toliko da vojujemo, koliko, da si izvojujemo liepu Lucinu."

„Sretno vojujuć pod slavodobitnimi Akvilami dopriesmo do rieke Labe, i tu se utaborismo; Germani najme na jednoj obali njezinoj, a mi na drugoj. — Bilo je to u jeseni, gusta magla digla se noćju iz vode, i pokrila svojim plaštem i jedan i drugi tabor. Naša straža, u kojoj bijah i ja i Mamertin, bdila je kod obale, dočim je ina vojska od nje daleko u polju, trudna dnevnim putovanjem pod svojimi čadori pospala. Bilo je na izmaku prve Vigilije, kad začusmo na germanskoj obali njeko žviždanje, komu se trokratno žviždanje na našoj obali odozove, a zatim opet nastà grobna tišina. Naša straža sluteći, da bi to nješto imalo značiti oboruža se, stojeć pripravna na neprijateljski sukob. I doisto! za njeko vrieme podignu Mamertin viku, i pozove nas k sebi. Što bijaše? njekoliko čamacah obterećenih germanskim pivom dobrodi na našu obalu. Germani, koji su na njih pribrodili, čim opaziše nas, poskakaše u ine čune, i sretno opet odbrode, pustiv nam kao plien svoje čamce sa pivom. „Junaci!" reče Mamertin, „kada tako sretni bijasmo, da smo zarobili pivo germansko, hajde da se u toj studeni i njim ogrijemo." Mojim sudrugom nebijaše od nužde ponoviti Mamertinove rieči, oni uzprkos svim mojim opomenam, da je to najme neprijateljska varka, i da pivo može otrovanim biti, ipak izpraznìše sve buradi, i pjani zamotav se u svoje chlamide, pospaše, po zemlji, kao da ih tko ubio."

„Pa je li u istinu pivo otrovano bilo?" upita Maksim starca.

„Baš otrovano bilo nije, nu ipak imalo je tu moć, da

Digitized by Google

je onesviestilo čovjeka, i uljulalo ga u dugi san, kako se je to najme kasnje i dokazalo. Početkom najme treće vigilije, pošao bi Mamertin, (koj od piva nije htio ništa okusiti), da pregleda straže, i pošto vidi, da su svi osim mene pospali, zažviždnu trikrat. „Zašto žviždaš Mamertine?“ upitam ga, kad je došao do mene. »To na tebe ni najmanje nespada, ti budi na svojem mjestu, pa ako nećeš spavati, a ti bdij.« Ali meni nebijaše na misli san, jer sam slušao na germanskoj obali kako udaraju vesla o drvene ladje. »Mamertine! meni se čini, da Germani hoće prebroditi Labu, i udariti na snenu našu vojsku, ajde za volju neumrlih bogovah! probudimo stražare, jer može biti svašta.“

»Mani se stražarah, oni leže bezsvjestni kraj vode kao klada, budi ovdje, pa ako i Germani doplove, zar ćemo ih mi dvojica odtjerati?“

Sada meni stvar bude jasnom; Mamertin morao je stojati u porazumljenju sa Germani. Ostavih dakle podloga Mamertina, i što mogoh odtrčah u tabor da probudim vojsku, dočim Germani već su izkrcali na obali. Silno se kreševo zametnu, u kojem padoše mnogi Germani, a mnogi se sami udavili u vodi hoteć ju preplivati, a mnoge pako zarobismo. Sutradan u jutro, pošto bi me Probo pozvao preda se, da mu potanko izpripoviedim cieli taj dogodjaj, saznadoh, da je njeki germanski vodja Gotefrid, koga sretno uhvatismo, podkupio Mamertina, te davao piti našoj straži pivo, koje su Germani hotimice otrovali, samo da na sanenu našu vojsku udariti mogu. Probo ubilježi mene za nagradu, a Mamertina dade sapeti u okove.“

Svršivši sretno rat, dodjosmo pjevajuć u Rim, i tu se žrtvovalo bogovom na sretnoj pobjedi. Prigodom Allocutije, pošto bi car strašivice po liktorih kaznio, a Mamertina, kao izdajicu dao žigosati na čelu, nadari nas, koji se odlikovasmo, i tu mene zapadne zlatan torques (lanac), i car mi poviknu: „Semper honos!“

„Tko sretniji od tebe,“ progovori Maksim, „sad si bo uvjeren bio, da će Lucina tvojom biti.“

„Doisto bio sam sretniji kada sam povjenčao Lucinu, nego da sam i Cezarom postao, ali žalibože moja radost bijaše veoma kratka! Njeke bo večeri spopadnu me na Kapitolu kod Tarpejskoga jaza kriepka ruka: »tko se usudjuje

Digitized by Google

dirnuti u mene?“ upitah. „Zar nepoznaš više Mamertina, komu si priskrbio žig na čelu, mogao bih te rinuti sada, kao njekoč Manlija u ovo bezdno, nu ja ću se u tvojih mukah nasladjivati, jer dok se bude žig na mojem čelu poznavao, dotle sam ti zakletim neprijateljem“ to rekav, ode. Da nebudem tako bjesnomu neprijatelju na očiuh, što mi je preostalo, nego izselit se iz Rima. U Kapuji, gdje se nastanih s milom Lucinom, proživio sam najljepše dane svoga života, ona je pila iz moje ruke, i na mojih prsijuh se odmarala, i svojim razgovorom veselila me, dà ona me nadarila i krasnim sinčićem, koga, kao na uspomenu odlikovanja moga vojničkoga „semper honos;“ prozvah Sempronijom.

„Ali svaki, koj se od žene rodi, mora okusiti gorkosti za života! Došav jednom kući opazih milu Lucinu, kako se u grčevih muči, dok je u njih i izdahnula, nikakov bo liek nije ju mogao otet smrti. Kako od robovah saznah, njeki nepoznanac, donio je datuljah, Lucina ih jela i tako se otrovala; sreća što nije djetetu okusiti dala, jer bi mi i ono umrlo bilo. Ja posumnjah odmah na Mamertina, i doisto sutradan u jutro dobih pismo u ove rieči: „još se poznaje žig na mojem čelu.“ Badava sam tražio, i propitkivao za njim, ali ga nestalo, kao da su ga Furije odniele. — Lucine nisam nikako mogao zaboraviti, s toga se po drugikrat ni ženio nisam, već svu pomnju stavih na odgojivanje svoga Sempronija, ali mi prebrzo i njega nestalo. Baš mu bijaše izteklo pet godinah, kad božjom voljom udari grom u moju kuću, koja za čas planu, i tu mi, u onom metežu, ugrabljen bi i on. Uz pripomoć vrlih susjedah vatra bila brzo ugušena, i moja kuća od harajućega požara spašena, ali to me sve nije veselilo, ja bih volio, da sam izgorio u vatri, nego što sam izgubio diete.

„Jošter mi nije ponestalo žiga sa mojega čela,“ donio mi njeki dječak pismo, koje bi mu njeki nepoznanac dao, da ga meni uruči. Nikad nije, vjeruj mi Maksime! moja duša porodila osvetnu misao, ali tada, zakleh se svim što mi je sveto, da ću Mamertina potražiti, ma bio on gdje mu drago i osvetit mu se. Najprije po cieloj Kapuji potražih i propitah za diete si i Mamertina, ali nitko mi ni najmanji njegov slied prokazati nije znao. Ljudi me napućivali, da se obratim na Augure, ja pokušah i to, čovjek bo u sličnih okolnostih, kad

Digitized by Google

mu svake nade ponestaje na zemlji, rado se utiče, nebi li ju iz neba dobio. »Sedam se danah prije mladoga mjeseca zatvori u sobu,« reče mi stari jedan Augur, i svaku nečistu misao uguši u svojem zametku, neokusi ni kapi ni vina ni mesa, već pij vodu, a hrani se kruhom i voćem. Žrtvuj sedam danah, svaki dan sedamkrat. U zoru žrtvuj Apolu, o podne Jupitru, a na večer Astarti, a u pol noći pako Merkuru; ostale tri žrtve kroz dan prinesi svojim Larom. Treću noć, kad požrtvuješ Merkuru, uzmi dasku cipresovu, i na njoj trimi ljetošnjimi lieskovimi šibami sa svakom triputa žučjom koze, i sovjom krvi upiši ime svoga dieteta, i onoga koj ti ga je ugrabio, i sa svakom šibom udari triputa dasku. Sedme noći, to jest one noći, kada se bude pomladio mjesec žrtvuj bogovom dolnjega svieta, i užeži one tri lieskove šibe, a kad buknu u plamen, spali na njem i cipresovu dasku. Ako je diete živo, i onaj, koj ti ga ugrabio, ako nije prošao prieke vode, koja nije nikad čovjeka udavila, kazat će ti duh, gdje ćeš ih naći; ako li je pako diete mrtvo, ili tvoj zlotvor prošao rieku, neće ti se duh ukazati.« Ja posluhnem Augurov savjet, te strahom i nadom zatvorim se u svoju sobu, i tu žrtvovah kako mi Augur naloži, i one noći, kad se pomladio mjesec, spalih dasku, nu duh mi se neukaza. Odmah posumnjah, da mi Mamertin diete ubio, te briznuh u plač, u kojem me i jutro zateče. Pozovem indi sve robove pred mjestno poglavarstvo, i očitujem, da žudim osloboditi ove ljude, i ja ih oslobodih, i tu na brzu ruku prodah imovinu, i zaputih se širom svieta, da nadjem ili diete ili otmičara.«

»Suvišno bi bilo, da ti pobrajam Maksime! sve sgode i nesgode, koje tečajem višegodišnjega putovanja pretrpljeh, već samo hoću ti kazati, kako se susretnoh opet s Mamertinom. Došav u Laureak, i tu se smjestih kod jednoga štovatelja bogovah. U to upravo vrieme biesnila je u Laureaku kužna bolest, dà i istoga mene svali u krevet. Kad vidje moj gospodar, da ću ja težko preboljeti, pa bojeć se uz to, da mu i kuću neokužim, izćera me bez svakoga smilenja iz svoje kuće, i nitko me već pod svoj krov primiti nije htio, ostadoh indi oslabljen od težke boli, ležeć do večera na ulici. Dobri Bog je htio, da je upravo u sumrak polazio ovuda njeki čovjek, a moje stenjanje začuv, pristupio k meni, pa me, zašto ga jošter ni umolio nisam, uhvativ pod ruku, odveo u svoj

Digitized by Google

stan, i predstavio me ne kao gosta, već kao brata svojoj ženi, koju je on iz čiste ljubavi sestrom nazivao. On niti je nosio dugih vlasih sa krunom, niti si bojom mazao bradu, da se mladjim vidi, već ju liepo jednostavno redio; isto tako i njegova supruga, niti si je bojadisala svoga obraza, niti si u kose uvijala zlata ni dragoga kamenja, riedko je kada izlazila iz kuće, pa kad bi i pošla, išla bi koprenom zastrta. Domala opazih, da sam medju kršćani; nu dobri ovi ljudi, premda takodjer uvidiše, da ja nisam štovatelj njihova boga, ipak nisu postali hladniji napram meni, oni me dvorahu kao svoga brata, da što više, oni mi i ponudili, čim ozdravih, ako sam voljan ostati kod njih, badava stan i hranu. Kršćanski običaji, njihov družtveni život i vjera, s kojom se pobliže upoznah u ovoj kući, tako mi je omilila, da sam i sàm zaželio postati kršćaninom. Pošto bi im tako odkrio svoju želju, oni me veseli obučavahu u toj vjeri, i uvedoše me u kršćansku skupštinu, gdje me kašnje i njihov biskup Kvirin pokrstio."

„Kvirin?" upita ga začudjeni Korrektor, „zar onaj Kvirin, koj bijaše biskupom u Sisku?"

„Jest onaj isti Kvirin biskupovao je tada u Laureaku. Nu molim te dobri Maksime! ako mi znadeš što o njem javiti, kaži mi. Ja dobro znadem, da je uhvaćen, nu što se je dalje s njim slučilo, to ga neznam, jer su me prisilili kršćani, da se sklonim, dok progonstvo prestane, u kakovo zabitno mjesto."

„U Galerijevoj popratnici k Ediktu bijaše nam naloženo strogo, da uhvatimo biskupa i svećenike, i da njemu uspjeh našega podhvata odmah javimo. Ja sam dakle, još prije proglasivanja Edikta izvjestio Galerija, da je biskup Kvirin uhvaćen, a on mi po istih ulacih poruči, da ga pošaljem u Sabariju k Amantiju, da će naime i on tamo doći, da ga vidi, i da mu sudi. Što mi je drugo preostalo nego izvršiti cesarovu zapovjed, premda moj sin Marcelijan bijaše me umolio, da poštedim starca biskupa. A kako mi kašnje javljeno, dao je Amantij Kvirina u rieku Sibar, mlinskim kamenom o vratu, baciti."

„Blaženi umrli! koji umiru u Gospodinu," uzdahnu stari pustinjak, „jer od sada, veli duh, da odpočinu od dielah svojih, djela bo njihova sliede ih."

Digitized by Google

Izza podulje stanke, nastavi starac svoje pripovjedanje: „Kvirin dakle pokrstio me, i nakon njekoliko godinah pošto bi se vriednim pokazao za svećeničku čast, posvetio me za svećenika. U to vrieme pojavila se pošast u bližnjih selih, i biskup me Kvirin odaslao onamo, da budem za vrieme kužne bolesti tamošnjim kršćanom na duševnu i tjelesnu pomoć. Drage volje primio sam to sveto i važno poslanje, i dragomu Bogu budi hvala, što sam ga sretno i spasonosno takodjer i dovršio. Na svom povratku u Laureak, dadoše mi tamošnji kršćani, dva vojnika kao poprat, buduć se u onih šumah, kuda sam morao proći pojavili razbojnici. Putujuć tako začusmo u njekom jarku groznu viku, iz koje razabrasmo, da njetko pomoć vapi; potaknem dakle moja dva suputnika, i pohrlimo za glasom prema jarku, iz koga je on dopirao, pa dobri Bože! opazismo, gdje jedan, valjda hajduk mrtav leži, a drugi ranjen nasloniv se na drvo vezao si ranu, dočim treći borio se s nepoznatim putnikom. Moji vojnici izvuku mačeve, a ja prihvativ toljagu pohrlismo oslabljenomu boriocu u pomoć, pa kada to vide hajduci nagnu u bieg. „Hvala vam, što me izbaviste iz razbojničkih rukuh;“ zahvali nam se oslobodjeni, i pošto bi si sa obraza odgrnuo vlasi, koji su mu ga prigodom borbe zastrli, upoznah u njem Mamertina, a on upozna mene. „O vae capiti meo!“ (jao si ga mojoj glavi) zavapi Mamertin, i padne mi pred noge „bogovi su pravedni, ti si me Gabinio oslobodio od hajdukah, da sada primim od tvoje ruke zasluženu plaću, za to, što te tako težko uvriedih, nu Gabinijo, oprosti mi, smiluj mi se.“ Premda mi bijaše opaki duh šaptnuo, da se osvetim, tako ljutomu neprijatelju, ipak svlada dobri moj angjeo čuvar. „Ustani,“ rekoh Mamertinu, „neboj se, ako smo te i neprepoznav oslobodili, nemisli, da te sada hoćemo ubiti. Mamertine! Mamertine! kada ćeš jednom prestati proganjati me, što sam ti ja sakrivio? što moja Lucina? što moje nedužno diete?“

„Oprosti mi dobri Gabiniju! prokleta ljubomornost, svemu je tomu uzrok, pa bar to neka te gane na pomilovanje, što diete tvoje jošter živi.“ — „Moj sin živi, rekao si, o kaži mi gdje bih ga našao;“ rekoh mu sav uznešen radi te viesti. „Kad sam ti ugrabio diete, htio sam ga baciti u Tibar, nu smililo mi se onako krasno čedo, s toga i onako hlepteć za novcem, odlučih prodati ga. Došav u Rim i hodajuć po uli-

Digitized by Google

cah, susretoh odličnu njeku gospoju, pa joj rekoh, da sam to diete našao, a buduć i sam sirota, da bih ga komu dragovoljno htio ustupiti. Ona me umoli, da ga njojzi poklonim. „Drage volje rekoh, nu ipak mogla bi me zato nagraditi. Ona me doisto nagradi, i odvede diete kući. Od to doba nisam ga više vidio, nu budi uvjeren, da je u dobrih rukuh.“

„Ta misao, da mi sin živi, učini, te sam zaboravio sve uvriede, koje mi Mamertin učinio, dà ja sam ga htio zato i nagraditi; s toga pozovem ga u Laureak, i obećam mu, da ću se ondje za njega brinuti; ali on se nije htio uživati moje blagodati, jer ga već drugi dan, odkako dodjosmo u Laureak, odanle nestalo. Želja, da si nadjem diete, tako bijaše velika, da sam umolio biskupa, neka me pusti poći u Rim, i tu potražiti svoga Sempronija, pa to mi on i dozvolio. Ali baš prije moga odlazka, dodje pismo od pape Marcelina, u kom se biskupu Kvirinu nalaže, da na molbu kršćanske obćine u Sisku, podje onamo sa njekoliko svećenikah, i da ovdje zasjedne biskupsku stolicu. Opomeni vrhovnoga pastira pokorio se biskup Kvirin, i odredio i njekolicinu svojih svećenikah, medju kojimi bio sam i ja. te podjosmo u Sisak. Premda mi na takov način propala svaka nada, da ugledam ikada već svoje diete, ipak kraj svega toga nisam propustio moliti se Bogu, da mi sačuva diete od svake skvarenosti, i da ga vodi putem, da dodje do poznanja prave istine. Pa eto dobri me Bog uslišao, i podao mi više nego sam ga i molio! Zadnje bo dane moga boravljenja u Sisku, našao sam u njem svoga Sempronija, koj bijaše ondje poznat kao Flamen Dialis, prozvan Torkvat.“

„Flamen Dialis, Torkvat!“ začudi se Maksim, i domisliv se nječemu, reče: „o sada mi je jasno. Onomadne posjetio je Sisak Rimljanin Flavijan, i pripovjedao mi, da je njegova supruga kupila petgodišnjega dječaka imenom Sempronija, koga su oni posinili i Torkvatom prozvali, da im bude zamjenom za prerano umrloga njihova sina Torkvata, i taj je dječarac pripovjedao, da je ugrabljen pošto bi grom udario u roditeljsku kuću, matere da poznavao nije, nu da se ona zvala Lucinom, a otac Gabinijem.“

„Jest Gabinij!“ odvrati starac, „ja sam njegov otac, nu kaži mi molim te dobri Maksime! kako je moj sin?“

„Tvoj sin Torkvat? — O biedni ti otac, koga tako

*

Digitized by Google

težko sudbina progoni;« reče tužno Korektor, a iz njegovih riečih, razabirao je pustinjak Gabinij, da nješto žalostna krije. —

„Govori Maksime! starac, koj je toliko gorkih časovah prebolio, neće se ni najmanje smutiti, ako mu tvoja viest, jošter jednu kap tuge ulije u prebolno srce.«

„Kada dakle žudiš saznati, što se slučilo s tvojim sinom, evo ti javljam: sisački Edil probo mu srce; buduć da ....«

Taj udarac bijaše prejak za bolnoga Gabinija; na tu viest kao munjom udaren padè na svoje ležalište, žile mu na čelu nabreknu, srce presta kucati — kap ga udarila!

Sva nastojanja Maksimova bijahu uzaludna, da povrati duh u umrla starca, badava mu topio mrzla uda kabanicom, da mu sustalu krv opet u tek privede, ona su postojala sve studenija. Izadje dakle iz špilje i triputa zatrubi u rog, javljajuć sulovcem, da bi pohrlili k njemu. Ni triputa nije odjeknula gora, kada je već zvuk druge trublje javio mu dolazak njegova sulovca, i za kratko vrieme začu suštenje suha lišća i prasak osušena šikarja; .... prepozna u došljaku svoga sina Marcelijana.

„Šinko!« zovnu ga Maksim »požuri se ovamo, nješto će te neobična zateći.«

„Ti si dakle sretnije ruke od mene,« oglasi se Marcelijan sluteć u otca si bogat lov.

„A gdje ti je lovina?« upita ga došav do njega.

„Udji sa mnom u špilju, sinko!«

I obojica udju unutra.

„Otče!« zavapi Marcelijan, gledeć mrtva Gabinija, „ta to je moj dragi učitelj Gabinij, koga su kršćani uzalud tražili po gorah.« I pokleknuv do njega cielivao mu hladnu ruku i suzami ju kropeć, naricao bi nad mrtvacem, »sladki moj učitelju! ah rano prerano za tvoju s valovi još se boreću braću izkrcao si u luku svietlosti i mira. Dobri naš otče! prerano si ostavio siročad svoju, kojoj si posvetio svaki čas, da joj utreš stazu iz suzne ove doli, u ono veselje, gdje se sada nahodiš..... Kaži mi otče! kako si našao starca Gabinija.«

»Vidiš sinko! ovo srnče, koje je pošlo iz pokojnikove špilje, da si žedju ugasi, ranio sam, pa se vrativše tako u špilju, odkrilo u njoj svoga, sada jur mrtvoga gospodara. Kada sam došao, jošter je živio, dà i razgovarao se sa

Digitized by Google

mnom, pripoviedajuć mi svoj život, nu pošto bi mu odkrio, da mu je sina Torkvata, Edil ubio, padè tom zlokobnom viesti, kao strielom udaren, na svoje ležalište mrtav.«

»Otče! usliši molbu svoga sina,« uprosi Marcelijan otca si, »i daj odnesti pokojnoga moga učitelja, da se u Sisku pokopa; nepristoji se bo, da ga ostavimo u ovoj špilji za hranu divljoj zvieradi.«

„Jest sinko! i ja sam sàm tako mislio, da se nebi pristojalo, da takov čovjek, kakov bijaše pokojnik, ostane kao plien za skote. Nu ajdemo k jezeru, tamo nas valjda družba čeka, i tu ću naložiti robovom, da spletu nosila iz granja, i da ponesu mrtvaca u Sisak, da ga kraj sina mu pokopljemo.«

Poslje svršena blagovanja, i pošto bi robovi spleli nosila, podje družba do Gabinijeve špilje, i metnuv pokojnika na nosila, ponesu ga kući, i pokoplju do sina, neka koji života razdruženi bili, bar po smrti, jedan uz drugoga počiva.

U isti hip, kada bi Gabinija iznieli bili iz špilje, i smrtno ranjeno srnče izdahne.

Poglavje dvadeset i peto.

Devet krat se zazelenila gora, i devetkrat doselile se lastavice iz topla juga, da prošavraju Siskom, i za to se vrieme u njem ništa tako važna nesluči, što bi zavriedilo, da se napomcne. No u rimskom carstvu tečajem ovih devet godinah velike se promjene sbile, koje ću u kratko nacrtati, zasjecaju bo u našu pripoviest.

Dioklecijan i Maksimijan odreknu se vlade u proljeću 305 godine, proglasiv prije oba podcara Galerija naime i Konstantina Klora, pravimi cari; koji si opet odaberu za podcare Severa i Maksimina Daju.

U Galiji (Franceskoj), gdje je carevao blagi Konstantin Kloro, uživali su kršćani podpunu slobodu vjeroizpovjedi, dočim u Italiji pod Severovom vladom, na istoku pod Maksiminom, i u Iliriku pod Galerijom prolievala se kršćanska krv!

Medjutim umrie Konstantin (306), a vojska njegova pro-

Digitized by Google

glasi carem sina mu Konstantina. Dok se to u Galiji sgadjalo, dotle se u Rimu Maksencij, sin bivšega cara Maksimijana, proglasi carem, pa nagovori svoga otca, da opet primi vladu, koje se za volju Dioklecijanovu odrekao bijaše. Taj postupak nebijaše ni najmanje po ćudi cara Galerija, s toga sakupiv vojsku, odasla ju pod zapovjedničtvom Severovim proti Rimu na Maksencija. Nu Severu, nije prijala vojna sreća, jer sročiv se s vojskom Maksencijevom, bude od njega hametom potučen, uhvaćen, i u Rimu ubijen. Da osveti Severovu smrt, podje sam Galerij, drugom vojnom silom protiva Rimu, ali i ta vojska postrada, kao i prva, dà i isti Galerij, jedva uteče s bojišta u Ilirik.

Dvie ove pobjede uzohole Maksencija, koj se toga radi poda na razkoš, pa buduć ga otac Maksimijan za to korio, protjera ga on iz Rima, a taj se skloni u Galiji ka Konstantinu, komu, da ga što većma obveže, dade svoju kćer Faustu za ženu. Ali Maksimijan nije mogao mirovati, njemu se pohtjelo opet vladanja, pa da poluči svoju svrhu, poče snubiti svoju kćer, da si otruje muža. Ali Fausta bijaše viernija supruga, nego li poslušna kći, ona odkrije Konstantinu otčeve namjere, a Maksimijan dočuv za to, uteče iz Galije, i na putu sàm se ubije!

Pod izlikom, da želi osvetit otčevu smrt, poče sakupljati Maksencij vojsku da udari na Konstantina, nu taj saznav njegove namjere, preteče ga, i sam pohrli proti Rimu. U odlučnoj bitci, bude Maksencij potučen, i kad je bježao u Rim pred Konstantinom, sruši se pod njim most na Tiberu, i tu se sa mnogo vojnikah utopi.

Svladav Maksencija, držao je Konstantin svoje slavlje u Rimu, kojom prigodom dozvoli kršćanom slobodu vjere!

To se slučilo godine 312.

Izza ciče zime višerečene godine, nastupi krasno proljeće! Bielu svoju odjeću zamieni zemlja zelenom, vrbe izbacile već svoje macice, drienak počeo cvasti, žuti jagljac vidjevao se po briežuljcih, dočim se na drveću jedva opazivao listni zamet; to bijaše proljeće godine 313. Molim čitatelja, kao što se prije deset godinah, nije ustručavao sa mnom posjetiti Sisak, da udje i sada u taj glavni grad savske Panonije. Kako prije deset proljećah onaj vojnik u stražari, malo se brinuo, tko ulazi u grad, ili tko izilazi iz

Digitized by Google

njega, tako sada i ovaj stražar; jer da se je ikoliko samo zanimao putnici, doisto bi ga dirnuli uzdasi jednoga putnika, koj, opaziv gradska vrata, ove rieči izusti: »ovdje su prije, deset godinah cvale i zorile moje radosti, ovdje su umrle, i tu ih i u grob ponesoh.“

U samom gradu tih savskih vratah bijaše Caupona (krčma), koja nosijaše doisto smiešan naslov: »ad culices domatos“ (pitomim komarom), to bo bijaše svratište za robove, nadničare i prosti puk; čovjeku se bo naobraženu zamjeralo, ako bi Cauponu posjetio. Naš putnik, koga kod gradskih vratah susrietosmo, pročitavši naslov na krčmi, svrati se u nju. Podjimo i mi za njim, nebismo li bar doznali toga tudjinu, komu je Sisak, uočiv ga, takove usdahe prouzročio!

U Caupoui, iz koje udaraše smradan dah od vina i jestiva, sjedilo je oko stolovah više nadničarah i prostakah pijuć vino, i jeduć kruh. Naš putnik, došav u sobu, umoli krčmara da i njemu donese kruha i vina, i zasjednuv za stol, jeduć i pijuć motrio je gostove pitomih komarah.

»No Karbo! aut caput (glava) aut navis (ladja)?“ upita u sriedini Caupone u jednom krugu stojećih nadničarah, Erikso, svoga druga, držeći novac medju trima prstima.

»Caput,“ odvrati Karbo.

Jedva to izreče Karbo, a već Erikso baci novac, koga držaše medju prstima u vis, a uz viku: »caput, caput“ — »navis, navis,“ za tili čas pusti na zemlju.

»Caput!“ poviče veselo Karbo, uočiv na tlu ležeći novac, da mu se prednja stran nepoklopila; i tako, pošto bi pogodio, postà njegovom svojinom. Tu igru nastaviše zatim uz slične prizore i dalje.

„Tako mi Merkura,“ odvrati zlovoljno Karbo, digši opet dobljen novac, „mene već i krsta bole od sagibanja, ta se igra, tako mi bogovah nipošto nesplaća.“

„Tebi su draže Aleae (kocke)?“ odazva se nadničar Furfanij.

»Aleae! Aleae!“ uzdahne Karbo, »čovjek se bar sagibati nemora, potrese samo jednom rukom s Aleami, a drugom već sgrta novce. — Saturnova su njekoč vremena bila, ali sada....“

Digitized by Google

„Svaki ti veći dobitak Harpija grabi;“ uleti mu u rieč Kaninij.

„Edila li misliš?“ odazva se Karbo.

„Pst!“ opomenu sudruge Erikso, „nemojte braćo o Edilu ni rieči, on vam je pravi Argus, on sve vidi i saznaje, njemu govore zidovi, Ninfe i Hamadriade. Nemojte braćo! da što reknete proti njemu, mogli bi jošter danas biti odsudjeni ad Augiae stabulum purgandum“ (na težku radnju).

„Nevjeruj toga moj Erikso!“ progovori Karbo, „takova Argusa, kao što je naš Edil Moderat, lasno je prevariti. On doduše može biti za vas Argus, ali za mene ipak je talpa (krt)! Neprodje niti jedna noć, da se nebih igrao na kockah, što taj naš Edil, kao kakov strogi kršćan, tako žestoko prepovjeda i strogo kazni, pa ipak za mene nije donjušio.“

„A dobivaš li što?“ upita ga Caupo (krčmar).

„Jučer sam pak izpraznio Kvintilijanovu, i onako praznu mošnju.“

„Pa zar se Kvintilijan s tobom kocka?“ ulete govorniku u rieč slušatelji; kao da mu nevjeruju.

„Sa mnom, sa Karbom, a može si čestitati, da se i ja s njim hoću, jer kao što znate, Kvintilijan je sav svoj silni imutak prošundrovao, pa sada, kada su tempora nubila, kada neima niti unguem transversum (koliko crna pod noktom), dolazi svake večeri u Cauponu „ad lupum discalceatum“ (k bosomu vuku), i tu izazivlje svakoga da baca s njim Aleae; višekratih dakako, da odnese punu mošnju, nu višekrat ide i on discalceatus (oglobljen), kući.“

„Ja mislim da i Caupo „apud lupum discalceatum“ rado svlači svoje gostove, dočim moji pitomi komari, neubadaju tako žestoko;“ pohvali se domaći krčmar.

„Upitaj samo Spurija,“ odvrati mu Karbo, „gdje je njegov Pallium? pa ćeš se osvjedočiti, da lupus discalceatus, nesamo, da izuva ljude, već ih i svlači!

Trifo, koj je sjedio kod stola, a na koga se uštipnica Karbova protezala, planu kao vatra, jedno što ga Karbo odao, da nije imao jučer kod bosoga vuka čim platiti, a drugo, što ga prozvao Spuriom (Kopilanom), koje mu posprdno ime nadjenuli nadničari.

„Usahnuo ti jezik hrdjo!“ užesti se Trifo, „što na tebe

Digitized by Google

spada, da li komu dugujem ili ne. Nitkoviću! koj samo živi od varanja, da mi nije za malo, odao bih te s mjesta Edilu—"

„Baš se bojim tvoga Edila i tebe Spurio!" osori se Karbo.

„Sada ćeš znati, koga si Spuriom nazvao," planu opet Trifo, i udariv šakom po stolu, tako da su se njeki vrčevi prebacili, ustane, poleti proti Karbi, i pljusnu ga što jače mogaše.

„Huljo! pa ti ćeš mene pljuskati," riknu Karbo kao razjareni vepar, i sćepa Trifona jednom rukom za prsi a drugom za grkljan, te baciv ga na zemlju, udaraše ga pješću, kud je dosegnuo.

Dočim su ini smijuć se gledali taj prizor, branio se biedni Trifo rukama i nogama proti svomu napadaču, koga bi se bio težko i oslobodio, da ga nije sgodno udario nogom u želudac, našto Karbo, preuzet od velike boli, sruši se na zemlju.

„Pravo ti bilo hrdjo!" zavapi osvećen Trifo; pa bojeć se, da se nebi protivnik na brzo oporavio, i vratio mu žao za za sramotu, izleti iz Caupone i neplativ što je ostao dužan.

U takovom komešanju i psovanju, dočim su jedni dizali Karbu, a drugi poletili za Trifonom, dignù se naš došljak, na koga je s bivši se čin veoma nepovoljno djelovao, izplati krčmaru što je potrošio, i ostaviv Cauponu, ode pram Foru. Sliedimo ga i mi!

„Uzaludan bijaše svaki moj trud prepisujuć Pilata, Celsia, Crescensa, i piesnika Luciana; sada se o svih tih spisih može punom pravom upotriebiti ona naša poslovica: tineas pascere, (molce hraniti);" tužio se iduć na Forum, jedan Augur svomu Flamenu.

„Nekloni zato duhom Augure!" tješio ga Flamen „kršćanstvo je kao i plašljiv pas, koj žešće laje nego li ugriza."

„Da bi bogovi dali!" odvrati Augur, ali taj nas je pas baš po vučji ugriznuo, a sada je već prekasno clipeum post vulnera sumere," (braniti se štitom, kada je čovjek već ranjen.)

„Neboj se Augure! nemisli da će oni nauci, koji smo iz Pilata, Lucijana i inih ulievali u srca učeće naše mladeži, tako se brzo izkorieniti, triebat će tomu vremena, a dotle opet će bogovi poslati nam opet kakovoga Maksimijana ili Galerija. Mene, da ti otvoreno rečem nimalo neplaši Konstantinov Edikt, o kom se može reći: larvis leonem terret."

Digitized by Google

„A mene pak plaši," odvrati Augur. „eto i sam gledaj, da nam se hram malo polazi, a žrtve već nisu tako obilne, kako su njekoć bile. Pa što je još i najviše, samo poglavarstvo nije nam na ruci. Maksim se drži hladan prama nam kao da je i on kršćanin, a Edil Moderat, on nas niti negleda, takovi su i Praefecti i Kvestori."

„Da je pokojni Edil Lucij živ, drugačije bi to sve danas bilo! Ja znam, da se ti sjećaš, kako je prije deset godinah bilo na sisačkom Foru, a tako bi moglo biti i danas, mi nebi dozvolili, da se proglasi Konstantinov Edikt, nu sada su nam ruke svezane."

I u tom razgovoru dodju na Forum.

Za to vrieme već se poćeo puniti sisački trg, jer je dan prije Praeco pozvao po svih uglovih Sišćane, da dodju na Forum, gdje će se proglasiti sloboda kršćanske vjere. Ali koja razlika izmedju sada i prije deset godinah! Onda bijaše svietinja oružana toljagami, kolci i svakojakim ubojitim oružjem, a sada nitko; onda je Edil Lucij sam podticao nadničare i i prosti puk, da se dignu proti kršćanom, a da to jošter lasnje polući, nije pozvao vojsku iz Mansijah, a sada novi Edil Moderat, onaj isti Moderat, s kojim se tečajem ove pripoviesti upoznasmo, ne samo, da je strogo prepoviedao svakomu ponieti kakovo oružje, već je i vojsku iz Mansijah pozvao u Sisak; s toga pogansko svećenstvo, i njeki jošter gradjani, koji su iz poganštine svoju korist crpili, bijahu tužni i neveseli, kao da su im potonule galije.

„No susjede rezbaru! što se tebi čini o cieloj toj stvari?" upita rezbara zlatar, sroćiv se s njim na Foru.

„Po mene bar veoma ludo!" odvrati rezbar; »sada bo neću komu bogove prodavati moći, sada se izpunila na nami ona Ezopova basna o rezbaru i Merkuru!"

„Pa kako glasi ta basna? kaži mi ju! može li se protegnuti na tebe, ili ide možda kao pugnus ad oculum?" (kao šaka na oko.) uprosi ga zlatar.

„Slušaj dakle! Merkur hoteć doznati," poče rezbar, „na koliko ga ljudi ciene, pretvorio se čovjekom, ušao u rezbarov dućan, i tu upitao meštra najprije, koliko traži za Jupitrov kip? Pošto bi rezbar zacienio drakmu, nasmjehnu se. A koliko Junonin? upita opet meštra, ali tu mu rezbar više zacieni; a videć svoj kip, pomisli, pošto je viestnikom bogo-

Digitized by Google

vah i dobitka, da je u najvećoj cieni kod ljudih, te upita rezbara, koliko traži za njega? Na to će rezbar: »ako kupiš ova dva prvanja za koja si me upitao, tada ti i ovu bezplatno dadem!« — Tako ću i ja morati za veoma neznatnu cienu, dà koje što i bezplatno dati onomu, koj dodje k meni kupovat bogove, ako hoću, da što prodam, jer sada stojim inter sacrum et saxum, (u velikoj opasnosti).«

»Neboj se tako susjede!« tješio ga rezbar, »jošter će tvoji bogovi imati dobru prodju, vidiš, ja se ništa Edikta neplašim.«

»Da sam ja zlatar, ni ja se ga nebi plašio. — Ti si se lasno obogatit mogao, pa ako tvoje bogove i urese neuzhtije već nitko kupovati, možeš ih razbiti, pa zlato vavjek ostane zlatom, a ako ja bogove razbijem, onda ih jedino mogu prodati kao kamen za zidanje kućah, il za taracanje Siska.«

»Ej moj rezbaru! ti mene bogatim cieniš, a neznaš li da je u mene aurum Tolossanum!«

Rezbar već je otvorio usta, da odgovori svomu susjedu, nu mimo njega prolazeći vojnik, koj mu se učinio veoma poznatim, svrati svu pozornost njegovu na sebe.

»Karine! Karine!« poviknu iz jednoga skupa ljudih za mladim vojnikom glas, zovuć ga da stane.

Mladi se vojnik osvrnu.

»Karine!« zovnu ga isti glas, »stoj da te vidim! Zar već nepoznaš Rufa, s kojim si se igrajuć jednom na Foru punički rat, počupao bio?«

»O Rufe!« progovori veselo mladi vojnik rukujuć se s prijateljem svoje mladosti, »drago mi je, da te opet vidim.«

»Pa kako si nam Karine?«

»Dobro, a sada jošter bolje, kada dodjoh čitav iz rata kući, gdje opet nadjoh sve zdravo i veselo.«

Rezbar i zlatar, koji na blizu stojahu pridruže se mladomu vojniku, da čuju, što će pripoviedati o ratu.

»Pa kako je bilo u ratu, pripoviedaj mi nješto, mi bismo veoma rado čuli, a osobito, što se po Sisku razglasilo, da ste pomoćju njekakvoga zračnoga križa pobjedili Maksencija?« upita Rufo, mladoga vojnika.

»Jest istina,« poče vojnik, »pomoćju križa jedino pobjedismo Maksencija! Slušajte dakle! Ja sam najprije bio u Maksencijevoj vojsci, i to u njekoj prednjoj straži, koja oda-

Digitized by Google

slana bila, da razvidi položaj Konstantinovih legiah, nu nesreća je htjela, ili da bolje rečem sreća, da su nas Konstantinove takodjer predstraže uhvatile, i u njegov tabor odvele. Taj blagi car, nikoga od nas nije dao ubiti, već pošto bi mu svečano obrekli, da nećemo izdaje učiniti, porazdieli nas medju svoju vojsku. Naše legije prema Maksencijevim bijahu znatno manje, tako, da se i sam Konstantin plašio nesretna uspjeha. Poganski mu vodje savjetovahu da se pomoli bogovom, a kršćani opet, reknu mu, da ako želi pobjediti neprijatelja, neka se uteče molitvom kršćanskomu bogu, jer svi su oni postradali, koji su se uticali bogovom. Konstantin posluhnu kršćane! Pa što se slučilo? Stupajuć proti Rimu, stadosmo na jednoč kao okamenjeni, cieloj se bo vojsci ukazao na nebu križ sjajniji od sunca, a oko njega naslov, koj glasijaše: ἔν τουτῷ νίκα (u tom pobjediš). Mi kršćani opazivši taj pojav, padosmo ničice i poklonismo se svetomu znaku, dà i sam Konstantin sašao s konja i poklonio mu se; a zatim ga opet nestà. — Drugo jutro ugledasmo već mnogo biskupah i svećenikah, gdje ulaze u Konstantinov čador, kojim je pripovjedao, da mu se ukazao na nebu križ, a takodjer i prošle noći čovjek krasan kao bog, sa sličnim znakom, pa da mu kàzao, ako želi Maksencija svladati, da nosi pred vojskom barjak, na kom neka je izvezen sličan križ."

„Pa što je učinio Konstantin?" prekinu mu pripovjedanje znatiželjni slušatelji.

„Pošto bi indi," nastavi mladi vojnik, biskupi caru odkrili, da taj čovjek, koj mu se u snu ukazao nije nitko drugi osim Isusa, sina božjega, a križ pako, koga je u rukuh držao, da je znak neumrlosti i pobjede, koju održa on na zemlji nad griesi; sazove car sve umjetnike, i zapovjedi im, da mu izvezu onakov križ, kakov se je vojsci ukazao, i okitiv ga bogato dragim kamenjem, dade ga nositi pred vojskom. Taj barjak, koga prezva car labarum nosilo je pred legijami izmienice petdeset najvriednijih i najčestitijih vojnikah, pa smo njim slava Isusu! i stekli pobjedu nad Maksencijom!"

»Kvirites! nevjerute vi tomu," zavapi Flamen slušajuć Karinovo pripovjedanje, »to neka ludjak vjeruje, ako može i što takova vjerovati, jer to su kršćanske trice! Kvirites! čuvajte se osvete bogovah!"

»Rimski su bogovi već odavna umrli," zaleti se u Fla-

Digitized by Google

menovu rieč Karin, „jer da bivstvuju, morali bi se doisto ganuti na Maksencijeva obećivanja, kada im obećivao, ako steće nad Konstantinom pobjedu, da će do korjena izčupati kršćanstvo, a njim postostručiti žrtvenike. Pa mu molba nije prudila, jer bježeć pred našinci, sruši se pod njim most Milvij na Tiberu, i on sám u hladnih valovih nadje gorku smrt.“

„To su sve kršćanske trice,“ opetova Flamen, i odnese se s Augurom iz skupa.

„Ako su i trice, a to je opet istina, da pobjeda, koja pobjedi bogove, jest vjera naša kršćanska!“ odvrati Karin.

Za toga već došao je sa činovničtvom i Liktori Korektor Maksim na Forum, i davši svietinji rukom znak da ušuti, preda Scribi carski Edikt, koj ga u ove rieči pročita puku:

„Tebi Maksime! Korektoru savske Panonije svaka blagodat!“

„Pošto bi se sretno u Mediolanu sastali, ja naime Konstantin uzmožni, i uzmožni Licinij, i tu uzeli pretres, sve ono, što unaprediti može sreću i blagostanje cielokupne države, medju ostalimi pronadjosmo, da će državljanom osobito goditi ono, što se naime tiče štovanja božanstva, te to nas ponuka, da dozvolimo i kršćanom, i svim inim, vjerovati onu vjeru, kakovu si tko spasonosnijom pronadje, da se toga radi ono božanstvo, koje nad nami boguje, ne samo nam, već i svim koji su pod vladom našom, dobrohotnim i milostivim ukaže. I kršćanstvo dakle izpovjedati može tko hoće, jer obća sloboda vjere za poredak države od velike je potriebe!

„Imajući indi spasonosan savjet i pun dogovor, odlučismo: da se od sada unapried, nikomu njegova imovina neotima, pripadao on kršćanskoj sliedbi, ili pako onu vjeru vjerovao, koju si po vlastitom svojem osvjedočenju za najshodniju odabere, da nam se tako najvišje božanstvo, čigovo čašćenje dragovoljno dozvoljujemo, u svih naših podhvatih blagonaklonim i milostivim ukaže.“

„Neka indi znade blagodarstvo tvoje! da nam se svidje nevaljalimi proglasiti sve one proglase i ukaze, koji su tečajem ovo njekoliko godinah prispjeli na tvoj ured, a glase o kršćanskom progonstvu, a sada pako, da je slobodno svakomu i pojedincu, kršćansku vjeru vjerovati, i to bez svake zaprieke ili bojazni.“

Digitized by Google

„Što buduć više navedenim od nas dozvoljeno, neka znade blagorodstvo tvoje! da je i drugim takodjer vjeram, na koliko to do sada okolnosti zahtjevaju, na isti način dozvoljeno javno i neustrašeno štovati ono, što si tko za vjerovati odabere, nećemo bo, da se ikojoj časti ili vjeri, od nas što oduzme.“

„Što se pako kršćanah dotiče, to zakonom ustanovljujemo, da im se ona mjesta, u kojih se prije sastajati običavali, pa u ovih posljednjih godinah postala su ili državnom svojinom, ili pako po kupu vlastitosću pojedinacah, da se takova mjesta, rečenim kršćanom bez ikakove plaće ili odkupnine, dà bez svake dvojbe ili prevare bezodvlačno povrate. Dapače, da i ona dobra, koja su pojedincem razpoklonjena bila, da se kršćanom bez odvlake uruče, pa ako bi tim vlastnici, koji su ih ili pokupovali ili na poklon dobili, što štetovali, neka se prijave tebi, namjestniče! a ti ih po našoj blagohotnosti namiri.

„Buduć pako, da rečeni kršćani nisu samo posjedovali ona mjesta, u kojih su se sastajali, već se znade, da bijahu vlastnici i inih nepokretninah, to se rečenim kršćanom t. j. njihovu tielu ili skupštini njihovoj i ova vratiti zapovjediš, višerečenim najme načinom, t. j. da oni, koji će ih, kako napomenusmo bezplatno ustupiti, naknadu, po našoj blagohotnosti primu.“

„U ostalom pako, da rečenu skupštinu kršćansku, što najčvršće podupireš, da se nalog naš što prije izvrši, kojim će se takodjer, po blagodarstvu našem, i javni poredak pospješiti. Česa radi, da se sbude, što najme već rekosmo, božja kod nas blagodat, koju u toliko već stvarih izkusismo, za sva vremena potraje, da nam tako svi podhvati izpadnu za rukom, kako će biti u prilog državnomu dobru.

„Da pako uzmogne ovu odluku blagodarnosti naše svatko doznati, to ti nalažemo, da ju pročitav vjernomu puku, na javnih takodjer mjestih u propisu objelodaniti učiniš.“

„Zdravstvuj!“

Još Scriba nedoreče dobro posljednju rieč, već zaori na Foru iz više grlah: „Da poživi Konstantin August.“ Nu Korektor mahnuvši rukom, dajuć tim znak, da hoće, govoriti umiri opet svietinju.

„Kvirites i Plebeji!“ zavapi Maksim, „prije deset godi-

Digitized by Google

nah vidjeste me na istom mjestu, na kojem stojim i danas, nu s tom razlikom, što sam onda kao štovatelj bogovah proglasio progonstvo kršćanah, a danas kao glasnik slobode udieljene kršćanstvu, znano vam činim, da i ja od više već vremena priznajem jedinoga boga kršćanah, pravim bogom, koj neka dadne, da i svi oni, koji su današnji Edikt čuli, budu sa mnom jedne misli.“

Korektor bi bio govorio i više, ali neprestana vika: „da poživi Konstantin August!“ „da poživi Korektor Maksim!“ zaprieči mu dalnje slovo; nego uz tu veselu viku kršćanah, čuo je Korektor i poganske psovke, kao: proždro vas Cerber, zmije kršćanske itd., pa da nerazpali strasti, ode praćen državnim činovničtvom i liktori kući.

A skoro se zatim i izprazni Forum, kršćani odoše veseli svojim kućam, a štovatelji bogovah jadni i pokunjeni.

Naš putnik, koga ulazeć danas u Sisak, kod gradskih vratah sastadosmo, pa da ga prepoznamo uljezosmo za njim i u Cauponu, i na Foru ga iz oka neizpustismo, razgledao jošter malo Forum, odputio se i on u Korektorove dvore. Podjimo i mi za njim, nebismo li ga bar ovdje prepoznali! Sluga Atriensis u Maksimovoj kući, prijavi Korektoru, da jedan inostranac, kršćanin, koj svoje ime taji, žudi s njim govoriti; a pošto mu Korektor dozvolio pristup, uvede ga Atriensis kroz Atrij u Tablin.

„Tko si ti? i što tražiš?“ upita došljaka domaćina.

„Nečudim se Maksime!“ odvrati naš putnik „da me nepoznaješ, jer njekadanji mladić postao se sgurenim starcem, a bogati sisački gradjanin prosjakom, nu navieštam ti, da sam i ja jedan od onih, koji dodjoše iz velike težkoće, i opraše ruho svoje, i objeliše ga u janjčevoj krvi. Maksime! ja sam onaj Hostilij, koga si ti s Kvirinom...“

„Hostiliju! moj Hostiliju!“ zavapi Maksim, i ogrli Isukrstova izpovjednika, komu je od radosti odronilo njekoliko suzah. —

„Sjedni Hostiliju! do mene i pripovjedaj mi svoje nesgode i jade, koji su doisto morali biti neizrecivi, jer te tako promjenili,“ reče Maksim posadiv kraj sebe na stolicu Hostilija.

„Kada dakle podjosmo Kvirin i ja iz Siska, osim trudna putovanja, nismo podnieli druge oskudice, jer dobri bog, koj

Digitized by Google

hrani ptice nebeske, brinio se otčinski i za nas, žene bo Panonke, svakuda, kuda prolazismo, donašahu nam hranu i piće. U Sabariji bijasmo po Amanciju oba saslušana, Galerij bo bijaše prepriečen onamo doći, da vidi, kako je zaželio starca biskupa; pa buduć, da nehtjedosmo žrtvovati bogovom, odsudiše nas, Kvirina naime, kao starca za rad nesposobna, da se utopi, a mene, odašalju u Dalmaciju, da tamo obavljam robske poslove, vadeć i donoseć kamen iz kršah dalmatinskih za uljepšanje Dioklecijanove palače u Salonu.“

„A jesi li bio kod Kvirinove smrti?“ prekinu mu govor Maksim.

„Bio sam dobri Maksime! Na dan dakle, kad bi Kvirina imali utopiti, pa da i nas kojega, tobože biskupova smrt preplaši, i da tobož zaniekamo Isusa, izvedoše nas, da s ostalim silnim pučanstvom, motrimo tako užasnu smrt starca biskupa. Na Sibarskom indi mostu, kamo izvedoše Kvirina, privežu mu ogroman mlinski kamen o vrat, i sunovratiše ga uz veselu viku pučanstva u rieku. Ali u tili čas pretvori se vesela vika u grobnu tišinu! Težki kamen zapliva riekom kao plutva, i nosaše na sebi siedećega biskupa, koj je svojim govorom hrabrio gledajuće kršćane, a opominjao tvrdokorne pogane. Svršiv svoj govor i preporučiv Bogu sve vjerne i sebe kao jednoga, od najnedostojnijih slugah Isusovih, preda svoju dušu u naručaj onoga, komu je vazda vjerno služio, da i isti svoj život žrtvovao; a kamen ga zatim povuče u hladan grob!“

„Sliedeći dan odmah,“ nastavi Hostilij, „odašalju i nas više okovanih kršćanah na robiju u Salonu. Neću da se pohvalim Maksime! što na putovanju i u robiji pretrpih za Isusa, sve bo ovo premalenim jošter scienim, da me opravda pred strogim njekoč sudcem, za onaj veliki grieh, kada zaniekah svoga boga, i kao izdajni sin odah Kvirinov bieg. U Saloni bijaše više nas robovah što kršćanah što poganah, nu mi kršćani čim bijasmo revniji, tim više okusismo udaracah bezčutnih nadzornikah, tim više pretrpismo jada i nevolje. U težke okove sapeti, izloženi žarkomu suncu, gladni i žedni lomismo kamen, i nosasmo ga, na bolnih ramenih u Salonu. Da nenadjosmo utjehe u trpljivom Isusu, mi bo sdvojiti morali, kako sdvojiše i mnogi pogani, koji su si sami život uzeli,

Digitized by Google

sunovrativ se sa najviših pećinah u duboke jaze, medju kojimi bijaše i dobro tebi poznati Filosof Akrij.“

„Filosof Akrij,“ uleti mu u rieč Maksim; „dobro sam znao, da će on nesretno svršiti, jer kakov je život čovjeka, onakova mu i smrt! Nu znadeš li Hostiliju! zašto je Akrij odsudjen na robiju?“

„Toga neznam, jer on se klonio kršćanah, a osobito mene, kao noć pred danom, nu da je morao veliko zlo počiniti, odatle sam nagadjao, što bijaše odsudjen na robiju.“

„Kada dakle neznadeš, ja ću ti pripovjediti, buduć da se to dotiče nješto i tebe. Deksterova kći, Albina, ljubila je Akrija prije nego si ju ti povjenčao, a po svoj prilici, ona ga ljubila i kašnje, jer nakon one Korbuline izpovjedi u sudištu, gdje se odkrilo, da je Albina njezina kći, nestalo je drugoga jutra iz Siska Filosofa Akrija i nje. Sviet je govorio, da su obojica utekla, a imao je i sasvim pravo. Za njekoliko tjednah stigne iz Akvileje ovamo teklić, gdje tamošnje poglavarstvo zahtjeva službeno izvješće o Filosofu Akriju, pitajuć nas, jeli on rodjen u Sisku, i što inače znademo glede njega. Na to pismo odgovorih po savjesti! Nije dugo izza toga postojalo vrieme, al eto u Sisak Rimljana Flavijana, da posjeti svoga posina, nu već tada Edilovom rukom ubijenoga Flamena Torkvata, i on mi pripovjedi, što se je s Akrijom slučilo. U Akvileji naime, kamo je utekao Akrij sa Albinom, baš se je onda desio Flavijan i Pavle Metel, ova indi dvojica pošav jedno jutro pram moru nadju plačuću mladu žensku, koja hćaše skočiti u more. Metel upozna u njoj Deksterovu kćer, a ona njega. Pitajuć ju indi, kako je dospjela u Akvileju, i zašto se udaviti hoće, odgovori mu ona, da je s Filosofom Akrijem prinuždena bila uteći iz Siska, buduć da ju Dekster vrlo zamrzio s toga, što je doznao, da nije ona pravo njegovo diete, a drugo i zato, što njezin suprug, ti naime Hostiliju, kao kršćanin, izgubio je svu imovinu, pa tako pošto uteče s Akrijom, da joj on ove noći, dok je ona spavala pobrao sav novac i sve dragocienosti, utekao valjda iz Akvileje, a sada da joj nepreostaje ino, već utopiti u moru svoje ruglo sa sobom. Metelova srca veoma se kosnu bieda jedne omražene, prevarene, i osirоćene djevojke, s toga umoli Flavijana, pošto već polazi u Sisak, da ju povede i sa sobom, i da se zauzme za nju, nebi li on i ja staroga Dek-

Digitized by Google

stera sklonili na smiljenje prama nesretnici. Flavijan obeća! Nu prije valjalo je potražiti po Akvileji Akrija, o kom je Flavijan takodjer od Metela doznao, da se u Akriju nitko drugi nekrije, no uskočeni njegov rob Demetrij. Na Flavijanovu indi pritužbu dade mu Akvilejski Edil njekoliko vojnikah, i obojica podju u potjeru za varalicom. Tražeć ga u svakom svratištu, nadju ga istom kod mora, kako se upravo ukrcao, da odplovi u Dalmaciju, i prepoznavši, uhvate ga i utamniče. Badava se Akrij izgovarao, da je Sisčan, jer moj odgovor na Akvilejsko sudište, donio je samo, da se on prije njekoliko godinah doselio u Sisak, pa kako se tu pogovaralo, da je utekao s Albinom. Akrij nije mogao duže tajiti svoj zločin, dapače prizna najposlje, da je bio i Flavijanov rob, da je utekao od njega; našto ga vrhovno sudište odsudi na robiju u Salonu."

„A što se slučilo kašnje s Albinom?" upita Maksima za svoju ženu znatiželjni suprug.

„O Albini neznam ti drugo reći, nego kako se u nas veli: smokvu nazvati smokvom, a lopatu lopatom, tako i Albinu Albinom. Dok se Flavijan i Metel zauzimali za nju, tako dugo obricala im ona, da će se povratiti u Sisak, nu kada joj Akvilejsko sudište vratilo otete po Akriju dragocienosti, ustručavala se ona poći ovamo, i tako ostà u Akvileji. Nu je li istina ili nije, ipak se pripovjeda, da je Albina, u najvećoj biedi svršila svoj život u Akvileji."

„Neka joj Bog sudi," odvrati Hostilij, „što je tvrdokorno bacala otčinske njegove opomene. Ja joj opraštam, što je i mene onako lukavo zavela bila, da sam svoga Boga zanjekao bio. — Nu prodjimo se tako tužnih pripovjestih, pa mi nacrtaj onu veselu povjest, kako si ti postao kršćanom, danas bo prigodom proglasivanja Konstantinova Edikta doznah, da i ti štuješ kršćanskoga boga, što me više oveselilo, nego kad doznah, da se kršćanom vraća oteta imovina."

„Jest Hostiliju! ja štujem onoga boga, protiva čijim štovateljem proglasih prije deset godinah progonstvo. Ali zato hvalim najprije bogu, koj mi nije uskratio svoje milosti, pa zatim Marcelijanu i mojoj Severili, onomu angjelu u čovječjem tielu, ako tako reći smijem. Svojim životom, koj nebijaše ino, već istinita svjedočba uzvišenosti kršćanstva, tako me predobili za kršćanstvo, da sam dočuv, da su božjom

Digitized by Google

voljom po Konstatinu krivih bogovah žrtvenici razoreni, pokrstio se i ja sa svojom suprugom Valerijom.“

Jošter nije dobro ni dorekao Maksim, kada u sobu stupi Valerija i Marcelijan, javljajuć Maksimu, da je došao svećenik Epenet, da bolestnu Severilu pripravi na put u vječnost!

Neću ovdje opisivati ono začudjenje ove dvojice, kada im Korektor u inostrancu predstavio Hostilija, niti ću opet s Hostilijem izbrajati muke robovanja u Saloni, već povest ću čitatelja do bolestne na smrt Severile. — Dok se tako razgovarao Maksim sa Hostilijem, dotle je unišao u pokrajnu sobu, gdje je ležela Severila, koja prije njekoliko mjesecih vraćajuć noćju se od bolestne njeke sirote kršćanke opasno se nahladila, i legla s nagle sušice, svećenik Epenet, koj nosaše Panoncem u sladkoj uspomeni zadržano ime Pavlova učenika Epeneta. Marcelijan i Valerija prostru stol bielim platnom, na koje stavi svećenik zlatnu kutijicu i upaliv voštenice odstrane se.

„Draga sestro!“ progovori Epenet, „donio sam ti, kako si me jučer umolila onoga, koj te na tvom putu pokriepiti može, donesoh ti hruh angjeoski. Jesi li spremna da ga primiš?“

„Ah otče! tako čeznem za njim, da žudim steći krila, da uzmognem poletiti k njemu. Za ovim kruhom života gladuje duša moja, za ovim bo studencem vodah živih i vrelom milostih žedja srce moje. Ali ako ga angjeli trepeć okružuju, a kako da ja griešna usmjelim se u mom srcu sada stan mu dati, toga radi, molim te otče, sjedni do mene, da ti odkrijem duševne rane, da mi ih izcieliš, pa da tada istom dostojno primim Spasitelja svoga!“

Epenet sjednu joj do glave, a ona mu izpoviedila, nu što mu kazala, toga nedoznasmo, jer je tu tajnu ponesao takodjer katolički svećenik na onaj sviet. Ali da griesi bolestnice nebijahu težki, to možemo punim pravom reći o njoj, koja sav svoj život posveti u ljubavi boga i iskrnjega.

Svršiv izpovied, a davši joj Epenet utješiteljni nauk pristupi k stolu, i uzev iz kutijice tielo Isusovo, pod podobom biela nekvasna hljeba, i ovlaživ ga vodom, stavi bolestnici u usta, govoreć: „Primi sestro! brašnenicu tiela gospodina našega Isukrsta, koj te sačuvao od zlobnoga neprijatelja, i poveo te u život vječni!“

*

Digitized by Google

»Amen,« odvrati pobožnica i stisnuv usti, preužganim srcem proslavljaše onoga, koj je dostojao sići k jednomu zemaljskomu crvku, i učiniti ga baštinikom svoje slave! —

Na tihu Severilinu molbu, podje svećenik zatim po Maksima i ostale, da se bolestnica oprosti takodjer i s njimi. Da bijaše veliko veselje očutila, što je vidjela Hostilija, koj je za vjeru Isusovu toliko biede podnio, toga ovdje netreba ni napomenuti, i da su mnogo vremena sproveli u bogoljubnom i na ljubav božju pobudjujućem razgovoru! —

Ali Epenet nebijaše samo svećenik, on bijaše ujedno i liečnik, te se i njegovima očima neizmaknu na Severilinom obrazu biljezi nastupljujuće smrti, s toga udieli takodjer bolestnici uz propisane molitve i posljednji sakramenat pomazav ju svetim uljem, kako običava dieliti svojoj umirućoj djeci, dobra mati crkva.

Maksim, Valerija, Marcelijan i Hostilij suznima očima motrijahu, gdje se od svieta dieli ona, koju su na svietu najviše ljubili i cienili. Nu u svojoj tuzi nadjoše si i utjehu, jer njihova žalost nebijaše, kao onakovih, koji neimaju nikakove nade, oni se tješili tim, da je bogu Severilina duša ugodna, pa da ju s toga i zove u svoje krilo, gdje će takodjer moliti i za one, koje je na tom svietu tako ljubila.

„Netugujte za mnom,“ veljaše tiho bolestnica zrijuć im rosne oči, i primiv Valerijinu ruku, koja joj do postelje stojala, reče „ja se radujem ovomu času, jer će mi otvoriti vrata vjernoga života. Znadem dobro, da nisam dostojna nazvati se kćerom tvojom o Bože, ali to znadem, da ti neće neugodno biti, ako te nazovem otcem, a koje diete da se neoveseli, kada pohrli u naručje otčevo?“

Blago Valerijeno srce ganu takove rieči neobično, ona udari u gorki plač. »Neplači majko!“ tiešaše ju Severila, »neće biti dugo, pa ćemo se opet sastati ondje, gdje se više nikada razstatati nećemo. S bogom dobri Maksime! moj čas nastupljuje. S bogom i ti sladki moj supruže! ondje se sastanemo opet — i ti Hostiliju! ljubite Boga i obslužujte njegove zapoviedi··· a ti blagi Epenete! kada usnem, sjeti se iz mene, na žrtveniku božjem.“

Svećenik joj obeća, i moljaše s njom, dok joj glas bio jošte razumljiv, pa kada joj on već umrie u prsiju, micanje ustanah, odavalo je, da jošter moli i to posljednju molitvu.

Digitized by Google

Njezin čas je došao! Epenet' pruži joj propelo, a ustne dotaknuo se svetoga znaka, zatitraju ljubeznim posmjehom, jer je upravo u taj čas izlazila čista duša njezina kroz njih, u naručje onoga, koga je u slici poljubila! —

Za njekoliko godinah izza njezine smrti, sprovedši blagotvorni i sveti život zamienili su ovaj s boljim Maksim, Valerija, Marcelijan i Hostilij, a njim se pridružio i Edil Moderat. Jedini Dekster i Kvintilijan, od svih, koji su znamenitiji bili u našoj pripovjesti, umrli su u nadi, da će ih Geniji odnieti na Olimp!

Digitized by Google

Digitized by Google

Bilježke k Severili.

Poglavje I.

Na strani 3: kod punih žitnicah podnosimo Tantalove muke.

Tantal, Sipilski kralj, u Frigiji, kako se priča, takovim bijaše ljubimcem bogovah, da su se oni često k njemu svraćali. Ovaj da u istinu sazna, jesu li bogovi sveznajući, kažu, da je ubio svoga sina Pelopa, izpekao ga i donio pred bogove, da ga jedu. Saznav bogovi za taj bogumrzki čin, kazniše ga ovako: Morao je stojati u vodi do vrata, a nad njim visjelo je najljepše voće i spuštalo mu se do glave, nu kad bi htio glad ili žedju utišati, odmaklo bi se voće i voda, i tako je vječni glad i žedju trpiti morao. — Tantalovo ime daje se dakle onim, koji imaju svega, a ipak ništa neuživaju!

Str. 3: accidit in puncto.

Sluči se, kad čovjek ni najmanje o tom nesanja; ili kako Gundulić kaže:

I u čas se sgoda ugleda,
Od kè nebi pametara.

Str. 7: crvena tunica ..... urešene fibulae ..... i zlatan lanac sa bulom.

Tunika u Rimljanah bijaše lahko i prostrano kućno odielo. Ona je naličala ženskoj rubači, jer je padala i prieko koljenah, a pod prsima spajahu ju k stasu *Fibulae* (kopče) *cinctura.* U kašnija vremena imale su tunike i rukave do lakatah. *Bulla* bijaše kutijica ili iz plemenita kova ili iz prosta, koja je visila na vratnom lančiću na prsijuh. Ona bijaše kao uztok protiva bolestim, začaranju i zlobnim pogledom. Iz početka nošahu ju samo dječaci do onoga vremena, kad svukoše *togu praetextu* (do 17. godine), jer tada i bullu objesiše kućnim bogovom; ali u kašnja vremena nošahu ju i odrasli.

Str. 7: ad incitas redactus.

Sagnan si u tiesnac.

Str. 8: Mehercle!

Rimljani kunuć se imenom kojega boga, prepostavljahu tomu imenu samo čestice *Me* ili *E*; n. pr. Mehercle, tako mi Herkula; Mecastor, tako mi Kastora; Medius Fidius ili Me deus Fidei adjuvet, boga

Digitized by Google

mi, duše mi; Ejuno, božice mi Junone; Ecere, tako mi Cerere; Edepol, Epol, boga mi Poluksa itd.

Str. 8: Praefica mortuum laudat.

Reći će: Nariekuša mrtvaca slavi. Kad se Rimljani pokapahu, na sprovodu bijahu i nariekuše, koje su u svojih pjesmah (naeniae ili mortualia) slavile pokojnika; dakako da na ono Ciceronovo: nam mentiri nefas habebatur (lagati nebijaše dozvoljeno), nije se obzir uzimao.

Poglavje II.

Str. 9: Ostavljenu Ariadnu ··· za Tezejevim ··· ruka Apelova ili Jaje Kižičke.

Priča se, da se Atenjani njekoč bili obvezali, da će svake godine po 7 mladićah i 7 djevojakah kao harač slati Krećanskomu kralju Minou za hranu strašnoj nakazi Minotauru, koja stojaše u Labirintu, a bijaše do pasa čovjek i u ostalom tielu četveronožni vol. Taj harač odluči dotrgnuti Tezej, sin atenskoga kralja Egeja, te dobrodi s četom izabranih mladićah na Kretu, gdje, pomoćju kraljeve kćeri Arijadne, divnim i dobivenim od nje maćem ubije Minotaura, i po klubku, sretno izašav iz Labirinta, krenu s družbom put Atene s Arijadnom, svojom vjerenicom, koju bez dozvole Minoove odvede sa sobom. Ali u putu, pošto bi pribrodio na otok Naso, da ondje prenoći, savjetovala ga družba, da ostavi na otoku Arijadnu, nebi se bo pristojalo, govorahu oni, da se sazna, da je pomoćju žene svladao neman Minotaura. Tezej ih posluhnu, i jutrom rano, dok je još Arijadna spavala, odplovi kući, i tako ju prevari. *Apel* pribraja se najizvrstnijim slikarom Grčke, a *Jaja* iz Kyzika bijaše glasovita slikarica u Rimu za mladosti Marka Varra. *Olimp*, gora u sjevernoj Grčkoj, o kojem su Grci vierovali, da na njegovih vrščih bogovi prebivaju.

Str. 9: koga nad glavom držao Atlas.

Atlas, sin Japetov i jedne Oceaniade, gorostas, kako se priča, nosio je na svojih plećih sviet. O njem Ovidij, pjevajuć (Metamorph. II.) kako Phäeton vozeć sunce po nebu, užge zemlju, ovako veli:

Atlas en ipse laborat:
vixque suis humeris candentem sustinet axem.

Str. 9: kao mati obijuh Grahah.

Tiberij Sempronij Grah i brat mu Kajo Grah, sinovi patricijske obitelji, rano su izgubili otca, nu mati ih Kornelija brižno odgojila, tako da su s vremenom postali i ljubimci i najveći dobročinitelji naroda. Pripovieda se, da su jednom Korneliju posjetile odlične gospoje, i pred njom hvalile se svojim biserom i dragocienosti, a da je ona, otvoriv vrata sobe, u kojoj se učili Grahići, rekla: „moji biseri su ova dva moja sina!“

Str. 10: Kroeza nasliedio ··· o Solone!

Krezo bijaše Lidijanskim posliednjim kraljem. Njegova neizmierna bogatstva prošla su jur od davna u poslovicu, tako, da bogat kao Krezo, znači neizmjerno bogata čovjeka. Pripovieda se o Kroezu, kako se jednom razgovarao sa mudracem Solonom i upitao ga: tko je najsretnijim čovjekom na svietu? a mudrac mu imenovao njekoga Tella iz Atene, i to zato, što je imao dobru djecu i što je za domovinu pao; a posla njega sret-

Digitized by Google

nim prozva jošter dva brata Kleoba i Bitona, koji su svoju mater u Junonim hramu odveli, pa zatim za uviek zaspali. A na to odvrati Kroezo, zar da njega nepribraja medju najsretnije? a na to Solon reče, da se prije smrti nemože nitko sretnim nazvati. Za koje vrieme izza toga udari perzijski kralj Ciro na Kroeza, svlada ga, uhvati i stavi na lomaču. Kad je Kroezo već na lomači bio, sjetiv se istine Solonovih riečih, zavapi: o Solone, Solone! Znatiželjan Ciro, što bi to imalo značiti, dade ga snimiti s lomače, i pošto bi mu sav dogodjaj sa Solonom izpripovjedao, daruje mu život.

Str. 10: Vesta ··· Himenej.

Vesta, kći Saturnova, bijaše u Rimljanih čašćena kao božica ognjišta. Djevice vestalinske, koje se za službu u njezin hram uzimale, niesu smjele imati manje od 6, a više od 10 godinah, i tu pošto bi položile zavjet čistoće, moradoše služiti u hramu Vestinom 30 godinah. A služba im bijaše ta: da su morale paziti, da pred Vestom nikada oganj neugasne, i paziti, da tko nekrade Palladium (drvenu sliku boginje Minerve, koja se po grčku Pallas zove). Poslje navršenoga službovanja od 30 godinah mogle su poći u sviet i poudati se. Ako je koja vestalinka prekršila zavjet, nju bi živu ukopali. *Himej,* bog zaručenja i ženitbe.

Str. 11: tri sphinge.

Blizu Thebah bijaše grdna nakaza, rečena sphinga, polovinom tiela, bijaše krilata ženska, a druga pola bijaše lav; ova bi davala svakomu putniku zagonetke, pa tko ju nebi riešio, onoga bi proždrla. Kasnje načinjahu sphinge iz kamena ili iz kova, koje bi im služile za ures i kućah, i sobah, i pokućtva.

Str. 11: lik Bakov.

Bog vina i pijanacah u Rimljanah.

Str. 13: velik bijaše štovatelj Epikurov.

Epikur iz Gargeta kod Atene utemelji epikursku školu, kojoj bijaše načelo: uživanje bez djelovanja, a sve što k tomu vodi, jest krieposť. Njegovi učenici izvrgoše to načelo, jer dočim bi Epikur više cienio duševne slasti nego tielesne, učenici mu usuprot, tielovne slasti svim ostalim predstaviše. Njegovih učenikah nauk, pod imenom Epikurova nauka, našao je silnih pristašah u rimskom svietu.

Str. 13: bogove majorum i minorum gentium.

Rimljani svladav koju zemlju, pribrojili bi bogove takova naroda svojim bogovom, i prozvali bi ih: dii gentium, bogovi narodah.

Str. 14: Kvirites.

Kviris znači u lat. jeziku sulica; *Kvirites* dakle značilo bi one ljude, kojim je braniti zemlju od neprijatelja. U kašnja vremena značila bi rieč Kvirites isto, što i *cives,* gradjane, Rimljane.

Str. 16: da neimaš tvrdje srce od Koriolana.

Ugnjetavajuć Patriciji Plebeje (prosti puk), izsele se ovi iz Rima. ali se za njeko vrieme opet vrate unj, pošto bi im najme Patriciji obećali dati vlastite nepovriedive odvjetnike — tribuni plebis — koji bi mogli sa svojim „veto“ (nedozvoljavam) svaki patricijski zaključak, ako bi bio na štetu Plebejah, uništiti. To izseljenje Plebejah imadjaše veliku skupoću za posljedicu, nu na sreću dodje nješto žita iz Sicilije. Na to predloži u Senatu Patricijem Marcij Koriolan, da bi se imalo Plebe-

Digitized by Google

jem žito badava podieliti, kad bi se oni htjeli svojih Tribunah odreći; za taj predlog dočuju po svojih Tribunih Plebeji i pozovu Koriolana na svoj sud, nu on uteče k Volskomu, gdje sakupiv vojsku, udari njom na Rim. Obsjednuti Rimljani šiljahu k njemu u tabor više poslaničtvah, da ga namole, neka neudara na grad, nu on ostà nepomičan u svojem podhvatu, dok najposlje, kada ga i vlastita njegova mati i žena umoliše za Rimljane, digne obsadu i vrati se u zemlju Volskah.

Str. 17: Furije donjele u Sisak.

Furije u Rimljanih, a *Gorgone* u Grkah, bijahu zlobni duhovi (srde).

Str. 17: vexat censura columbas.

Dat veniam corvis, vexat censura columbas, bijaše poslovica u Rimljanah, a po naški mogli bi se kazati: slabe muhe hvataju se u paučinu, nu stršani ju prekinu.

Str. 17: koj ti opaki genij.

Kako su Rimljani vjerovali, svaka osoba, svaki grad, svako mjesto imalo je svoga *genija* — duha zaštitnika. Geniji bijahu dobri i zli, kao u našoj vjeri angjeli i vragovi.

Str. 17: kad povedoh rieč o Plutonu i o Hadu.

Pluto, brat Jupitrov, smatrao se za boga donjega svieta, kralj smrtnih sienah, i sjedaše na priestolu od ebanovine, držeć u ruci crni štap s roglami. *Had* reći će pakao.

Str. 18: on umije razglabati o Esopu i Tersitu.

Esop, pisac basnah, rodi se u Frigiji, on bijaše čovjek bujna duha, nu veoma nakazna tiela. Isto takova nakaza bijaše i *Tersites* u trojanskom ratu.

Str. 18: njeki Osirisev, svećenik iz Heliopola.

Sunce i mjesec štovahu Egipćani kao bogove, pod imenom Osiris i Iris. *Heliopol*, grad u donjem Egiptu.

Str. 19: kao drugi Dedalus.

Atenjan Dedalo uteče sa svojim sinom Ikarom radi počinjena prekršaja iz Atene, i bude od zlobna krećanskoga kralja Minoa ujedno sa svojim sinom zatvoren u Labyrint, što ga je sam prije jur na Minoovu zapovjed za Minotaura sagradio bio. Bivši tako obojica u tamnici, načini Dedalo krila iz voska za sebe i za svoga sina Ikara, i tako kroz poznati si otvor u Labirintu uteku. Ikar leteć dignu se odveć u vis pod sunce, pa buduć se tako otopio vosak, pade u more i tu se utopi, dočim Dedalo, držeći se bolje zemlje, sretno uteče.

Str. 19: dade ga razapeti na Janikulu

Janikulum, jedan od sedmih briežuljakah, na kojih je Rim sagradjen. Više o Janikulu možeš čitati u Tkalčevićevih „Listovih o Italiji".

Str. 20: Apolo.

Apolo bijaše štovan kao bog proročanstva, pjevanja i gudbe, dà i bog svjetla (sunce).

Str. 20: ma i od Jupitra lozu vukao.

Jupiter bijaše sin Saturnov (Chronos), imenuje se bogom neba, kojim onda istom zavlada, kada si otca ubio.

Str. 20: što već sedmu Saturnaliju sprovedoh u Sisku.

O Saturnu vjerovali su Rimljani, da je uveo poljodjeljstvo i toga radi njemu na slavu uvedene bile svetkovine Saturnalia rečene, koje su

Digitized by Google

pet ili sedam danah slavili. Na Saturnalia običavali su Rimljani jedan drugomu za dar poslati vošteniću svieću.

Str. 21: kao njekoč Titani navještaju rat.

Priča se, da se njegda bjehu podigli gorostasi (Titani) proti Jupitru i inim bogovom, pa za dopriet lašnje do nebesah, da staviše brdo Pelion na brdo Osu, nu Jupiter ih ognjenimi strielami poubio.

Str. 21: hekatombe junacah spaljene.

Hekatomba dolazi od grčke rieči: εκατον (stotina), znači pako žrtvu od sto junacah ili u obće svaku veliku žrtvu.

Str. 21: mesom hranite se na thyetističkih gostbah.

Pelops imao je sa svojom ženom Hipamiom dva sina: Atreja i Thyesta. Atrej oženi se sa Eropom, kćerju Micenskoga kralja. Ali Thyeste zavede Atrejevu ženu i ugrabi sina mu. Toga radi protjera ga Atrej izpod svoga krova. Protjerani Thyeste podpali Atrejevoga ugrabljenoga sina (koga on bijaše za svoje diete izdavao), da si ubije otca. Atrej to opazi i dade toga mladića (svoga sina) ubiti, koga je on smatrao za bratova sina. Nu prekasno sazna svoju pogrješku, s toga odluči krvno se osvetiti svomu bratu Thyestu, što i učini. Pomiriv se najme na oko s bratom, pozove ga u gostove i dade mu za jelo njegovo dvoje djece, koje je on (Atrej) tajno ubiti dao, i baci mu poslje ručka smijuć se preostale kosti predanj. Atreja ubije kašnje drugi jedan Thyestev sin. Kršćanske sastanke zato nazivahu pogani thyetističkimi gostbami, jer krivo shvaćajuć u kršćanskih sastancih obični poljubac mira, i uživanje tela i krvi Isusove, držahu to za zajednicu ženskah i blagovanje djetečjega tiela.

Str. 22: principiis obsta.

Reći će: uguši zlo u zametku.

Str. 22: Neptun, Merkur, Ceres, Minerva, Venus i Mars.

Neptun, brat Jupitrov, bijaše bog mora i vodah. *Merkur*, glasonoša bogovah, bijaše bog govorničtva, trgovacah i tatah. *Ceres*, boginja žita. *Minerva*, boginja ratovah i ženskoga ručnoga djela. *Venus*, žena Vulkana, božica ljepote, koju su na gadan način slavili. *Mars*, bog rata.

Str. 22: Deorum injuriae, diis curae.

Ako su bogovi uvriedjeni, neka se sami osvete.

Str. 23: samo ti manjka brada i pallium:

Rimljani se većinom brijali, nu filosofi puštali si bradu i nosili pallium (kabanicu) svoga kroja, da ih i sviet umah prepozna kao mudrace.

Str. 24: zapoviedi robovom, da mu donesu zapečaćene srećke.

Car Augusto kod svojih stolovah uvede i tu zabavu, da su se medju gostove podielile zapečaćene srećke i vukli se brojevi, pa tako svaki gost dobio bi kakov sgoditak. Taj se običaj kašnje veoma razgranio.

Str. 25: dii avertite omen ··· bonum omen.

Reći će: uklonite bogovi zlu kob ··· dobra kob.

Str. 25: tko nepije, sit reus in devotione.

Neka bude krivac veleizdaje, tako se obično reklo, kad su kod gostbah caru nazdravili.

Str. 26: dodjoše na Styxovu kaljužinu.

Styx bijaše rieka dolnjega svieta, prieko koje prevažao bi stari *Karon* duše s ovoga svieta na onaj. Styxom su se bogovi kleli i tada

Digitized by Google

nisu smjeli prekršiti kletve (Metamorph III., Jupiter i Semele). Doći na Styksovu kaljužinu, reći će: tako se opiti, da čovjek nezna, je li živ ili mrtav.

Str. 26: robovi im natakli sandalia.

Cipele su svukli Rimljani, da nezamažu lectus triclinarius. nu čim bi ustali od stola, opet ih navukli na noge.

Poglavje III.

Str. 28: tako mi Gracijah.

Gracije, kćeri Jupiterove, bijahu tri i zvahu se: Efrosina, Aglaia i Thalia.

Str. 28: njega ću dvostruko bielilom označiti.

Scyte imali su običaj, svake večeri postaviti u žaru ili biel ili crn kamenčak, kako najme bio im dan sretnim il nesretnim; takov običaj bijaše i u Rimljanah, odkuda dolazi i poslovica rimska: calculo albo vel nigro notare!

Poglavje IV.

Str. 32: u crveno izvezenoj togi.

Toga, koju su obukli na *tuniku*, bijaše široki četverouglasti plašt, kojim se zaogrnuše tako, da je pokrivao dolnje tielo i lievo ramę, dočim bi desno nepokrivenim ostalo.

Str. 33: Prokurator.

Nad robovi bijaše Prokurator, koji odgovara službi bivšega u nas špana.

Str. 33: mi bi rado igrali punički rat.

Kartažki vodja Hanibal, prešav god. 218. pr. Is. ogromnom vojskom preko Alpah, stupi na italsko zemljište, i tu potuče dva rimska konsula; a zatim održav jošter jednu pobjedu nad Rimljani kod jezera Trasimena, udari na Apuliju i Kampaniju u namjeri, da najprije predobije rimske podložne pokrajine, pa onda istom da udari na oslabljeni Rim. Dok je tako Hanibal iz jedne pokrajine prolazio u drugu, sliedio ga svuda rimski diktator Fabij Maksim, držeć se ponajviše gorah i uzvišenih mjestah, a tako se uklanjajuć svakomu sukobu s Hanibalom, prozvu ga njegovi vojnici Kunktatorom (oklievalo). — Nu kašnje ostavi i Hanibala bojna sreća.

Str. 35: da mu iztešu i sliku Eskulapovu.

Eskulap, sin Apolov, štovan bi kao bog liekovah i vidanja.

Poglavje V.

Str. 45: al ga neobljubiše ni Auguri ni Haruspices.

Auguri, vrst poganskih svećenikah, koji su i letenja pticah odkrivali volju bogovah, a *Haruspices*, koji su iz blieska, pa iz srca, jetarah plućah životinjskih proricali.

Str. 46: za mene je ··· dies Alliensis.

God. 390. pr. Is. potuče na potoku *Aliji*, dne 18. srpnja. Bren. vodja Gallah, hametom rimsku vojsku i krenuv u Rim sažeže ga. Od to

Digitized by Google

doba nastà u Rimljanah običaj, da dneve, u kojih se što neugodna za njih slučilo, nazivahu: *dies Alliensis.*

Str. 47: vae mihi.
Jao meni.

Str. 48: Deo gratias.
Slava Bogu! obična besjeda u kršćanah.

Str. 48: Katekumen.
Kad su na kršćansku vjeru prelazili židovi i pogani, nisu ih odmah krstili, već prije su ih podučavali, pa istom, pošto bi ih podučili, a i oni sami svojim životom zavriedili, tada ih istom okrstili. Takovi pripravnici zvahu se u stara vremena *Katekumeni,* koji su dolaziti smjeli u sve kršćanske sastanke, ali kod ciele mise nije im dozvoljeno bilo ostati, već samo do Offertoria (žrtvovanja), a tada bi se morali odstraniti. S toga i misa do žrtvovanja zove se misa Katekumenah, a počam od žrtvovanja, misa viernih.

Str. 50: izadju takodjer s jednim liktorom.
Flamen Dialis (Jupitrov svećenik) bijaše u Rimljanah vele čašćen, tako, da mu se samu na rieč bez prisege vjerovalo, ali imao je i težku zadaću, nikad bo nije smio zajašiti konja, ni viditi oružane vojske, nijednu noć osim svoje kuće prenoćiti, niti se smio taknuti mrtvaca, niti stupiti u groblje. Kada bi prolazio gradom, išao bi njegov *Liktor* s njim, i silio bi svakoga nadničara, da ostavi svoj posao, jer Flamenove oči nisu svakdanju radnju smjele viditi. *Liktore* uvede Romul, a bijahu jedna vrst službenikah; nosili su pako vaviek sobom svežanj batinah, izmedju kojih virila je sjekira. O odličniji državni službenici imali su svoje liktore, kao n. pr. Konsuli, Praetori.

Str. 51: miliji mi je nego sva Orakula.
Orakula ili proročišta nazivahu i one izreke, koje bi bogovi po svojih svećenicih upitnikom davali, i Orakuli nazivahu takodjer i ona mjesta, gdje su ih davali. Takovi odgovori (koje su dakako sami svećenici bogovah izhitrili) bijahu vaviek dvolični, dadoše se bo i ovako i onako tumačiti.

Str. 52: Konsiliarij.
Rimsko sudište osim predsjednika sastojalo bi jošter iz *Konsiliarijah,* savjetnikah, i *Assessores,* prisjednikah.

Str. 52: da se pozove što više vojnikah iz svih Mansijah itd.
Da se što prešnije carske odluke u udaljene pokrajine raznose, kraj glavnih drumah posagradiše kuće, koje se zvahu *Mansije*, i služile su carskim glasonošam za odmor i za stan. Kašnje smjestiše u *Mansije,* konje i kola, koja su li carskim činovnikom na službu bila, nu izvanredno i privatnim osobam mogle su se ustupiti. Troškove za podignuće i uzdržavanje *Mansijah* kao i za one osobe, koje su u carskom imenu putovale, moradoše one pokrajine namiriti, kroz koje vodio bi ih takov put. A da se promet jošter bolje olahkoti, bijahu medju *Mansijami* ovdje ondje posagradjena stojališta, koja se zvahu *Mutatije,* i najprije služahu za staju konjah, nu kašnje se već i od *Mansijah* malo razlikovahu. U potonja vremena bijahu u *Mansijah* i konaci za vojnike, dà, višeputah i dužje vremena ostali su vojnici u *Mansijah. Aqua via* bijaše *Mansia* u Varašdinskom polju; *Quadrata* medju Savom i Kupom na zapadu Tu-

Digitized by Google

rovoga polja; *Remista* današnji Babinec; *Pyrri* Tri kralji blizu sv. Ivana na Zeleni; *Andautonia* ili *Dautonia* današnje Ščitarjevo, a ne, kako Krčelić tvrdi, Stenjevec.

Poglavje VI.

Str. 55: da se Nereide i Triton još. kuplju.

Vodne sile zvahu se *Nereide*, a *Triton* bijaše Neptunov sin, koga učini svojim navjestnikom i trubiteljem.

Str. 56: Acheronta movebo.

Zle duše bijahu od Srdah u Tartaru (paklu) mučene, pa da iz njega neteku, to su ga dva potoka obticala, jedan se zvao *Aheron*, a drugi vatreni Pryflegeton.

Str. 57: Iro pauperior.

Hrvatski bi se kazalo: ubog kao crkovni miš. *Iro* prosjačio je njekoč u Atici.

Str. 57: jer su postali Damon i Pitija.

Damon i Pitija bijahu dva glavna prijatelja. Pripovjeda se, da je Sirakužanski kralj Dionisij odsudio Damona na smrt, nu taj da je zaprosio u kralja, neka mu dozvoli, da za njekoliko danah otidje, da vidi prije smrti svoju ženu i djecu i da uredi svoje stvari, obećav, da će se na urečeni dan smrtni povratiti. A Dionisij mu na to reče, da će ga pustiti, ako nadje koga mjesto sebe, koji će htjeti umrieti, ako se on povratio nebi. To jedva dočeka njegov prijatelj Pitija i dade se zatvoriti mjesto Damona, koji bi otišao, da svoje posjeti. Medjutim dodje urečeni dan Damonove smrti. ali Damona jošter nebijaše, povedu dakle Pitiju na stratište, da ga pogube. Ali eto! Došav na stratište, opaze gdje Damon hrli na konju, i sav oznojen pade na vrat svoga prijatelja govoreć: nećeš ti, Pitijo! umrieti, ja ću. Došao bih prije, al su me silne vode zaustavile! — Kaže se, da se takovo prijateljstvo kosnulo Dionisijeva srca i oprostio smrt Damonu.

Str. 58: kako ugrabiše naši pradjedovi jadne Sabinke.

Romul sagradiv Rim, da taj novi grad napuči, oglasi, da će kod njega biti svatko primljen, istim bjeguncem, zločincem, prognanikom i uteklim sužnjem obeća, da će kod njega siegurno utočište naći. Napučiv takovim načinom grad Rim, pozva susjedna plemena, da se s njegovimi podložnici žene, nu takovu ponudu svatko mu odbaci. Kad tim načinom nije mogao prodrieti, odluči, da će si prevarom pomoći. Svoje susjede Latine i Sabinanje pozove na njeku svečanost i tom prilikom otme si svaki Rimljanin po jednu Latinku ili Sabinjanku.

Str. 58: slušati više nego delfički Orakul.

U Delfah u Grčkoj bijaše Apolonovo glasovito proročište.

Str. 58: umnije jest, nego da se tronožna stolca javi.

Isto znači, kao da se reče, to je umnije od Orakula. Rimska poslovica: ex tripode loqui (sa tronožna stolca javiti) došla bi odatle, što Apolova proročica u Delfah (Pythia) davala bi odgovore, sjedeć pred špiljom na tronožnom stolcu.

Digitized by Google

Poglavje VII.

Str. 60: intra pelliculam tuam te tene.
Naški reklo bi se: svagdje liepo, al doma najljepše.

Str. 63: pitaj Aristida, s kojim ćeš jednaku sudbinu dieliti.
Aristid, nazvan *pravični*, bijaše sin Lysimakov, jednoga od najuglednijih gradjanah Athenskih. Aristid kao Arhont (poglavica) svojom pravednošću steče obćenito štovanje, česa radi veoma ga zamrzi Themistokle, omraziv ga pred gradjani, da čezne sa samovladom, te bude ostracizmom (sudom Athenskim) za deset godinah iz države prognan.

Poglavje VIII.

Str. 68: odaslao me Pontifex Maximus kao Flamena u Sisak.
Oni poganski svećenici, koji upravljahu cielokupnom poganskom vjerom, zvahu se *Pontifices*, a njihov predsjednik zvaše se Pontifex Maximus. Svi rimski carevi poslje Oktavijana ća do Konstantina obnašahu ovu čast, izvršujuć vrhovnu vlast u svih nabožnih stvarih.

Str. 73: idem u Rim, da me opet propnu.
Priča se medju kršćani, da je Petar, nagovoren od viernih, utekši iz Rima, srieo Isusa, koga da je zapitao: a kamo ti Gospodine? A Isus, da mu na to odvratio: idem u Rim, da me opet propnu! Petar razumievši, što je htio tim Isus da rekne, vrati se u Rim, gdje bude i na zapovjed Neronovu propet. To se, kako rekoh, samo priča, nu niti jedan suvremeni pisac nespominje toga, već istom u IV. stoljeću prvi to na vidik iznese sv. Ambrozij.

Poglavje IX.

Str. 77: fiunt octo mariti, quinque per autumnos.
Za vremena carevah, što se dotiče ženitbe, stvar se veoma promjeni, jer dok u stara vremena nije bilo ni spomena o razstavi muža i žene, u kasnja vremena po Senekinu svjedočanstvu žene su brojile godine ne po Konzulih, nego po svojih muževih, i da su se udavale, da se opet razstave; i tako punim pravom reče o njih Juvenal, da imaju osam muževah, od kojih petorica ide na jesen.

Str. 78: još sjajnomu Apolu malen diel puta preostao bio ...
Stanovnikom kraj mora jutrom i večerom, čini se, kao da sunce izlazi i zapada u more. Rimljani, koji su personificirali sunce u Apolu, govorili bi, da Apolo trudan dnevnim putovanjem polazi pod večer brata si Neptuna, da se u njega odmori.

Str. 80: za koji dan u kloaki parcovi hraniti.
Kloaka ili kanal, kojim bi smrad odticao iz grada. Ubijene kršćane bacali bi često u kloake.

Str. 80: to će u epigramih objelodanjeno biti.
Epigram, slovno reklo bi se, nadpis, nu znači takodjer i uštipnu pjesmu (pasquill).

Digitized by Google

Poglavje X.

Str. 84: pomoli se ··· za akolite, eksorciste, lektore i ostiarie.

Četiri tako nazvani „manji redovi“ u katoličkoj crkvi, nakon kojih sliede veći, kao podjakonat, djakonat i svećenstvo. *Akoliti* bijahu nazvani oni, koji su dvorili prigodom službe božje kod žrtvenika; *Eksorciste* imali su vlast izganjati djavole; *Lektorom* bijaše dužnost puk podučavati, čitati mu sv. pismo i tumačiti; *Ostariji* otvarili su i zatvarali crkvu.

Str. 90: I tako se u drugoj vigiliji vierni razidju.

Noć u Rimljanah bijaše podieljena na 4 doba ili vigilije. Od sunčana zapada do 9 ure bijaše prva vigilija, od 9—12 druga, od 12—3 treća, od 3—6 četvrta vigilija ili bdenje.

Poglavje XI.

Str. 91: Proždro te Cerber.

Kako su stari pričali kod Styksa, rieke dolnjega svieta, bijaše grdna nakaz, pas sa trima glavama, i taj se zvao Cerber, koji je svakomu prietio, koji je sašao u dolnji sviet, da ga proždre.

Str. 93: Io triumphe! heus! ehodum!

Umetci veselja i uzklika u Rimljanah.

Str. 94: carpe diem.

Uhvati sgodu.

Str. 95: sva Volumina popaliti.

Više popisanih pergamenih listovah zvalo se Volumen, svezak.

Str. 96; umolit ću Morfeja.

Morfej bijaše u Rimljanah bog sna.

Poglavje XII.

Str. 99: Čuj me dakle, okrutni Bruto!

Dva su Bruta s okrutnosti poznata u rimskoj povjesti. Prvi, Lucij Junij Bruto, koji je najviše radio da se protjera oholi rimski kralj Tarkvinij Superbus, pa pošto mu to pošlo za rukom, postà on konzulom. Medjutim Tarkvinijevci poslaše svoje punomoćnike u Rim, da im senat bar povrati njihova dobra, pa prigodom takova ugovaranja zavedoše ti punomoćnici mnoge odličnije Rimljane, te se urotiše, da opet Tarkvinijevce na priestol pozovu, dà i dva Brutova sina bijahu u tu urotu upletena. Pošto pako izadje djelo na vidjelo, odsudi Bruto svoja obadva sina i dade ih s drugimi urotnici ubiti. — Drugi Bruto, nazvan Marko Bruto, a potomak više rečenoga Lucija Bruta, bijaše u Kassijevoj uroti protiva Cezaru, svojemu najvećemu dobročinitelju, komu i zada na 14. ožujka god. 44. pr. Is. zadnju smrtnu ranu.

Str. 101: gdje no je taj njihov lupanar.

Lupanar ili stan bludnicah isto znači.

Str. 101: tako mi Vulkana.

Vulkan, sin Jupitrov, tako se nakazan porodio, da ga otac toga radi s Olimpa bacio, pa slomiv si nogu, hramao je. Vulkan bijaše čašćen

Digitized by Google

kao bog kovačah, njegova kovačnica bijaše pod gorom Etnom, gdje je sa Ciklopi kovao.

Str. 102: poslati će Herkula, koji će toj hidri skrhati glavu.

Herkul bijaše štovan kao polubog, imaše bo za otca boga Jupitra, a za mater Alkmenu, ženu tyrinskoga kralja Amphytriona. Ovaj pokaže već kao diete izvanrednu silu, zadavi najme dvie zmije, koje je ljubomorna Jupitrova žena Juno k njegovoj zibci poslala bila. Kad je već pod upravom prvih junakah svoga vremena odrasao i kušnju na razkršću sretno podnio, zapoviedi mu Jupiter, da stupi u službu Eurystena, kralja u Mykeni. Eurysten mu naloži dvanaest nadčovječnih radnjah, koje on sve sretno ovrši. Medju inimi ubio je i lernejsku hydru (zmaja) s devet glavah.

Stv. 102: kao Apolo otrovnoga Pitona.

Poslje obćega potopa, kako Ovidij pjeva, zemlja ugrijana suncem izvrže na novo u potopu udušene životinje, a medju takovimi izleže se i grdan zmaj, nazvan Python, ogroman kao gora, koj bijaše na užas stanovnikom zemaljskim. Ovoga zmaja ubije sa tisuću strielah bog Apolo.

Str. 103: zato i izgledaju kao Medusa.

Na otoku Korsiki živila je grdna nakaz imenom Medusa, koja je mjesto lasih imala zmije na glavi. Njezin pogled okamenio bi svakoga. Perzej, sin Jupitrov i Danin, vidje ju samo u bliesku svoga štita, koga mu Minerva poklonila, pa približiv se k njojzi straga, odsječe joj glavu i ponese ju sa sobom. Kada bi ga pako Gorgone (Srde) Medusine sestre progonile, poleti zrakom, buduć mu Merkur uzajmio svoje krilate cipele, u Afriku.

Str. 110: Ti ćeš biti sretnija od Kadmove kćeri.

U Evropu, kćer fenićkoga kralja Kadma, smrtno se zaljubi Jupiter, pa da ju ugrabi pretvori se u krasna vola i pasaše se sa govedi Kadmovom kraj mora. Evropa, koja je osobito vole milovala, došav medju stado, taj joj veoma omili, i poče ga gladiti. Jupiteru se to dopade, pa da poluči svoju svrhu, legne. Ohrabriv se tim Evropa zasjedne nanj, a on opaziv to ustane, pa što ikada mogaše poteče i zapliva u more, noseć na sebe Evropu, koja mu se, da nepadne s njega, za rogove uhvatila. Na njekom otoku, kamo ju na suho iznese, odkrije njojzi, da je bog.

Str. 111: koj je uslišao ostavljenu Agar.

Abraham imao je jednoga sina sa robinjom Agarom, imenom Ismaela, a po tom sa svojom ženom Sarom Isaka. Pošto pako opazi Sara, da se Ismael podruguje njezinomu sinu, reče Abrahamu, da odtjera Agar s njezinim sinom. Abraham indi davši Agari hljeba i mješinu vode, odpusti ih. A ona otišavši zabludi u pustinji; vode joj u mješini ponestane, a izvora nigdje. Agara metne svojega sina od žedje iznemogloga pod jedno drvo, pa sjedne malo podalje od njega govoreći: „Nemogu gledati, gdje diete umire.“ Tada usliši bog glas djetinji i otvori joj oči, te Agar ugleda vrielo i napoji diete.

Str. 111: u svojoj Hiberni biti.

Hiberna odgovara današnjim kasarnam.

Str. 113: sa hastom u ruci.

Hasta znači sulicu, kopje.

Digitized by Google

Poglavje XIII.

Str. 114: pohrlio u skut Thetin.
Thetis, ime morske vile.
Str. 114: noćnih Vigilah.
Vojnikah, noćnih stražarah.
Str. 115: evo ti njegov Prochristum.
Prochristum dolazi od riečih: pro Christo, za Isukrsta. Prolivenu krv za Isusa nazivahu stari kršćani Prochristom.
Str. 116: ali to je samo panicus terror.
Nagli i bez svakoga temelja strah.

Poglavje XIV.

Str. 118: komu su Parce prorezale nit života.
Tri Parce bijahu kćeri boginje Themis. Rimske Parce i grčke μοῖραι odgovaraju našim sudjenicam ili rojenicam. One su sukale nit čovječjega života, a kad im se svidjelo, prerezale ju i tada bi čovjek umro.
Str. 118: moje su muke veće od Sisipovih.
Sisip, kako se priča, bijaše kralj Korintički; on je, kako kažu, i istu smrt za njeko vrieme u verige stavio, tako, da ljudi umirali nisu, a i sam je iz dolnjega svieta na zemlju silimice došao, kad bi bio od Jupitra zato ubijen, što je Azopu odkrio, da mu je Jupiter kćer ugrabio. Nu kad bi Sisip u starosti omalaksao, morao se sam povratiti u dolnji svieť, gdje ga Jupiter ovako kaznio: morao je najme ogromni kamen turati od dna brda na njegovo sleme, a kad bi se bio kamenom brdu domaknu vrha, svalio bi mu se opet pod brieg, i tako ga Sisip morao vaviek uzalud uzbrdice turati.
Str. 119: ja gorim mržnjom Vatinijanovom.
Vatinij, o kom Seneka piše, tako bijaše u Rimu pakostan, da se iz same zlobe rugao svakomu; pa s toga i velika mržnja zove se Vatinijanovom mržnjom.
Str. 119: taj homo trioboli.
Čovjek bez svakoga poštenja i vjere, komu se nitko ni tri obola (9 kr. sr.) povjeriti neusudi.
Str. 120: Hic labor, hic opus.
Naški reklo bi se: ali u tom grmu zec leži.
Str. 120: satis jam diu hoc saxum volvo.
Dugo već ja na tom radim, ili dugo se već tim mučim.
Str. 121: Aetna gravius onus.
Težje nego li brieg Etna, za koga su mislili, da pod njom stoji Atlas i drži cieli sviet.

Poglavje XV.

Str. 128: umijem načiniti krasni Stibium.
Crna boja, kakovom si tašte Rimljanke rado oči bojadisale.
Str. 129: krasniji od Lelja, a krepčiji od Rugevita.
Leljo bijaše u Slavjanah bog ljepote, a Rugevit bog rata.

Digitized by Google

Str. 129: na svetkovinu Kolede, Rusalkah i Kriesnicah.
Koledo bijaše kod Slavjanah bog pokoja i uživanja. Rusalke zvahu se vile, a u slavu Kupala, boga zemaljskih proizvodah, ložili bi oni vatru ili kries.

Str. 131: mučila te Mora i Kikimora···
Mora i Kikimora, strahovita utvora, pošiljala bi ljudem sablasti, da ih težkimi sni muče. Vukodlak, sablast, koje je ljude davila i krv im sisala. Ljutice, Tras i Bobak sablasti grozovita obličja. Morena, boginja smrti.

Str. 134: na čunu kao car morski.
Car morski, gospodin mora, imao je sebi podčinjenu svu morsku zvierad. *Vodnik*, bog zelenih vlasih i zelene odieće, sjedaše na obalah riekah i vabljaše djecu k sebi, pa došlu povukao bi sobom u rieku.

Str. 134: Vesna ··· Oslad ··· Perun.
Vesna, boginja proljeća, Oslad, bog veselja i gostbah, a Perun, bog gromovah i pravice.

Str. 135: Ustrinum ··· Ave anima candida.
Ustrinum zvalo se ono mjesto kraj groblja, gdje su sažigali mrtvace. — Ave anima candida, t. j. naški bi se reklo: vječna ti pamet!

Str. 136: Urna.
Urne (žara) bijahu ili zemljane ili kamene i u njih sasuli bi pepel pokojnikova tiela. Ždrielo urnah ili je zatvarao kamen poklopac il opeka a zvao se *mensa*, na njem pako ubilježiše, čiji pepel u urni leži.

Poglavje XVII.

Str. 143: Malum omen.
Zla kob.
Str. 151: Amaltea sasula nad tobom svoj Cornu copiae.
Cornu copiae, rog (njem. Füllhorn), znak svakoga obilja.

Poglavje XVIII.

Str. 153: Maksim zasjede svoju kurulsku stolicu.
Sella curulis bijaše stolac sa naslanjačem, načinjen iz bielokosti ili iz rude. Pravo na kurulsku stolicu imali su kraljevi, konsuli, praetori, edili, censori, praefekt grada, magister equitum (konjanički maršal), decemviri i tribuni militum consuli potestate. Od svećenstva pako pontifex maximus i sacerdotes augustales.

Poglavje XIX.

Str. 160: nudus in ignota Palinure! jacebis arena.
„Na tudjoj ćeš obali gol ležati o Palinure!“ tako je zavapio Enej brodeć u Italiju, pošto bi kormanjoš njegov Palinur, brodeć po tihom moru zadriemao i štropotao se u more. (Virgil lib. V. 870.)

*

Digitized by Google

Str. 161: zlobnoga Demona, kao i Bruto, koji mu se kod Sarda ukazao.

Da skrše moć triumvirah Oktavijana i Antonija, sakupe silnu republikansku vojnu silu Bruto i Kasij kod Sarda. Oktavijan i Antonij ukrcaju se i odbrode protiva njim. Tada se ukaže Brutu — kako se priča — u noći njeka sablast, koja mu reče: „Ja sam tvoj zlobni Demon, kod Filipe opet se sastanemo.“ — Kod Filipe zametne se bitka, a Antonij svlada republikance i tu se ubije u sdvojnosti Bruto.

Str. 161: ni predrte asse semiuncialne.

Novac Assis semiuncialna vriedila je po prilici 2 novčića.

Str. 161: stare platonske škole.

Platon, nazvan božanstveni, rodi se god. 429 pr. Is. u Ateni, a bijaše Sokratovim učenikom osam godinah. On učaše u akademiji, prostranom vrtu blizu Atene, i utemelji tako akademičke škole. Platon učaše, da sviet ima dušu, koja ga kreće. Plato kao i Sokrat nagadjao je na jedno više biće, koje je stvorilo nebo i zemlju. Platon učaše, da razum nastoji voditi čovjeka putem krieposti, da teži za višjim, a strasti pako i tielesne požude, da ga sile svrhu ili cilj života tražiti u zemaljštini. Samo oni, koji u svom životu štuju jedno samo biće svega bivstvujućega, da su pravi filosofi, a koji zemljištinu predstavljaju vječnomu, da je takovih dušah onkraj tužna sudbina, jer moraju po smrti svoje zemaljsko putovanje sve u nižjih i nižjih stvorovih nastaviti. Od Platona i ljubav čista bez tjelesnih požudah, zove se Platonskom ljubavi. Platon umre u 81. godini, on bijaše prvim filosofom u Grčkoj.

Str. 161: da sam Dionisius Corinthi.

Sirakužani da se oslobode okrutne vlade Dionisija mladjega, uprosiše za pomoć Korinćane, koji im ju doisto i posla, vojnu najme silu pod zapovjedničtvom Timoleonovim. Dok je korintičko brodovlje doplovilo do Sirakuze, nadje pod njom već Kartažane, koji su ju takodjer obkolili bili. Ali Dionisij, pošto vidje, da se suzdržati nemože, preda se radje u ruke Korinćanah, nego li Kartažanah. Timoleon pošalje ga nakon toga u Korint, gdje je kukavno životario do smrti. *Dionisius Corinthi* t. j. bogataš, koji je postao bogcem.

Str. 162: neka te sam Tyrezia razumije.

Tyrezia, koga je Juno osliepila a Jupiter nadahnuo proročkim duhom, bivstvovao je u Orku (paklu) i k njemu dolažahu junaci i vitezi, da im djela buduća javi.

Str. 162: Klepsidra.

Klepsidra zvala se jedna vrst rimskih urah, koja bi curenjem pieska dobe naznačivala.

Str. 163: da nad tvojom glavom visi Damoklov mač.

Dionisij, stariji kralj sirakužki, živio je veoma udobno, pa ga i s toga njegov milostimac Damokle nareče presretnim čovjekom i da mu upravo zavidi. Dionisij da mu dokaže, kako se veoma vara, kad njega najsretnijim scieni, ponudi mu svoje mjesto, te iznesoše pred Damokla sjajno obućeni robovi najizabranija jela i piča, zabavljahu ga svirkom i svim, što bi samo zaželio bio. Nu kada bi Damokle najednom pogledao vrh sebe, opazi, da ogroman mač na konjskoj dlaci visi nad njegovom glavom. Groza ga na to potrese, i on si nezaželi više takove sreće.

Digitized by Google

Str. 163: tako ti Manah obiteljskih.
Manes zvale se duše pokojnih.
Str. 164: pueri ad Cyathos.
Robovi, koji su se bavili podrumom i donašenjem vina na stol.
Str. 164: pàpae! papae!
Uzklik začudjenja u Rimljanah.
Str. 165: Davus es, non Oedipus.
U tebanskoj zemlji, kako se priča, njeka nakazna Sfinga davala bi putnikom zagonetke, pa svakoga je poderala, budući da ih nitko odgonetnuti nije mogao. Tebanjani u tolikoj biedi obećaju onomu, koji ih te nakaze oslobodi, priestolj i kraljicu udovu za ženu. Dočuv za to Edip pohrli pram Thebam i rieši zagonetku. *Davus es, non Oedipus* znači dakle: trubilo si, a ne mudrac, kao Edip.
Str. 165: in sole caligare.
Po bielom danu nevidjeti ništo.
Str. 166: Auloedi sint, qui Citharoedi fieri non potuerunt.
Po slovu ovako bi glasilo: kada nemože tko citarašem biti, a ono bar da se nauči na sviralu, t. j. tko nemože što osobita učiniti, neka izvede ono što može.
Str. 168: da se čuva ožujskoga Idova dana.
Rimljani nisu brojili dane u mjesecu kao mi n. pr. 13. veljača, 14. veljača itd., već su u svakom mjesecu imali tri osobita dana, t. j. *Kalendae*, svaki prvi dan svakoga mjeseca, *Idus*, svaki 13. dan (osim u mjesecih ožujku, svibnju, srpnju i listopadu, kada bijaše Idus na 15. dan) i *Nonae*, koje su pale u svaki 5. dan, a u navedenih mjesecih u svaki 7. dan. Broječ pako ostale dane, nisu, kako rekoh, brojili, koji je dan u mjesecu, već koliko od onoga dana ima danah do Kalendah, Idah i Nonah. N. pr. 13. veljača rekao bi Rimljan „Idibus februarii", jer, kako rekoh, na taj dan padao bi Idus; nu 14. veljaču nebi Rimljan naznačio da je dan prvi po Idusu februarskom, već pošto mu on prošao, te mu najbližje bile Kalendae ožujske, rekao bi ovako: decimo sexto Kalendas Martii, t. j. 16 danah pred prvim ožujkom: 15. veljača bi mu: decimo quinto Kalendas Martii. — Dan pako prije Kalendah, Idah i Nonah zvao se *pridie*, n. pr. Pridie Kalendas Aprilis dan je pred 1. travnjem, t. j. 31. ožujak.
Str. 170: da nije bolji ni Nektar.
Kako su pogani vjerovali, bogovi na Olimpu pili su sladki napitak Nektar a blagovali Ambroziju.
Str. 171: Ti si Pan.
Pani zvali se šumski bogovi a risali ih do pol tiela kao jarce a od pol kao ljude, nu tom razlikom, da su im na glavah i rogove jarečje postavili.
Str. 171: čuva od Eskulapa.
Eskulapa štovali su kao boga liekarskoga.

Poglavje XX.

Str. 176: apage.
U Rimljanah izraz ogavnosti.

Digitized by Google

Str. 177: Polel, Morena, Rodjenice, Nemisa.

Polel bijaše u bajoslovju slavjanskom bog ženitbe; Morena boginja zime i smrti; Rodjenice, koje su sa bogom Usudom, sudbinu ljudih odredjivale, a Nemisa bijaše božica pravednosti i osvete.

Str. 178: Porenut — Zlatna baba.

Kako su stari Slavjani vjerovali, nad plodom u materinskom tielu bogovao je Porenut, a nad porodom Zlatna baba.

Poglavje XXI.

Str. 184: svaki briežuljak ima svoju Oreadu.

Oreade, t. j. vile, koje stanuju po briežuljcih.

Str. 185: steći u potomstvu ime poput Scevole i Decija Musa.

Kada bi Porsena, kralj u Clusiju, navalio na Rimljane, podje Mucij (Scevola) preobučen u njegov tabor, nakan ubit Porsenu i oslobodit tako Rim. Ali došav u kraljevski čador, ubije Porsenova pisara, koga on za Porsenu smatrao. Pošto bi ga odmah uhvatili, pripovjeda im, da je rimski gradjanin i da je došao s toga u neprijateljski tabor, da ubije kralja, pa da pokaže neprijatelju, kako se malo smrti plaši, pruži na plamen bližnjega žrtvenika svoju desnu ruku, neka izgori, što nije shvatila samoga Porsenu. Na takovo se požrtvovanje začudi kralj, oprosti Muciji smrt i utanači ugovor s Rimljani. Scevola jest nadimak Mucijevu imenu i znači šuvaka, t. j. koji neima desne ruke. — U ratu Latinah s Rimljani proglase Auguri, da će od ovih dvajuh narodah onaj pobjediti, čiji se vodja u odlučnom času požrtvuje smrti. Decij Mus, vodja rimske vojske, začuv za taj augurij, posrne prvi medju neprijatelje i bude ubijen, a takova njegova smrt ohrabri Rimljane te svladaju Latine.

Str. 186: ponosit se pobjedami poput Cesarovih ili porazom Brutovim il Hanibalovim.

Julij Cezar rodi se u Rimu 12. srpnja 99 godinah prije Isusa. Kao Consul proslavi se mnogimi bitkami, pobjedi bo Helvete, Germane, Belge i podloži ih rimskoj vlasti. Svoga takmaca Pompeja potuče kod Farsala, a zatim pokori Egipat, Ponto i Afriku. On umrie 44 god. pr. Isusa u uroti, kojoj se na čelo stavi Bruto. — Po Cezarovoj smrti republikansku vojsku potuče njegov posinak M. Antonij kod Filipah (god. 42), u kojoj pade i Bruto. — Hanibal, sin Hamilkara, kartažkoga vodje, podje sa silnom vojskom da svlada Rimljane; izprva služila mu bojna sreća, nu za malo ostavi ga, te ga Rimljani potuku kod Nole i Zame, dà i samu Kartagu zauzmu. Hanibal se na posljedku, da nedodje Rimljanom u ruke, sam otrovao.

Str. 186: Hanibal ante portam.

„Hanibal već je pred vrati“, tako su vapili Rimljani začuv, da je kod Kanah potukao Hanibal consula Emilija Paula, gdje je ostalo na bojnom polju 80 senatorah, sila vitezah i 50.000 rimskih gradjanah; pa da se sada diže protiva samomu Rimu.

Str. *186: koji bi mu cielovom primio dušu.*

U Rimljanah, kada bi tko umirao, običavao bi njegov bližnji rodjak poljubiti ga u ustne, da mu tako uhvati dušu, koja se dieli iz tiela (extremum spiritum ore excipere). Isti zatvorio bi mu svojom takodjer

Digitized by Google

rukom i oči i usta, da tako lice umrloga prijaznijim postane. Nakon toga prisutni zovnuli bi pokojnika višeput po imenu i tim mu kao zadnji s bogom izustili (extremum vale).

Poglavje XXIV.

Str. *205: vojujuć pod slavodobitnimi Akvilami.*

Na rimskih vojnih stjegovih najobičniji znak ciele Legije bijaše počam od vremenah Marijevih orao (aquila), koj načinjen od zlata ili srebra na vrhu barjaka, bijaše učvršćen.

Str. *206: prigodom Allocutije.*

Po svršenom ratu držao bi vodja okružen častnici i bojnimi stjezi govor (allocutio) na svoju vojsku, i tu zaslužne pohvalio i nadario a strašivice na očigledu čitave vojske po liktorih kazniti dao. *„Semper honos“* znači „slava ti vječna“.

Str. *206: spopadnu me na Kaptolu kod tarpejskoga jaza···*

Kapitolij, jedan od sedam rimskih briežuljakah, na njem stojao je glasoviti hram Jupitra kapitolinskoga, na jugo-zapadnoj strani stojaše tvrdja, a kraj njega tarpejska hrid (rupes tarpeia), sa koje bi u jaz sunovraćevali krivce. Manlij, glasoviti vodja rimski, koj je izbavio Rim od Gallah, posudi po svršenom tom ratu 400 gradjanah nješto novacah bez kamatah, a osim toga postavi na Kapitol njekoliko oboružanih svojih privrženikah, zato bude obiedjen, da želi samovladati, pa ga toga radi sunovratiše s tarpejske hridi.

Poglavje XXV.

Str. *215: aut caput aut navis.*

Rimska dječačka i nadričarska igra, koja priličila je sasvim, kako se u nas djeca igraju s novcem „glave ili pisma“.

Str. *215: Saturnova vremena.*

T. j. zlatna vremena. Ovidij (Metam. I.) pjeva, dok je Saturno vladao nebom, da ljudem nije bilo od potriebe težati zemlju, jer rieke od mlieka protiecahu njom, a iz dubja izvirao bi med, dà i u istom želudu bijaše sladka hrana.

Str. *216: svaki ti dobitak Harpija grabi.*

Harpije, kako Virgil pjeva (Eneida III), bijahu gnjusne i proždrlive ptice u Traciji, koje su Eneju najbolje objede silom otimale ili smradile.

Str. *216: on vam je pravi Argus.*

Jupiter se smrtno zaljubio bio u Io, kćer Inakovu, pa pošto bi ga jednom ljubomorna žena mu Juno nenašla na Olimpu, podje ga tražit u dolinu Tempe. Saznav Jupiter, da Juno dolazi, pa da ga sa Iom nenadje, obrati svoju tu ljubu u junicu, pa nadošloj Junoni upitavšoj ga što radi na zemlji, reče, da ovu junicu pase. Juno odmah posumnja, je li bi to doisto junica bila, pa ga umoli, da ju njojzi pokloni. Jupiter da se neoda, pokloni joj junicu, a ona ju dade pasti njekakovu Argusu, koj je imao sto očiuh, pa dok je spavao, zaklopio bi dva, dočim su ostala bdila (Ovid Metam. I).

Digitized by Google

Str. *216: njemu govore Nimfe i Hamadrijade.*

Nimfe u obće bijahu nazvane vile, a Hamadrijade bijahu šumske vile.

Str. *216: tempora nubila.*

Oblačno vrieme, t. j. sirotinja.

Str. *217: prepisujuć Pilata, Celsija, Crescensa i pjesnika Lucijana.*

Cesar Maksimin da podhusti većma pogane proti kršćanom, razprostiraše njekakove spise pod imenom *Pilata,* u kojih je na kršćanstvo bacao najgrdje potvaranje, te zapovjedi, da se djeca u školah te laži na izust uče. Celsij i Crescens, rimski filosofi, svojimi spisi, a Lucijan svojimi pjesmami navaljivahu na kršćanstvo.

Str. *217: larvis leonem terret.*

Reklo bi se naški: neplaši se vuk sušnatom granom.

Str. *218: drakma.*

Drakma bijaše grčki novac, vriedila je po prilici 10 novčićah.

Str. *219: stojim inter sacrum et saxum.*

Ta je poslovica protekla iz obreda kod ugovaranja Rimljanah sa kojim inim narodom. U prisutnosti najme dvajuh Fetialah (jedna vrst svećenikah) pročitane bijahu pogodbe ugovora, a za jamčevinu toga ubiše kamenom (saxum) svinju, da ju na žrtveniku (sacrum) spale.

Str. *219: da je u mene aurum Tolossanum.*

Poslovica rimska: Equum Seianum, aurum Tolossanum habet, znači: da je u najvećoj nuždi. Pripovjedalo se bo medju Rimljani, da svaki onaj, koj bi posjedovao Sejana konja, morao je spasti on i kuća mu u najveću bjedu. — Kada bi G. Cepij Consul, predobio Tolosu u Galiji, i mnogo zlata iz crkvah njezinih orobio, da je svaki, tko bi se samo dotaknuo toga zlata, naprasno i tužno umro.

Digitized by Google

DODATAK.

I.

Rimski spomenici

koji se danas jošter nalaze u Sisku, a tiskom nisu jošter na vidik izneseni.

Nadpisi na zemljenih svietiljkah.

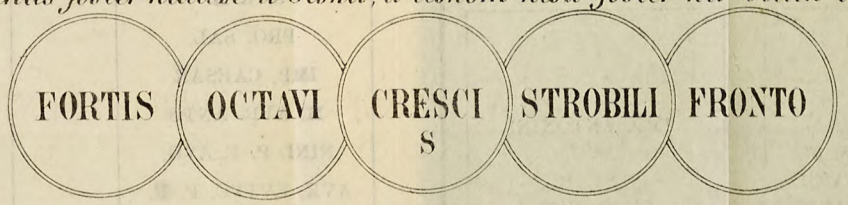

Nadpisi na zemljenih svietiljkah.

1.

D. M.
M. MVLVIO. NARCISSO. AN. LX. E. M.
MVLV. NARCISSIANO. (A)N. XXVI. AG. COL. SEPT. SISC.
MVLVIA. FVRNIA. MARIT(O). E. FIL. KARISSIM. V. F.

2.

D. M.
PONTIO. LVPO. AVG. COL.
SISC. SCRIBAE. MVNIC. FAVS.
PONTIA. VICTORINA. SORoR.
E. DOM(INA) CRESCENSADFF P?)

3.

SEPTVMIAE MARCELL(E)
QVE VIXIT.ANN.XX.CASSIA
CANDIDA FILIE KARISSI(M).

4.

D. M. V. F.
AELIA (l?) FILIA.MATRO
NA SIBI ET SVIS

5.

M.AVREL.GLABRIO
VETERAN.LEG. XIIII. E.X.G.SIBI.
ET.SEPTVMIÆ.CONIVGI.VIVVS.FECIT.

6.

I. O. M.
LELIO PONTANO
L. VIRILIVS
PVPVS. B. COS.
V. S. L. M.
NE QVIS IN HAC
ARA PORCOS SACR.
FACERE VELIT.

7.

I. O. M.
SACR.
T.FLAVIVS
CANDIDVS
B. COS.
V. S.

8.

I. O. M.
E GENIO LOCI
CAPVL SABI
NVS E MINN
DEXTER.B.BEF.COS.
VV. SS. LL. MM.
ALB....M...X...COS.

9.

CERERI
AVG. SAC.
Q. IVLIVS
MODERATVS
B. PROC.
V. S. L. M.

10.

DIIS DÆA
OMN.V.S.L.M.
PRIS

Nadpis na opekah

APPIANI

12.

P. T.
PAVLINI LVCERI
NIS
B OMNIBU
PROPERA
RE.BENEDICT
X.ET.IV.
RIS.SAC
TIA.SAC

Nadpis na olovnatoj cievi

COL SIS TEL SER F

NOMI
MX MVSL

TICA

11.

TI. CLAVDO
PONTIO
LEG. XV. APO(L?)
AN. XXXV
H(Æ)RES.

II.

Spomenici, koji se i danas nalaze u Sisku, a poznati su občinstvu što iz Blaškovića, Katančića, Krčelića il Mikoczya.

HVIC. ARCÆ. INEST. SEVE
RILLA. FAMVLA. XPI. QVÆ.
VIXIT. CVM. VIRO. NOVEM.
CONTINVIS. ANNIS. CVIVS.
POST. OBITVM. MARCELLIANVS. SE
DEM. HANC. VIDETVR. CONLOCASSE.
MARITVS.

C . . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
IMP. ANTONINI
AVG.
RESPVBL.
SISCIANOR.

D. D.
C. VRBICI FIRMIT· EX
COL. SEPT. SISCIANOR.
VRB. COND. VIXIT···

ABEAS IO
VEM PRO
PITIVM

LIBERO PATRI
ET . . . . . .
D.O.M AVREL
QVINT. BF. COS.
V. S. L. M.

F. P.
AEL. MARCIANO.
FLAM . . . . . .
PRAEF. AN. XX.
AVVAE. MAXIMI . . .

C. SEMPRON. SEVERO COR
NICVL LEG. XIII. ET. XXXXI
IVLIA FLORENTINA CON
IVGI CARISSIMO VIVENS
FEC.

I. O. M.
NVNDINARIO
PRO SALVTE E···
IMP. GORDIANINO
G. D. Q. VICTORINUS
DEC. COL. SISC. VIRII
EQ. ROM. SACR. P····R
ET. C. D. VICTORININUS
ETII··· C. COL. SISC. EQ. R.
PI···LIA, LVCIL. KA···
CONIVX SACERDOT.
PIO. ET. PROCVLO. COS.

DOMA CVIUGI
MESSILLAE FACTUM.
QVE VIXIT
CUM CON. PATRE SUO
ROM.A.NO. ANNIS XXXVIII
HOC EST SEPULCRUM
COMUNE MATITOCUM.

III.

Spomenici, kojih danas već neima u Sisku, nu napominju ih naznačeni pisci:

S. I. M.
PRO. SAL
IMP. CAESAR
M. AVR. ANTO
NINI. P. F. AVG.
AVR. EVTYC. F. F.
EX VOTO.

IN MEMORIAM AVREL
RVFINNE CONIVGI OBSE
QVENTISSIMAE AD·· PV
DICISSIMAE ET INNOCEN
TISSIMAE ♁ AIRFINICAN
·ER· . . . . . ·VNICV · ·
. . . . . .
DXV ♁ OBN·
· · · OSVIT.

I. O. M.
FVLM. FVL. SACR.
FL. VERVS. METROBANVS.
PROC. AVG. M. PRAEPOS.
SPLENDIDISSIM. VECT. FERR.
PER ASCLEPIADEM
AR. ☧. STAT.
SISC
V. S. L. M.

DOMV. ERNE. E. PERPE
VE.SECVRITATI. GENIVS
ANVS. V. E. V. FIS. TIBE
QV. AN. XXX
VIE. VRSE. QV. AN.
N. E AN. IIII.
N.

Spomenci pod br. 1., 2., 3. i 4. nalaze se u vojnom Sisku uzidani u kuću gdje. Rosalie Khern, nu žalibože, navažajuć cestu novim pieskom, sakriše ih občinstvu.

Sp. pod br. 5. Krasno izvajani grob u g. Antuna Bobeka u vojnom Sisku.

Sp. pod br. 6. i 7. nalazili su se u gradu sisačkom (tvrdji), nu bivši kaptolski providnik prigodom popravljanja kaptolskoga svratišta dao ih izsjeć za kamene žljebove.

Sp. pod br. 8. u gradjanskom Sisku u bašći g. Miše Krivošića.

Sp. pod br. 9. u bašći sisačkoga kolodvora.

Sp. pod br. 10. uzidan u kući Bešenićevoj u gradj. Sisku.

Sp. pod br. 11. izkopan blizu groblja, na zemljištu Mavre Reisa.

Sp. pod br. 12. odprije bio u župnom stanu, nu sada u narodnom muzeju u Zagrebu.

Albrecht u Zagrebu.

Google

Pogrieške tiskarske.

Buduć da nisam osim korekture i reviziju sám pregledat mogao, to se u knjigu osim manjih pogriešakah podkrale i veće, koje

			pogrieške	*ovako izpraviti valja:*
Str.	1.	redak 18. od zgora:	sa mom . . .	sa mnom.
„	2.	„ 4. od zdola:	deset godinah	pet godinah.
„	4.	„ 5. „ „	prinesti . . .	prenesti.
„	11.	„ 11. „ „	zauzmu mjesta Edil Sever itd. . . .	zauzmu mjesta Edil, Sever, Moderat, na gornjoj Kvintilijan, Akrij i Umbra Fibij, a na dolnjoj Maksim, Kornelij i Marcelian.
„	19.	„ 16. „ „	prodan u sužnja Pont. Pilatu . .	prodan u sužnja u Rim Pontiju Pilatu.
„	19.	„ 4. „ „	razapeti na ogroman janikulum .	razapeti na Janikulu na ogroman Patibulum (križ).
„	20.	„ 5. od zgora:	janikula . . .	Janikula.
„	30.	„ 2. „ „	ograničevo . . .	ograničeno.
„	40.	„ 8. „ „	ravnicom	ravnicam.
„	43.	„ 2. od zdola:	nu posredno od sina	nu neposredno i od sina.
„	44.	„ 1. od zgora:	koj pro sinu proizlazi	koj i od sina proizlazi i od otca.
„	71.	„ 10. „ „	poče opet . . .	poče na to.
„	74.	„ 5. od zdola:	biskup takodjer ove noći skloniti . .	biskup takodjer ove noći iz Siska ukloniti.
„	76.	„ 13. „ „	sastanke	sastavke.
„	99.	„ 9. „ „	bobac	kobac.
„	126.	„ 8. „ „	komu jošter samo	komu jošter nješto samo.
„	128.	„ 1. „ „	isti Edil opavio .	isti Edil opazio bi.
„	144.	„ 8. „ „	to je pitanje . .	to bi pitanje.

Ostale pako manje pogrieške neka čitatelj sam izpravi.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

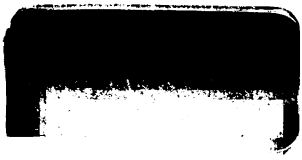

Digitized by Google